

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

VOLUME • CİLT: 11 / ISSUE • SAYI: 1 MARCH • MART 2023
ONLINE ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi
Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Volume • Cilt: 11 / Issue • Sayı: 1 March • Mart 2023

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)
Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University
Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof.Dr. Ali ARI

Alan Editörü • Managing Editor: Dr. Öğr.Üyesi Elif TOPAL DEMİROĞLU, Doç. Dr. Hakan MEHMETÇİK

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Ayşe İrem AYCAN ÖZER, Burak AK, Haşim ÖZPOLAT

Editör Kurulu • Editorial Board

Prof. Ahmet İÇDUYGU (Koç University)
Prof. Andrew COOPER (University of Waterloo/ Canada)
Prof. Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi University)
Prof. Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians Universität / Germany)
Prof. Ergun ÖZBUDUN
Prof. Ernest WOLF-GAZO (American University in Cairo / Egypt)
Prof. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul University)
Assoc. Prof. Gregory SIMONS (Uppsala University / Sweden)
Prof. İlhan TEKELİ (Middle East Technical University)
Prof. İltur TURAN (İstanbul Bilgi University)
Prof. James M. CONNELLY (University of Hull / UK)
Prof. Şule KUT (Okan University)
Prof. Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray University)
Prof. Ziya ÖNİŞ (Koç University)

Dizgi

Burcu DİKER

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01

E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Göztepe Kampüsü 34722 / Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01

E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı'nda taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Takdim

Sayın Okurlarımız,

Siyasal Bilimler Dergisi'nin Mart 2023 sayısı ile birlikte, güncel konulara odaklanan 10 makale ve iki kitap incelemesini sunmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda, uluslararası ilişkiler, aşı diplomasisi, dil ve kimlik politikaları, bölgesel kalkınma ve daha pek çok konuyu ele alan makaleler yer almaktadır.

Bu sayımızın ilk makalesinde Ak kamu diplomasisinin gerçekçi, liberal ve yapılandırmacı perspektiflerden nasıl değerlendirildiğini ele almaktadır. Aynı amaçlar için aynı dönemde kurulan Rus Dünyası Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü'nün karşılaştırması yapılırken, Rusya'nın kamu diplomasisini gerçekçi bir bakış açısıyla gerçekleştirdiği, Türkiye'nin ise yapılandırmacı bir temelde gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. Yanıkdağ, COVID-19 pandemisi ile birlikte yeniden gündeme gelen aşı milliyetçiliği ve aşı diplomasisi konularını ele almaktadır. Makale, küresel bir sorunla karşı karşıya olan ülkelerin, aşı milliyetçiliğini önlemek için işbirliği yaparak, dayanışmayı güçlendirerek ve aşı diplomasisini harekete geçirerek somut adımlar atmalarını inceliyor. Ayrıca, ulusal kaygıların küresel sorunların çözümünde engel teşkil edebileceği sorusuna odaklanarak, aşı diplomasisinin önemine vurgu yapmaktadır.

"Madun" kavramı ve kimlik politikalarına odaklanan Köse ve Çelik dilin madun kimliğini sınırlayıcı bir işlev görebileceğini, Filistinli madun kimliği ve geçişinin haber anlatılarına yansıma biçimlerini Edward Said'in "anlatma izni" kavramı ile analiz ediyorlar. Siyasal katılımın ana unsurlarından olan sivil toplumun, demokratik ve sivil bir toplum oluşturmak için ne tür koşullara ihtiyaç duyduğuna dair sorulara cevap arayan Topçuoğlu ise sivil toplumun demokratikliği için liberal demokrasinin ötesinde müzakere ve katılım anlayışlarından temellenen radikal demokrasinin gerekliliği vurgulamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politika amaç, strateji ve araçlarını ele alan çalışmasında Akdağ, süreç içerisinde süreklilik arz eden ve değişim gösteren unsurlarını analiz ediyor. Çin'in son dönem dış politikasındaki değişimlerin daha çok söylem düzeyinde kaldığı tespit etmektedir. Ayrıca, ülkenin geleneksel dış politika eğilimlerinin hala geçerli olduğu görülüyor.

Nisan 2022'de gerçekleşen Fransa Başkanlık seçimlerini değerlendiren Yıldırım ise bu seçimlerde, Fransa'da iki yeni kamp yükselen iki akım olarak belirginleştiğini vurgulamaktadır. Merkez sağ ve merkez solun siyaset üretmemesi iki türlü seçim davranışına dönüşmüştür. Seçmenlerin bir kısmı mevcut siyasi ortamı protesto ederek oy kullanmama eğilimi gösterirken, bir kısmı da radikal ideolojilere karşı baraj oluşturma davranışını içselleştirmiştir.

Suriye krizi ile birlikte Sünni-Şii ayrımının Ortadoğu bölgesindeki siyaset açısından en önemli faktörlerden biri haline gelmesini tartışan sekizinci makalede Akkan ve Aksu mezhepsel araçsallaştırmanın kimler tarafından, nasıl yapıldığını ve bu politikanın çatışmaları ne yönde etkilediğini araştırıyor. Makale, Primordializm yerine Enstrümantalizm yaklaşımının kullanılmasını

gerektiğini savunarak Beşar Esad yönetiminin mezhepsel kimlikleri iktidarının sürekliliğini sağlamak amacıyla araçsallaştırdığına dikkat çekiyor.

Faşizme odaklanan dokuzuncu makalede Subay, Polat ve Dikbaş-Torun soydaşlık vurgusu üzerinden bazen ırkın üstünlüğünü savunan faşizm, günlük hayatta çoğu zaman “biz” ve “onlar” ayrımını yapan ayrımcı bir dil kullanımını vurguluyor. Türkiye'de 1923-1950 arasındaki Tek Parti Dönemi'nde Varlık Vergisi Kanunu'nun faşist bileşenler içerdiği iddia edilen çalışmada, Tek Parti Dönemi'nin günlük hayatta faşist söylem üretip üretmediğini Varlık Vergisi Kanunu örneğinde tespit etmeyi amaçlıyor. Cumhuriyet gazetesi arşivinden alınan haber metinleri ve köşe yazıları, söylem-tarihsel yaklaşımın yüklemleme ve argümantasyon stratejileriyle inceleniyor.

Bölgesel kalkınma hedeflerine odaklanan Akbulut ve Çölgeçen çalışmalarında, İstanbul Kalkınma Ajansı, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Güney Marmara Kalkınma Ajansı, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı ve Trakya Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 yılları arasında kapsayacak şekilde hazırlanan bölge planları içerik analizi yöntemi çerçevesinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açısından inceliyor. Son makalede ise Arısal Türkiye'de elektrik kullanımının 1938-1960 yılları arasındaki performansını analiz ediyor. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu Tek Parti Dönemi ile çok partili siyasi hayata geçilen Demokrat Parti yıllarının elektrik kullanım performansı karşılaştırılıyor. ortaya koyarak söz konusu yılların ekonomik açıdan daha iyi anlaşılmasını sağlıyor.

Dergimizin bu sayısı, okuyuculara yeni bakış açıları sunarak, bu konular hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu sayıda yer alan makalelerin, akademik dünya ve kamuoyunda tartışmaların devam etmesine katkı sağlamasını umuyoruz. Yazarlarımız ve değerlendirmeleriyle katkı sunan hakemlerimize teşekkür ederiz.

Saygılarımızla,

Ali Arı
Elif Topal Demiroğlu
Ayşe İrem Aycan Özer
Hakan Mehmetçik
Burak Ak
Haşim Özpolat

İçindekiler / Contents

TakdimIV

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Comparative Analysis of Türkiye and Russia's Public Diplomacy on the Balkans: Example of the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute Türkiye ve Rusya'nın Balkanlar'daki Kamu Diplomasisinin Karşılaştırmalı Analizi: Rus Dünyası Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği Mehmet Ali AK..... 1
Aşı Milliyetçiliğinden Aşı Diplomasisine: COVID-19 Pandemisinin Siyasal Anatomisi From Vaccine Nationalism to Vaccine Diplomacy: Political Anatomy of the COVID-19 Pandemic Tülin YANIKDAĞ 23
“Anlatma İzni” Kavramı Odağında Filistinli Madun Kimliğinin Haber Anlatı Diline Yansıması Reflection of the Palestinian Subaltern Identity to the Language of Narrative News in the Focus of the “Permission to Narrate” Concept Hüseyin KÖSE, Aytekin ÇELİK 44
Çin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim Continuity and Change in China's Foreign Policy Zekeriya AKDAĞ..... 72
‘Sivil’ ve ‘Demokratik’ Bir Sivil Toplum Nasıl Mümkün Olabilir? How Can a ‘Civil’ and a ‘Democratic’ Civil Society Be Possible? Erdi TOPÇUOĞLU 97
2022 Fransa Başkanlık Seçimlerindeki Temel Dinamik: Popülizm Main Dynamics of the 2022 French Presidential Elections: Populism Galip Emre YILDIRIM..... 120
Suriye Krizinde Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması Instrumentalisation of Sectarianism in Syrian Crisis İbrahim AKKAN, Fuat AKSU..... 154

Fascist Discourses in the Single-Party Period: The Case of 1942 Wealth Tax in the Cumhuriyet Newspaper
Tek Parti Döneminde Faşizan Söylemler: Cumhuriyet Gazetesi Örneğinde 1942 Varlık Vergisi
Özlem Özdeşim SUBAY, Ferihan POLAT, Emel DİKBAŞ TORUN..... 180

Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Ulusal Kamu Politikalarına Dönüştürülmesi Çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Planlarının Rolü
The Role of Regional Development Plans in Transforming the United Nations 2030 Sustainable Development Goals into National Public Policies
Fatih AKBULUT, Barış ÇÖLGEÇEN..... 200

İstanbul'da Elektrik Kullanımının Dönemsel Karşılaştırması (1938-1960)
A Periodic Comparison of Electric Energy Consumption in Istanbul (1938-1960)
Murat ARISAL..... 221

BOOK REVIEWS / KİTAP İNCELEMELERİ

Giuseppe Goffredo, *Barış Sürecinin Acıları – Akdeniz'de Uygarlık Çatışması ya da Uygarlık Bunalımı Jeopolitik Darwincilikten Kültürel Silahsızlanmaya* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016, 186 s. (İtalyanca aslından çeviren: Gülbende Kuray Ulusoy)
Dila ALGAN TEZCAN..... 254

A Critical Political Economy of the Middle East and North Africa Edited By Joel Beinin, Bassam Haddad and Sherene Seikaly Stanford, CA: Stanford University Press, 2021, 331 p.
Subah Mutahhara SAMİHA..... 260

Comparative Analysis of Türkiye and Russia's Public Diplomacy on the Balkans: Example of the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute

Türkiye ve Rusya'nın Balkanlar'daki Kamu Diplomasinin Karşılaştırmalı Analizi: Rus Dünyası Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği

Mehmet Ali AK

Öz

Kamu diplomasisi devletlerin yumuşak güç araçlarını kullanarak birbirlerini sosyal, kültürel ve siyasal anlamda etkilemesiyle ortaya çıkan yeni bir diplomatik alandır. Rusya ve Türkiye bu yeni diplomasi aracını özellikle soğuk savaşın sona ermesinden itibaren yoğun bir şekilde kullanmıştır. Her iki ülke de jeopolitik açıdan güvenlik koridorunun önemli bir bölgesi olan Balkanlarda ortak kimlik araçlarıyla hareket ederek yeni bir diplomasi alanı olan kamu diplomasisini kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Uluslararası İlişkiler teorilerinde kamu diplomasisi realist, liberal ve konstrüktivist perspektif ile değerlendirilmiştir. Makalede, Rusya ile Türkiye'nin kamu diplomasisi araçlarını nasıl kullandıkları aynı tarihte benzer amaçlar ile kurulan Rus Dünyası Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü üzerinden karşılaştırmalı analiz edilmiştir. Rus Dünyası Vakfı'nın en fazla etkili olduğu devletler olan Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Rusya ile ilişkileri daha detaylı incelenirken, diğer Balkan ülkelerindeki Rus Dünyası Vakfı'nın faaliyetleri ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Rusya'nın faaliyet alanlarının içerik analizi yapıldığında, Rusya'nın kamu diplomasisine realist bir bakış açısıyla küresel ve bölgesel imajını restore etmek ve stratejik alan kazanmak için başvurduğu sonucu çıkmıştır. Türkiye, tarihi ve kültürel birlikteliğini korumak ve kuvvetlendirmek için bölgesel unsurlarla ortak hareket etme amacıyla kamu diplomasisini kullanmıştır. Türkiye'nin Balkanlar kamu diplomasi aracı olarak ise Yunus Emre Enstitüsü faaliyetleri incelenmiştir. Yunus Emre Enstitüsü'nün en fazla etkili olduğu bölgeler olan Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya ve Kosova üzerinden faaliyetler daha detaylı incelenmiş diğer Balkan ülkeleri ile ilgili genel faaliyet bilgileri verilmiştir. Türkiye'nin faaliyet alanlarının içerik analizi yapıldığında ise Türkiye kamu diplomasisini konstrüktivist temelde, daha kapsayıcı, bölge ile iletişimini birliktelik üzerine kuran, bölgeyi kendisinin bir parçası olarak gören ortak kimlik ve kültür inşasını önceleyen bir amaç ile gerçekleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre Enstitüsü, Rus Dünyası Vakfı, Balkanlar, Kamu Diplomasisi, Kimlik

* Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye, E-mail: mehmetaliak@uludag.edu.tr ID: 0000-0003-1377-055X

Abstract

Public diplomacy is a new diplomatic field that emerges as states influence each other socially, culturally and politically by using soft power tools. Russia and Türkiye have used this new tool of diplomacy intensively, especially since the end of the cold war. Both countries have used and continue to use public diplomacy, a new field of diplomacy, by acting with common identity tools in the Balkans, which is an important region of the security corridor in geopolitical terms. In the theories of International Relations, public diplomacy has been evaluated from a realist, liberal and constructivist perspective. In the article, the form which Russia and Türkiye use public diplomacy tools is analyzed with a comparison through the Ruskiyy Mir Foundation and Yunus Emre Institute, which were established at the same time for similar purposes. The states where the Russian World Foundation is most influential are Bulgaria, Serbia and Greece, and their relations with Russia have been studied in more detail. General information was given about the activities of the Russian World Foundation in other Balkan countries. When the content analysis of the fields of activity of Russia was made, it was concluded that Russia applied to public diplomacy with a realistic perspective to restore its global and regional image and obtain strategic area. Türkiye has used public diplomacy in order to act jointly with regional elements in order to preserve and strengthen its historical and cultural unity. Yunus Emre Institute activities as Türkiye's Balkans public diplomacy tool have been examined. Activities through Bosnia-Herzegovina, North Macedonia and Kosovo, which are the regions where Yunus Emre Institute is most influential, were examined in more detail and general activity information about other Balkan countries was given. According to the content analysis of Türkiye's fields of activity, Türkiye has realized its public diplomacy on a constructivist basis, with a more inclusive purpose, establishing its communication with the region on unity, and prioritizing the construction of a common identity and culture that sees the region as a part of itself.

Keywords: Yunus Emre Institute, Ruskiyy Mir Foundation, Balkans, Public Diplomacy, Identity

1. Introduction

Contrary to conventional diplomacy, public diplomacy is a kind of foreign policy activity in which nations shift from the use of coercive and deterrent power to the process of persuasion and consent, with the predominance of norms like knowledge, culture, identity, and civil society. Particularly during the 1990s, states have started to employ this sort of diplomacy successfully. Using public diplomacy, which has started to emerge in theories of international relations, varies depending on how a state views its foreign policy. Because the methods and regulations used to develop foreign policy-making instruments vary depending on the state tradition. As a result, each state's expressions are included in the theoretical framework that incorporates public diplomacy (Pajtinka, 2019, p. 23).

After defining public diplomacy's role in a state's foreign policy, this article will analyze how it fits within theories of international relations. The results of this debate will be contrasted with those of the Yunus Emre Institute, which attempts to rehabilitate Türkiye's heritage in the Balkans, and the Russian World Foundation, which effectively uses Russian culture, language, and tradition as a public diplomacy instrument in the Balkans. These two organizations were chosen since they were both founded in 2007 with the same goals and focused mostly on specific projects for the Balkan area. It will be decided where public diplomacy fits into both governments' foreign policy actions, and the operations of these public diplomacy tools in the Balkans will be

enquired. The outcomes will be used to examine the similarities and differences between these institutions in the Balkans. The following questions will serve as a structure for how the essay will specifically proceed. What distinguishes public diplomacy from traditional diplomacy? In the light of international relations theories, what role does public diplomacy play in state foreign policy strategies and how effective is it? What role does public diplomacy play and how important is it to Russia and Türkiye's foreign policy? What factors, if any, contribute to the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute's performance as public diplomacy organizations in the Balkans?

2. Definition and Effectiveness of Public Diplomacy

Being rational beings, states base their actions on strategic objectives and national interests. They have a framework that stresses harmony while mobilizing their resources to defend their survival and sovereignty in the global order. In order to prevent international anarchy, governments must also interact, meet, and share information with other states and other groups of people in society. If they choose not to, chaos and deregulation will result in anarchy, which will make it impossible to understand a sustainable international order (Steiner, 2004, p. 497). In an attempt to prevent wars and conflicts, governments endeavor to maintain an international order and do not disregard the flow of information in accordance with diplomatic laws and procedures. On the basis of this knowledge, the diplomatic process, which engages the communication mechanisms to maintain the international order, need to be a dependable, accessible, and open channel. These channels are well integrated into governments' foreign policy practices thanks to diplomacy. In essence, diplomacy is the art of conducting discussions between governments (Signitzer & Coombs, 1992, p. 138).

2.1. Transformation of Diplomacy

As the globe goes through cyclical changes, the idea of diplomacy has changed structurally through time. When the system of balance of power was established, the shift from unilateral (ad hoc) diplomacy to mutual diplomacy, from secret diplomacy to open diplomacy, and from traditional diplomacy to public diplomacy channels actually occurred. Each diplomatic action has not prevented the next from occurring since this process has developed incrementally. Since diplomacy is a negotiation process that corresponds to all the capabilities applied by national governments to minimize the negative effects of their foreign policy and to satisfy their domestic political needs, every diplomatic element has therefore been of a nature that states should pay attention to in their behavior (Putnam, 1988, p. 434). The corporate state's inflexible and conventional view of diplomacy has ultimately given way to an open and public diplomacy strategy including both intrastate and trans-state entities as information has become more widely available (Sevin, 2017, p.19).

Public diplomacy is a foreign policy tactic used by governmental and non-governmental groups to influence and educate foreign public opinion via the use of social and cultural assets. It has emerged in a time of transition where the mechanism of persuasion and consent has gained importance against coercive and deterrent behaviors, where the strategic value of communication has increased with the acceleration of information flow and the phenomenon of public opinion has become more prominent (Snow, 2009, p. 19). States make it possible for the governing authority of convergent civilizations to form cultural alliances and ensure that societies engage culturally inside one another, increasing the possibility that states would work cooperatively. Because public diplomacy is a less dangerous and expensive activity that governments and international organizations perform on societies, nations frequently prioritize the search for a common denominator with other states' societies when using it as a tool in their foreign policy practices.

According to Joseph Nye, merely economic and military institutions are insufficient for determining foreign policy, particularly during the 1990s, and values, norms, and cultures have an influence on foreign policy tools that are part of the soft power component (Nye, 2016, p.37). An alternate field of power has arisen, where social processes are more prominent and a more inherited consensus is valid, replacing the notion that the conventional power conflict is the specific legitimate international sphere of influence (Sevin, 2017, p. 43). By examining the social dynamics in state action, the field of international relations has increased the weight placed on the person and society. By fostering economic, political, and cultural integration on a worldwide scale, globalization has established the atmosphere for the application of ideas, attitudes, practices, and technology at the global level as well as the development of international politics into global politics. Contrarily, the multi-actor system created by nuclear weapons in many states has driven civilizations to avoid confrontation in order to prevent the predictable negative effects of large-scale conflicts (Nye, 2004, p. 17-20). Public diplomacy is applied to a society that is open to cultural and political interaction with globalization. It is also increased or decreased by looking at the societies' reactions without interfering with the sovereignty areas of the states.

Table 1. Three Types of Power – Source: Nye Jr, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics. Public affairs.*

	Behaviors	Primary Currencies	Government Policies
Military Power	<i>Coercion Deterrence Protection</i>	<i>Threats Force</i>	<i>Coercive diplomacy War Alliance</i>
Economic Power	<i>Inducement Coercion</i>	<i>Payments Sanctions</i>	<i>Aid Bribes Sanctions</i>
Soft Power	<i>Attraction Agenda setting</i>	<i>Values Culture Policies Institutions</i>	<i>Public Diplomacy Bilateral and multilateral diplomacy</i>

States need to have attraction mechanisms that have an impact on another culture in order to deploy the public diplomacy instrument. These processes can be shown by things like shared cultural perceptions, norms, and values, as well as by economic and social systems. Societies that need these attraction techniques will have satisfied the requirements of direct persuasion and acceptance. Joseph Nye (2004) defined “soft power” as the power relationship that arises as a result of demands made by other nations when the cultures, political ideologies, and policies of governments become alluring. Soft power may be attained through a nation’s pursuit of the desired outcomes in international politics, by nations that share its values, serve as examples to others, and mimic its possibilities and wealth. Nye (2008) contends that a nation’s soft power is essentially based on three things; its culture in areas where it is appealing to others, its political ideals when it upholds them both domestically and abroad, and its foreign policy when they are seen as legitimate and having moral authority (Nye, 2008, p. 95). By integrating these three sources into public diplomacy strategies, they have been instrumentalized.

2.3. Theoretical Perspective

All of the soft power instruments that states employ to influence other countries are covered by the umbrella of public diplomacy. But what are this idea’s theoretical counterparts in the field of international relations? Moreover, on what arguments does it ensure its effectiveness in global politics? Briefly explaining these questions through mainstream theories will help determine the place of public diplomacy in the international relations literature. Realism, Liberalism, and Constructivism theories to public diplomacy are state, power, international system, and society differ due to their hypothetical differences in their concepts. Public diplomacy is not the ultimate objective to accomplish national interests, according to the principle of realism. Because the institutional state, the key player in the idea of realism, tries to sustain its existence through a power struggle and does not give much thought to public opinion in the grand scheme of things. The public opinion does not sufficiently demonstrate an interest in foreign policy, according to the realist paradigm, hence public diplomacy is given less relevance in official practices of foreign policy (Ari, 2018, p.116). A powerful state may, however, use its “national brand” which it has developed inside the international system, to affect how other states’ citizens feel about them. For instance, state-sponsored brands include those for Japanese electrical items, German automakers, and American gun market national firms. Foreign public opinion wants to connect with branded states on a social, economic, and political level. The branded nations profit from this arrangement in terms of access to a skilled labor force, tourism, and investment possibilities. Therefore, nations that have established themselves as global brands utilize public diplomacy to safeguard their interests and fortify themselves (Anholt, 1998, p. 397-398).

Liberalism theory, as the state is accepted as an important actor, non-state actors are also an essential element in foreign policy. For example, social groups, associations, religious organizations, international institutions are influential actors (Ari, 2018, p. 230). Since these institutions carry out their activities at a supra-state level, they have a more global activity without directly influencing

the nation-state model. Therefore, according to liberal theory, public diplomacy softens the rigid behavior of the states, which are still the main actors, and enables them to take different segments of the society into account. Therefore, since non-state actors are also important for liberal theory, public diplomacy also increases democratic conditions, cooperation, and interdependence with non-state actors. Therefore, public diplomacy is a foreign policy behavior preferred by liberal theory (Nye & Keohane, 1971, p. 332). For example, Erasmus (+), which carries out student exchange programs in the European Union, has created a social network by providing students with many training and course opportunities in different countries and has become a supra-state institution by ensuring the integration of societies with each other and thus contributed to foreign policy-making processes (European Commission, 2014). In summary, public diplomacy, along with the emergence of new areas of relations in foreign policy, has made it visible that it is crucial not only for states but also for non-state actors.

According to constructivism, international relations are socially constructed with structures and identities. States have an international identity with their value structures. The states that act with this identity in the international system are the structures that create anarchy in international relations. They have a supra-state identity with their unique attitudes and behaviors in international institutions and affect international politics (Van Ham, 2002, p. 260). Constructivist public diplomacy has a perspective based on norms, values, and identities. These phenomena gain different meanings in each state and international actor so that the communication between socially constructed meanings allows the public diplomacy activities of the actors (Kurki & Wight, 2007, p.25). Identities, values, and norms produced in a state or international actor can be imported by another society. Thus, states get closer to each other by applying public diplomacy over the meanings of common values, identity, and norms, and common interests are pursued by realizing social harmony. According to the constructivist theory, states' value, identity and norm relations create an area where public diplomacy is used effectively (Gilboa, 2008, p.68).

Public diplomacy has been evaluated as a foreign policy activity in international relations mainstream theories. Although public diplomacy has different importance for each theory, it remains important as a tool that ultimately affects societies from different perspectives and is considered by states in foreign policy decision-making. The theoretical background of the article is framed through the effect of public diplomacy on the behavior of states and societies as a foreign policy tool. Each state behaves differently in public diplomacy in this situation depending on its identity. Russia's "Russian World Foundation" and Türkiye's "Yunus Emre Institute" for the Balkans will be analyzed using theoretical factors. Both institutions will be compared through the realist public diplomacy's "national brand" and "image restoration," liberal public diplomacy's effectiveness in the foreign policy-making of "non-governmental actors" in the region, and the constructivist public diplomacy's "identity, value and norm" meanings creating a sense of partnership in the region.

3. Russia's Public Diplomacy Strategy Concerning Realist View

Following the establishment of a bipolar global order, the Russian Federation has experienced an internal identity crisis. Despite the fact that Russia's post-Cold War transition was driven by western integration, internal dynamics, particularly ultra-nationalist organizations, rejected this position. However, due to their anxiety that Russia would gather enough strength to once again become a major player in the world system, western structures were unable to fully trust it and were unable to pursue a true reconciliation regarding its position in the world, Russia has tested with several theses, including "Atlantic belt", "Nationalist conservatism" and "Eurasian foreign policy". A road map for image analysis that is influenced by Russia's collective identity creation has been created by these theses. Due to its Tsarist and Soviet past, the Russian Federation was seen as a threat by both local and international players who had a knowledge of the imperial and status quo states. As a result, the containment strategy used by international organizations during the Cold War against the Soviet Union was used for Russia with the expansion of NATO and the EU in the 2000s. The Kremlin was astonished on March 4, 2004, following Vladimir Putin's second election to the presidency, when Romania, Bulgaria, Slovenia, Lithuania, Latvia, and Estonia joined NATO on March 29, 2004. Additionally, Ukraine's EU and NATO measures have shown that Russia is becoming more and more surrounded. As the region engaged in conflict with the West, the Balkans and Eastern Europe were prioritized for action. However, the adoption of public diplomacy and soft power instruments became a more sensible strategy because implementing traditional power means would further damage Russia's image in the minds of the global public opinion. Additionally, it elevated civil society, social institutions, and communication channels to the forefront while strengthening democratic methods of domestic politics.

The public diplomacy of Russia is mainly based on the image restoration of the realist theory from the state-centered point of view. Significantly during the cold war period, in an environment where the media gradually increased its influence, the West positioned the USSR in its anti-democratic and authoritarian image and thus caused the countries in the immediate vicinity to move away from Russian society (Klyueva & Mikhaylova, p. 129). In the post cold war period, although this image was turned positive in the Balkan conflicts, namely the Bosnian war, it was later reversed by supporting Serbia against Kosovo, which was supported by the West ultra-nationalist elements in domestic politics. The Kremlin administration felt responsible for reproducing Russia's image in the international public opinion, did not hesitate to take drastic measures against NATO and EU expansionism in its immediate surroundings. Neo-imperial and militarist actions such as the 2004 Ukraine orange revolution, 2008 Russia-Georgia war, 2014 the annexation of Crimea, and lastly 2022 invading Ukraine have pushed Russia, which is trying to destroy the image problem in the neighboring countries with soft power elements, into a paradox (Wawrzonek, 2014, p. 759). Especially after Russia's occupation of Ukraine on February 24, 2022, although the Balkan countries' view of Russian culture has a negative impact, they still argue that this situation should be evaluated as the activities of the government, not the Russian identity. From this point of view, it is also evident that Russia does not hesitate to intervene with coercive and deterrent forces when its influence in the region grows, despite the fact that the motivation

for the Balkan countries' inclination towards NATO and EU institutions initially appears to be to achieve developed country conditions and to be in a security needs. Under these circumstances, Russia had to deal with existential concerns and began addressing the problems at its borders before joining the global conflict. This circumstance, which occurred in close proximity to Russia, also shaped the scope and location of Russian public diplomacy (Velikaya, 2020, p. 124).

Russia's norms in the public diplomacy process are language, religion, cultural heritage, and ethnic partnerships. From this point of view, it is understood more transparently why it chose the Balkans in terms of both security and impact. The Balkans is a risky region, as it is an area where NATO and the EU enlarged the most; at the same time, for Russia, it is an area where language, religion, culture, and ethnic partnerships can be used most effectively (Simons, 2011, p.338). Therefore, Russia intensified its public diplomacy activities in the Balkans to eliminate the risks in this security field. One of Russia's most critical public diplomacy tools in the Balkans is the "Russian World Foundation" institution. This institution was established in 2007, started from its near abroad region, and spread rapidly to many parts of the world. The Russian World Foundation aims to preserve and promote the Russian language, religion, cultural and ethnic heritage to the world. For this purpose, Russia has continuously increased the foundation's effectiveness by operating the persuasion and approval mechanism using soft power tools in the Balkan region (Gülseven, 2019, p. 41).

3.1. Russian World Foundation Activity in the Balkans

Vladimir Putin emphasized in his annual speech to the Federal Assembly in 2006, he drew attention to the importance of the Russian World, that the necessity of preserving Orthodox religious values, giving due importance to the Russian language, and expanding the sphere of influence of Russian culture are priority social and political issues. In 2007, the Russian World Foundation was established by the President of the Russian Federation, Vladimir Putin, by decree No. 796. The purpose of its establishment is to spread the Russian language, promote and popularize Russian culture, and create public opinion in favor of Russia (Russkiy Mir Foundation, 2007).

The Balkans are a geopolitical hotspot, a region with a dynamic geocultural scene, and a security zone for Russia. Due to several identity components, it is a region that may be impacted by the deciding power in the international system, therefore serving as a security area. Actors surrounding them position the Balkans as a security barrier since the region has frozen crisis zones that will lead to violence and instability. Since Russia saw the enlargement of the EU and NATO towards the Balkans after the Cold War as a security threat, it perceived the orientation to the Balkans as an ontological security issue (Secrieru, 2019, p. 3-4). As a geopolitical crossroads, the Balkans is the lebensraum of Russia, which wants to gain control of energy and economic connections, as it is the only land transit link between the Middle East and Europe and an essential region for Mediterranean activity. The Orthodox faith, Slavic ethnicity, Cyrillic alphabet, and Russian

ideals, which Russia has promoted to the center in identity formation, have all been used to try and build a geocultural alliance in the Balkan area (Bechev & Radeljic, 2018, p. 4). Finally, it is important to assess these procedures both as a technique and a goal. Gaining a security and geopolitical space is the goal, but expanding the geocultural zone, using public diplomacy and soft power instruments, and operating the persuasion and consent mechanisms are the ways to achieve it. The Russian World Foundation's activities, which are considered to be a public diplomacy tool by Russia, will be briefly examined in this section in the three Balkan nations where it has the most influence, and general information about the foundation from other Balkan nations will be provided in the form of a table.

3.1.1. Bulgaria

The Russian World Foundation started its activities in the Balkans on January 29, 2009, in Varna, Bulgaria. The Russian World Foundation was opened in 5 different cities, respectively, in Plovdiv on June 3, 2010, in the capital Sofia on November 18, 2011, in the Kamchiya on September 21, 2015, and in Old Zagora on November 26, 2018. A Russian institute is also affiliated with the Russian World Foundation in Tarnovo. The activity of the Russian World Foundation in Bulgaria has some strategic purposes. Looking at the distribution of the Russian World in Bulgaria, it was first established in Varna, the most important Black Sea port city, and after the EU and NATO included Bulgaria in 2004 and 2007, respectively, in order to reduce Russia's influence in the Black Sea, this can be observed that Russian world was established as reciprocity to West orientation. In addition, Kamchiya is also an important port city on the Black Sea coast. It was opened in Plovdiv, Tirnova, and Old Sagra because there are regions where more conservative people live, who want to preserve their religious and ethnic identities. In these regions, the effectiveness of the Russian World Foundation is observed more than in Sofia. The Russian World Foundation has had 387 various activities since its establishment in Bulgaria until now. When we look at the content of these activities, the opening of schools has an important place in teaching the Russian language, education, and culture, especially for kindergarten and primary school children. Russian art is organized in activities aimed at the general public; ballet, opera, painting exhibitions, cultural film shows, Russian literature, and Russian theater festivals organizations. Conferences, films, and symposiums about Russian history, especially on the Ottoman-Russian war of 1877-1878, are important in expressing Tsarist Russia's influence on the independence of Bulgaria. In addition to all these, information is shared in universities and some schools about the tools developed by globalization, such as digitalization, cyber security, space technology, communication, and communication. The Russian World Foundation was founded on three main themes in Bulgaria: firstly, to break the expanding NATO and EU influence in the Black Sea, and secondly, to organize social activities related to Russian culture and history issues for the more conservative segment through common identity values and lastly, to develop and disseminate the latest technology and knowledge transfer at the point of the university and scientific developments. These three themes were supported by investments in energy and economy and formed long-term Bulgarian politics (Ruskiy Mir Foundation, 2009-2023).

3.1.2. Serbia

The Russian World Foundation was opened in Serbia, the first in Novi Sad on June 26, 2009, and the second in Belgrade on October 21, 2009. A total of 277 activities were carried out in Serbia until now. Historically, there has been a strategic partnership between Serbia and Russia. Serbia has a more centralized and nationalist identity structure than other Balkan countries. Therefore, Serbia repeated its attempts to dominate the Balkan region with a coercive force. Russia, with certain exceptions, acted together with Serbia as a natural ally with a common ethnicity, language, and religious norms. Serbia's ambitions to join the EU, which began in 2004, were unsuccessful because it was unable to completely fulfill the Copenhagen criteria and ontological security. The Russian World Foundation's operations now take place in a more welcoming environment thanks to the two countries' natural affinity (Subotic, 2011, p. 309-330). When we look at the activities, the Russian World Foundation, which acts together with the Orthodox Church, has chiefly brought its religious identity to the fore. In addition, it is seen that the attempt to increase the Russian sympathy of the society with cultural and artistic activities has increased rapidly. After Kosovo declared its independence unilaterally in 2008, Russia, with the Russian World institution, attempted to gain space by meeting the needs of the Orthodox churches and people in the Kosovo region, which it still considers as Serbian territory. More than 50,000 Kosovo Serbs applied for Russian citizenship in 2011. In this sense, a Russian influence was also felt in Kosovo. Apart from this, there are exchange and cooperation programs between Russia and Serbia in education. The Russian World Foundation provides language and education support, especially for students who will go to Russia from Serbia within these programs. In addition to these, a new gas flow between Russia and Serbia was started on January 1, 2021, under the name of the Balkan flow. According to TASS reports, 85% of the Serbian population expressed that they would like to have the Russian Vaccine Sputnik V. 15 On April 15, 2021, Serbia received the Sputnik V vaccine and became the first state to use it as vaccination in the Balkan region. When we look at the activities of the Russian World within Serbia, we see that Russia has an integrated and trust-based structure with the Serbian administration in line with its strategic interests in the region (Russkiy Mir Foundation, 2009-2023).

3.1.3. Greece

The Russian World Foundation was established in Greece on December 19, 2009. Since its opening in Greece, the total number of activities has been 212. When we look at the activities of the Russian World Foundation, it is seen that culture and art organizations are in the majority. The Russian theme in theater, poetry, ballet, opera, and literature is predominantly handled and exhibited. The Russian World Foundation often carried out activities to remind the Byzantine heritage in Greece and tried to develop Russian-Greek cultural ties. In addition, with the partnership declarations of the Russian and Greek churches, the two Orthodox peoples came closer to each other. In 2016, Vladimir Putin and Russian Orthodox Patriarch Kiril visited the Greek Orthodox Church. The representatives between the two states exchanged views on

reconstructing historical sites that are important to Orthodoxy. Another point to note is that the Russian World Foundation implemented its first activities in Greece by establishing partnerships with the European Union institutions, not against them. For example, in 2009, the Russian World Foundation was opened in Greece with the European Thought Friendship Foundation. However, as the Russian influence began to increase in society, the Russian World Foundation endeavored to establish its cultural, religious, and historical partnerships. As of 2020, studies on Russian-Greek history have been accelerated. For example, in 2021, the outlines of the Russian-Greek world ancient city project were published, and work began (Russkiy Mir Foundation, 2009-2023)

When we look at the other Balkan countries, there has been less activity than the three Balkan countries examined, but the Russian World Foundation or an associated institution has been opened in all Balkan countries and has rapidly increased its activities. The Russian World institutions and their activity table in the Balkan region are shown below.

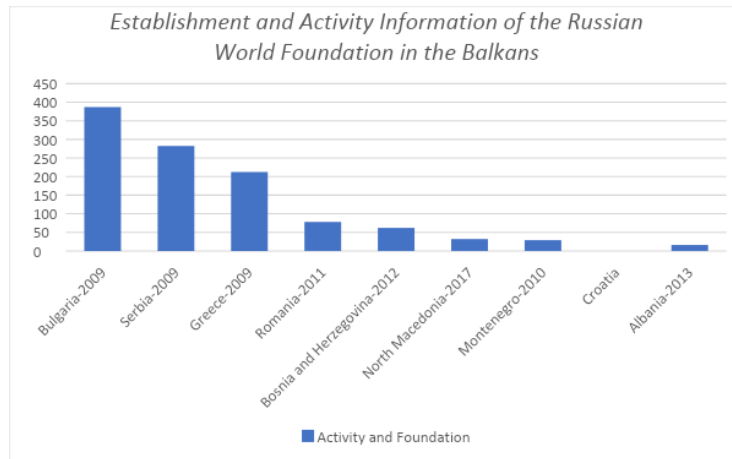

Figure 1: It was created as a result of country news reviews on the website of the Russian World institution. Internet Access Address: <https://russkiymir.ru/en/news/> Accessed Date: 5.3.2023

4. Türkiye's Public Diplomacy in the Balkans

4.1.1. Identical Process

As a means of influencing and directing the international community, public diplomacy has become very important for Turkish foreign policy, especially with the establishment of the Public Diplomacy Coordinator in 2010. Türkiye started to use the public diplomacy tool in foreign policy in the early 2000s, being aware of its civilization dynamics, traditional teachings, and historical heritage to promote its culture in the international arena and communicate more effectively with geographies with which it has special identity ties. Türkiye's public diplomacy strategy has followed

a different course than other countries using soft power (Ünalmiş, 2019, p. 138). The main reason for this difference stems from Türkiye's unique historical experience and the perspective of acting together with regional dynamics and being in cultural and psychological contact rather than a national brand in vast geography stretching from Central Asia to the Balkans. In particular, the historical and cultural ties of the Balkan region and Türkiye are robust. The reason for this is that the Republic of Türkiye, which inherited the legacy of the Balkan-centered Ottoman State, wanted to preserve its roots and establish an identical connection. In addition, Thrace, which is 3% of Türkiye, is included in the Balkan region. Therefore, Türkiye's public diplomacy behavior is evaluated on a constructivist basis in the context of international relations theories. As in every region in the Balkans, building social partnerships and bringing common identity values to cooperation takes place through regional ownership rather than regional ownership interest maximization.

4.1.2. Ottoman Effect

In addition to Türkiye being a Balkan country, many fundamental factors express the importance of the Balkans for Türkiye. Some of these factors are; The population of Balkan origin living in Türkiye, Turkish and Muslim communities in the Balkans, and the geopolitical position of the region. The existence of the Ottoman Empire in the Balkans, from which the Republic of Türkiye inherited its historical heritage, has been around for 550 years. During this period, 62 of the state's 215 grand viziers were of Balkan origin, and relations with the peoples of the Balkan region as trade and security areas have been solid. After the 1877-1878 Ottoman-Russian war, the wave of migration from the Balkans to the present day has created a population of about 10 million Balkan origins in Türkiye. Approximately 3 million Turks and around 10 million Muslims live in the Balkans today. Türkiye acts to not leave Turkish and Muslim identities alone in the region as a minority by further strengthening its relations with a link based on a common heritage established in this geography (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, p. 122).

From this point of view, the primary purpose of Türkiye's public diplomacy in the Balkans is to revive or protect its presence and identity, rather than using its national brand as a means of attraction. Therefore, Türkiye activates its soft power mechanisms by cooperating with the local people. Thus, an attempt is made to create an order by activating common identity elements. Although Türkiye defines its identity as a common ground for the Balkan peoples, having a strong and accurate image is vital for public diplomacy practices. Therefore, the structure and systematics of the public diplomacy mechanism should be coordinated to operate the relationship of persuasion and consent.

Türkiye defines its public diplomacy strategy as appealing to the hearts. The support he gave to Bosnia and Kosovo in the Balkan wars in the post-cold war period showed this. The international environment and national interests in Türkiye have pushed this method into practice. The public diplomacy programs implemented by Türkiye are defined as neo-Ottoman policies. Applying

the soft power tool to geography is realized with a neo-Istimalet policy. Türkiye is not unfamiliar with this type of diplomacy in terms of tradition. This policy, which was implemented in the Ottoman state against foreign societies before and after the conquest, was realized with the idea of establishing a connection and promotion from social aid to education, language, and culture (Kaya & Tecmen, 2011, p. 7).

4.1.3. Public Institutions

Since the 1990s, Türkiye's public diplomacy activities have started and gained momentum day by day, primarily through humanitarian aid activities and non-governmental activities carried out abroad in the field of education and official institutions such as the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA). In the 2000s, Türkiye changed its foreign policy understanding and expanded its claims by adopting a more active international relations method in its region and the world. In this context, Yunus Emre Institute was established on May 5, 2007, with Law No. 5653. Later, in 2010, Presidency for Turks Abroad and Related Communities and Public Diplomacy Coordinatorship, and then in 2016, official institutions such as the Maarif Foundation to carry out public diplomacy activities such as education, language, culture, and diaspora in Türkiye were established (Ünalmiş, 2019, p. 147). Since the institution examined and compared in the article is Yunus Emre Institute, it would be beneficial to examine it in more detail. Yunus Emre Institute is an official institution established to promote the Turkish language, culture, and art, develop Türkiye's friendship with other countries, increase its social relations, and establish and operate cultural centers abroad. It aims to establish a communication and interaction mechanism through the soft power elements in public diplomacy tools. It achieves this through expanded education systems, universities, and non-governmental organizations abroad (Kaya & Tecmen, 2011, p. 11-13).

Yunus Emre Institute has 56 cultural centers abroad. In addition to the Turkish education given in cultural centers, support is provided to Turkish teaching and Turcology departments by cooperating with educational institutions in different countries. The Institute has 58 Cultural Centers in 48 Countries and 101 Turcology Departments in 50 Countries. It provides service in 74 countries and 159 contact points around the world. The Institute also encourages the opening of new departments by supporting existing departments by signing a Turcology project cooperation protocol with universities (Yunus Emre Institute, 2019, p. 11). Yunus Emre Institute aims to reach 100 cultural centers by 2023. On the other hand, within the scope of the Turcology project, the Institute continues to contribute to the prevalence of Turkish abroad by conducting different activities such as Turcology workshops, meeting programs with Turcologists working in the field of Turcology, symposiums, language and culture training programs, as well as writing and editorial courses and conversation programs. In addition, Yunus Emre Institute builds 100 libraries with 2000 books, consisting of works in the fields of Turkish language literature, history, culture, and art, in order to create resources for the studies to be carried out in Türkiye at the places where the Turkish Cultural Centers and Türkiye Studies Center are located. This project is

aimed to develop Türkiye's cultural exchange with other countries, as well as to create resources about Türkiye abroad. In addition to the library project, various projects such as Turkish village, Turkish bookstore, 100 Turkish translation projects, on-site history project and joint painting exhibitions with the contributions of the Central Bank, Turkish distance teaching, and Turkish days' activities, Turkish cinema activities are also carried out (Ekşi & Erol, 2018, p. 32).

Yunus Emre Institute carries out operations such as preserving, maintaining, and digitalizing manuscripts destroyed by wars in countries including Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Albania, Kosovo, Serbia Montenegro, and Croatia within the scope of the project of reconstruction of cultural heritage. Bringing these works back to life is trying to understand the Ottoman Empire better today. Within the scope of this project, it aims to benefit from the historical experience of the Ottoman Empire, which made different nations live in peace in the past, to reduce the increasing nationalism and xenophobia, especially in Europe and the Balkans. The Institute specializes in calligraphy, illumination, miniature, marbling, glassware, tile, woodworking in various Balkan countries. He opened courses for handicrafts in the fields and gave the people living here a profession. In addition, it aims to bring the common cultural elements based on the Ottoman Empire back to life and revive the historical and cultural ties of the people of the region and Türkiye (Ekşi & Erol, 2018, p. 33-34).

4.2. Yunus Emre Institute's Activity in the Balkans

The Balkan identity gives a dynamic character with very different structures and features. Nevertheless, tradition, family, language, and culture are permanent phenomena surrounding Balkan identity. For example, despite being under the influence of the Soviet Union for a long time, when the dominant power disappeared, they re-discovered their national heritage. Therefore, the actors who want to establish relations with the states in the Balkan region have seen that this cannot be realized or permanent without considering their national identities. By accepting the legacy of the Ottoman Empire, Türkiye has shown that it maintains its claim in the region. With the collapse of the Soviet Union, the Balkans started to gain their independence and did this within the scope of protecting their core values. On the other hand, Türkiye has positioned its existence on the values of common identity with the societies there by activating the Ottoman heritage (Ekşi, 2017, p. 196-197).

With the 1990s, the deterrent power of traditional power tools has lost its effect. States have tried to create spheres of influence with soft power methods such as influence, attraction, and persuasion. However, Türkiye adapted its soft power tools to the conditions of its civilization accumulation and defined it in terms of national interest and revival, order, and stabilization. Because Türkiye's public diplomacy views the societies living there as a part of its unity and civilization, not as objects to be affected. Therefore, Türkiye has established links with the societies in the Balkan region by acting with the belief of peace and unity. As a tool for this, Türkiye established Yunus Emre Institute in 2007 to revive Turkish culture and language and carried out its first activities

starting from the Balkan region (Ekşi, 2015, p.722). Regarding the comparative aspect of the essay, it would also be relevant to examine these efforts via the perspective of three regional nations that stand out in accordance with Türkiye's idea of regional possession and shared identity. We'll look at the Yunus Emre Institutes' operations in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Macedonia where Türkiye's historical presence is perceived to provide establishment, and activity data for additional Balkan nations in the table.

4.2.1. Bosnia-Herzegovina

In an effort to create a stronger connection between the two populations and promote harmony, the Yunus Emre Institute established its first location outside of Türkiye in Sarajevo at the end of 2009. Later, exclusively in Bosnia and Herzegovina, it set up three Turkish cultural centers, adding two more in Foynica in 2011 and Mostar in 2014 (Yunus Emre Institute, 2019, p. 14). By eradicating Türkiye's presence in the area and its unfavorable reputation rife with misconceptions and biases, Yunus Emre Institute is crucial to achieving a new, more favorable position. This has accelerated cultural initiatives aimed at recovering the shared past and teaching Turkish. Focused subjects include the introduction of prominent locals, the transmission of historical materials, and collaborative artistic activities. To give a few decisive examples of these organizations;

In 2017, the book of Bosnia and Herzegovina in Ottoman Documents was introduced in Sarajevo (YEI Sarajevo, 2017).

In 2017, a concert of "Traditional Turkish Music and Folklore of Bosnia and Herzegovina" was held in Sarajevo, the capital of Bosnia and Herzegovina, as part of the Watermark Festival. (YEI Skopje, 2017)

In 2018, within the scope of the "Ahidname Days 2018" program, the book "Messages of the Ahidname" was introduced in the program prepared in cooperation with the Yunus Emre Institute, the Bosnians Islamic Tradition Institute, and the Kiselyak Islamic Union Assembly (YEI Foynitsa, 2018).

In 2019, the promotional program of the work "Common Turkish Origin Words in Balkan Languages (Turkisms) Dictionary" was written by Turkologist Prof. Dr. Lindita Xhanari Latifi from the Faculty of Letters of Tirana University in cooperation with Sarajevo Yunus Emre Institute and Sarajevo Maarif Schools was held (YEI Sarajevo, 2018).

In 2021, within the scope of the "My Choice is Turkish" project carried out by Yunus Emre Institute in Bosnia and Herzegovina, a 10-week online Turkish speaking club was organized for successful students who learn Turkish in the last year of secondary schools and high schools in all cantons where Turkish lessons are available. (YEI Mostar, 2021)

Thus, both the aim of regional ownership was realized, and the unity of the societies was ensured. Yunus Emre Institute carried out around 430 activities between 2009-2023 with three Turkish cultural centers in Bosnia-Herzegovina that increased the awareness of Turkish-Bosniak common identity. In recent years, the increase in the number of activities compared to the beginning and

the increase in participation show that Türkiye's public diplomacy impacts the society of Bosnia and Herzegovina (YEI Sarajevo, 2021).

4.2.2. North Macedonia

Yunus Emre Institute's Turkish cultural center opened in Macedonia in 2010 in Skopje. It aimed to achieve a regional interaction through culture and art and create a common academy platform by spreading knowledge in science and academia. In this respect, Macedonia has tremendous importance in reviving Türkiye's historical values. Some examples of Yunus Emre Institute's activities in the Skopje Turkish cultural center are as follows;

In 2015, an exhibition of Ottoman cultural influences was held in Macedonia. This exhibition presents nearly 120 textiles, clothes, authentic rooms, copper, tin, and tile-making works belonging to the Ottoman period in the 18th, 19th, and 20th centuries (YEI Skopje, 2015).

In 2016, a panel on "Oral Folk Products: Similarities in Macedonian and Turkish Idioms and Proverbs" was held in cooperation with the Skopje Yunus Emre Institute and Macedonian "Marko Tsepenkov" Folklore Institute (YEI Skopje, 2016).

In 2018, Skopje Yunus Emre Institute organized a "night of respect" for Macedonia's leading poets, writers, artists, and scientists in the capital city of Skopje (YEI Skopje, 2018).

In 2020, a language practice study was conducted for those who want to connect with Türkiye, speak Turkish correctly, speak clearly, and express themselves with the proper emphasis and body language (YEI Skopje, 2020).

Between 2010-2023, 180 events were held at the Turkish cultural center of Skopje Yunus Emre Institute. These events provided the development of Türkiye-Macedonia cooperation and contributed to exchanging information and ideas between the communities in the region (YEI Skopje, 2021).

4.2.3. Kosovo

Another intensive activity area of Yunus Emre Institute in the Balkans is Kosovo. Yunus Emre Institute opened three Turkish cultural centers in Pristina in 2011, Prizren in 2011, and Ipek in 2012 shortly after Kosovo declared independence in 2008. An essential link has been established by emphasizing the common behaviors, languages, institutions, and norms of both communities in Kosovo (YEI, 2019). A few decisive examples of Yunus Emre Institute's public diplomacy activities in Turkish cultural centers in Kosovo can be given as follows:

"In 2017, the sixth Turkish Jazz Week in Kosovo was held in Pristina and Prizren, Kosovo, with the organization of Pristina Yunus Emre Institute and the support of the Turkish Embassy in Pristina (YEI Prizren, 2017).

In 2018, Yunus Emre Institute organized the “Turkish Cinema Summer School” in Istanbul for 23 young filmmaker candidates from 20 countries (YEI Prizren, 2018).

In 2019, the book promotion “Turkish cultural bridges in Ipek – Ipek in Ottoman documents” was held. (YEI Ipek, 2019)

A digital commemoration program was held for Fahri Kaya, who produced many works on the survival of Turkish culture in the Balkans in 2020 and passed away at the age of 90 on March 23, 2020” (YEI Ipek, 2020).

211 events were organized along with these activities, Turkish language, music, painting, literature, traditional sports in three Turkish cultural centers between 2011-2023. The diversity of the fields of activity is also proof that Türkiye’s public diplomacy tools are rich in the region. (YEI Prizren, 2021).

The most important reason for their culture-centered policies is to establish a partnership with the traditions of the Balkan societies. Because culture establishes an ontological connection by revealing both societies’ common behaviors, languages, institutions, and norms. Thus, people make sense of the future by remembering their lost or forgotten values. Yunus Emre Institute’s public diplomacy activities in the Balkans reflect Turkish-Balkan self-identities to the international system in an existential partnership. It builds this not through a rational interest-based holistic state policy but the unity and harmony of societies (Yunus Emre Institute, 2014).

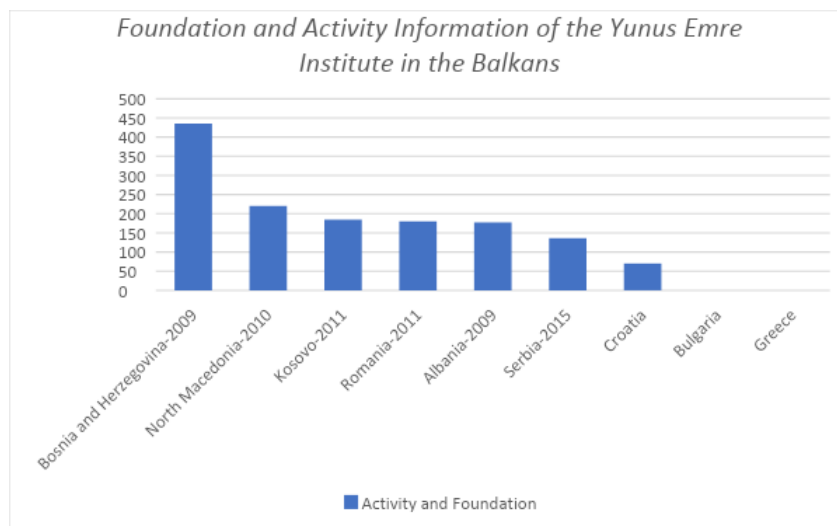

Figure 2: It was created from the information on the website of Yunus Emre Institute. Accessed address:

<https://www.yei.org.tr/> Access Date: 2.3.2023

5. Differences and Similarities Between the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute

Since public diplomacy has a softer internal mechanism, the power struggle has transformed by conjuncture. Because states need different power variations in an environment where the individual and societies are at the center, civil societies' influence increases according to the changing system characteristics. Because the soft power risk used in public diplomacy is less and more permanent in societies. Ultimately, societies are pushed to a decision by responding positively or negatively to the various processes of interaction, if they make a favorable decision, activities are increased rapidly, and states benefit from it for a more extended period. In summary, every state builds its behavior to target its national interest, and public diplomacy is a widely applied strategy that benefits the national interests to remain more permanent and effective.

The first thing to note when comparing the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute is that both organizations' first public diplomacy instrument was founded in 2007 and that its initial operations were carried out in the Balkan area. Although there are obvious contrasts between Russia and Türkiye, both nations approach their near surrounds from a controlling point of view because they seek to manage their local surroundings, which they perceive as a security region. The second is created through constructing a shared identity for that area rather than the identity that both states broadly promote. For instance, Russia attempted to create ties with Slavic and Orthodoxy, whereas Türkiye did so with Ottoman and Islam. The third is the development of a Western academic alternative in areas like culture, art, science, and history as well as the promotion of multiculturalism on a societal scale. The fourth is the formation of a counter-battle bloc through religious unification in opposition to a secular European expansion by supporting the endeavors of state-sponsored religious groups. By revitalizing history and highlighting its contributions to the Balkans at that time, it also promotes a sense of community and belonging in the area.

Comparing the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute will highlight the difference between national interest and national integrity. By generating an alternative power in the Balkans, which has long been close to it, via the solidarity of common identity and the use of soft power instruments, the Russian World Foundation is attempting to reverse society's trend toward the European Union. On the other hand, Türkiye accepts the area as a part of the development of civilization and views its history in the Balkans as an extension of Türkiye. Second, while examining the theoretical framework, it should be noted that the two soft powers differ in terms of how public diplomacy is seen in theories of international relations. While the Russian World Foundation leans toward a realist understanding of public diplomacy because it bases the relationship on the struggle for political and national interests. The Yunus Emre Institute favors constructivism more because it implements the national unity agenda by drawing upon the unifying factor of common identity. Third, the Russian World Foundation got involved in a power struggle because it perceived the European Union and NATO as a threat in the Balkans, a crucial security region closes to Russia. But Türkiye understood that being in the Balkans was

more about maintaining historical integrity and regional dynamics than it was about gaining or keeping power. Türkiye has been a member of NATO since 1952 and submitted an application to join the European Economic Community in 1963. In this sense, Türkiye does not need to establish a counter-alliance in the Balkans. Forth, the Russian World Foundation has increased the intensity of its actions in Serbia, Bulgaria, Greece, and Romania as a result of its efforts to adopt a soft power strategy towards Slavic and Orthodoxy. The activities of Yunus Emre Institute are concentrated on Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Albania, and Macedonia regions, which are more accepted and adopted as a culture due to the Turkish-Islamic and Ottoman heritage politics. Finally, the Russian World Foundation has undertaken initiatives that serve to remind the Balkan republics of their assistance in the Pan-Slavic policy's success in helping them achieve independence from the Ottoman Empire. For instance, Bulgaria presented itself as the rescuer of the 1877–1878 Ottoman–Russian war conferences in an effort to raise this consciousness in the society. The Yunus Emre Institute, on the other hand, attempted to delicately explain how Ottoman civilization, through its historical assemblies and traditional teachings, left an inclusive and comprehensive legacy in the Balkans without the necessity for any discriminatory rhetoric. When the two public diplomacy organizations were compared, it was determined that a total of 1403 activities were carried out by Yunus Emre Institute and a total of 1096 activities of the Russian World Foundation. In this sense, it is seen that the public diplomacy implemented by Turkey in the Balkans is more effective in terms of these two institutions.

6. Conclusion

Public diplomacy is an important foreign policy strategy that provides interaction and communication between states and societies under specific conditions using soft power tools. In particular, after the 1990s, when the deterrent power was relatively less effective, the social norms, identities, cultures of societies, and individuals came to the fore as a social construction process. In such an environment, states sought a partnership or influence by introducing elements such as culture, art, science, tradition, religion, and language in their historical background in order to attract and influence other societies. The importance of this power, which has more excellent permanence and influence, increased gradually when the war and conflict was limited.

Russia and Türkiye have actively used the public diplomacy tool in the field to a certain extent, based on their history and experience. While Russia established the Russian World Foundation in 2007 to keep alive and promote Russian culture, tradition, and language. Türkiye also founded the Yunus Emre Institute in 2007 to preserve and advance Turkish language, culture, and heritage. Although there are some similarities and differences between them, both states have entered into a competition by emphasizing the Balkan region. The regions where Yunus Emre Institute and the Russian World Foundation are influential are different. Because different identity dynamics determine a constructivist line at the point of acceptance of actors in the region. While the Russian World Foundation is acting with countries that adapt to Russia's Slavic and Orthodox identity, Türkiye has made an ontological attempt on the Turkish-Islamic and Ottoman heritage.

However, the possibility of intertwining these areas may also vary depending on the extent to which Russia and Türkiye will be active. Therefore, although both states continue their activities without interfering in each other's area, the possibility of conflict continues for the time being.

In order to minimize conflict in both states, a national promotion is carried out through culture, art, science, and technology. Since the mechanism of persuasion and consent is the most critical element in public diplomacy, the existence of an environment free from conflict is compatible with the wishes of both states. On the other hand, the Balkan states try to maintain this balance by prioritizing stability and welfare, especially after coming out of risky nationalist conflict processes.

References

- Arı, T. (2018). *Uluslararası ilişkiler Teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği*. Aktüel yayınları, Bursa.
- Anholt, S. (1998). Nation-brands of the twenty-first century, *Journal of Brand Management*, 5:6, Henry Stewart Publications, Londra, 395-406. <https://doi.org/10.1057/bm.1998.30>
- Avgerinos, K. (2009). Russia's public diplomacy effort: What the Kremlin is doing and why it's not working, *Journal of public and international affairs*, 20:1, 115-132.
- Bechev, D and Radeljić, B. (2018). Russia and the Balkans, *Russian Analytical Digest (RAD)*. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000301365>
- Ekşi, M. (2015). AK Parti Döneminde Türkiye'nin Balkanlarda Kamu-Kültürel Diplomasi Aracılığıyla Toplumsal-Kültürel Etkinliğini Artırma Politikası, *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, Denizli. <https://hdl.handle.net/20.500.11857/946>
- Ekşi, M. (2017). Türkiye's cultural diplomacy and soft power policy towards the Balkans. *Karadeniz Araştırmaları*, 14:55, 189-208.
- Ekşi, M. and Erol, M. S. (2018). The rise and fall of Turkish soft power and public diplomacy, *Gazi Akademik Bakış*, 11:23, 189-208. <https://doi.org/10.19060/gav.503821>
- Gilboa, E. (2008). *Searching for a theory of public diplomacy*, The annals of the American academy of political and social science, 616:1, 55-77.
- Gülseven, A. Y. (2019). Geçmişten Günümüze Ruskiy Mir (Rus Dünyası): Bir Kimlik Projesinden Uluslararası Politikaya, *Avrasya Etüdüleri*, 56:2, 33-52.
- Kaya, A. and Tecmen, A. (2011). *The role of common cultural heritage in external promotion of modern Türkiye: Yunus Emre Cultural Centres*, İstanbul Bilgi University European Institute.
- Klyueva, A. and Mikhaylova, A. (2017). Building the Russian world: Cultural diplomacy of the Russian language and cultural identity, *JOMEC Journal*, 11, 127-143. <http://dx.doi.org/10.18573/j.2017.10143>
- Klyueva, A and Tsetsura, K. (2015). *Strategic Aspects of Russia's Cultural Diplomacy in Europe: Challenges and Opportunities of the 21st Century*, PIE Peter Lang, Brussels.
- Kurki, M. and Wight, C. (2007). *International relations and social science*. International relations theories: Discipline and diversity, 15-33.
- Nye, J. and Keohane, R. (1971). Transnational Relations and World Politics, *International Organization*, 25:3, 329-349. <https://doi.org/10.1017/S002.081.8300026187>
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York.
- Nye, J. (2016). *Bound to lead: The changing nature of American power*, Basic books, New York.

- Pajtinka, E. (2019). Public Diplomacy as a Theoretical Problem: Searching for a Definition, *European Journal of Transformation Studies*, 7:2, 21-32. <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/5006>
- Putnam, R. D. (1988). Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games, *International organization*, 43:3, 427-460. <https://doi.org/10.1017/S002.081.8300027697>
- Secieru, S. (2019). Russia in the Western Balkans, *European Union Institute of Security Studies*, 2.
- Sevin, E. (2017). *Public diplomacy and the implementation of foreign policy in the US, Sweden and Türkiye*. Cham, Palgrave Macmillan, Londra.
- Signitzer, B. H. and Coombs, T. (1992). Public relations and public diplomacy: Conceptual covergences, *Public relations review*, 18:2, 137-147. [https://doi:10.1016/0363-8111\(92\)90005-J](https://doi:10.1016/0363-8111(92)90005-J)
- Simons, G. (2011). Attempting to re-brand the branded: Russia's international image in the 21st century, *Russian Journal of Communication*, 4:3, 322-350. <https://10.1080/19409.419.2011.10756816>
- Snow, N. (2009). *Rethinking Public Diplomacy*, Handbook of Public Diplomacy, Routledge, Londra, 2009.
- Steiner, B. H. (2004). Diplomacy and international theory, *Review of International Studies*, 30:4, 493-509.
- Ünalmiş, A. N. (2009). Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü, *Bilig*, 91, 137-159. <https://doi.org/10.12995/bilig.9106>
- Van H. P. (2002). Branding territory: Inside the wonderful worlds of PR and IR theory, *Millennium*, 31:2, 249-269.
- Velikaya, A. (2020). *Russia's public diplomacy*. Greg Simons (Ed.). Springer International Publishing, Berlin.
- Wawrzonek, M. (2014). Ukraine in the "gray zone": Between the "Russkiy mir" and Europe. *East European Politics and Societies*, 28:4, 758-780. <https://10.1177/088.832.5414543947>
- Yılmaz, A. N. ve Kılıçoğlu, G. (2017). Balkanlar'da YTB ve TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2:2, 115-131.

Internet Sources

- European Commission, (2014) Erasmus+ Factsheet and Statistics
http://ec.europa.eu/education/tools/statistics_en.htm. Accessed Date: 1.2.2022
- Ruskiyy Mir Foundation, 2007. <https://ruskiymir.ru/en/fund/> Accessed Date:15.2.2023
- Ruskiyy Mir Foundation/Bulgaria, Internet access address:
https://ruskiymir.ru/en/news/Bulgaria?arrFilter_DATE_CREATE_1=&arrFilter_DATE_CREATE_2=&arrFilter_pf%5Bcountry%5D%5B%5D=1515&arrFilter_pf%5Brazdel%5D%5B%5D=&set_filter=Show&set_filter=Y Erişim Tarihi: 11.2.2023
- Ruskiyy Mir Foundation/Serbia, Internet access address:
https://ruskiymir.ru/en/news/?arrFilter_DATE_CREATE_1=&arrFilter_DATE_CREATE_2=&arrFilter_pf%5Bcountry%5D%5B%5D=1469&arrFilter_pf%5Brazdel%5D%5B%5D=&set_filter=Show&set_filter=Y Accessed Date: 12.2.2023
- Ruskiyy Mir Foundation/Greece, Internet access address:
https://ruskiymir.ru/en/news/?arrFilter_DATE_CREATE_1=&arrFilter_DATE_CREATE_2=&arrFilter_pf%5Bcountry%5D%5B%5D=1529&arrFilter_pf%5Brazdel%5D%5B%5D=&set_filter=Show&set_filter=Y Accessed Date: 14.2.2023
- Yunus Emre Institute 2014 Activity Report, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2014-faaliyet-raporu> Accessed Date:1.3.2023
- Yunus Emre Institute 2015 Activity Report, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2015-faaliyet-raporu> Accessed

Date:1.3.2023

Yunus Emre Institute 2016 Activity Report, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2016-faaliyet-raporu> Accessed

Date:1.3.2023

Yunus Emre Institute 2017 Activity Report, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2017-faaliyet-raporu> Accessed

Date:2.3.2023

Yunus Emre Institute 2018 Activity Report, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2018-faaliyet-raporu> Accessed

Date:2.3.2023

Yunus Emre Institute 2019 Activity Report, <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2019-faaliyet-raporu> Accessed

Date: 3.3.2023

Yunus Emre Institute Turkey Headquarter, <https://www.yee.org.tr/> Accessed Date: 20.2.2023

Yunus Emre Institute Saraybosna, <https://saraybosna.yee.org.tr/tr/haberler/>

Yunus Emre Institute Fojnica, <https://foynitsa.yee.org.tr/tr/haberler/>

Yunus Emre Institute Mostar, <https://mostar.yee.org.tr/tr/haberler> Accessed Date:3.3.2023

Yunus Emre Institute Skopje, <https://uskup.yee.org.tr/tr/haberler> Accessed Date: 4.3.2023

Yunus Emre Institute Prizren,<https://prizren.yee.org.tr/tr/>

Yunus Emre Institute Pristina, <https://pristine.yee.org.tr/>

Yunus Emre Institute İpek, <https://ipek.yee.org.tr/> Accessed Date:4.3.2023

Aşı Milliyetçiliğinden Aşı Diplomasisine: COVID-19 Pandemisinin Siyasal Anatomisi*

From Vaccine Nationalism to Vaccine Diplomacy: Political Anatomy of the COVID-19 Pandemic

Tülin YANIKDAĞ**

Öz

Aşı milliyetçiliği, devletlerin kendilerine yetecek miktarda aşıya erişemedikleri takdirde diğer devletlerin aşıya erişimini geciktirmeleri eğilimi olarak tanımlanır. Aşıya erişim konusunda gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki fark dikkat çekicidir. Bu doğrultuda COVID-19 pandemisinin, devletler arasındaki ekonomik eşitsizliği derinleştirdiğini belirtmek gerekir. Aşının üretildiği ilk andan itibaren gelişmiş ülkelerin birçoğunun aşı stokladıkları görülmüştür. Daha önce yaşanan salgın durumlarında devletlerin geliştirilen aşı, ilaç ya da tedavi yöntemi gibi olanaklara erişebilmek için aşı milliyetçiliği yaptıkları bilinmektedir. Ancak küresel boyutta bir salgın olması nedeniyle korona virüs döneminde aşı milliyetçiliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Pandemi ilanından itibaren yaşanan süreçte etkin bir rol üstlenen ve hatta zaman zaman eleştirilere hedef olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) aşı milliyetçiliği meselesine dikkat çekmektedir. DSÖ'nün de sıkça vurguladığı gibi aşı milliyetçiliğini önlemenin yolu, aşı dayanışmasından geçmektedir. Bunun için başvurulması gereken en etkili yöntem ise aşı diplomasisidir. Özellikle gelişmiş ülkelerin aşıya erişimi sınırlı ülkelere aşı yardımında bulunması, salgının seyri açısından son derece önemlidir. Bu çalışma, COVID-19 pandemisi ile yeniden gündeme gelen aşı milliyetçiliğini ve aşı diplomasisini ele almaktadır. Makalede aşı milliyetçiliğini önlemek için ülkeler arasında iş birliğini sağlama, dayanışmayı güçlendirme ve aşı diplomasisini harekete geçirmeye çalışan bazı devletlerin, aşının eşit dağılımı konusunda attıkları somut adımları incelenmektedir. Çalışma, "Küresel bir sorun karşısında ulusal kaygılarla hareket etmek, o sorunu çözümsüz bırakmak mıdır?" sorusuna odaklanmaktadır. Bu bağlamda pandemi döneminde aşı milliyetçiliğinin yol açtığı olumsuz tablo karşısında aşı diplomasisini güçlendirmenin önemi vurgulanacaktır. Çalışmada literatürdeki kaynakların yanı sıra ulusal ve uluslararası basında yer alan gelişmelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Aşı Milliyetçiliği, Eşitsizlik, Aşı Diplomasisi, Aşı Dayanışması.

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi'nin 14-16 Ekim 2021 tarihlerinde düzenlediği V. Mülkiye Kongresi'nde "COVID-19 Pandemi Sürecinde Beliren Yeni Eşitsizlikler: Aşı Milliyetçiliği" başlığı altında sunulan bildiri metninin kapsamı genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

** İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-mail: tulinyanikdag@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6679-7452

Abstract

Vaccine nationalism is defined as the tendency of a country to delay the access to vaccines to another country in case they fail to get access to the sufficient quantity of vaccines for themselves. The difference between developed countries and underdeveloped countries when it comes to access to vaccines is quite remarkable. In this regard, it should be underlined that the COVID-19 pandemic deepened the economic inequality between various countries. Beginning from the first moment of vaccine production, many developed countries stockpiled vaccines. In the previously experienced pandemic cases, it is well-known that vaccine nationalism existed and can be seen in how vaccines were developed, medicines used, or the medical treatment methods implemented. However, it is a globally scaled pandemic, vaccine nationalism has been much more evident throughout the coronavirus era. The World Health Organization (WHO), which undertook an effective role from the beginning of the pandemic, has also highlighted the issue of vaccine nationalism. As it is frequently emphasized by WHO, the only way to prevent vaccine nationalism is vaccine solidarity. The most influential method to achieve this is through vaccine diplomacy. In particular, in regard to the course of the pandemic, it is considerably important for developed countries to provide vaccine aid to the countries with limited access. This study takes up vaccine nationalism and vaccine diplomacy which has been experienced throughout the COVID-19 pandemic. This article looks at the concrete steps which were taken by some states which had attempted to ensure the collaboration between countries, to reinforce solidarity and activate vaccine diplomacy through equal distribution of vaccines in order to prevent vaccine nationalism. The study is focused on the question, “Does acting with *nationalist concerns in the face of a global problem mean leaving it unsolved?*” In this regard, the importance of strengthening vaccine diplomacy to prevent this negative situation caused by vaccine nationalism during the pandemic will be emphasized. In the study, the resources in the literature as well as developments in the national and international press, have been used.

Keywords: COVID-19, Vaccine Nationalism, Inequality, Vaccine Diplomacy, Vaccine Solidarity.

1. Giriş

Küresel bir sağlık sorunu olarak ortaya çıkan COVID-19 pandemisi, günden güne artan ölüm oranlarıyla birlikte bir salgın felaketi olmasının ötesinde dünya tarihinde benzerine az rastlanır bir olaydır. Yazar Andrew Nikiforuk, mahşerin dört atlısından söz ederken, İncil’in Vahiy bölümünde “tarihin en renkli güçleri” şeklinde anıldığından bahseder. Hristiyanlıkta ortaya çıkmaları kıyametin habercisi olarak da bilinen her atlı, aslında çok büyük ve birbirinden farklı görevler üstlenmiştir. Birincisi olan beyaz at Tanrıyı, ikincisi olan kızıl atın binicisi iktidarı, üçüncüsü olan siyah atlı ise kılığı temsil eder. Dördüncü ve son atlı olan soluk renkli atın binicisinin görevi ise, salgınlardır. Nikiforuk, bu dört atlı içerisinde en yoğun mesaiyi dördüncü atlının yani salgın hastalıkların üstlendiğini anlatır. Bu öyle yoğun bir mesaidir ki çok kısa bir süre içerisinde milyonlarca insanın ölümüne neden olabilmektedir. Yalnızca yaşamın sonlanması anlamında değil, hayatta kalanlar açısından da benzersiz sonuçlar doğurabilecektir. Politik düzeni alt üst etme, devletleri yıkabilme, orduları derinden sarsabilme, bireyin yaşama ve sevmeye biçimlerini bile kökten değiştirebilme gücüne sahip olan salgınlar, ancak kendisi istediği zaman tarih sahnesinden çekilir (Nikiforuk, 2018, s. 14-15). Başka bir deyişle, salgın tarihinde pek çok hastalık sayısız ölümlere neden olurken, dünya tarihinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Örneğin, “kara ölüm” olarak adlandırılan veba salgını feodal yapının ortadan kalkmasına ve bunun sonucunda kapitalizmin filizlenmesine imkân tanımıştır. Sıtma, çiçek,

refleksi olduğunu ortaya koyar. Ayrıca başta maske üretimi olmak üzere, virüsün etkisini azaltacak ilaçların, tedavi süreci için gerekli tıbbi araç ve gereçlerin, pandemi hastanelerinin kurulmasında gereken unsurların kısacası, oluşan pandemi ekonomisinin vazgeçilmez tüm bu unsurlarının üretilmesinde ya da edinilmesinde devletlerin ulusal kaygılarının izleri görülür. Kendi yurttaşını salgın tehdidine karşı koruma önceliği ve endişesi, maske ve tıbbi malzeme edinimi noktasında dışa kapanmaya, başka ülkelere değil, önce kendi nüfusuna yetebilme kaygısına dönüşmüştür. Trump dönemi Amerika'sının gündeme getirdiği ihracat yasakları, bu döneme has bir ekonomik milliyetçiliğin işaret fişekleridir. *Önce kendi nüfusuna yetebilme, ardından kalırsa başka ülkelere satma* şeklinde özetlenebilecek bu eğilim, “en az 69 ülkenin” (Balta, 2020, s. 216) başvurduğu ihracat yasakları ya da kısıtlamaları noktasında aslında oldukça geçerli ve yaygın bir eğilimi ortaya koymuştur.

Bu çalışma, COVID-19 pandemi döneminin aşı bulduktan sonraki safhasında yaşanan gelişmeleri incelemektedir. Makalede küresel bir sorun karşısında devletlerin, ulusal kaygılarıyla hareket etmelerinin o sorunu aslında çözümsüz mü bıraktıkları sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda makalede konuyla ilgili akademik çalışmaların yanı sıra ulusal ve uluslararası medyaya yansıyan haberlerden yararlanılmıştır. Salgın sürecinin henüz ilk aşamasında edinilen izlenim ve tespitleri kısaca aktardıktan sonra çalışmanın odak noktası olarak aşının üretilmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni tablo üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır. Öncelikle aşının üretilmesinin ardından ülkelerin aşı stoklamaya başlamasıyla beliren aşı milliyetçiliğinden ve bu bağlamda ülkelerin birbirleriyle girmiş olduğu rekabetten söz edilecektir. Ardından aşı milliyetçiliği kavramının tanımı ve yakın tarihte yaşanan benzer durumlar ele alınacaktır. Korona virüsle birlikte daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan aşı milliyetçiliğinin, ekonomik ve siyasal boyutunun yanı sıra uluslararası alanda bir çözüme kavuşması için yapılan girişimlerden bahsedilecektir. Bu noktada uluslararası kuruluşların aşı milliyetçiliğini önleme konusundaki çabaları ve bazı ülkelerin aşı diplomasisi adı altında yürüttükleri faaliyetleri incelenecektir. Aşı diplomasisi, dış yardımlarla ve sağlık diplomasisiyle ilgili bir kavramdır (Kobierecka, 2022, s. 3). Hotez (2014, s. 1) aşı diplomasisini, “küresel sağlık diplomasisinin aşılardan kullanımını ya da dağıtımını kapsayan her türlü yönü” şeklinde tanımlamaktadır. COVID-19 pandemi sürecinde özellikle Çin ve Rusya gibi aşı üreticisi konumundaki ülkelerin aşı diplomasisine örnek teşkil edecek faaliyetleri dikkat çekicidir. ABD aşının dağıtımını ve paylaşımını konusunda farklı bir yaklaşım benimserken, Çin ve Rusya gibi ülkelerin aşırı nüfuz elde etme aracı olarak etkin bir şekilde kullandığına tanık olunmuştur. Bu perspektifle özellikle aşı üreten ülkelerin aşı diplomasisi kapsamında attıkları somut adımlara değinilecektir.

2. Aşı: Üretim, Stok ve Yarış

Bütün dünya COVID-19 salgınıyla mücadele ederken, salgına hazırlıksız yakalanılması sonucu virüse karşı alınan ilk önlemler; maske kullanılması, sosyal mesafenin korunması, PCR testleri ve test sonucu pozitif çıkan vakaların tedavi sürecinde kendileriyle temas halindeki bireylerle birlikte karantina altına alınması ve durumlarının izlenmesinden ibaretti. Ancak geçmiş salgın

deneyimlerinden hareketle, virüse karşı mücadelede etkin bir tedavi yöntemi olarak aşı geliştirme çalışmalarının başlamasıyla birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Bu alanda devletleri karşı karşıya getiren ilk adım, aşının hangi ülke tarafından üretileceği konusunda atılmıştır. Başta Çin, Rusya ve Amerika olmak üzere ülkeler arasında yaşanan rekabet, bir tür *aşı yarışına* (*race for a vaccine*) dönüşmüştür. Aşının ilk kimin tarafından üretileceği, virüs karşısında etkin bir koruma sağlayıp sağlayamayacağı, yan etkilerinin neler olabileceği gibi daha çok tıbbi konulardaki soru alanlarının yanına üretilen aşılardan satın alınması, bütün bir ülkenin nüfusuna yetecek dozda aşının stoklanması ve daha sonrasında ise aşı ihracatından elde edilecek kar gibi ekonomik kaygılar eklenmiştir.

Ülkelerin aşı rekabetinde atılan ilk somut adım, salgının ortaya çıktığı ve tüm dünyaya yayıldığı Çin'den gelmiştir. Çin, Ocak 2020'de Sinovac aşısını geliştirmeye başlamıştır. COVID-19 aşılarında ilk adım Sinovac ve Coronavac'ı piyasaya süren Çin'den gelirken, onu diğer ülkeler izlemiştir. Bu bağlamda ülkelere ve ürettikleri aşılara baktığımızda Oxford Üniversitesi aşısı diye bilinen *AstraZeneca*, Amerika'nın ürettiği *Moderna*, Almanya'daki BionTech firmasının ürettiği *Pfizer*, Rusya'nın ürettiği *Sputnik V* ve Küba'nın ürettiği *Abdala* aşısı başta olmak üzere pek çok ülke aşı yarışındaki yerini almıştır. Bunların dışında *Johnson & Johnson*, *Novavax*, *Sanofi*, *Gamaleya Institute*, *CureVac*, *Valnea*, *Covaxx*, *CanSino Biologics*, *Medicago*, *Sinopharm* gibi diğer ilaç firmaları da bu yarışın içerisinde (Kretchmer, 2021).

Aşı yarışı ve stoğu konusundaki son duruma bakıldığında ise ülkelerin belirli aşılardan yapmayan diğer ülke vatandaşlarına ülkelere giriş vizesi vermeme, kendi tercih ettikleri firmaların aşılardan zorunlu tutma gibi yaygın bir eğilim söz konusudur. Çin'de üretilen Sinovac aşısını yaptırmanın Avrupadaki ülkelere alınmayacakları yönünde çıkan haberler aşı meselesini daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Bir taraftan üretilen aşılardan koruyuculuğu, etkinliği ve olası yan etkilerinin neler olabileceği sorgulanırken; diğer taraftan küresel boyutta yaşanan aşı seferberliğinde özellikle uluslararası seyahat gibi konularda ülkeler açısından kabul edilebilir yani *geçerli* olan aşının hangisi olduğu sorusu akılları karıştırmaya devam etmektedir.

3. Aşı Milliyetçiliği

COVID-19 pandemisi aslında daha önce pek karşılaşmadığımız birçok kavramla bizi tanıştıran bir süreç olarak tarihe geçmiştir. Aşı milliyetçiliği de bunlardan biridir. Her ne kadar bu pandemi dönemiyle birlikte hayatımıza girmiş gibi gözükse de geçmişte baktığımızda ülkelerin benzer eğilimlerine rastlamak mümkündür. Örneğin, HIV virüsüne karşı üretilen ilaçlara erişebilme noktasında benzer bir durum yaşanmıştır. 1996 yılında geliştirilen *Highly Active Antiretroviral Therapy* (HAART) çeşitli antiviral ilaçların bileşimidir. Bu terapinin AIDS hastalığıyla mücadele eden insanlar arasında yaşam kalitelerinde düzelme ve ölüm oranlarında net bir düşüşe yol açtığı açıkça saptanmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerden gelen taleplerdeki yoğunluk ve bu yöntemin oldukça pahalı olması nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde bu hastalığa yakalanan insanların

tedavi süreçleri açısından uygulanabilme imkânı oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 711).

Bir başka örnek, 2009 yılında görülen ve kamuoyunda domuz gribi adıyla tanınan H1N1 virüsü salgını sırasında yaşanmıştır. O tarihte de gelişmiş ülkeler aşı konusunda kendilerine gerekli olan miktarı stokladıktan sonra gelişmekte olan ülkelere aşı verilmiştir. Başka bir deyişle, devletlerin bir salgın tehdidi karşısında önce kendilerini koruma yönündeki eğilimleri ilk kez karşımıza çıkan bir şey değildir (Kretchmer, 2021). Ancak COVID-19 pandemisiyle birlikte çok daha belirgin bir şekilde gündeme gelmiştir. Uluslararası kuruluşlar bu konuya somut bir çözüm getirebilmek için daha aktif bir rol üstlenmeye çalışmaktadır.

Aslında aşı milliyetçiliği kavramının yeniden ortaya çıkış noktası, küresel bir salgın dönemi olarak tarihe geçen COVID-19 pandemi sürecinde adil bir paylaşım kaygısı taşımaksızın, üretilen aşuları kendi nüfuslarını salgın tehdidi karşısında korumak için kullanmak isteyen devletlerdir. Bu ülkeler kendi vatandaşları için gereken miktarda aşığı stoklamadıkları sürece aşının diğer ülkelere dağıtımının geciktirilmesi yönünde bir eğilim sergilemektedir. Başka bir deyişle, aşı milliyetçiliği yapmaktadır. Biraz önce de ifade edildiği gibi aşı milliyetçiliği, hükümetlerin kendi nüfuslarına gerekli olan aşı miktarına erişebilmek adına yürüttükleri tek taraflı faaliyetlerini ifade eden bir kavramdır (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 712).

Aşı milliyetçiliğinin COVID-19 pandemi sürecinde nasıl ortaya çıktığına ilişkin somut örneklerle baktığımızda ilk adımın Trump dönemi Amerika'sı tarafından atıldığı görülmektedir. Mart 2020'de ABD'nin Alman *CureVac* şirketini devralma ya da korona virüse karşı üretilecek olası bir aşuya özel erişim hakkını elde etme girişimi her ne kadar aşı milliyetçiliğinin işaret fişeği olsa da İngiltere'den Kanada'ya kadar pek çok ülkenin aşı tedarik etmek için ilaç şirketleriyle bir dizi ikili anlaşma imzaladığı görülmektedir (Lagman, 2021, s. 375-376; Ullah vd., 2021a, s. 2). Küresel boyutta değerlendirildiğinde bu ülkeler, toplam dünya nüfusunun "yalnızca % 14'ünü temsil etmelerine rağmen, halihazırda üretilen ve satılan 7 milyar doz aşının yaklaşık % 60'ını" ellerinde tuttukları görülmektedir. Bu durum, ülkelerin sahip olduğu nüfus sayısının birkaç kat üzerinde aşığı satın alma eğilimiyle açıklanabilir. Örneğin Kanada, toplam nüfusunun beş katına yetecek dozda fazla aşı siparişinde bulunmuştur (Marcus, 2021). Söz konusu bu tablonun gösterdiği şey, düşük gelirli ülkelerin yaklaşık % 90'ının 2021 yılının sonuna kadar aşılanamayacağı gerçeğidir (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 713; Dyer, 2020). Başka bir örnek, yine Amerika'da *Moderna* aşısının üretilmesinden sonra kaydedilmiştir. Moderna'yı üreten ilaç şirketine, gelişmiş ülkelere aşı satarken orta ve az gelişmiş düzeydeki ülkelere gelen aşı siparişlerini geciktirdiği ve hatta normalin üç katı bir fiyat politikası uyguladığı şeklinde suçlamalar yöneltilmiştir (Robbins, 2021).

Küresel ve son derece ciddi boyutlara ulaşan bir sağlık sorunu karşısında devletlerin sergilediği bu tutum, eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik anlamda gelişmiş olan ülkelerin aşının üretimini arttırılabilmesi için gerekli koşulları sağlamak yerine aşı istifçiliği yapmaları ve fikri mülkiyet hakları konusunda, ilaç şirketlerinin çıkarlarını daha önde tutmaları Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres'in tepkisini çekmiştir (Saribeyoğlu-Skalar, 2021, s. 399). Nitekim

Guterres “COVID-19 aşlarının küresel bir kamu malı” (The United Nations, 2021) şeklinde değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Genel Sekreter’in yapmış olduğu bu vurgunun altında aşı dağıtımı konusunda yaşanan adaletsizlik yatmaktadır. Guterres Şubat 2021 tarihli bir açıklamasında halihazırda üretilmiş olan COVID-19 aşlarının %75’inin on ülke tarafından satın alındığını, yüz otuz ülkenin ise henüz aşıya erişemediğini açıklamıştır (BBC News Türkçe, 2021). James Lagman’ın (2021, s. 375) da belirttiği gibi insanlık tarihinin en büyük aşı kampanyasının bir parçası olmamıza rağmen aşı milliyetçiliği pandemi sürecinde elde edilecek küresel başarıyı geciktiren en önemli unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, üretilen aşların büyük bir bölümüne belirli sayıda ülkenin erişecek olmasının salgının daha uzun süre devam etmesine yol açacağına işaret eder. DSÖ Başkanının tespitiyle, aşı milliyetçiliği yalnızca virüse yardımcı olur (Kretchmer, 2021). Aşının satın alınması konusunda, gelir düzeyi yüksek olan ülkeler ile ekonomik açıdan çok daha zor durumdaki ülkeler arasındaki makasın, bir hayli açık olduğu görülecektir. Yalnızca ekonomik olarak daha iyi konumdaki ülkelerde yürütülecek aşılama faaliyetinin küresel bir sorunu çözmekten çok uzak olduğu bir gerçektir. Sürekli olarak mutasyona uğrayan bir virüs tehdidi altında üretilen aşların dağıtımı konusunda yaşanan eşitsizlik salgının ömrünü uzatmaktan öteye geçemeyecektir.

3.1. Aşı Milliyetçiliğinin Siyasal ve Ekonomik Boyutu

Aşı milliyetçiliği üzerine yapılan araştırmalar ve akademik çalışmalar, siyasal açıdan devletlerin sergiledikleri eğilimin birtakım getirilerinin yanı sıra meselenin ekonomik bir maliyetinin de olacağına dikkat çekmektedir. Küresel bir salgın tehdidi karşısında yaşanan aşı üretim süreçlerinde, ilk aşamada üretim kapasitesi ve buna bağlı olarak üretilen aşı miktarı sınırlı düzeyde kaldığından gelişmiş ülkelerin talepleri karşılandıktan sonra eğer ilaç şirketlerinin elinde kalan bir miktar varsa bu miktar diğer devletlere bırakılır. Hükümetler nezdinde böyle bir eğilimin kazanımları neler olabilir sorusuna yanıt olarak üç husus öne çıkmaktadır. Birincisi, ekonomik ve sosyal açıdan pandemi sürecinden olumsuz etkilenen seçmenlerde, normalleşme sürecini başlatma adına çaba sarf eden hükümetlerinin yanında yer alma isteği doğurabilir ya da hükümete duyulan güveni arttırabilir. İkincisi, pandemiden kaynaklı yaşanan kısıtlamaları azaltacağı için devletin ekonomisinin yeniden toparlanmasını sağlayacağından dolayı kamu maliyesi üzerindeki yükü hafifletir. Üçüncüsü ise aşı, bir anlamda herhangi bir ülkenin “diplomatik repertuarının bir parçası” olması nedeniyle stratejik olarak da kullanılabilir. Ancak tüm bu olasılıklara elbette ki aşı milliyetçiliğinin ülkelere yükleyeceği mali tablo eklenmelidir. Başka bir deyişle aşı milliyetçiliği, maliyetiyle birlikte gelir (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 712).

Aşı milliyetçiliğinin siyasal yönü ortaya konurken, sorunun yaratacağı mali tabloya ilişkin yapılan çalışmalara da değinmek gerekir. Nitekim RAND Europe, 2020 yılında bu konuya ilişkin bir çalışma hazırlamıştır. COVID-19 pandemi sürecinde bir aşı geliştirildiği takdirde geliştirilen aşının küresel krizi nasıl etkileyeceğini anlamaya ve aşıya erişim konusunda ortaya çıkabilecek eşitsizliğin ekonomik etkilerini incelemek amacıyla olası senaryoları değerlendirmiş ve birtakım bulgular elde etmiştir. Buna göre aşı milliyetçiliğinin küresel ekonomiye maliyeti GSMH’da bir

yılda 1,2 trilyon dolar olarak öngörülmüştür. Yoksulluk seviyesi en yüksek olan ülkelerin durumu ise bu ülkelerin aşya erişimleri sağlanamadığı takdirde GSMH'da yılda 60 ila 340 milyar dolar kaybedeceği yönündedir. Bu ülkelerin aşya erişimlerini sağlamak adına harcanan her bir doların ise yüksek gelir düzeyindeki ülkelere yaklaşık 4,80 dolar olarak geri döneceği belirtilmiştir. Bu tabloya ek olarak pandeminin bir başka ekonomik boyutu ise aşya üretim süreçlerinde harcanan maliyetlerde görülür. Hoecklin'in (2021) ifadesine göre, pandeminin başlamasından itibaren COVID-19 aşlarına ve virüs tedavisine devletlerin yaptığı harcama en az 93 milyar Euro'dur.

Dünya Bankası ise salgın nedeniyle derin yoksulluğun daha da derinleşeceğine dikkat çekmiş, dünya genelinde aşırı yoksullukla mücadele eden insan sayısının 2021 yılına kadar 88 milyondan 150 milyona çıkacağı yönünde bir tahminde bulunmuştur (The World Bank, 2020; The World Economic Forum, 2021). Buna ek olarak, DSÖ'nün aşya milliyetçiliği konusunda yaptığı saptamalar ise küresel ekonominin 9,2 trilyon dolar zarara uğrayacağı şeklindedir. Gelişmiş ülkeler de bu ekonomik zarardan etkilenecek ve hatta "zararın yaklaşık 4,5 trilyon doların gelişmiş ülkelerde gerçekleşeceği" öngörülmektedir. Bu tablodan en ağır etkilenecek ülkenin ise 1,38 trilyon dolar ile ABD olacağı belirtilmektedir (Esen, 2021, s. 6). Bunun yanı sıra yaklaşık olarak 500 milyondan fazla işin, mevcut iş piyasasından kaybolduğu yönünde tahminler yapılmaktadır (Ullah vd., 2021a, s. 6; Ullah vd., 2021b, s. 2-3). Ayrıca küresel ekonomideki bu sarsıcı değişimlerin, dünya genelinde nüfus hareketlerini ve uluslararası politikayı da etkileyeceği belirtilmektedir.

Aşya milliyetçiliğinin yol açtığı ekonomik tabloyu ortaya koyarken, meselenin bir diğer boyutu olarak *fikri mülkiyet haklarına* da değinmek gerekir. Aşya konusunda dünya genelinde bir ilerlemenin sağlanabilmesi adına yaygın üretime geçilmesinin önündeki bir diğer engel, fikri mülkiyet haklarından kaynaklanmaktadır. Aşya üreten ilaç şirketlerinin hakları Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında yapılan anlaşmalarla koruma altındadır. Salgına çözüm amaçlı geliştirilen aşya, ilaç ya da gerekli tıbbi malzemelerin uluslararası ticaretine yön veren, 14 Kasım 2001'de kabul edilen Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (*TRIPS*) ve Kamu Sağlığına İlişkin Doha Bildirgesi'dir. İlaç şirketlerinin geliştirdikleri COVID-19 aşlarının patent haklarını koruma altına alan TRIPS, salgın tehlikesi karşısında aşyayı ilk üreten şirketlerin bir bakıma tekel oluşturmasına zemin hazırladığı yönünde tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Saribeyoğlu-Skalar, 2021, s. 402; Yüksel ve Baran, 2020, s. 920). Doha Bildirgesi ise patent koruması altındaki ilaç, aşya ya da tıbbi ürünlerin üretiminde patent hakkına sahip olan ilaç firmalarının dışında, bir başka ülkede üretiminin sağlanması ve orada üretime geçilmesine imkan tanınması bakımından son derece önemlidir (Doha Bildirgesi, 2001, paragraf 5 b ve c).

3.2. Aşya Milliyetçiliğini Önlemede DSÖ'nün Rolü

Pandemi süreciyle birlikte devletlerin aşya milliyetçiliği eğiliminin önüne geçme konusunda aktif rol üstlenen önemli bir kuruluş, Dünya Sağlık Örgütü'dür. DSÖ'nün pandemi sürecindeki etkinliği, Çin'de ortaya çıkan virüsün dünyanın çeşitli yerlerine yayıldığını ilan edip küresel bir pandemi sürecine girildiğini ilan etmesiyle başlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Temmuz 1946'da toplanan Uluslararası Sağlık Konferansı'nın ardından oluşturulan ve "Dünya Sağlık Örgütü Anayasası" adı altında hazırlanan belgenin BM üyesi 51 ülke ve BM dışından 10 ülkenin imzalanmasıyla ortaya çıkmış bir kurumdur. O tarihte asıl işlevi bir komisyon görmekteydi. DSÖ resmi olarak ise 1948 yılında kurulmuştur. Örgütün temel amacı, DSÖ Anayasası'nın 2. maddesinde kurumun görevleri açıkça belirtilmiş ve özetle "uluslararası düzeyde sağlık normlarının geliştirilmesini sağlayacak ve uluslararası sağlık iş birliğini koordine edecek bir küresel kamu sağlığı mercii olmak" şeklinde açıklanmıştır (WHO, 1946; Yüksel ve Baran, 2020, s. 885-934).

DSÖ günümüze gelene kadar sağlıkla ilgili ortaya çıkan pek çok krize tanık olmuştur. Ancak örgütün etkinliği de zaman zaman tartışma konusudur. Mart 2020'den bu yana içinde bulunduğumuz COVID-19 sürecinde DSÖ'nün oynadığı rol ve etkinlik düzeyi eleştirilerin odağındadır (Ata, 2021, s. 23). İlk eleştiri, pandeminin çıkış noktası olarak kabul edilen Çin'in, salgına yönelik gerekli başvuruyu DSÖ'nün Çin'deki ofisine 31 Aralık 2019 itibarıyla yapmasına rağmen DSÖ'nün bu çağırışı dikkate alıp virüsün insandan insana bulaşma niteliğini sorgulaması ve sonunda da "uluslararası halk sağlığı acil durumu" kararı almasının 30 Ocak 2020'de gerçekleşmesinedir. DSÖ'nün ilk bildirimden iki hafta sonra harekete geçmesi, virüsün insandan insana bulaşma durumuna ilişkin somut bir veri elde etmeyi beklemesi ve buradan hareketle acil eylem planı oluşturma, salgına karşı bütün devletlere ve uluslararası kamuoyuna gerekli çağırışı yapma gibi görevlerini ifa etme süresi ilk bildirimden üç hafta sonra gerçekleşmiştir. Nihayetinde 11 Mart 2020'de Örgüt, COVID-19'un bir pandemi olduğunu resmen ilan etmiştir (Yüksel ve Baran, 2020, s. 903-905; WHO Timeline-COVID-19, 2020c). Bu ilanla birlikte DSÖ kurulduğu tarihten bu yana toplam altı kez "uluslararası düzeyde halk sağlığı acil durumu" ilanında bulunmuştur.

COVID-19 pandemisiyle mücadelede aşı üretimine geçilmesiyle başlayan süreçte, pandemiye sona erdirme noktasında DSÖ'nün karşısına çıkan en büyük engellerden biri aşı milliyetçiliği olmuştur. DSÖ Başkanı Ghebreyesus'un aşının üretilmeye başlandığı andan itibaren verdiği pek çok demeçte aşı milliyetçiliğine dikkat çektiği açıkça görülmektedir. DSÖ bir taraftan aşı milliyetçiliği konusunda uyarılarda bulunurken, diğer taraftan somut bir adım olarak COVAX girişiminin başlatılmasına öncülük etmiştir.

3.2.1. COVAX Girişimi

COVID-19'a karşı üretilen aşılardan gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasında adil bir şekilde paylaşılmasını güvence altına almak üzere "COVAX Küresel Aşı Mekanizması" adı altında bir girişim başlatılmıştır (WHO, 2020a). COVAX, COVID-19 pandemisiyle mücadele edebilmek için yapılan uluslararası bir girişimdir. DSÖ şemsiyesi altında Küresel Aşı İttifakı İnisiyatifi (*GAVI*) ve Salgın Hastalıklara Hazırlık İçin Yenilik Koalisyonu (*CEPI*) gibi uluslararası kuruluşlar, bu girişimle birlikte pandemiyle mücadelede kullanılacak kaynakları ortak bir havuzda toplayıp üretilen aşılarla eşit erişimi sağlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda oluşturulan COVAX,

“COVID-19 Araçlarına Erişimi Hızlandırma (ACT) küresel ortaklığının aşularla ilgili koludur” (Saribeyoğlu-Skalar, 2021, s. 401).

COVAX girişimi, ekonomik ve sosyal açıdan farklılıkları olan belli başlı ülkelerin salgınla mücadelede hem daha donanımlı bir hale gelebilmeleri hem de ekonomik eşitsizliğin giderilmesi amacıyla oluşturulmuştur (Hoejme, 2021, s. 3). Ekonomik açıdan refah seviyesindeki bazı ülkeler bu girişime katılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü bu girişimi, GAVI ve CEPI ile işbirliği içerisinde yürütmektedir. Nisan 2020’de başlatılan COVAX girişimine 180’den fazla ülke katılmıştır ve bu ülkeler sağladıkları fonlar ve aşı üreten ilaç şirketleriyle yapılan antlaşmalar neticesinde az gelişmiş ya da orta gelir düzeyindeki 92 ülkenin COVID-19’la mücadele sürecinde ihtiyaç duydukları aşuları temin etmeyi amaçlamaktadır. COVAX girişimine katılım sürecinde uluslararası kamuoyunun gündemini ilgilendiren birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Başlangıçta Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Norveç, İzlanda gibi ülkelerin yanı sıra Tayvan dahil BM üyesi olmayan sekiz ülkenin daha katıldığı bir girişimken, sürpriz katılım ABD’den gelmiştir. Pandeminin başlarında Donald Trump yönetimi altındaki ABD, Joe Biden’in yönetimi devralmasıyla birlikte DSÖ kapsamında atılan adımlara yönelik bir tavır değişikliğine gitmiştir. Nitekim Trump döneminde DSÖ’den çekilme kararı alan ABD, Joe Biden’in Başkan seçilmesiyle birlikte bu kararından vazgeçip COVAX girişimine katılmıştır (Nebhay, 2021).

COVAX girişimine katılım meselesine ilişkin bu gelişmeler yaşanırken, aşının ülkelere dağıtımı konusunda nasıl bir yol izleneceğine dair yol haritası da belirlenmiştir. Ülkelere yapılacak dağıtımda nüfus oranlarının temel ölçüt kabul edileceği açıklanmıştır. Bu doğrultuda “Hindistan’a 97.2 milyon, Pakistan’a 17.2 milyon, Nijerya’ya 16 milyon, Endonezya’ya 13.7 milyon, Bangladeşe 12.8 milyon, Brezilya’ya 10.6 milyon, Kenya’ya 4.2 milyon, Sudan’a 3.4 milyon, Yemen’e 2.3 milyon ve Suriye’ye 1.02 milyon doz aşı dağıtılacağı” belirtilmiştir (Sputnik News, 2021a). Görüldüğü üzere COVAX girişimi iki kategoriden oluşmaktadır. Birinci grubu kendi kendini finanse eden ülkeler oluştururken; ikinci grubu ise finanse edilen ülkeler oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, aşıya erişimi çok daha kolay olan ekonomik refah düzeyi yüksek ülkelerin yanı sıra bu girişim, aşıya erişim konusunda ekonomik sorunlarla karşılaşabilecek ülkeleri de kapsamaktadır (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 717). 15 Şubat 2021 tarihinde G-7 ülkelerinin liderleri tarafından gerçekleştirilen sanal toplantıda COVAX girişimini güçlendirme taahhüdünde bulunmuştur. Bu bağlamda aşının dağıtımı noktasında gerçekleşen ilk yardım 24 Şubat 2021 itibarıyla Gana’ya yapılmış, 17 Ocak 2022 tarihine kadar COVAX girişimi kapsamında 144 katılımcıya 1 milyar doz aşı ulaştırılmıştır (COVAX Vaccine Roll-out, 2022).

COVAX girişimini genel olarak değerlendirmek gerekirse, ülkelerin aşı stokçuluğu yapma eğilimini kontrol altına alma konusunda önemli bir adım olduğu görülmektedir. Başta ABD olmak üzere pek çok ülke, pandemi ve pandeminin yol açtığı ölümlerin yarattığı panikle birlikte toplam nüfus sayılarının üzerinde aşıya erişme imkânı sağlama konusunda birtakım adımlar atmıştı. Trump yönetimi DSÖ’yle iş birliği içerisine girmeyi reddedip COVAX girişiminde de yer almak istememişti. Ancak aşı konusunda bu yönde eğilim gösteren tek ülke elbette ki ABD değildir. Pandemi sürecinde bazı Avrupa ülkelerinin de aşı stoklama yarışında yerini aldığına

tanık olunmuştur. Hatta Gruszczynski ve Wu (2021, s. 718) çalışmalarında bu konuya değinirken, aşı stokçuluğu eğilimlerinden ötürü komşu oldukları ülkelerle ilişkilerine yönelik yaklaşımlarına dair “komşuyu zarara sokma politikası” (*beggar-thy-neighbor policy*) şeklinde bir benzetmede bulunmaktadır. Gruszczynski ve Wu’ya göre (2021, s. 718) COVAX’ın başarısının önündeki engellerden biri, gelir düzeyi yüksek ülkelerin fazla miktarda aşı tedarik etmesiye, bir diğer husus aşı üreticilerinin üretim konusundaki kısıtlamalarıdır. Bu sorun aşı üreten ilaç firmalarının iş birliği ile çözülebilir niteliktedir. Novartis (2021) ile Pfizer, Sanofi ile Johnson & Johnson, Novartis ile Sanofi’nin Pfizer ve Johnson & Johnson ilaç şirketleri tarafından üretim tesislerini kullanmayı kabul ettiği anlaşmalar imzalaması (Sanofi, 2021) bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca AstraZeneca aşısının tedarikini arttırmak adına Avrupa dışındaki ilaç şirketleriyle imzalanan bir dizi anlaşma da yine bu kapsama dahildir (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 718-719).

3.2.2. SAGE Değerler Çerçevesi

COVAX Girişimiyle bağlantılı olarak DSÖ, 14 Eylül 2020 tarihinde “Bağışıklamaya İlişkin Stratejik Tavsiye Uzmanlar Grubu (SAGE) COVID-19 Aşılmasının Paylaştırılması ve Önceliklendirilmesi Değerler Çerçevesi” başlığını taşıyan bir belge yayınlamıştır. Değerler Çerçevesi, bir esnek hukuk belgesidir. Daha açık bir ifadeyle, uluslararası hukukta bir bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte katılan ülkeler açısından niyet belirtir nitelikteki bir belge statüsündedir. Bu hususa ilişkin olarak açıkça belirtildiği üzere Değerler Çerçevesi, devletlerin iç hukuklarında aşının dağıtımı konusunda alacakları kararlara bir gerekçe ve dayanak oluşturma amacını taşır (WHO, 2020b). Nitekim bu amacı doğrultusunda birtakım ilkeleri benimseyen belge; “insan sağlığı eşit saygı küresel hakkaniyet ulusal hakkaniyet karşılıklılık ve meşruiyet” ilkelerinin altını önemle çizmiştir.

Aşıya erişimin tüm dünya genelinde daha adil bir düzleme oturtulması amacı doğrultusunda öne sürülen bu ilkeler belgenin niteliğinin doğru anlaşılması için son derece önem arz etmektedir. *İnsan sağlığı* ilkesiyle COVID-19 pandemisinden kaynaklanan hasta yükünün ve ölümlerin azaltılması ve sağlık hizmetlerindeki işleyişe ilişkin devamlılığın sağlanması amaçlanmaktadır. *Eşit saygı* ilkesi, aşı konusunda öncelikli olacak grupların ya da bireylerin belirlenmesinde gerekli kriterlere haiz tüm bireylere ve gruplara aşı olma fırsatı sunulmasını hedefler. *Küresel hakkaniyet* ilkesi, başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkelerin salgın konusunda taşıdığı riskleri ve kendilerine özgü ihtiyaçlarının da aşı dağıtımı konusunda göz önünde tutulması, dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ekonomik açıdan yeterli seviyede aşıya erişim olanağı bulunmayan ülkelerin aşıya erişimi konusunda tüm ülkelerin gerekeni yapmasını taahhüt altına alma amacı taşır. *Ulusal hakkaniyet* ilkesinde ise aşıya erişimde öncelikli konumda olmanın altında yatan sosyal, coğrafi ya da biyomedikal nedenlerin etkisiyle pandemi sürecinde daha fazla risk altında olanların gereksinimlerinin ve bu ülkelerin taşıdığı risklerin dikkate alınmasını sağlamak istemektedir. Karşılıklılık ilkesi ise başta sağlık çalışanları olmak üzere virüsle mücadelede daha fazla risk altında olan çalışanların korunması amacını taşır. Son olarak ise Çerçeve aşı dağıtımı meselesinde hangi bilimsel kamu sağlığı kriterlerinin uygulanacağına ilişkin şeffaf bir danışma süreci içerisinde ve tüm ülkelerin

katılımıyla belirlenmesi adına *meşruiyet ilkesi* vurgulanmıştır (WHO, 2020b; Sarıbeyoğlu-Skalar, 2021, s. 400).

Bütün bu uluslararası çabaların ardında dünyayı etkisi altına alan bir salgınla mücadele edilirken, tek başına kazanmanın mümkün olmadığını anlatma çabası yatar. Özellikle aşı milliyetçiliğine dikkat çeken ve bunu önleme amacıyla birtakım somut girişimlerde bulunan uluslararası kuruluşların yaptıkları çalışmalarda temel vurgu, birlikte hareket etmeyi mümkün kılmaktır. Bu sağlanamadığı takdirde salgın sürecinin daha da uzayacağına ve kayıp sayılarının artmasıyla birlikte ekonomik krizden göçe kadar gerek ekonomik gerekse toplumsal yönde mevcut olumsuz tabloyu daha da etkileyeceğine dikkat çekmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan yeni bir varyantın salgın sürecini uzatacağı ve bu durumdan bütün ülkelerin etkileneceği aşıkardır. UNICEF Direktörü Henrietta Fore ve DSÖ Başkanı Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus'un 10 Şubat 2021 tarihli konuşmasında belirttikleri gibi "COVID-19 aşı yarışında ya birlikte kazanırız ya da birlikte kaybederiz" (UNICEF, 2021).

4. Aşı Diplomasisi

DSÖ aşı milliyetçiliğini önleme konusunda somut adımlar atarken, bazı devletlerin aşıya erişim konusunda sorun yaşayan ülkelerle diplomatik ilişkiler kurma, yardımda bulunma ya da politik nüfuz alanını genişletme gibi hedefler doğrultusunda üretilen aşılarda politik bir araç olarak görmeleri dikkat çekicidir. Aşı diplomasisi, küresel sağlık diplomasisinin bir dalı olmakla birlikte üretilen aşılarda dağıtılmasını ve kullanılmasını ifade eder (Hotez, 2014, s. 2). Daha açık bir ifadeyle kendi üretim kapasiteleri bulunmayan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin, aşılarda özellikle komşu ülkelerinden ya da müttefik oldukları devletlerden daha hızlı ve uygun bir şekilde elde edebilmesini anlatan bir kavramdır (Unmübig ve Sitenko, 2021). Bunun yanı sıra devletlerin başka ülkeleri etkilemek ya da onlarla ilişki kurmak adına kullandıkları bir araç olarak da tanımlanır (Lee, 2021, s.2; Esen, 2021, s. 3)

COVID-19 pandemi döneminde özellikle aşının bulunması ve paylaşımı konusunda yaşanan gelişmeler arasında en dikkat çekici konulardan biri, aşı diplomasisi olmuştur. Nitekim bu süreçte sağlık diplomasisinin bir parçası olan ve geçmişi çok daha eskilere uzanan aşı diplomasisine ilişkin birçok örneğe rastlanmıştır. Aşı üreten ülkeler açısından *aşının* diplomatik bir araç olarak kullanılmasına örnek vermek gerekirse, *Moderna* aşısının üreticilerinin az gelişmiş ülkelere yönelik tutumundan daha önce söz edilmişti. Diğer taraftan Rusya'nın ürettiği *Sputnik V* aşısı yetkilileri ise tam aksi yönde bir politika izlemiş, ürettiği aşığı az gelişmiş ülkelere sunarak o bölgelerde bir nüfuz alanı inşa etmeye çalışmıştır. Başta Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika olmak üzere etki alanını oldukça geniş tutmuştur (Ullah vd., 2021a, s. 2).

Benzer bir yaklaşıma Çin'in aşı politikasında da rastlanır. Çin, tıpkı Rusya gibi az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere aşı tedarik ederek aşığı diplomatik bir araç olarak kullanma eğilimindedir (Gruszczynski ve Wu, 2021, s. 719). Hatırlanacağı üzere pandemi başladığında pek çok ülkeye maske ve tıbbi malzeme yardımı yapmasının yanı sıra ayrıca doktor göndererek

pandemiye ağır geçiren ülkelerin sağlık sistemlerine katkı sunmuştu. Bu döneme ilişkin olarak Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin 16 Ocak 2021 tarihli beyanında Çin'in "150 ülkeye ve 10 uluslararası kuruluşa yardımda bulunduğunu" açıklamıştır (Yi, 2021; Salihi ve Gökten, 2022, s. 1337). *Maske diplomasisi* ya da bazı akademik kaynaklarda "koronavirüs diplomasisi" olarak adlandırılan bu politika, aşının üretime geçmesiyle birlikte yerini aşı diplomasisine bırakmıştır (Kobierecka, 2022, s. 3). Çin'in aşı konusundaki yaklaşımının nasıl olacağına yönelik ilk ipuçlarını aslında Devlet Başkanı Xi Jinping'in Dünya Sağlık Asamblesi'nde yaptığı açılış konuşmasında görmek mümkündür. Nitekim burada yaptığı konuşmada Çin tarafından üretilecek aşilar için "küresel ortak mal" ifadesini kullanması ve ülkesinin yapacağı aşı yardımını "Çin'in geliştirmekte olan ülkelerin aşuya erişimine ve tedarik etmesine katkısı" olarak değerlendirmesi son derece önemlidir (Albert, 2021).

Aşı diplomasisi kapsamında Çin aşısını temin edenler arasında "Pakistan, Şili, Papua Yeni Gine, Endonezya, Mısır, Cezayir" gibi çok sayıda ülke yer almaktadır. Çin'in aşı politikasındaki asıl farklılık, aşı milliyetçiliği yapan ülkelerin aksine geliştirmekte olan ülkelere *teknoloji transferi* konusundaki olumlu yaklaşımında aranmalıdır. Bu doğrultuda Endonezya, Pakistan, Meksika, Brezilya, Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya ve Türkiye'nin yanı sıra Latin Amerika ülkeleri (örneğin Küba) ya da Orta Doğu'daki ülkelerle (Suriye vd.) geniş çaplı iş birliği faaliyetleri yürütmektedir (MFA, July 2021; Kobierecka, 2022, s. 8). Çin'in gerçekleştirdiği aşı yardımından en çok yararlananlar arasında ilk sırada Asya-Pasifik ülkeleri bulunurken, ikinci sırada Afrika bölgesi yer almaktadır. Aşı yardımının en az yapıldığı bölge ise, Avrupadır (Kobierecka, 2022, s. 6).

Aşı diplomasisinin bir başka örneği, İsrail'in politik yaklaşımında görülür. Bilindiği üzere, 2017 yılında ABD'nin o dönemdeki Başkanı Donald Trump'ın bir açıklamasında yer alan İsrail'deki Amerikan Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararı, uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve çok eleştirilmişti (NBC News, 2021). İsrail'in başkent Kudüs kararının kabul edilmesi meselesi dış politikanın eskiden beri en çok tartışılan konularından biri olmakla beraber, COVID-19 süreciyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. İsraili yetkililer tarafından diplomatik açıdan Kudüs'ün başkent olarak tanınması karşılığında ülkelere aşı yardımında bulunulacağı açıklanmıştır.

Pandemi sürecinde aşı diplomasisine örnek teşkil edecek bu ve benzeri birçok girişimden söz edilebilir. Ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlik düşünüldüğünde, gelişmiş olan ülkelerin az gelişmiş ya da geliştirmekte olan ülkelere aşı yardımında bulunması pandemiyle mücadelede önemli bir yer tutar. Gerald Hosp ve Natalie Wenger'in (2021) tespitine göre Rusya, Çin ve Hindistan gibi bazı üretici ülkelerin aşı bağışında bulunmaları, bu ülkelere Batılı devletlerin bıraktığı boşluğu doldurmaları adına jeopolitik bir avantaj sağlamıştır. Bir ülkenin kendi nüfusuna yetecek aşı tedariki sağlama kaygısı taşımaksızın aşuyu diplomasiinin bir parçası olarak görmesi ve kullanması şaşırtıcı bir gelişme olabilir. Ancak söz konusu bu uluslararası rekabetin diğer bir yönü, aşı milliyetçiliğini önleyebilme niteliği taşımasıdır.

Aşı diplomasisi, aşı milliyetçiliğini önleyebilecek en önemli argümanlardan biridir. Bu konuya ilişkin bazı devletlerin, aşı dayanışması kapsamında az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere yönelik izlediği yardım politikalarına da değinmek gerekir. Örneğin, Danimarka yaklaşık 360.000 doz AstraZeneca aşısını Kenya'ya göndermiştir (Hoejme, 2021, s. 2-3). Yine başka bir örnek vermek gerekirse, Küba'nın ürettiği Abdala aşısının ve "aşı üretim teknolojisini transfer etmek" adına uzmanlarının Vietnam'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Sputnik News, 2021). Çin'in ise 500.000 doz Sinopharm aşısını Nepal'e bağışladığı belirtilmektedir (Sharma, 2021).

5. Sonuç

COVID-19 pandemisi küresel açıdan bütün insanlığı sarsmaya devam ederken, ülkeler arasında var olan eşitsizlikleri daha da belirginleştirmiştir. Pandeminin ilk döneminde ülkelerin birbiri ardına kapanma ve karantina sürecine girmesi, sınırların yabancılara kapatılması, gıda ve tıbbi malzeme ihracının durdurulması yönünde atılan adımlar ulusal kaygıların izlerini taşır. İhracat yasaklarının gündeme gelmesi, virüsten henüz etkilenmemiş ülkelere gelen yabancılara dahi sınırların kapatılması gibi önlemler bu ilk periyodun dikkat çekici gelişmeleri arasındadır. Özellikle devletlerin sınırlarının ve yabancı-yurttaş ayırımlarının daha da belirginleştiği görülür. Bu noktada, küresel bir sorunla mücadelede ulusal kaygılarla hareket etme ikilemiyle karşılaşmıştır. Aşının bulunmasıyla başlayan yeni süreçte ise ulusal kaygılar aşı milliyetçiliği şeklinde yeniden ortaya çıkmıştır. Ülkeler arasındaki eşitsizlik en açık haliyle, üretilen aşılardan dağıtım ya da paylaşımı konusunda görülmüştür. Bu anlamda aşı milliyetçiliği, COVID-19 pandemisinin küresel bağlamda sona ermesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Nitekim DSÖ pandemiyi yıkıcı etkilerinin görüldüğü ve henüz aşının bulunmadığı ilk safhada, virüse karşı koruyucu nitelikte bir aşı geliştirildiği takdirde devletlerin aşı milliyetçiliği yapma eğiliminden duyduğu endişeyi dile getirmiş ve bu konuda gerekli uyarılarda bulunmuştu. Aşı bulunduktan sonra ise COVAX girişimini başlatarak gelişmiş ülkeleri aşı yardımı konusunda harekete geçirmeyi hedeflemiştir. Bu girişim üretilen aşılardan, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler gözetilerek adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamak için oluşturulmuştur.

Aşı milliyetçiliği, devletlerin nüfuslarına yetecek miktarda aşıya erişim sağlamak için diğer ülkelerin aşıya erişimlerini geciktirme eğilimidir. Bu noktada aşı milliyetçiliği konusunda devletlerin öncelikle kendi vatandaşlarının sağlığını korumak istemesinde yanlış olan nedir şeklinde bir soru akıllara gelebilir. Aslında bu sorunun yanıtı, korona virüsün yapısıyla doğrudan ilgilidir. Virüsün mutasyona uğraması, pandemi döneminde bütün ülkeleri en çok zorlayan sorunlardan biri olmuştur. Korona virüsün sürekli mutasyona uğramasından dolayı üretilen aşılardan koruyuculuğu bile zamanla sorgulanır hale gelmiştir. Pandeminin başlarında virüse karşı etkin bir aşının geliştirilmesi konusundaki endişeler yerini aşının bulunması ve üretime geçmesiyle birlikte hangi aşının tercih edilmesi gerektiği ya da kaç doz aşının virüs karşısında etkin koruma sağlayacağı gibi sorunlara bırakmıştır. Böyle bir tablo karşısında virüsle etkin mücadelenin yolu, aşı milliyetçiliğine karşı uluslararası iş birliğinin sağlanmasından ve aşı dayanışmasının güçlendirilmesinden geçmektedir. Bu konuda en önemli argümanlardan biri, devletlerin aşı diplomasisi kapsamında yürüttüğü faaliyetlerdir.

Aşı diplomasisi, küresel sağlık diplomasisiyle doğrudan ilgili bir kavramdır. Özellikle COVID-19 pandemisinde aşı diplomasisine dair birçok örnek kaydedilmiştir. Bazı ülkelerin dış politika yaklaşımlarında aşı dayanışması gibi konuların öncelikli hale gelmesi ve aşının diplomatik bir araç olarak kullanılması, pandeminin seyrini değiştirecek somut adımların atılmasını mümkün kılmıştır. Pandeminin ortaya çıktığı ilk dönemde test kiti, tıbbi malzeme, doktor ihracı gibi yardımlarda bulunan Çin, korona virüse karşı aşının geliştirilmesiyle birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere aşı yardımında bulunmaya başlamıştır. Çin'in geliştirdiği aşığı "küresel ortak mal" şeklinde nitelendirmesi son derece önemlidir. Diğer taraftan Çin'in aşı politikasına benzer şekilde Rusya da kendi aşısı olan Sputnik V'yi ürettikten sonra aşığı diplomatik ilişkilerinin bir parçası haline getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle Çin ve Rusya gibi aşı üreticisi konumundaki ülkelerin diplomatik temas kurmak adına aşığı bir araç olarak kullanmaları, başka ülkelerde etki oluşturma, o ülkelerle işbirliği içerisinde bulunma ya da dış politikada yeni açılımlar gibi konuları gündeme getirmiştir. Bu anlamda Çin ve Rusya aşı paylaşımı konusunda uluslararası işbirliğinin bir parçası olurken, aynı zamanda siyasal etki alanlarını da genişletmiştir.

Bu çalışmanın odak noktası, küresel bir sorun karşısında ulusal kaygılarla hareket eden devletlerin, o sorunu çözümsüz bırakmalarına dikkat çekmektir. Daha önce de belirtildiği gibi pandeminin başlarında test kiti, maske, tıbbi malzeme ya da gıda gibi temel ihtiyaç maddelerinin paylaşımı konusunda kendisini gösteren ulusal kaygılar, aşının bulunmasıyla birlikte aşı milliyetçiliği altında yeniden gündeme gelmiştir. Aşı milliyetçiliği ya da ülke nüfusunun ihtiyacından fazla stoklayarak aşının ülkeler arasındaki eşitsiz dağılımına katkı sunmak, bütün dünyayı etkisi altına alan bir sağlık krizini çözümsüz bırakmak anlamını taşır. Başka bir ifadeyle aşı stokçuluğu yapmak ya da aşı milliyetçiliği eğilimi göstermek, yaşadığımız bu küresel sağlık krizinin süresini uzatmaktan başka bir sonuç vermeyecektir. Küresel bir soruna verilecek yanıtın niteliği de küresel boyutta olmalıdır. Bu noktada atılacak en rasyonel adım, aşığı dış politikalarının bir parçası haline getiren devletler gibi aşı diplomasisini teşvik etmek ve aşı dayanışmasını güçlendirmektir.

Kaynakça

- Albert, E. (2021, 7 Ocak). China's Ambitious COVID-19 Vaccine Targets. *The Diplomat*. 13 Kasım 2022 tarihinde <https://thediplomat.com/2021/01/chinas-ambitious-covid-19-vaccine-targets> adresinden erişildi.
- Ata, F. K. (2021). KOVID-19 Pandemisi: Uluslararası Hukuk Açısından Dünya Sağlık Örgütü'ne İlişkin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(1), 1-35. doi: 10.33630/ausbf.856704.
- Balta, E. (2020). Salgın, Kriz ve Ulus Devlet. *Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek*. Der. Didem Bayındır, İstanbul: Tellekt-Can Sanat Yayınları, 205-219.
- BBC News Türkçe (2021). COVID Aşısı: BM 10 ülkenin aşılardan yüzde 75'ini aldığını, 130 ülkede aşı olmadığını açıkladı. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56110667> adresinden erişildi.
- Declaration on the TRIPS agreement and public health. (2001). World Trade Organization. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/ddec_e.pdf
- Dyer, O. (2020). COVID-19: Many Poor Countries Will See Almost No Vaccine Next Year. 5 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.bmj.com/content/371/bmj.m4809> adresinden erişildi.

- Esen, B. (2021). COVID-19 Salgını Döneminde Aşı Milliyetçiliği ve Türkiye'nin Aşı Diplomasisi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(Özel Sayı), 1-17. doi: 10.30784/epfad.1026552.
- Gruszczynski, L., Wu C. (2021). Between the High Ideals and Reality: Managing COVID-19 Vaccine Nationalism. *European Journal of Risk Regulation*, 12(3), 711-719. <https://doi.org/10.1017/err.2021.9>.
- Haaretz (2021). Israel Vaccine Data: How Many Have Already Been Inoculated for COVID. 8 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.haaretz.com/israel-news/israel-vaccine-data-how-many-have-already-been-inoculated-for-covid-1.9626604> adresinden erişildi.
- Hafner, M., Yerushalmi E., Fays C., Dufresne E., Stolk C.V. (2020). The Global Economic Cost of COVID-19 Vaccine Nationalism. RAND Cooperation, Research Brief, Santa Monica, California: RAND Corporation. 14 Temmuz 2022 tarihinde https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA769-1.html adresinden erişildi.
- Hoecklin, M. (2021). €93 Billion Spent by Public Sector on COVID Vaccines and Therapeutics in 11 Months. 14 Temmuz 2022 tarihinde <https://healthpolicy-watch.news/81038-2> adresinden erişildi.
- Hoejme, Philip (2021). On The COVID-19 Pandemic: Economy and Vaccine Nationalism. *Academia Letters*, 1590, 1-4. <https://doi.org/10.20935/AL1590>.
- Hosp, G., Wenger N. (2021). Vaccine Diplomacy's Perks and Perils. 5 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.nzz.ch/english/vaccine-diplomacy-embraced-by-china-russia-india-ld.1623970> adresinden erişildi.
- Hotez, P. J. (2014, June). Vaccine Diplomacy: Historical Perspectives and Future Directions. *PLoS Neglected Tropical Diseases*, 8(6), e2808, 1-8. <https://doi.org/10.1371/journal.pntd.0002808>.
- Hyes, A. (2022). Beggar-Thy-Neighbor. 29 Temmuz 2022 tarihinde https://www.investopedia.com/terms/b/beggarthy_neighbor.asp adresinden erişildi.
- Kobierecka, Anna. (2022, May). Post-covid China: 'vaccine diplomacy' and the new developments of Chinese foreign policy. *Place Branding and Public Diplomacy*, 1-14, in press. <https://doi.org/10.1057/s41254.022.00266-2>.
- Krastev, I. (2020). Seven Early Lessons from the Coronavirus. *European Council on Foreign Relations*. 7 Haziran 2022 tarihinde https://ecfr.eu/article/commentary_seven_early_lessons_from_the_coronavirüs adresinden erişildi.
- Kretchmer, H. (2021). Vaccine Nationalism and How It Could Affect Us All. 10 Haziran 2022 tarihinde <https://weforum.org/agenda/2021/01/what-is-vaccine-nationalism-coronavirus-its-affects-covid-19-pandemic> adresinden erişildi.
- Lagman, J. D. N. (2021, June). Vaccine Nationalism: A Predicament in Ending The COVID-19 Pandemic. *Journal of Public Health*, 43(2), 375-376. doi: 10.1093/pubmed/fda088.
- Lee, S. T. (2021, July). Vaccine Diplomacy: Nation Branding and China's COVID-19 Soft Power Play. *Place Branding and Public Diplomacy*, 1-15, in press. <https://doi.org/10.1057/s41254.021.00224-4>.
- Marcus, M. B. (2021). World Gets A COVID Vaccine. *Duke Global Health Institute*, 5 Temmuz 2022 tarihinde <https://bit.ly/3pO1EVo> adresinden erişildi.
- Ministry for Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2021, July 19). Foreign Ministry Spokesperson Zhao Lijian's Regular Press Conference on July 19, 2021. 24 Kasım 2022 tarihinde https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2511_665403/t1893359.shtml adresinden erişildi.
- NBC News (2021). Israel Suspends Plan To Give Covid Vaccines To Allies Abroad Before Most Palestinians. 5 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.nbcnews.com/news/wprld/israel-suspends-plan-give-covid-vaccines-allies-abroad-most-palestinians-n1258933> adresinden erişildi.

- Nebehay, S. (2021). U.S., Staying in WHO, To Join COVID Vaccine Push For Poor Nations: Fauci. 28 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-usa-idUSKBN29Q12B> adresinden erişildi.
- Nikiforuk, A. (2018). *Maşşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. Selahattin Erkanlı (Çev.), 7. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Novartis (2021). Novartis Signs Initial to Provide Manufacturing Capacity for Pfizer-BioNTech COVID-19 Vaccine. 29 Temmuz 2022 tarihinde <https://bit.ly/2ZZHMUE> adresinden erişildi.
- Robbins, R. (2021, 9 Kasım). Moderna, Racing For Profits, Keeps Covid Vaccine Out of Reach of Poor. The New York Times. 6 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.nytimes.com/2021/10/09/business/moderna-covid-vaccine.html> adresinden erişildi.
- Sağkal, S. (2021, 30 Ağustos). Rusya'dan Gelen Sputnik V Aşları Hala Uygulanmaya Geçirilmedi. *Cumhuriyet*. 7 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rusyadan-gelen-sputnik-v-asilari-hala-uygulamaya-gecirilmesi-1856461> adresinden erişildi.
- Salihi, E. , Gökten, K. (2022). Çin Yumuşak Gücü ve Sağlık Diplomasisi: Covid19 Pandemisi Örneği. *Fiscoeconomia*, 6(3), 1330-1349. doi: 10.25295/fsecon.1120748.
- Sanofi (2021). Sanofi to Provide Manufacturing Support to Johnson & Johnson for Their COVID-19 Vaccine to Help Address Global Supply Demands. 1 Ağustos 2022 tarihinde <https://bit.ly/3bRjLAE> adresinden erişildi.
- Sarıbeyoğlu-Skalar, M. (2021). COVID-19 ve Aşının Adil Dağıtımı: Dünya Ticaret Örgütü Antlaşmaları Bağlamında Ortaya Çıkan Sorunlar. *Public and Private International Law Bulletin*, 41(2), 395-419. doi: 1.26650/ppil.2021.41.2.910781.
- Sharma, G. (2021). Nepal Approves Chinese COVID-19 Vaccine, To Make First Purchases From India. 12 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/ushealth-coronavirus-nepal-vaccine-idUSKBN2AI0FR> adresinden erişildi.
- Sputnik News (2021a). COVAX kapsamında 2021'in ilk yarısında yoksul ülkelere 337 milyon Kovid-19 aşısı tahsis edilecek. 11 Temmuz 2022 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/20210203/covaxkapsaminda-2021in-ilk-yarisinda-yoksul-ulkelere-337-milyon-kovid-19asisitahsisedilecek1043725542.html> adresinden erişildi.
- Sputnik News (2021b). Küba'dan Vietnam'a Yerli Koronavirüs Aşısı Tedariki. 11 Temmuz 2022 tarihinde <https://sputniknews.com.tr/20210825/kubadan-vietnama-yerli-korona-virus-asisi-tedari-ki-1048310455.html> adresinden erişildi.
- The European Commission (2022). Safe COVID-19 Vaccines for Europeans. 4 Temmuz 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans_en adresinden erişildi.
- The Times of Israel (2021). Netanyahu Said Set To Give Nearly 100,000 Vaccine Doses To 15+ Countries. 6 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.timesofisrael.com/israel-said-set-to-give-nearly-100000-vaccine-doses-to-15-countries> adresinden erişildi.
- The United Nations (2021). Only together can we end this pandemic and recover. 10 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.un.org/en/coronavirus/only-together-can-we-end-pandemic-and-recover> adresinden erişildi.
- The World Bank (2020, 7 Ekim). COVID-19 to Add as Many as 150 Million Extreme Poor by 2021. 20 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extreme-poor-by-2021> adresinden erişildi.

- The World Economic Forum (2021a). Vaccine Nationalism-and How It Could Affect Us All. 20 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/what-is-vaccine-nationalism-coronavirus-its-affects-covid-19-pandemic> adresinden erişildi.
- The World Economic Forum (2021b). What is Vaccine Nationalism Coronavirus Its Affects COVID-19 Pandemic. 20 Temmuz 2022 tarihinde <https://weforum.org/agenda/2021/01/what-is-vaccine-nationalism-coronavirus-its-affects-covid-19-pandemic> adresinden erişildi.
- Ullah, A. A., Kumpoh A.Z.A., Haji-Othman N.A. (2021a). COVID-19 Vaccine and International Relations: New Frontiers of Vaccine Diplomacy. *Southeast Asia: A Multidisciplinary Journal*, 21(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/10402.659.2019.1667560>.
- Ullah, A. A., Nawaz F., Chattoraj D. (2021b). Locked up Under Lockdown: The COVID-19 Pandemic and Migrant Population. *Social Sciences & Humanities Open*, 3(1), 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.ssa.2021.100126>.
- UNICEF (2021). In The COVID-19 Vaccine Race, We Either Win Together or Lose Together. 3 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.unicef.org/press-releases/covid-19-vaccine-race-we-either-win-together-or-lose-together> adresinden erişildi.
- Unmübing, B. , Sitenko A. (2021, 1 Nisan). Divided We Fail-Vaccine Diplomacy and Its Implications. 4 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.boell.de/en/2021/04/01/divided-we-fail-vaccine-diplomacy-and-its-implications> adresinden erişildi.
- WHO (1946). Constitution of The World Health Organization. 27 Temmuz 2022 tarihinde <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1> adresinden erişildi.
- WHO (2020a). The Covax Facility: Global Procurement for COVID-19 Vaccines. 27 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.who.int/publications/m/item/the-covax-facility> adresinden erişildi.
- WHO (2020b). WHO SAGE Values Framework For The Allocation And Prioritization COVID-19 Vaccination. 28 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.who.int/publications-detail-redirect/who-sage-values-framework-for-the-allocation-and-prioritization-of-covid-19-vaccination> adresinden erişildi.
- WHO (2020c). WHO Timeline-COVID-19. 28 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.who.int/news-room/detail/27-04-2020-who-timeline--covid-19> adresinden erişildi.
- WHO (2021). COVID-19 Vaccine Doses Shipped By The COVAX Facility Head to Ghana, Marking Beginning of Global Rollout. 28 Temmuz 2022 tarihinde <https://www.bit.ly/3bKKMd1> adresinden erişildi.
- Yi, W. (2021). Rise To the Challenges, Servet he Nation and Embark on A New Journey for Major-Country Diplomacy with Chinese Characteristics. *Foreign Affairs of The People's Republic of China*. 24 Kasım 2022 tarihinde https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt?665385/zyjh_202101/t20210116_678966.html adresinden erişildi.
- Yüksel, C., Baran D. (2020). COVID-19 Salgını ve Bulaşıcı Hastalıkların Yaratığı Küresel Krizlerle Mücadelede Uluslararası Hukuk. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(2), 885-934. <https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.2.0020>.
- Zyllberman, P. (2007). Civilizing The State: Borders, Weak States and International Health in Modern Europe. *Medicine at the Border*, Alison Bashford (Yay. Haz.), New York: Palgrave Macmillan, 21-40.

From Vaccine Nationalism to Vaccine Diplomacy: Political Anatomy of the COVID-19 Pandemic

Tülin YANIKDAĞ *

The coronavirus, which was first observed in the city of Wuhan, China, rapidly influenced the world. As the pandemic was announced by the World Health Organization on March 11, 2020, a new period began, which would have a great impact on the globe. The spread of the virus to other countries and the increased cases and mortality rates, particularly in Italy, urged states to take urgent measures. Entering the shutdown and quarantine periods of countries one after another, the steps taken for closing the borders to foreigners and stopping the exportation of foodstuffs and medical supplies bear the marks of national concerns. The measures of exportation prohibitions and closing the borders for foreigners, even from countries that were not yet affected by the virus, could be listed among the outstanding developments of this first period. In particular, the borders of the countries and the differences between foreign and citizen have become more obvious. (Krastev, 2020; Balta, 2020, p. 209). At this point, the dilemma of fighting a global problem and acting out of national concerns began.

While the influences of the pandemic are still ongoing, one of the most important stages of this unique and shocking process started with the development of the vaccine. This development, which was instrumental in fighting COVID-19, became a ray of hope for putting an end to the pandemic and normalizing life as soon as possible. However, with the vaccine development, the race being experienced by states in accessing the vaccine, and the tendencies of states to purchase and stockpile vaccines, increased the concerns that it may postpone the current uncertainty about the end of the pandemic. The fact that the pandemic is on a global scale indicates that the solution is also possible for a vaccination campaign on a global scale. In addition to the vaccine race and the tendency to stockpile the surplus vaccines, another remarkable matter vaccine nationalism – appeared (Balta, 2020, p. 216). Vaccine nationalism can be defined as preventing or delaying the access of other countries to vaccines that have already been produced or which will be produced in the future by the countries that are unable to provide enough vaccines. The organizations such

* İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-mail: tulinyanikdag@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6679-7452

as the World Health Organization (WHO), which drew attention to this subject from the onset of the pandemic, warned states not to encourage vaccine nationalism in any manner.

On the other hand, it has been observed that some states, particularly those that produce their own vaccines, made use of vaccines as a tool of diplomacy. In this regard, the policy, which was followed by China and Russia in particular, could be explained as establishing diplomatic contacts or extending their areas of influence. China, which provided aid such as test kits, medical supplies, and doctor exports in the initial phase of the pandemic, also started vaccine aid with the development of the vaccine against the coronavirus (Gruszczynski & Wu, 2021, p. 719). Similarly, Russia made the vaccine an integrated part of its diplomatic relations following the production of its vaccine – “Sputnik V” (Ullah et. al., 2021a, p. 2). Moreover, the news that Israel would not provide vaccine aid to the countries that were against the recognition of Jerusalem as the capital of Israel was presented to the international public opinion as well (NBC News, 2021). It implies that the vaccine could be utilized as a tool for the diplomatic recognition of decisions made by states in the international system, which has been shaken by the pandemic.

First of all, the developments experienced before the production of the vaccine are briefly mentioned in this study. Secondly, the concept of vaccine nationalism, which was put on the agenda again at the start of vaccine production, is discussed. With the COVID-19 pandemic, more specific examples have been noted under vaccine nationalism. This article examines the data regarding the current economic situation, which may have been caused by vaccine nationalism during the pandemic, as well as its political impacts. On the other hand, there are some international attempts to prevent vaccine nationalism. More clearly, it has been observed that the WHO undertook a constructive role in the prevention of vaccine nationalism by means of taking concrete steps to reinforce vaccine solidarity. COVAX was formed in order to ensure the fair sharing of vaccines by observing underdeveloped and developing countries (WHO, 2020a).

The focal point of this study is to draw attention to the fact that the states trying to solve this global problem by acting with national concerns actually makes the problem unsolvable by acting out of national concerns. The end of the COVID-19 pandemic is only possible by providing vaccine aid to states with limited access to vaccines. If it is desired to put an end to the pandemic, then vaccine solidarity should be strengthened, notwithstanding the economic inequality between the countries, and international collaboration should also be established. In this respect, vaccine diplomacy is deemed an integral part of health diplomacy.

In conclusion, even the level of effectiveness vaccines produced against COVID-19 is still controversial today. The virus is continuously mutating, and consequently, vaccines remain ineffective. The question may arise as to what is wrong with countries giving priorities and making the protection of the health of their own citizens a primary target to be attained. The response to this question is newly appearing variants and that the dimension of this problem is global. Today, while many states have removed the compulsory measures taken during initial phase of the pandemic, the compulsory vaccination policy may still be implemented in a different

country. It would be a more reasonable step to diminish the difficulties of the pandemic by reinforcing vaccine solidarity and vaccine diplomacy instead of deepening the already existing economic inequality by implementing vaccine nationalism. Finally, it should be stated that, the study has benefited from academic resources and the news which was published in the national and international media on this subject as the method of this study.

“Anlatma İzni” Kavramı Odağında Filistinli Madun Kimliğinin Haber Anlatı Diline Yansıması

Reflection of the Palestinian Subaltern Identity to the Language of Narrative News in the Focus of the “Permission to Narrate” Concept

Hüseyin KÖSE*
Aytekin ÇELİK**

Öz

Madun (subaltern) kavramı, özünde toplumsal hareketlilik noktalarına temas etme olanakları veya erişimleri engellenmiş kişi, grup veya sınıfları ifade eder. İster yerel ve bölgesel, isterse ulusal ve küresel ölçekte olsun, maduna atfedilen kimlik ve bu kimliğe eşlik eden bilinç formları genellikle amaçlı bir söylem stratejisi içinde ve dil aracılığıyla üretilir. Haber metni ve görselleri de bu dilin önemli bir boyutunu oluşturur. Söz konusu dil, madunu yalnızca belli stereotipler içine hapsederek damgalamakla kalmaz, aynı zamanda madun kimliği ve diline yeterince görünür olma ve dolaşım hakkı tanımayarak da sınırlayıcı bir işlev görür. Çalışma bu çerçevede, madun kimliği ve dilinin uluslararası haber anlatılarına yansıma biçimlerinin mağduriyeti ebedileştiren bir işlev gördüğü varsayımından hareketle, Edward Said’in “anlatma izni” kavramı odağında Filistinli madun kimliği ve gerçeğinin haber anlatılarına yansıma ve çerçevelenme biçimlerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bir başka deyişle, çalışmada birbirine karşıt iki haber çerçevelenme eğiliminin “anlatma izni” kavramının içerdiği siyasal ve tarihsel önermeyle bağıni kurmak hedeflenmektedir. Bu amaçla, yayın politikası bakımından birbirine karşıt iki uluslararası haber kanalı olan *FOX News* ve *El Cezire* televizyonlarının Filistinli madun kimliği ve gerçeğini farklı biçimlerde kodlayarak, izler-kitlenin zihninde söz konusu kimliğe ilişkin farklı anlamlandırma ve yorumlama çerçeveleri kurduğunu iddia ediyoruz. Her iki haber çerçevelenme türü arasında bir karşılaştırma yapmayı amaçlayan çalışmada, seçilen haber içeriklerinin analizinde Norman Fairclough’un söylem çözümlemesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, her iki haber anlatı kurgusu ve söyleminde derin bir ideolojik ayrışmanın ürünü olan kimlik yapılandırma süreci ve “öteki” vurgusunun ön plana çıkarıldığı bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlatma izni, madun, Filistinli kimliği, haber.

Abstract

The concept of the subaltern refers, in essence, to people, groups, or classes whose opportunities for or access to social mobility are blocked. Whether on local and regional or national and global scales, the identity attributed to the subaltern and the forms of consciousness accompanying that identity are

* Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, E-posta: huseyink180@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5697-9009

** Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Van, Türkiye, E-posta: aytekin65@icloud.com, ORCID: 0000-0001-7335-2224

usually produced within a purposeful discourse strategy and through specific language. News text and images make up important dimensions of that language. The language in question not only stigmatizes the subaltern by confining it to certain stereotypes, but also performs a limiting function by not giving the subaltern's identity and language the right to be sufficiently visible and circulating. In this context, this study aims to examine the ways in which the identity and truth of the Palestinian subaltern are reflected and framed in news narratives within the framework of Edward Said's concept of “permission to narrate,” based on the assumption that the ways in which the subaltern identity and language are reflected in international news narratives serve a function that perpetuates victimization. In other words, the aim of this study is to establish the connection of two opposite trends of framing news with the political and historical propositions encompassed by the concept of “permission to narrate.” For this purpose, we demonstrate how two international news channels that oppose each other in terms of broadcasting policy, namely the television channels of *FOX News* and *Al Jazeera*, encode the identity and truth of the Palestinian subaltern in different ways and establish different frames in the minds of their audiences for understanding and interpreting this identity. In this study, which seeks to draw a comparison between these types of news framing, Norman Fairclough's discourse analysis method is used in the analysis of selected news content. As a result of the study, it was found that the identity construction process and the emphasis of the “other”, which are the products of a deep ideological separation in both news narrative fiction and discourse, are brought to the fore.

Keywords: Permission to narrate, subaltern, Palestinian identity, news.

1. Giriş

Kimliğe yönelik siyasal ikilikler açısından maduniyet hali doğadan gelen bir durum veya bizatihi doğal bir kategori olmaktan çok, yapısal süreçlerin bir sonucu olarak konjonktürelidir. Aynı şekilde, insanlık tarihi boyunca her zaman dezavantajlı konumda olan yoksullar, vasıfsızlar, işçiler, eğitimsizler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, engelliler, siyahiler, köleler ve vaktiyle çok katı bir kast sistemine sahip Hindistan gibi kategorik toplumlarda kuşaktan kuşağa aktarılan aşağı sınıf maduniyetinin mirasçıları, bir çeşit doğal madun olagelmışlerdir. Sesi duyulmayan, her türlü doğal ve temel hakları ellerinden alınmış ve kendi gerçeklerine yabancılaştırmış bu kesimler, hayat mücadelesini de baştan kaybetmiş kimselerdir. Dahası, bu insanların birçoğu hemen her koşulda ve konuda bağımlı birer bilinçtirler. Çünkü kimliğin evrimi, bir yönüyle bilincin de evrimidir. Ancak bu ve benzeri saptamalar Filistinli kimliği ile düşünüldüğünde, söz konusu kimliğe ilişkin kimi farklılıkları dikkate almayı gerektirir. Nitekim, Filistinli kimliği genel bir maduniyeti adlandırmakla birlikte, bir direniş kimliği olarak da öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada küresel medyanın tek yönlü haber ve bilgi akışında, Filistin halkının kendini ve yaşadığı zorlukları izah etmekte güçlük çektiği bir ortam olduğu iddiasında bulunuyor ve meseleyi Edward Said'in “anlatma izni” kavramıyla bir arada düşünmeyi öneriyoruz. Bunu yaparken de Filistin kimliğine ilişkin görece olumlu haber çerçeveleri kurgulayan *El Cezire* televizyonunun haber anlatı yapısı ve dilini karşıt kutupta yer alan *Fox News*'in haberleriyle kıyaslayarak tartışmaya açmayı düşünüyoruz. Burada şunu da hemen belirtmek gerekir ki, her iki televizyon kuruluşunun da sahiplik ve mülkiyet yapıları birbirinden tamamiyle farklıdır. *Fox News Channel (FNC)*, kablolu ve uydudan yayın yapan bir televizyon kuruluşu olup, Avustralyalı medya patronu Rupert Murdoch'un sahibi olduğu New Corporation adlı şirketin

de bir yan kuruluşudur. Televizyon kanalı Ekim 1996 tarihinde yayınına başlamış olup, Mart 2019'da diğer 21st Century Fox kanalları ile The Walt Disney Company tarafından 71,3 milyar dolar karşılığında satın alınmıştır. Bu sonuncu gelişmeyle birlikte, dünyanın en güçlü ve etkili kuruluşlarından birisi haline gelen *Fox News* kanalı ABD merkezli küresel sermayenin de önemli temsilcilerindendir ve sık sık olayları Amerikan perspektifinden aktardığı için eleştirilmiştir (Yılmaz, 2020, s.74). *El Cezire* televizyonu ise, 1996 yılında, dünyanın saygın kamu hizmeti yayıncılığı örneklerinden BBC'nin Arapça haber servisiyken Katar Emirliği'nin 136 milyon dolarlık finansman desteğiyle ondan kopup bağımsız konumuna kavuşan bir medya organıdır. 1995 yılında Suudi Arabistan merkezli *ORBIT Communications* şirketinin teklif ettiği ortaklık anlaşması *El Cezire*'nin kuruluşunda etkili olmuş, kuruluş, her ne kadar objektif bir yayıncılık anlayışını öne çıkarsa da Ortadoğu Arap coğrafyasında ve özellikle de Filistin meselesinde açıkça taraf olduğunu beyan etmekten geri durmamıştır.

Çalışmanın temel varsayımının dayandırıldığı kuramsal çerçeveye göre, Filistinlilerin kendilerini “anlatma izni” bulunmamaktadır. Zira Edward Said'e göre Filistin halkı, başta küresel medyanın mülkiyet yapısından, ikinci olarak da sistematik biçimde benimsediği ideolojik tavır ve yaklaşımlardan dolayı kendine yer bulamamakta ya da uluslararası kamuoyuna yanlı, yanlıs ve çarpık biçimde yansıtılmaktadır.

Konuyla ilgili literatür tarandığında, özetle şunlar söylenebilir: Battal Doğan tarafından kaleme alınan “Filistinli Azınlığın İsrail Devletinde Kolektif Kimlik ve Siyasi Eşitlik Mücadelesi” başlıklı çalışmada (2021), temel olarak Filistin halkının İsrail Devleti'nin kurduğu kolonyal düzende “toplumsal kimlik” ve “siyasi eşitlik sorunları” konusunda verdiği mücadeleye odaklanılmaktadır. İsrail'in tecrit politikaları ve kolonyal rejiminde Filistin halkının verdiği kimlik mücadelesinin geçirdiği tarihsel evrelerin tespitine yönelik makalede, sonuç olarak, söz konusu kimliğin siyasal yelpazede gitgide kriminalize edilerek ötekileştirildiği saptanmıştır. Erhan Keleşoğlu ise, 2008 tarihli “İsrail Yurttaşları Filistinliler: Yurttaşlık, Kimlik, Siyaset 1948-2000” başlıklı doktora tez çalışmasında, yaklaşık yarım asırlık bir süre boyunca Filistinli kimliğini İsrail devletinin resmi ideolojisi olan Siyonizm ve self-determinasyon (kendi kaderini tayin etme) hakkı bağlamında tartışmaya açarak, Filistin halkının İsrail devletiyle kurduğu yurttaşlık ilişkisine eleştirel bir perspektiften yaklaşmaktadır. Edward Said'in konuyla ilgili temel nitelikli *Yeni Bin Yılda Filistin Sorunu* isimli kitabı (Aram Yayınları, 2004) dışında, benzer nitelikli dikkate değer yerli bir çalışma da Fahir Armaoğlu'na aittir. Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)* isimli kitabında (Kronik Kitap, 2017), Filistin adlı bölgenin coğrafi koordinatlarına yönelik bir teşhis girişimiyle başlayıp Filistin halkının siyasal tarih içindeki yolculuğuyla devam eden irdelemesinde, Filistin Devleti'nin kuruluşu ve sonrasında cereyan eden İsrail-Arap savaşlarını da içine alan oldukça geniş bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Ayrıca, Türkçe literatürde Filistin Devleti'nin hukuki statüsüne dair değerlendirmelerden, Filistin-İsrail çatışmasını güç asimetrisi bağlamında okuyan analizlere; Filistin sorununa adil ve demokratik bakışta Batı felsefesinin riyakâr tutum ve tavrından vaat edilmiş toprak parçası olarak Filistin yurduna ve bu yurdu ilhak bahanesi olarak üretilen Siyonist politikalara kadar pek çok konuda çalışmayla karşılaşılmaktadır. Filistin meselesinin Batı merkezli medya analizi konusunda ise, Elif Kaya'nın “Dünya Basınında

İsrail-Filistin Meselesi: 2021 Mayıs İsrail Saldırılarına İlişkin Haberlerin Söylem Analizi” başlıklı makale çalışması (2021), muadil çalışmalar arasında en güncel ve dikkat çekici örneklerdendir. Yazar, söz konusu makalede İsrail-Filistin çatışmasıyla ilgili olarak *Al Jazeera*, *TRT World*, *Sputnik Haber Ajansı*, *Al Arabiya* ve *Haaretz* haber ajanslarının haberlerinin eleştirel söylem çözümlemesine odaklanırken, Batı-dışı toplumların Batı kamuoyuna takdimi ve özel olarak da Filistinli kimliğinin inşasında medyanın etkili desteğiyle oluşturulan ideolojik bakış açıları ve stereotipleri somut haber örnekleriyle gözler önüne sermektedir.

Ancak ilgili literatür incelendiğinde, spesifik olarak ne Filistin meselesinin “anlatma izni” kavramı odağında bir okumaya, ne Filistin kimliği ve gerçeğine ilişkin medya söylemi tarafından üretilen “madun” ve “maduniyet” kurgusunun haber anlatı diline yansıyan bağlamsal çağrışımlarına, ne de iki karşıt ideolojik kavrayıştan hareketle oluşturulmuş birbirinden farklı haber çerçeveleme biçimlerinin analogik bir incelemesine hasredilmiş bir tartışma örneğine rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmayı özgün ve farklı kılan nokta da burasıdır; iki farklı haber çerçeveleme eğiliminin “anlatma izni” kavramının içerdiği siyasal ve tarihsel önermeyle bağının kurulmaya çalışılması.

2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, 10 Mayıs 2021 tarihinde başlayan ve 11 gün boyunca süren İsrail saldırıları ve sonrasındaki yansımalarıyla ilgili *Fox News* ve *El Cezire* televizyon kanallarından 4’er haber örneği seçilmiş olup, söz konusu haberler Norman Fairclough’un söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Fairclough’un analiz yönteminin tercih edilme nedeni, yazılı haber metinlerinin dilsel yapısını kavramaya izin vermesi kadar, çözümlenen haber metninin ideolojik arka planının gün yüzüne çıkarılabilmesi bakımından önemli veriler sunabilmesidir. Fairclough, bilindiği üzere, pek çok dilbilimci gibi, söylemi öncelikle sözlü veya yazılı dil kullanımına atıfta bulunmak için kullanmış, ardından bu kullanım çerçevesini göstergebilimi de içerecek şekilde genişletmiştir (2013, s.92). Bu bağlamda, Fairclough’un eleştirel söylem analizine fotoğraf ve sözel olmayan iletişim türleri gibi daha başka semiyotik modaliteler de (jestler, mimikler, vs.) dahildir. Öte yandan, eleştirel söylem analizi, yine Fairclough’un belirttiği gibi, “sosyal gerçekliğin bir parçası olarak somut sosyal olaylar ve soyut sosyal yapıların her ikisini de dikkate alan gerçekçi bir sosyal ontolojiye dayanmaktadır” (2013, s.74). Fakat Fairclough dil kullanımına söylem olarak atıfta bulunurken, bunu her şeyden önce bir sosyal uygulama biçimi olarak kavramaktadır; başka bir deyişle, toplumsal olarak bilgilendirilmiş bir yöntem şeklinde tasavvur etmektedir (Fairclough, 2013, s.92). Temsil ettiği analiz yöntemiyle asıl hedeflediği şey ise, sosyal yapılar ve sosyal olaylar arasındaki ilişki potansiyellerini kontrol eden ideolojik açıdan güdülenmiş dilsel ve dilsel olmayan uygulamaları ortaya çıkarmaktır (Fairclough, 2013, s.74). Fairclough, bu bakımdan eleştirel söylem analiziyle: (a) söylemsel uygulamalar, olaylar ve metinleri (b) daha geniş sosyal ve kültürel yapılar ile ilişkiler ve süreçleri kasteder. Başka bir deyişle, Fairclough sosyal pratiklerin; olayların ve metinlerin ilişkilerinden nasıl doğduğunu ve ideolojik olarak nasıl şekillendiğini araştırmayı amaçlar. Çünkü olaylar ve metinler arasındaki ilişkiler aynı zamanda iktidar ve iktidar üzerindeki

mücadelelerle doğrudan ilgili olup, bu ilişkilerin opaklığının nasıl oluştuğunu keşfetmek, her şeyden önce söylem ile toplumsal pratikler ve yapılar arasındaki ilişkileri irdelemeyi gerektirir (Fairclough, 2013, s.93). Özetle, eleştirel söylem analizinin temel gayesi, söylemsel pratikler olarak bilinen dil yordamlarının, sosyal olaylar ve yapılarla ilgili açık ve sistematik bağlantılarının ortaya konulmasıdır. Çalışmanın analiz bölümünde seçilen haber örnekleri de bu açıdan, söz konusu dilsel pratiklerin tanımlandığı, adlandırdığı veya karşılık geldiği sosyal olay ve yapılar bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. Medya, İdeoloji ve İktidar

İdeolojiyi belirlemeye yönelik çalışmaların birçoğu, ideoloji kavramını genelde “yanlış bilinç” temelinde ele almıştır. Bu anlamıyla ideoloji, gerçek çıkarların nerede olduğunun bilinmemesi ya da iktidara ilişkin bir yanlısamadır. Teun van Dijk’a göre “ideoloji, bir grubun, sınıfın ya da öbür toplumsal oluşumların üyeleri tarafından paylaşılan bir toplumsal biliş (cognition) biçimi” (1999, s.340) olması dolayısıyla ki, toplumda ideolojik yeniden üretim aygıtları olan medya kuruluşları ya da eğitim gibi kurumların hâkim söylemlerinin analizini zorunlu kılar. Buna göre, haber medyasında toplumsal ve siyasal gerçekliklerin yeniden inşasında birtakım denetim stratejileri uygulanır. Kamusal gündemi oluşturacak haber başlıklarının ve sözcüklerinin seçimi, kimi konulara yapılan ısrarlı vurgulamalar yanında, kimi toplumsal ve siyasal gerçekliklere bilinçli olarak yer verilmemesi, hedef kitlenin özellikle belli konulara dikkatlerinin çekilişi gibi faktörler önemli bir denetim stratejisi olarak karşımıza çıkar (van Dijk, 1999, s.342). Böylelikle medya söylemi aracılığıyla bir ön formülasyon aşamasından geçirilen bilgiler, toplumsal muhalefet ve direnişi denetleyici bir işlev görür.

Yine ideoloji, bir yönüyle de dil aracılığıyla anlamın inşası demek olduğu içindir ki, her şeyden önce bir iletişim ve iktidar sorunudur. İdeoloji, bu anlamda “dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması” meselesidir (Eagleton, 2005, s.18). Özellikle televizyon, bu anlamda, Terry Eagleton’ın da deyimiyle, “bir ideolojik aygıttan çok, bir toplumsal kontrol biçimidir” (2005, s.61). Çünkü televizyonun içeriği, yalnızca ideolojik bir etkileme gücüne sahip olmayıp, aynı zamanda hedef kitle üzerinde iktidar kurucu bir işleve de sahiptir. Jürgen Habermas içinse ideoloji, “dilin iletişimsel yapısının, kendisini zorlayan iktidar çıkarları tarafından bozulduğu yeri ifade eder” (Eagleton, 2005, s.184). Hatta Habermas’a göre ideoloji başlı başına sistematik biçimde gerçekliği çarpıtıcı bir iletişimsel faaliyettir de. Zira söylemin kendisi ve özel olarak haber söylemi en çok da fikirlerin, inanç ve görüşlerin denetimine aracılık eder. İdeolojinin sivil toplumsal alanı kuşatan etkisi konusunda “Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA)” tabirini kullanan Louis Althusser ise, ideolojinin en önemli etkisinin insani öznelerin üretimine yaptığı katkı olduğunu belirtir. Althusser’e göre, “DİA’ların işlevi, egemen ideolojiyi aşılmasıdır” (2003, s.132). Bu işlev, en çok da haberleşme DİA’sı için geçerlidir.

Kuşkusuz medya ve ideolojik etki konusu iktidar ve özellikle kurumsal iktidar mekanizmaları olmadan anlaşılabilir. İktidar, her şeyden önce, belli bir statü, toplumsal konum, bilgi ve

bir dizi uzmanlık alanını içeren söylemsel bir güçler alanını içerir. Özellikle toplumda bilgi, ekonomik güç ve statü bakımından daha ayrıcalıklı bir konumda olanlar, siyasal ve toplumsal söylem araçlarına daha az erişim imkânına sahip olanlar üzerinde etkin ve sistemli bir denetim mekanizması oluştururlar. Teun van Dijk, iletişim araştırmalarında medya, iktidar, ideoloji ve söylem konularında görüşlerine en sık başvurulan isimlerden birisidir. van Dijk, bilindiği üzere, özellikle medya söyleminin iktidar kurucu bağlam ve yapılar içinde yeniden üretilmesiyle ilgili yaptığı çalışmalarla dikkati çeker. Düşünürün medya alanıyla ilgili araştırmaları, en yalın ifadeyle, “söylem yoluyla toplumsal denetimin sağlanması” (van Dijk, 1999, s.335) bahsine hasredilmiştir. Ana tez özete şöyledir: Medyatik iktidar, haber içeriklerini ve haberin ideolojik ve semantik çerçevesini güçlülerin tanımlarına göre kurarken, kimi çekinik grupların (etnik/politik azınlıklar, mülteciler, yabancılar, vb.) dışlanmasına neden olan bir tür toplumsal denetim biçimini de söylemsel düzlemde yeniden yapılandırır. van Dijk’a göre, “daha güçlü gruplar ve bunların üyeleri, artan yaygınlıkta ve çeşitlilikteki söylem rollerini, türlerini, vesilelerini ve üsluplarını denetlerler ya da en azından bunlara erişme olanağına sahiptirler” (1999, s.336). Söz konusu söylem rolleri, medyada bir tür “paravan” işlevi görebileceği gibi, hakikatin bulandırılmasına ya da güçlüler lehine yeniden kurulmasına da aracılık eder. Bu nedenle iktidar, kendini dolaysızca dışa vuran güçlü bir söylemler birliğidir. Söylem ile iktidar arasındaki dolaysız ilişki, bir başka açıdan da toplumdaki egemen sınıfların ya da görece daha özgür olan grupların üyelerinin görüşlerinin bir tezahürüdür. Başka bir deyişle, söylem seçkinleri medya söylemi aracılığıyla oluşturulan toplumsal denetim mekanizmasının en önemli failleridir. Öte yandan, yine van Dijk’a göre iktidar, ona eşlik eden söylemsel düzen içinde ve bizzat onun tarafından kurulur. Bu anlamda söylemin niteliği, iktidarın da niteliğini belirler. İktidar mikro düzeyde olabileceği gibi (çocuk-ebeveyn, kadın-erkek ya da iki dost arasında) kurumsal düzeyde de olabilir. Bu durumda iktidarın niteliğini belirleyen şey, onun hangi kaynaklardan beslendiğiyle ilişkilidir. van Dijk’a göre “iktidar, eğer temeli toplumsal olarak anlamlı kaynaklardan oluşuyorsa, bir toplumsal denetim biçimidir” (1999, s.334).

van Dijk’a göre, medyatik iktidar da, medya kuruluşlarının içinde yer aldıkları siyasî ve ekonomik sistemden büsbütün soyutlanamayacakları içindir ki, çoğu kez “kurumsal efendinin sesi” (1999, s.338) şeklinde kendini ortaya koyar. Medya örgütleri bu anlamıyla “*ön denetlenmiş bir denetleyen kurum*” olarak karşımıza çıkarlar. Hem siyasal ve ekonomik iktidar odakları ve söylem seçkinlerince, sermaye yapısı ve içerik/söylem bakımından denetlenmiş hem de bizatihi toplumsal, kültürel ve siyasal ortamı denetleyen bir güç olarak. Başka bir deyişle, medyanın kendisi toplumsal değerler üreten bir üst-değer olmanın yanı sıra, “simgesel sermaye temelinde iktidar uygulayan gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve akademisyenler gibi simgesel seçkinler denebilecek gruplar da kamusal tartışmanın gündemlerini oluşturabilir, enformasyonun tipine ve miktarına, özellikle de kimin kamusal olarak ve hangi tarzda tarif edilebileceğine dair düzenlemeler yapabilmeleri” (van Dijk, 1999, s.337) nedeniyle kurumsal iktidarın aktif aktörleri hâline gelebilirler. Bu saptamalar ışığında denebilir ki, medya metinlerini iktidar ilişkilerini üreten kurumsal metinler olarak almak mümkündür. Görsel medyanın ve özelde basının geniş kitleler üzerinde yaptığı derin etkiler ve ikna edici gücü bu ilişkilerin tesisinde önemli işlevler görür. Medya örgütlerinin,

toplumsal gerçekliği ve dolayısıyla toplumsal iktidar biçimlerini yeniden kurgulayan ve üreten ve dahası, söylemler üreten araçlar olduğu düşünülürse, “haber değeri” anlayışına yapacakları ısrarlı vurgularla hangi toplumsal çerçevelerin veya düşünce biçimlerinin iktidarının tanınacağı ve meşrulaştırılacağı yönünde belirleyici bir role sahip oldukları da yadsınmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkar. van Dijk’a göre, kitlesel medya örgütlerinin kimin sözcülüğünü üstleneceklerine ilişkin yapılacak belirleme, bu kuruluşların genellikle özel mülkiyete dayalı yapıları göz önüne alındığında kendi finansal ve ideolojik referanslarından kopmalarının mümkün olamayacağı yönündedir. Buna karşın, medyanın kitleler üstünde yaptığı etki dolaysız bir etkidir ve basın, özellikle de televizyonlardaki haber söylemi, büyük ölçüde toplumdaki kanaat oluşumunu, siyasi ve kültürel iklimi belirlemede etkin bir rol oynar. Hele de televizyon kuruluşlarının Fox News ve El Cezire televizyonları örneğinde olduğu gibi, küresel ölçekli etkileme güçleri varsa... Medya kuruluşları, özetle, etkili söylemlerini anlaşılması kolay stereotiplere dönüştürerek, alternatif, radikal direniş odakları ve diğer marjinal söylemler üzerinde etkin bir denetim sağlayarak kendini temsil etmelerini kısıtlayabilir. Nitekim van Dijk medyatik iktidar konusunda verdiği örneklerde, özellikle gelişmiş Batı medyasının daha az gelişmiş Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilgili haberleri sistematik bir şekilde birkaç tipte klişe olay ve aktörler temeline indirgeyerek sınırlandırdıkları gerçeğine dikkat çekmektedir.

Son olarak, medyatik söylem üretimi, Chomsky için de karar verme yetkisinin sayılı birkaç elde temerküz etmesi bakımından önemlidir. Dahası, medyatik alan fikirlerin dönüşümünü sağlamada en etkili ideolojik araçlardan birisini oluşturur. Özellikle gelişmiş sanayi toplumlarında, iktidarın kendini tüm heybetiyle cisimleştirdiği başlıca güç odağı olarak medyanın toplumsal denetim etkisi, Chomsky’nin üzerinde durduğu odaklardan birisidir. Mesele, bir yönüyle de “medyayı devletin ve kudretli kişilerin kısıtlamalarından kurtarma” (Chomsky, 1999, s.13) ve demokrasi sorunudur. Chomsky’ye göre, medyalar hakkında yapılacak tartışma, öncelikle bu nokta üzerine odaklanmalıdır.

4. Madun, Filistinli Madun Kimliği ve “Anlatma İzni”

Madun sözcüğü, Türk diline Arapça kökenli bir kavram olan ve “alt/aşağı” anlamındaki “mâ-dün” kullanımıyla girmiştir. Madun’daki “*dun*” eki, “üst” ve “yukarı” anlamına gelen فوق (*fevk*) kelimesinin zıddı olarak kullanıldığında “aşağı”, “alt” ve “alçak” anlamlarını ifade eder. Bununla birlikte, kavram “adi” ve “değersiz” anlamlarını da karşılar. Bazı dilbilimciler ise söz konusu kelimeye “yakınında” anlamını verirler. Örneğin Arapçada هو من دون المتاع ibaresi, “O eşyaların yanındadır” şeklinde çevrilir. Bu durumda kelimenin başındaki “mâ” ön eki, akıllı varlıklar için kullanılan ve “onlar ki” anlamına gelen مَنْ (*men*) edatının zıddını, yani akılsız varlıkları karşılar ve “o ki”, “o şey ki”, vb. anlamlara gelir. Başka bir deyişle, “mâ”, ism-i mevsüldür. İsm-i mevsuller kapalı kelimeler oldukları için, Arapçada ismi mevsullerden sonra mutlaka onu açıklayan bir cümlelerin olması gerekir, aksi halde var hükmünde kabul edilirler. Bu durumda لون السماء ما دون البحر ifadesinin, yani Türkçede “Gökyüzünün rengi deniz renginin aşağısındadır” (Daha açık bir tondadır) şeklinde çevrilen cümlelerin açılımı şöyledir: Gökyüzünün rengi öyle bir şeydir ki, deniz

maviliğinin bile aşağısındadır (İbn Manzur, 2015, s.164-166).

Kimlikel anlamda madun ise, dezavantajlı ve eşitsiz bir konuma hapsedilmiş öteki varlığın sosyoekonomik ve kültürel mahrumiyetini ifade eder. İlk olarak İtalyan düşünür Antonio Gramsci tarafından 1930’lu yıllarda ortaya atılan madun (“subalterno”) kavramı, belirli bir toplum içerisinde sesi olmayan, temsil kabiliyetinden yoksun, toplumsal mekanizmalardan uzak işçiler, köylüler, vb. kesimleri ifade etmek için kullanılmıştır (Louai, 2012, s.132). Belli-belirsiz aidiyetlerle sosyoekonomik durumu perdelenmiş olan madun, iktidarı devam ettiren yapıları kendi varlığıyla yeniden üretir. Madun sınıfların tarihi, aynı zamanda egemen sınıfların tarihidir ve bu tarih egemen grupları için görünmez kılınmıştır. Çünkü Gramsci’nin belirttiği gibi, “madun sınıflar tanımları gereği birleşik değildirler ve devlet oluncaya kadar da birleşemezler. Bu nedenle onların tarihi, sivil toplumun ve dolayısıyla devletin ve devlet gruplarının tarihi ile iç içe geçmiştir” (Gramsci, 1999, s.202). Madun kesimler, egemen sınıfların kemikleşmiş bilinç anlatılarının aşılmasıyla hegemonyayı bizzat kendi içinde taşırlar. Bir yönüyle de yüzer-gezer bir aidiyete sahiptirler ve bu dağınık aidiyet biçimleri iktidar yapılarının devamlılığını sağlayan disipline edici sınıflandırmalardır. Yüzer-gezer aidiyetler (*free floating*), ırk, cinsiyet, ten rengi, din, dil gibi unsurları tartışarak sosyal ve ekonomik durumu gölgede bırakır ve her ikisinin de kimlik üzerindeki etkisini gözlerden gizler. Örneğin “ulus kimliği” bu türden kurgusal (*free floating*), ideolojik bir aidiyet biçimidir ve aşılmaz ideolojik bir “mutlak hakikat” bariyeri olarak karşımıza çıkar. Gayatri Chakravorty Spivak’a göre de ulusalcılığın meşruiyet kökeni heteronormatiflikte gizlidir. Patriarkal mülkiyet ilişkilerinin kurumlaşması anlamındaki heteronormatiflik, özünde biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin norm hâline getirilmesidir. Bu gözden kaçırma, madunun bilincini ve kendi konumuna dair gerçeklik algısını tersyüz etmekle kalmaz, aynı zamanda asıl tartışma objesini göstererek gizler. İdeolojik söylem ve onun yarattığı epistemik şiddet, dilsel bir anlam üretim mekanizması yaratarak, madunu tam da söylemi araçsallaştıranların istediği biçimde bir kimlik sürecine sokar. Konuya Marksist açıdan bakan Spivak, kültür farklılıklarının sermaye ve sınıfsal ilişkiler ağının dışında anlaşılamayacağını savunur. Düşünür beyaz, patriarkal, sömürgeci ve homojen kimlik okumalarının karşıt kutbunda konumlanarak kimliği yapısökümcü bir okumayla ele alır. Spivak’ın “*Madun Konuşabilir mi?*” soru cümlesi üzerinden giriştiği analizler, temelde sıradan insanın toplumsal hayatın ana hareketlilik yapılarına erişebilme olanaklarına vurgu yapar. Buna göre madun, sosyal yaşam içerisinde varlık savaşı veren ve geleneksel algıların dışında çok farklı bir konumdadır. Zira politik ortam madun görünümünü perdelemekte ve entelektüel üretim de mevcut durumu pekiştirmektedir. Konuşmak kendilik bilinci içerdiği için içsel bir güç gerektirmektedir. Oysa “nesneleştirilmiş” madun kendisi adına eyleme geçmekten uzaktır. Dünya üzerinde kendi yaşadığı habitata dahi yabancılaştırılmış, parçalanmıştır. Her toplumsal katılımında bir temsil(cil) gereksinimi duyan bu dağınık kesim, birey konumunda bile yekpare bir görünüm sergilemekten acizdir. Spivak’ın Marks’tan aktardığı şu pasaj, maduna entelektüel bakışın somut ve acı bir örneği gibidir: “Onlar [yani madunlar] kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir. Temsilcileri aynı anda onların efendisi olarak, onların üzerinde bir otorite olarak, onları diğer sınıflardan koruyan ve onlara yukarıdan yağmur ve

güneş ışığı gönderen kısıtsız bir yönetim gücü olarak görünmek zorundadır” (Spivak, 2016, s.30). Görüldüğü üzere, bu bir toplumsal dolayım modelidir. Tüm hareket kabiliyetleri elinden alınmış madunun hayatta kalmak için bir temsilciye tutunmasını öneren bir dolayım modelidir. Sürekli mesiyane bir kurtarıcı bekleme gerektiği telkin edilen madun kitleler, hayatın ontolojik baskısı ve zorlu şartlarının üstesinden ancak kurtarıcısı sayesinde gelebilir.

“Madun konuşabilir mi?” sorusunu soranlardan biri de Edward Said’dir. Said, Filistin topraklarının tedrici bir şekilde işgal edilmesini tartıştığı “Anlatma İzni” (Permission to Narrate) adlı çalışmasında bu konuya değinmektedir. Düşünür, İsrail’in işgal edilmiş topraklar üzerindeki suçlarının dünya tarafından bilinmemesinin Filistin halkı için bir tür “anlatamama” problemi olduğunu savunmaktadır. İsrail’in Filistin’de uyguladığı kısıtçı politikalar uluslararası hukuka aykırı olduğu ve küresel tüzel kişiliğin sözleşmelerine uymadığı halde, Filistinli madunlar bu meseleyi dünya genelinde konuşma fırsatı bulamamaktadırlar. Dünya kamuoyunda Filistinlilerin kendilerini temsil etmelerine ve konuşmalarına tüm kulaklar kapalıdır. Yanı sıra, Batı toplumunda İsrail’in yaptıklarını konuşmak da bir suçtur. Edward Said, “Anlatma İzni”nde bu durumu şöyle aktarmaktadır: “Batı’da İsrail’i kötü gösterecek ve gerçekleri söyleyecek olanları cezalandıran bir iletişim ortamı vardır. Böyle bir ortamda kim doğruyu söyleyebilir ve acaba gerçekleri kaç kişi biliyor? Filistin-İsrail sorununda şiddet ve güç unsurunu neredeyse oy birliğiyle saklayan bir medya var” (1984, s.30-31). Temelde Filistinlilerin kendini anlatma imkânları İsrail’in sahip olduğu imkânlar karşısında çok cılız kalmıştır. Dünyanın bölgeye olan ilgisi, yaşanan çatışmalardan ziyade, genelde bölgenin yeraltı kaynaklarına ve bu kaynakların arz güvenliğine yönelik olmuştur. İsrail, “holokost” kartını çok sık kullanmıştır ve yarattığı şiddet sarmalına yapılan her eleştiriyi anti-semitizm olarak nitelendirerek bu tarihi mağduriyete bağlayıp tartışılmasına müsaade etmemiştir. İsrail medyası, uyguladığı şiddeti perdelemek ve holokost benzeri argümanları kendi propagandasına aracı etmek için kullanmıştır. Etkili bir sosyal inşa aracı olarak söylemin efektif biçimde kullanıldığı medya, katıksız propagandayı amaçlayanların gözünde önemli bir silahtır. Ne var ki, küresel madun olarak Filistin’in konuştuğunda sesini duyacak bir muhatap bulması çok zordur. Ancak belli dönemlerde küresel bir ilgiyi üzerine çekebilmekte olan Filistin anlatısı günümüzde neredeyse yok olmak üzeredir. Said, bu olumsuz temsil ve kasıtlı ihmal durumunu; “Filistin anlatısı, 1970-1982 döneminde hem bölgesel hem küresel ölçekte çok ilgi çekmiştir. Ama tarihin hiçbir döneminde, Siyonizm’in 1948 sonrası eriştiği noktaya varamamıştır” (1984, s. 31) şeklinde dile getirmektedir.

Said, aynı yerde İsrail’in ve Batı medyasının Filistin sorununda sergiledikleri perdeleyici tavır hakkında da şu soruları yöneltmektedir: “Neden 1982 yazındaki olaylar, Batı’nın İsrail’e bakışımı kökten değiştirmektense, bu olaylardan (Lübnan işgali) önceki görüşe uygun biçimde, kamusal alanda uzlaştırıldı? (...) Nasıl oluyor da bir yüzyıldır Batı’nın İsrail’e verdiği desteğin dayandığı önermeler hâlâ korunuyor? (...) Bu yaşananlardan, Batı toplumundan kaç kişi haberdar?” (1984, s. 28, 29). MacBride Komisyonu’nun “gerçekler kendi adına konuşur” savına temelden karşı çıkan Said, “Hayır, gerçekler hiçbir zaman böyle olmadı; (örneğin) Özellikle İsrail propagandasının kendi başına iyi bir hayat sürdüğü Amerika’da, 1975’te Michael Adams ve Christopher Mawhew, Siyonizm hakkındaki nahoş bazı gerçekleri açıkladılar diye sistematik

bir şekilde bastırıldılar. Ortada tutarlı ve sistemli bir sansür vardı” (1984, s.28) diye yazar. Said’e göre, Filistin’de, imtiyazlı bir Yahudi ile madun bir Filistinli arasındaki derin sosyo-ekonomik ve siyasal uçurumun gözlerden kaçırıldığı bir işleyiş mevcuttur. Uluslararası Batı medyası gösterme, parlatma ve gizleme yeteneğiyle neredeyse 75 yıldır devam eden yakıcı bir sorunu tek yönlü biçimde takdim etmek suretiyle Filistin kimliğini etkili bir “anlatma izni” kavramıyla zapturapt altında tutmaktadır. Dahası, Said bu durumun açıkça bir “etnokırım” ve “soykırım” (1984, s.27) olduğunu düşünmektedir. Adeta Nazi Almanyası’nın Yahudilere, Romanlara, Sovyet tutsaklara, Polonyalıları ve engellilere yönelik giriştiği soykırım eylemlerinin bir benzeri Filistinlilere yapılmakta, holokost kartı ile dünya kamuoyunu arkasına alan İsrail, cürümlerini sistemli bir biçimde sürdürmektedir. Dahası, bunlar da yetmemekte, toplu bir mülksüzleştirme operasyonu olarak Filistin halkının toprakları ve evleri ellerinden alınmaya devam etmektedir. Said’e göre, Filistin anlatısı hem ekonomik hem de uluslararası gücün ördüğü çelik ağın dışına bir türlü çıkamamaktadır. 1970-82 arasındaki dönemde Filistin Lideri Yaser Arafat ve onun getirdiği devrimci rüzgârla birlikte Filistin anlatısı dünya kamuoyunda az da olsa kendine yer bulmuş olmasına karşın, Batı toplumlarının coğrafyaya yönelik politikaları genellikle bu anlatıyı boğmaya yönelik olmuştur. Düşünür’e göre, “gerçekler hiçbir şekilde kendi adlarına konuşamazlar, onları özümsemek, sürdürmek ve yaymak için toplumsal olarak kabul edilebilir bir anlatı gerekir” (Said, 1984, s.34). Dahası, her anlatının bir hikâyesi, başka bir deyişle, bir başlangıcı ve sonu olması gerekmektedir. Ancak bunu medyadan okumak pek de olanaklı değildir.

Said’in “muzır olanı cezalandıran medya” şeklinde tanımladığı şey, tam da bu durumun somut bir örneğidir. Temmuz 1982 olaylarında Beyrut kuşatmasını raporlayan John Chancellor, gelişigüzel bombalamaların sebep olduğu sivil yıkımlara tanıklık eden bir Amerikalı televizyoncudur. İsrail vahşetini ve emperyalist emellerini haberine taşıdıktan bir hafta sonra Kudüs’te ortaya çıkar ve sözlerini geri alarak, yanlış olduğunu ve aslında İsrail’in işgal veya kuşatma niyeti taşımadığını söyler (Said, 1984, s.35). Said’e göre, Chancellor olayında gerçeklik, medyanın kuşatıcı “mutlak hakikat” duvarına çarpmıştır. Bu çarpıcı olay, medya mensubunun egemen politik söylemin belirlediği çerçeveye veya önceden belirlenmiş olan gerçekliğe farkında olmadan ne derece bağlı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Özetle, Said’e göre, değişimin esas olduğu ve çok hızlı bir şekilde yaşandığı küresel dünyada Filistin halkının görünmezlikle damgalanmış ses bilincini görünür kılmak, elitist tarih yazımının yeni baştan düşünülmesini gerektirmektedir. Zira 1948’den bugüne hangi ideolojik görünümü almış olursa olsun, İsrail ve Batı söyleminde illegaliteye hapsedilmiş olan Filistin halkının görünümü ve sesi dünya kamuoyunda “terörün” sesi olarak ve yoklukla damgalanmıştır. İsrail Başbakanı Golda Meir’in 1969 yılında deklare ettiği “Filistinliler tarihsel olarak var olmamışlardır ve ulusal hakları da yoktur” (Said, 1984, s.31) savına karşı, yokluk konumuna mahkûm edilmiş bir halkın güçlü bir cevabının olması kuşkusuz beklenemez.,

Bu noktada yeniden Spivak’a kulak verecek olursak; “Emperyalizmin dar epistemik şiddeti, bize bir *epistemenin* imkânı olan genel şiddetin kusurlu bir alegorisini verir. Eğer sömürgeci üretim bağlamında madunun tarihi yoksa ve madun konuşmıyorsa” diğer madun kimlikleri

(kadın, yaşlı, eşcinsel, vb.) “daha da derin bir biçimde gölgededir” (Spivak, 2016, s.57). Spivak’ın burada dikkat çektiği “tarihi olmamak” ve “konuşmamak” vurguları maduniyetin en temel parametreleridirler. Baskı altında sesini ve tarihini yitirmiş olanların, gerçekliklerini geri kazanmaları imkânsız olmasa da, egemen sistemin bir araya gelmiş olan tüm paydaşları, buna engel olmayı sürdürmektedir. Madunun konuşabilmesi için en temel parametre konuşabilmeyi öğrenmektir. Bu ise, etken bir konumu gerektirir. Çünkü Spivak’ın metaforik sorusu, konuşmanın direnmek olduğunu ortaya koymak içindir. Ne var ki, bu metaforda asıl problem, “söz ediminin” sonuca ulaşması için ihtiyaç duyulan altyapının olmayışıdır. Dünya üzerindeki hemen hemen tüm cari sistemler, madunu görünür kılacak işleyişi törpüleyerek onu yokluğa sürüklemektedir. Şu hâlde, çalışmanın analitik çerçevesini oluşturan izleyen bölümde, “konuşabilme” metaforunu “anlatma izni” kavramının siyasal önermeleri açısından sınamak, söz konusu kimliğin maduniyet çerçevesinin nasıl inşa edildiğine ilişkin somut ipuçları verebilir bize.

5. Fox News ve El Cezire Televizyon Kanallarının Mayıs 2021 İsrail Filistin Çatışması Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Bu bölümde Fox News ve El Cezire televizyon kanallarının “11 Gün Savaşı” olarak da bilinen, 2021 Mayıs ayındaki İsrail-Filistin çatışmasını konu edinen dörder haberi analiz edilmiştir. Analizin amacı, küresel haber akışında etkin olan iki kurumun olaya yaklaşımlarını ve bu yaklaşımın neden olduğu haber sunuş biçimlerini ortaya çıkarmaktır. Analize tabi tutulan haberler, yalnızca 11 günlük süreç içerisinde değil, sürecin yansımalarının daha net anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla, öncesi ve sonrası tarihlerden de derlenmiştir. Bu bağlamda haber seçimi, İsrail Yüksek Mahkemesi’nin Kudüs’ün Şeyh Cerrah semtindeki Filistinlilerin evlerinden zorla tahliye edilmelerine yönelik aldığı ve çatışmanın fitilini ateşleyen kararın verildiği 6 Mayıs’taki karar ile 30 Mayıs tarihleri arasındaki 25 günlük süreyle sınırlandırılmıştır. Analiz edilmek üzere her iki haber kanalından derlenen haber örnekleri aşağıda, Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Fox News’den Seçilen Haber Örnekleri

Tarih	Haberin Başlığı	Haber Başlığının Çevirisi
10.05.2021	“ Hamas fires barrage of rockets in Israel”	“ Hamas İsrail’e roket yağdırdı”
12.05.2021	“ Biden calls Netanyahu, says Israel ‘has right to defend itself’ against Hamas rockets)”	“ Biden Netanyahu’yu aradı, İsrail’in Hamas roketlerine karşı ‘kendini savunma hakkı olduğunu’ söyledi”
17.05.2021	“ GOP resolution backs Israel’s ‘right to defend itself’, omits call for cease-fire”	“ GOP kararı İsrail’in ‘kendini savunma hakkını’ destekliyor, ateşkes çağrısını atlıyor”
25.05.2021	“ McCarthy, Kustoff introduce bill targeting anti-Semitic hate crimes amid wave of attacks”	“ McCarthy ve Kustoff, saldırı dalgasının ortasında Yahudi aleyhtarı nefret suçlarını hedef alan yasa tasarısı sundu”

Tablo 2. *El Cezire*’den Seçilen Haber Örnekleri

Tarih	Haberin Başlığı	Haber Başlığının Çevirisi
09.05.2021	“Netanyahu: Israel ‘rejects’ pressure not to build in Jerusalem”	“Netanyahu: İsrail, Kudüs’te inşaat yapmama baskısını reddediyor”
11.05.2021	“In Pictures: Israel attacks on Gaza kill 24, including children”	“Fotoğraflarda: İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıları, aralarında çocukların da bulunduğu 24 kişiyi öldürdü”
17.05.2021	“In Pictures: Funerals and destruction as Israeli attacks continue”	“Fotoğraflarda: İsrail saldırıları devam ederken cenazeler ve yıkım”
30.05.2021	“Killing with impunity: Israel’s undercover units in Palestine”	“Cezasız öldürme: İsrail’in Filistin’deki gizli birimleri”

5.1. Fox News Haberlerinin Anlatı Dili ve Haber Çerçeveleme Biçimi Açısından Analizi

Fox News’ün, çatışmaların başladığı 10 Mayıs günü yayımladığı “ Hamas İsrail’e roket yağdırdı” başlıklı 10 Mayıs 2021 tarihli video haberi, Hamas’ın İsrail’e attığı roketleri konu edinmektedir. Başlıkta, izleyicide bir dehşet algısı oluşturulmak üzere metaforik bir anlatım biçimi tercih edilmiştir. Haber başlığında ilk göze çarpan “barrage” sözcüğü İngilizcede “fırtınalı yağmur” veya “fırtına” anlamında kullanılmaktadır. Amaçlı kullanıldığı belli olan bu sözcükte, izler-kitlenin zihnini yanlı düşünmeye sevk eden bir itki göze çarpmaktadır. Nitekim gücünü sözcüklerden alan medya metinleri, temelde belirli durumsal bağlamlar içerisinde konumlandırılmaktadır (İnceoğlu ve Çomak, 2016, s.36). Dolayısıyla hedefe yönelik düşünmeyi temin edecek dil, dizge sistemiyle kurgulanmaktadır. Haberde yer alan “roket yağdırma” ifadesi ise, retorik bir işlevselliğe sahiptir. Yalnızca anlamı pekiştirmekle kalmaz, aynı zamanda okuyucu-izleyici üzerinde ideolojik bir güdüleme işlevi de görür. Öte yandan, bu retorik tercihte, İsrail’in sıklıkla Gazze’ye saldırılarına gerekçe olarak gösterdiği roket atışlarıyla dünya kamuoyunda kendisine fırlatılan roketler nedeniyle tehdit altında bulunduğu ve bundan dolayı Gazze saldırılarının bir meşru müdafaa olduğu izlenimi yaratmayı amaçladığı görülmektedir. Haberin İsrail’in Gazze’ye saldırı başlattığı 10 Mayıs günü yayımlanması da büyük önem arz etmektedir. Nitekim Fairclough’un bir sosyal uygulama biçimi şeklinde tanımladığı dil-bağlam-sosyal olay ilişkisi açısından, söz konusu eğilim haberi hazırlayanın yanlı ve egemen ideolojik arka planını, dolayısıyla söylem-hegemonya bağlantısını vermektedir.

Kamuoyu dikkatini belli bir yöne kanalize etme amacındaki haber, söylemin inşa boyutuna ilişkin de önemli ipuçları sunmaktadır. Haberin devamında ise, yorumcuların “*İsrail, Hamas’ın saldırılarından dolayı mağdur durumdadır ve kendini savunması en doğal hakkıdır*” (<https://www.foxnews.com>, 10.05.2021) mealindeki konuşmaları eşliğinde sunulan görsellerle, elinde taşlarla oradan oraya saldıran “terörist Filistinli” ve ateşlenen roketlerin görüntüleri verilmektedir (Bkz. Görsel 1-2). Haberde kullanılan cümlelere bakıldığında, İsrail’in Gazze saldırılarına mecbur bırakılmasının nedensellik bağının oluşturulduğu görülür. Bu habere göre, çatışmanın bir tarafında devlet olarak İsrail, öteki tarafında “terörist Arap militanlar” vardır. Batı nezdinde meşru ve demokratik bir devlet olan İsrail’in karşıt kutbuna, “terörizm” ile damgalanmış Filistinliler gayri

meşru bir figür olarak konmaktadır. Sunucunun Netanyahu'nun ağzından alıntılıdığı sözlerle bu savaşın aslında bir "savunma" ve "ölüm kalım" savaşı olduğunun altı çizilmeye çalışılmaktadır.

Görsel 1-2. Protesto gösterisi düzenleyen Filistinliler ve Hamas'ın fırlattığı roketler, (<https://www.foxnews.com>, 10.05.2021)

Haberde Said’in “Anlatma İzni” kavramının varsaydığı siyasal önerme tüm somutluğuyla doğrulanmaktadır. *Fox News* televizyonu, haber anlatı dilini kurgularken olayın taraflarından sadece birisine yer vermek suretiyle, dengeli haber sunumu ilkesini göz ardı etmekte, dahası haberde nesnellik ilkesini dikkate almayarak alıntılama kurallarına da riayet etmemektedir. *Fox News*’ün haber tutumu, Hamas’tan fırlatılan roketlerin “casus belli” işlevi görmesi gerektiği tezi üzerine kuruludur.

Fox News’ün konuyla ilgili bir diğer haberi 25 Mayıs 2021 tarihli “Mccarthy ve Kustoff, Saldırı Dalgasının Ortasında Yahudi Aleyhtarı Nefret Suçlarını Hedef Alan Yasa Tasarısı Sundu” başlığını taşımaktadır. *Fox News* televizyonunun internet sayfasında yayımlanan haber, Amerika Birleşik Devletleri’nde Yahudi kökenlilere yönelik anti-semitik saldırıları ve Tenessi Milletvekili Kevin McCarty’nin buna karşı meclise sunduğu yasa tasarısını konu edinmektedir. Haberin başlığındaki “saldırı dalgası” bir önceki haberde de kullanıldığı gibi metaforik bir vurgu içermektedir. Buna göre Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Yahudiler, Filistin yanlısı insanlar tarafından ciddi bir baskıya maruz kalmaktadırlar. Haberin içeriğinde yasa tasarısı sunumu ayrıntılı biçimde gerekçelendirilmektedir. Buna göre, “İsrail ve Hamas arasındaki 11 günlük çatışmanın sonucu olarak Amerika’da yaşayan Yahudilere karşı saldırıların artması” (<https://www.foxnews.com>, 25.05.2021) anti-Semitik suçlara yönelik kanunu gerekli kılmıştır. Meclise sunulan yasa tasarısı nefret suçları için bir önlem mahiyetindedir. Haberin devamında, verilen yasa tasarısının nedenleri arasında Amerikan temsilciler meclisi üyesi olan bir grup parlamenterin “sorumsuzluk” addedilen davranışları üzerinde durulmaktadır. Buna göre, bir grup demokrat, İsrail’in Filistin’deki uygulamaları ve devlet politikalarını “apartheid” bir devletin uygulamaları şeklinde takdim etmektedir. Bu bir bağnazlık olarak yansıtılmaktadır, nitekim Filistin’deki şiddetin “İsrail’e yüklenmesi” yanlıştır. Oysaki İsrail, Filistin’in Ortadoğu’daki en yakın müttefikidir. Burada açık bir biçimde “İsrail’in yanılmazlığı” ve Amerika Birleşik Devletleri’yle olan “özdeşliği”nin altı “müttefiklik” kavramıyla çizilmeye çalışılmaktadır. İlk cümlede kullanılan “*bigotry*” kelimesi, İngilizcede “yobaz”, “bağnaz” ve “mutaassıp kişi” (dictionary.cambridge.com, 12.04.2022) anlamında kullanılmaktadır. Kavram, özellikle dinsel tutuculuğu imlemektedir. Bağnaz olan insanlar – ki, burada İsrail’in bölgedeki şiddetine karşı çıkanların ortak özelliği olarak ön plana çıkarılmaktadır-, kendi fikirlerinde son derece tutucu ve öteki fikirlere veya yaşam tarzlarına kapalıdırlar. Konuşmanın devamında, sırf Yahudi oldukları için saldırıya uğrayan Yahudilerden söz edilmekte; “*Grafik videolar, Hamas yanlısı çetelerin kasıtlı olarak rastgele Amerikalıları Yahudi oldukları için hedef aldıklarını gösterdi*” denilmektedir (<https://www.foxnews.com>, 25.05.2021). Bu cümle, aynı şekilde İsrail politikalarına karşı duranlara yönelik kategorik bir aşağılama anlamı içermektedir. Buna göre, “onlar” ayak takımından “çeteler”dir. Kullanılan “*mobs*” kelimesi “saldırgan kalabalık” anlamında bir hakarettir, zira “*mobs*”, gang kavramındaki çete (mafya) kavramından farklı olarak “düşük düzeyli haydut” nitelemesi yapmak için kullanılmaktadır. Fairclough’ün ideolojik olarak güdülenmiş dil diye nitelediği kurgu; sözcük ve görsellerin seçimi, rastlantısal olmayan mecazlı (metaforik) söyleyiş biçimleri dikkate alındığında, *Fox News*’ün bu haberi, Amerikalı Yahudileri ve dolayısıyla İsrail’i terör sarmalına düşmüş masum bir unsur olarak lanse etmektedir.

“Biden Netanyahu’yu Aradı, İsrail’in Hamas Roketlerine Karşı ‘Kendini Savunma Hakkı Olduğunu’ Söyledi” (<https://www.foxnews.com>, 12.05.2021) başlıklı haberde ise, dalgalanan İsrail bayrağı ile başlayan görüntülerde (Bkz. Görsel 3) başı puşili bir grup insanın koşuşturması yer almaktadır. Puşi, Arap yerli halkların giydiği ve geleneksel Arap kültüründe bedeviliği simgeleyen bir aksesuardır. Ancak günümüz dünyasında Hollywood sinemasının da katkısıyla, Batı toplumu nezdinde doğulu ve Arapları “terörist” olarak simgeleyen bir sembole dönüşmüş durumdadır. Görüntünün altyazı kuşağında (KJ) ise, “Anti-Semitik Şiddet ABD Genelinde Tırmanıyor” ifadesi yer almaktadır. Bu tercih oldukça ilginçtir, zira Fairclough’un söylem analizinde önemli bir yer tutan fotoğraf ve sözel olmayan semiyotik modeller, soyut toplumsal yapıların somut toplumsal olaylara cari gerçekliğin bir parçası olarak bağlanmasını imlemektedir.

Görsel 3. New York Şehrinde 18 Mayıs 2021 tarihinde karşı karşıya gelen Yahudi ve Filistinli grubun eylemi (<https://www.foxnews.com>, 18.05.2021)

Çatışmaların üçüncü günü olan 12 Mayıs’ta yayımlanan haberde Amerikan Başkanı Biden ve Dışişleri Bakanı Blinken’ın İsrail Hükümeti’ne desteğini iletmeleri konusuna yer verilmektedir. Başlıkta “Biden’in Netanyahu’ya Hamas roketlerine karşı savunma hakkını desteklediği” aktarılmaktadır. *The New York Post* gazetesinin 11 Mayıs günü yapmış olduğu bir haberin genişletilmiş versiyonu olan bu analiz haber, çok boyutlu olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin üst düzey siyasi figürlerinin İsrail’e desteğini ön plana çıkarmaktadır. Haber, yalnızca Başkan ve Dışişleri Bakanı’nın değil, Cumhuriyetçi Ulusal Komite, Senato Azınlık Liderliği ve Lindsey Graham, vb. pek çok önemli politik odağın da İsrail’e desteğini içermektedir. Haberin spotunda, “ABD dışişleri bakanının da Netanyahu ile ayrıca görüştüğü” bilgisi yer almaktadır. Amerikan

ve dünya kamuoyunun meseleye dair fikir edinmesi açısından bakıldığında, üst perdeden İsrail yanlısı demeçlerin Said’in değindiği, “Filistin anlatısının üzerine uluslararası hegemonik gücün çelik ağ örmesi” saptamasını doğruladığı görülmektedir. Haberin devamında, Amerikan Başkanı Biden’ın ağzından verilen cümlelerde, İsrail’de siviller için “kanlı bir gece” yaşandığını ve bunun ardından İsrail’e verilen destek aktarılmaktadır. Haberde ayrıca Hamas’tan “İslami terör örgütü” olarak söz edilmektedir. “İslami Terör” tanımlaması, Batı kamuoyu için son derece alerjik bir terkiptir. 1987 yılında İslami hassasiyetlerle kurulan Hamas’ın kuruluş amacı ve bugüne kadarki eylemlerine bakıldığında, Filistin topraklarında İsrail’e karşı olmanın dışında herhangi bir askeri harekâtı göze çarpmamaktadır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi, söylemdeki rastlantısal olmayan sözcük seçimi, Batı merkezli ideoloji kavrayışı açısından ortak dış düşman (“terörist Müslüman”) ve kimlik inşası için “kurgusal öteki”yi yaratıp kullanmaya işaret etmektedir. Haberde verilen art alan bilgisinde, Biden ve Blinken dışındaki siyasi figürlerin görüşlerine de yer verilmektedir. Bunlardan biri de Senato Azınlık Grubu Lideri Mitchel McConnell’in görüşleridir. Buna göre, McConnell, Biden’ı tamamen İsrail yanlısı bir tutum almaya çağırılmaktadır. McConnell’a göre Amerika ve müttefikleri, teröristlerden hesap sorma çabalarının yanında durmalıdır. Buna karşın haberde göze çarpan Amerikan siyasi elitlerinin ateşkes ve barışa yaptıkları vurgu, eşitlik düzleminde istenen bir barıştan ziyade, Fairclough’cu anlamda, egemen bir gücün tesis ettiği Pax-Romana-Pax Britanika-Pax Amerikana barışı düşüncesinin somut olarak söyleme yansımasıdır.

Fox News’ün analiz edilen dördüncü haberinin başlığı “GOP [Cumhuriyetçi Parti] Kararı ile İsrail’in ‘Kendini Savunma Hakkını’ Destekliyor, Ateşkes Çağrısını Atlıyor” şeklindedir (<https://www.foxnews.com>, 17. 05. 2021). Çatışmaların devam ettiği ve ateşkes çağrılarının yapıldığı bir ortamda, 17 Mayıs günü yayımlanan haberin başlığında, Cumhuriyetçi Parti’nin İsrail’in kendini savunmasına desteği ve ateşkesi görmezden geldiği bilgisi yer almaktadır. Spotta ise Başkan Biden’ın Netanyahu’ya ateşkes baskısı kurduğu bilgisi verilmektedir. İlk başta, bu durum barış lehine Cumhuriyetçi Parti kararının eleştirisi gibi görünse de, “Cumhuriyetçi Parti İsrail’in kendini savunma hakkını destekliyor” cümlesinin başlıkta, kalın ve büyük puntolarla yazılmış olması semiyotik bir farkındalığı ortaya koymaktadır. Fairclough’un “sunum stilleri” (ways of representing) adını verdiği bu sistematik varyasyon, söylemsel bir uygulamadır. Metnin oluşturulma aşamasındaki rastlantısal olmayan imge yerleştirilmesi, biçimin de içerik kadar önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Haberin devamında, Senatör Rick Scott öncülüğünde bir grup milletvekilinin Filistinlilere karşı İsrail’e desteğini içeren bir karar aldığı yazılmaktadır. Başkan Biden’ın ateşkes çağrısına atıfta bulunmadığı için eleştirilen karar metni, Rick Scott’ın açıklamalarıyla şu şekilde gerekçelendirilmeye çalışılmaktadır: “On yıllardır İsrail halkı Hamas gibi Yahudi devletini ve halkını yok etmek isteyen terörist grupların inatçı saldırılarına katlandı. Şimdiyse, binlerce roket yağarken, İsrail’in yanında durma kararlılığımız her zamankinden daha güçlü olmalı” (<https://www.foxnews.com>, 17.05.2021). Haber, Rick Scott’ın ağzından, İsrail halkı ve devletinin “on yıllardır süren” ontolojik mücadelesi ön plana çıkarılmaktadır. Burada da yine İsrail ve taraftarı ABD’nin klasikleşmiş “teröre karşı meşru varlık savaşı” söylemi ilk göze çarpan unsurdur. İsrail’in, ABD’nin Ortadoğu’daki tek müttefiki olduğu ve yine tek demokrasi olduğu

vurgusu yapılmaktadır. Bu nedenden ötürü Hamas ve diğer “terörist” gruplara karşı Amerika Birleşik Devletleri’nin İsrail’e destek vermesi gerektiği savunulmaktadır. Daha evvel analiz ettiğimiz haberlerde de, benzer şekilde İsrail ve ABD’nin terör karşısında ortak hareket etmeleri gerektiği vurgusu ön plana çıkmaktadır.

5.2. *El Cezire* Haberlerinin Anlatı Dili ve Haber Çerçeveleme Biçimi Açısından Analizi

El Cezire’nin analiz için seçtiğimiz ilk haberi, çatışmanın başladığı günün öncesine, 9 Mayıs 2021 tarihine aittir. Haber, “*Netanyahu: İsrail, Kudüs’te İnşaat Yapmama Baskısını Reddediyor*” başlığını taşımaktadır. Başlıktaki eksik bilgilerin tamamlandığı spotta ise, “*İsrail Başbakanı, işgal altındaki Doğu Kudüs’teki Filistinli sakinlerin zorla sınır dışı edilmelerine karşı küresel tepki arttıkça meydan okuyor*” cümlesi yer almaktadır. Benjamin Netanyahu’nun bir fotoğrafıyla birlikte verilen haberin devamında, çatışmalara neden olan Filistinlilerin zorla tahliye edilmelerine karşı gelişen dış tepkiyi reddettiğine vurgu yapılmaktadır. Verilen art alan bilgisinde, İsrail’den “*işgalci devlet*”, Doğu Kudüs’ten ise “*işgal altındaki Doğu Kudüs*” diye söz edilmektedir. Kudüs’ün doğu-batı Kudüs olarak ayrı adlandırılmış olması da İsrail yanlılarının 1967 savaşı sonrası geliştirdiği kategorik bir isimlendirmedir. Burada dilsel açıdan ilk göze çarpan husus, “*işgal*” ve “*işgalci*” kelimeleridir. “Bir ülkeyi ya da bölgeyi askeri denetim altına almak” ve “denetim altına alanlar” (Nişanyan, 2018, s.383) anlamındaki bu sözcükler, Ortadoğu’nun gündelik dilinde İsrail ile onun Filistin topraklarındaki uygulamalarıyla özdeşleşmiş kullanımlardır. Haberin art alanında, İsraili yasadışı yerleşimcilerin baskınları ve saldırıda yaralanan Filistinlilerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Yanı sıra, Benjamin Netanyahu’nun Filistinlileri zorla yerlerinden etmelerine dair demecine yer verilmektedir. Söz konusu demecinde Netanyahu; “*İsrail, ibadet özgürlüğüne izin vermektedir. Ancak herhangi bir aşırılık yanlısının Kudüs’teki barışı bozmasına müsaade etmeyeceğiz*” demektedir (<https://www.aljazeera.com>, 09.05.2021). İsrail Başbakanı’nın bu meydan okuyan açıklamaları, yaşanan şiddet konusunda İsrail yönetiminin hiçbir sorumluluk ve suçluluk hissetmediğini göstermektedir. Ayrıca, “*İsrail ibadete izin veriyor*” cümlesi müstebkir bir bakışı ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere ibadet, inanç hürriyeti kapsamındadır ve evrensel anlamda herhangi bir odağın iznine tabi kılınması söz konusu değildir.

İsrail güvenlik güçlerinin şiddetine de değinen haber, “*son bir haftada en az 300 sivilin yaralandığını*” bildirmektedir (<https://www.aljazeera.com>, 09.05.2021). Bunun için kullanılan görselde ise iki İsrail polisinin silahsız bir genci dövdüğü görülmektedir. Görüntülerin devamında, kutsala saygı duymadıkları açıkça belli olan silahlı güçlerin bir ibadethanedeki insanlara saldırdığı görüntülenmektedir (Bkz. Görsel 4-5).

Görsel 4-5. Tam teçhizatlı İsrail askerlerinin dövdüğü silahsız Filistinli genç ve bir ibadethaneye İsrail askerlerince yapılan baskın anı (<https://www.aljazeera.com>, 09.05.2021)

Batı dışı bir mahallenin sesi olan *El Cezire* televizyonunun anlatısı, Said'in *Anlatma İzni*'nde, MacBride Raporu'nun mottosu olarak zikrettiği “gerçekler kendi adına konuşur” cümlesinin gerçek dışılığına ışık tutar niteliktedir. Nitekim Said'in, aynı yerdeki “gerçekler hiçbir şekilde kendi adlarına konuşamazlar, onları özümsemek, sürdürmek ve yaymak için toplumsal olarak kabul edilebilir bir anlatı gerekir” (Said, 1984, s.34) çıkışı, *El Cezire*'nin haber anlatı dilinin ihbar ettiği içeriklerle birebir uyumludur. Bu anlatı dili aynı zamanda yaklaşık üç çeyrek asırlık İsrail-Filistin çatışmasının küresel ölçekte hikâye edilmişinin de somut bir temsilidir.

El Cezire'nin değerlendirdiğimiz ikinci içeriği, bir foto haberdir. Haberde, İsrail baskınları sonrası yaşanan insani dramın ön plana çıkarıldığı görseller kullanılmıştır. 11 Mayıs 2021 tarihli haberin başlığında, “İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıları, aralarında çocukların da bulunduğu 24 kişiyi öldürdü” cümlesi yer almaktadır. Başlığı açan spotta ise, “*Hamas ev yapımı roketleri ateşlerken İsrail Gazze’yi hava saldırılarıyla vurmaya devam ediyor*” sözleri yer almaktadır (<https://www.aljazeera.com>, 11.05.2021). Savaşın ikinci gününde yayımlanan haber, görsel malzemeyle çerçeveleme yapmaktadır. Haberde toplam 10 adet fotoğraf kullanılmış olup, her birinin altında o görüntüyü açıklayıcı birkaç cümle yer almaktadır.

Görsel 6. “İsrail güçleri, Han Yunus, el-Bureij mülteci kampı ve el-Zaitoun mahallesindeki yerleri hedef alarak Filistin topraklarını saltı sabahına kadar bombalamaya devam etti”, (<https://www.aljazeera.com>, 11.05.2021)

Görsel 7. “Gazze Şeridi’nin kuzeyindeki Beit Lahiya kasabasında meydana gelen grevin ardından bir doktor yaralı bir çocuğu tedavi ediyor” (<https://www.aljazeera.com>, 11.05.2021)

Görsel 8. “İsrail savaş uçaklarının Gazze Şeridi üzerinde saldırı başlatmasının ardından çocuğunu tutan bir adam kaçmakta” (<https://www.aljazeera.com>, 11.05.2021)

Yukarıdaki görsellere bakıldığında, Gazze’ye yönelik İsrail saldırılarının neden olduğu insani dram ön plana çıkmaktadır. İlk fotoğrafta (Görsel 6), İsrail’in Gazze’ye gece attığı bombadan yükselen alevlerin binaların boyunu aştığı görülmektedir. İkincisinde (Görsel 7), doktorların tedavi etmeye çalıştığı yüzünden yaralı, kanlar içinde bir çocuk vardır. Çocuğun yüz ifadesi donuktur ve boşluğa bakmaktadır. Üçüncü görselde (Görsel 8), molozlarla dolu sokakta kucağında bebeğiyle kaçmaya çalışan bir adam göze çarpmaktadır. Bu haberde fotoğraf kullanımı, Fairclough’un sosyal olayın parçaları saydığı üç ana unsurdan ikisini içermektedir. Bunlar “temsil” ve “tanımlama”dır. Her iki unsur da, konuşma dışı, göstergebilimsel eylemle hareket anlamı taşımakta olup, sosyal karakterleri tanımlayarak kimliklere bağlamaktadır. Fairclough, bunu Halliday’den ödünç aldığı bir kavramla “metafonksiyonlar” (metafunctions) şeklinde adlandırmaktadır. Buna göre; insanlar sosyal olayların aktörleri olarak davrandıklarında ya da öyle yansıtıldıklarında söylemsel bir göndergeye dönüşürler. Göstergebilimsel öğeler, metin oluşturmak için somut olguların varyasyonlarını soyut düzleme taşıyıp, söylem düzenini, başka bir deyişle anlamı oluştururlar. Yukarıdaki haber görsellerinde de Fairclough’un sözünü ettiği metafonksiyonlar son derece belirgindir; haber konusu kişilerin fotoğrafları, temsil ettikleri anlamdan daha fazlasını, izler kitlenin zihninde somut olayların tanımlayıcı ve temsil edici işlevinden hareketle, olaylar arası bağlamlar ve nihayetinde çok da rastlantısal sayılmayacak algılama çerçeveleri kurmaktadır (Fairclough, 2013, s.75). Fairclough’un “metafonksiyonu”, bu yönüyle Said’in “gerçekler kendi adlarına konuşamazlar, onların sesi ancak kabul edilmiş toplumsal bir üst anlatının parçası olabildikleri oranda duyulur” (1984, s.34) saptamasına denk düşmektedir.

El Cezire’nin değerlendirdiğimiz üçüncü haberi, yine bir foto haberdir. Önceki haberlerde olduğu gibi insani dramın ön plana çıkarıldığı bu haber de 17 Mayıs 2021 tarihinde yayımlanmıştır. “İsrail Saldırıları Devam Ederken Cenazeler ve Yıkım” başlığıyla verilen haberin spotunda, “Gazze sağlık bakanlığı, pazar günü öldürülenlerden 16’sının kadın ve 10’unun çocuk olduğunu, 50’den fazla kişinin de yaralandığını söyledi” (<https://www.aljazeera.com>, 17.05.2021) şeklinde, saldırıların

sonuçlarına dair ayrıntılar verilmektedir. Haberin devamında bir haftalık süre içinde ölen ve yaralanan Filistinlilere dair bilgiler, yine Filistinli sağlık yetkililerine ve “Save the Children” isimli uluslararası organizasyona dayandırılarak verilmiştir. Buna göre, bir haftalık süreçte Gazze’de saat başı üç çocuk yaralanmıştır.

Görsel 9. “Filistinliler, Gazze’de İsrail’in ölümcül hava saldırılarının ardından yıkılan bir binanın enkazının altından sağ kalmış birini kurtarıyor” (<https://www.aljazeera.com>, 17.05.2021)

Görsel 10. “Bir kadın, cumartesi günü Associated Press, Al Jazeera ve diğer medya kuruluşlarına ev sahipliği yapan İsrail hava saldırısında yıkılan bir binanın enkazının yanında dururken tepki gösteriyor” (<https://www.aljazeera.com>, 17.05.2021)

İlk fotoğrafta, enkazdan çıkarılan bir Filistinlinin kurtarılma anları yer almaktadır. Fotoğraf “Filistinliler” etiketiyle verilmiştir (Görsel 9). İkincisinde ise, moloz yığına dönmüş evinin önünde elleri havada beddua eden bir kadın yer almaktadır. Görsel, “Bir kadın” etiketiyle sunulmuştur (Görsel 10). *El Cezire* televizyonunun kullandığı görseller, madun Filistinli kimliğinin ve görünümünün göstergibilimsel yansımalarıdır. Fairclough’un “*temsil*” ve

“tanımlama” bakımından bağlam unsurları saydığı bu parçalar, konuşma dışı anlam öğelerini söyleme taşımaktadır. Böylece, sosyal olay-anlam ilişkisinde somut-soyut bağıntısı kurulmuş olmaktadır.

El Cezire’nin analizine yer verdiğimiz son içerik, 30 Mayıs 2021 tarihinde yayımlanan ve Ramallah’taki El Amari mülteci kampından 24 yaşındaki Filistinli bir gencin cenazesi sırasında ağlayan ailesini ve öldürülüş şekli konu edinen, “*Cezasız Öldürme: İsrail’in Filistin’deki Gizli Birimleri*” başlıklı haberdır (<https://www.aljazeera.com>, 30.05.2021). Haberde, Ahmed Fahd isimli gencin sırtından yakın mesafeden vurularak öldürüldüğü belirtilmektedir. Kısa bir süre önce İsrail tarafından tutuklanan Fahd’ın 30 Mayıs sabahı saat 05:30 sularında kan kaybından ölmek üzereyken bulunduğu haberin başlığı İsrail’in eylemlerinin cezasız kaldığını ve İsrail gizli birimlerinin bu konudan sorumlu olduğunu savunmaktadır. Doktorların olay hakkındaki otopsi sonrası görüşlerine yer verilen aktarımda, kullanılan mermi türünün “*vahşi bir öldürme biçimi*” yarattığı aktarılmaktadır. Haberde kullanılan görsel, Fahd’ın ağlayan ailesini göstermektedir (Görsel 11).

Görsel 11. “Ahmed Fahd’ın kız kardeşi Roseanne, Ramallah yakınlarındaki al-Amari mülteci kampında bir poster tutarken cenazesinde ağlıyor” (<https://www.aljazeera.com>, 30.05.2021)

Haberin art alan bilgisinde, İsrail güçlerinin söz konusu kişiyi önce tutukladığı, daha sonra ise “*yanlışlıkla*” öldürdüğü bilgisi verilmektedir. Ayrıca, İsrail güçlerinin “*özür dilediği*” aktarılmaktadır. Buna göre, İsrail istihbarat örgütü Shin Bet’ten bir yetkilinin olay sonrası aileyi arayarak özür dilediği ve olayın bir yanlışlık sonucu vuku bulduğunu söylediği aktarılmaktadır. Haberin devamında, “*Filistinli Öldürmek*” (Assasinating Palestinians) alt başlığı ile verilen bir başka ayrıntı, Filistin’deki “Al-Haq” isimli insan hakları örgütünden bir yetkilinin İsrail’in Filistinli öldürmek için kasıtlı hareket ettiğini, bunun kasıtlı bir politika olduğunu iddia etmektedir. *El Cezire*’nin, okuyanda adeta vahşi bir avcılık terminolojisinin yürürlükte olduğu izlenimini yaratan “*Filistinli Öldürmek*” ifadesi kamusal algıyı bariz biçimde İsrail aleyhine konumlama işlevi görmektedir. Ayrıca yetkilinin şu cümlesinden, ölümlerin bir çatışma gerektirmeksizin de

olabildiği vurgusu öne çıkmaktadır: “Ölümlerin yüzde 95’inin gereksiz olduğunu gösteren çeşitli uluslararası kuruluşlara istatistikler ve belgeler sunduk.” (<https://www.aljazeera.com>, 30.05.2021). Haberin diğer ayrıntılarında İsrail güçlerinin tutuklamalar sırasında nerdeyse her gün reşit olsun ya da olmasın Filistinlileri öldürdüğü aktarılmakta, buna karşılık ne İsrail’in uluslararası toplumsal düzende ne de İsrail içinde bu suçlardan ötürü suçlanmadığı ve İsrail için insan öldürmenin doğal bir hakmış gibi algılandığı iddia edilmektedir. Said’in “etno-kırım”/“soykırım” dediği bu sürecin uluslararası kamuoyunun nazarından kaçırılması, büyük ölçüde küresel ölçekli Batı medyasıyla girilmiş suç ortaklığının sonucudur. Said’e göre, daha da genel düzeyde Batı toplumu Filistin meselesinde İsrail’le bariz bir suç ortaklığı içerisindedir. Bunun nedeni, İsrail yanlısı küresel güçlerin medya kartellerini ellerinde tutmalarıdır. *El Cezire* haber kanalı ise, gerek muhalif medyatik söylemi ve gerekse haber anlatı yapısıyla asimetrik güç ilişkilerine hayat veren küresel konjonktürde adeta patolojik bir olaydır. Yine Said’e göre, McBride Raporu her ne kadar Batı merkezli anlatıya doğrudan hizmet etmeyip uluslararası kamuoyuna en nesnel verileri sunuyor gibi görünse de, karşıt şüphe her zaman destek bulacaktır. Başka bir deyişle, söz konusu organizasyon “Batı’nın İsrail’e bakış açısını kökten değiştirmektense, kamusal algının olaylardan önce hüküm süren görüşlerle uzlaştırılmasından öte işlev görmeyecektir” (Said, 1984, s.31).

6. Sonuç

Çalışmada *Fox News* ve *El Cezire*’nin haberlerine ilişkin yapılan karşılaştırmalı analizde, söz konusu savaşla ilgili haberlerin genel olarak “fail” ve “madun/kurban” şeklinde, birbirine zıt, iki farklı haber çerçevesi açısından değerlendirdiği görülmüştür. Konuya *El Cezire* açısından yaklaşıldığında, savaşın ve insani dramın sorumlusunun “Apartheid” bir yönetim anlayışı sergileyen İsrail devleti ve yönetimi olduğu göze çarparken; *Fox News* televizyonu açısından asıl fail ve suçlunun “terörist Hamas” olarak belirginleştiği görülmektedir. Her iki haber kanalının olaya yaklaşırken kullandıkları dil ve haber çerçeveleme biçimlerine bakıldığında ise, *Fox News*’ün üstten bakıcı, kategorize edici, hedef gösterici ve saldırgan dilinin öne çıktığı; buna karşılık, *El Cezire*’nin de “terör”, “terörist”, “işgalci”, “Siyonist”, vb. damgalayıcı ve ötekileştirici bir dil kullandığı saptanmıştır. Aynı şekilde, *El Cezire* televizyonunun Hamas ve onun militanlarından bahsederken – *Fox News*’ün aksine-, sıklıkla “Hamas Savaşçıları” tanımlaması dikkat çekmektedir.

Fox News’ün hâkim habercilik dili, İsrail’i genelde Batı, özeldde ise ABD ile özdeşleştirip, Filistinli kimliğini “ortak bir ötekilik” kurgusu içinde resmederken; *El Cezire* kanalı, Filistinli kimliğini temel olarak “ortak bir maduniyet algısının tarihsel bakımdan değişmez kurbanı” biçiminde çerçevelemektedir. Benzer biçimde, *Fox News*’ün, kurguladığı haber anlatı dili ve haber çerçevesiyle, İsrail’i “terör belasına bulaşmış” ve dolayısıyla “meşru müdafaa hakkını kullanan bir devlet” olarak konumladığı görülürken; *El Cezire*’nin “şiddetin asıl faili olarak İsrail” temasını işlediği saptanmıştır. Dolayısıyla, *Fox News*’ün benimsediği habercilik anlayışıyla, İsrail’in “mağdur” olarak gösterilmeye çalışıldığı, haliyle İsrail’in saldırılarından da ya hiç söz etmediği ya da sadece bir savunma refleksi olarak değindiği, sözcelimi Hamas’ın attığı roketlerden, yaralanan ya da ölen sınırlı sayıdaki İsrailiden abartılı bir biçimde bahsettiği çok net bir biçimde ortaya

çıkarken; *El Cezire*'nin yaşanan olayları “tarafgirliğinin altını çizmeyi gizlemeyen” bir netlikle aktardığı, bu anlamda özellikle çok dramatik ve çarpıcı görsellerden yararlandığı, dolayısıyla *Fox News*'ün İsrail'i kurbanlaştırıcı söylemine karşılık, olayları Filistinli kimliğine yönelik dramatik öğeler üzerinden belgelemeye çalıştığı gözlenmiştir.

Söz konusu analizler ışığında, Batı merkezli hâkim ideolojik yapı ve bu yapının belirlediği editöryal süreçlere Said'in “Anlatma İzni” kavramı açısından bakıldığında görülen manzara ise tam olarak şudur: Madun Filistin kimliğinin görünür kılınması ve sesinin küresel anlamda işitilmesi zordur; zira etkili medya tarafından güçlendirilmiş hegemonik güçler nezdinde Filistin halkının kendi öyküsünü anlatabileceği küresel medyatik bağlamlar ve siyasal/konjonktürel ortamlar sınırlı ve dardır. Sessizlikle damgalanmış Filistinli madun kimliğinin sesinin duyulması için gerekli ortam ve şartların sağlanması ise kısa vadede mümkün görünmemektedir. Bu da uluslararası medya düzeninin yapısal bağımlılık ilişkileri düşünüldüğünde oldukça anlaşılır bir durumdur. Bu anlamda, kapitalist medya düzeninin ideolojik etkilerinin temel belirleyici unsur olduğu küresel haber akışındaki hakkaniyetten uzak söylem düzeninin Filistin sorunu özelinde bir kere daha görünür olduğu söylenebilir. Burada, Said'in sorduğu soruların yakıcı önemi bir kere daha gün yüzüne çıkmaktadır. Said'in; “Batı toplumlarında kaç kişinin bu olayın asıl gerçekliğini ne oranda bildiği”, “neden Batılı toplumların İsrail'e yüz yıldır verdiği desteğin bir türlü azalmadığı” sorularının yanıtı, aynı eşitsiz küresel haber akışında ve söylem farklılığında yatmaktadır.

Konuya evrensel addedilen habercilik etik kodlarından “nesnellik”, “tutarlılık”, “dengecilik”, “hakkaniyet”, “olguya dayalı habercilik” ve “art alan bilgisi” gibi değerler açısından bakıldığında, her iki haber dili ve anlatı yapısının da zikredilen referans kodlarından uzak olduğu altı çizilmesi gereken bir diğer husustur. Dolayısıyla söz konusu haber analizlerinden çıkarılabilecek çarpıcı bir sonuç da şudur: Her ne kadar birbirine zıt gibi görünse de, her iki haber söyleminde de, daha ziyade derin bir ideolojik tutulmanın getirdiği kimlik yapılandırma amaçlı “öteki” kurgusu ön plana çıkmaktadır. Oysaki hangi olayların veya durumların haber değeri taşıyıp taşımadığı, haberin hangi unsurlarının ön plana çıkarılıp hangi kesitlerinin geri plana itilmesi gerektiği konusunda karar vermeyi kolaylaştırıcı etkenlerin meşruiyeti, ancak militan gazeteciliğin değil, ilkeli, sorumlu ve etik habercilik anlayışının egemen kılınmasıyla sağlanabilir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Alp Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2017). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Chomsky, N. (1999). *Medya gerçeği*. (Abdullah Yılmaz, Çev.). İstanbul. Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Doğan, B. (2021). “Filistinli azınlığın İsrail devletinde kolektif kimlik ve siyasi eşitlik mücadelesi”, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 10, 81-110, doi: <https://doi.org/10.34230/fiad.930211>
- Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (Muttalip Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Routledge.
- Gramsci, A. (1999). “History of the subaltern classes: Methodological criteria”, Q. Hoare ve G. N. Smith (Ed.). *Selection from the prison notebook of Antonio Gramsci* içinde (s.102-108). London: Elecbook.

- İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed bin Mükrim (2015). "Dun (Dwn) maddesi", *Lisanul Arab Cilt 13* içinde (s.164-166). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İnceoğlu, Y. G. ve Çomak, N. A. (2016). "Metin nedir?", Y. Giritli İnceoğlu ve N. Akgün Çomak (Ed.). *Metin çözümlemeleri* içinde (s.19-81). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaya, E. (2021). "Dünya basınında İsrail – Filistin meselesi: 2021 Mayıs İsrail saldırılarına ilişkin haberlerin söylem analizi", *MEDIAJ*, 4(2), 190-210, doi: <https://doi.org/10.33464/mediaj.1005600>
- Keleş, E. (2008). *İsrail yurttaşları Filistinliler: Yurttaşlık, kimlik, siyaset 1948-2000* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Louai, E. H. (2012). "Retracing the concept of the subaltern from Gramsci to Spivak: Historical developments and new application", *African Journal of History and Culture (AJHC)*, 4(1), 4-8, doi: <https://doi.org/10.5897/AJHC11.020>
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan sözlük: Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus.
- Said, E. (1984). "Permission to narrate", *Journal of Palestine Studies*, 3(13), 27-48, <https://doi.org/10.2307/2536688>
- Said, E. (2004). *Yeni bin yılda Filistin sorunu*. (A. Cüneyt, A. Kerem ve N. Ersoy, Çev.). İstanbul: Aram Yayınları.
- Spivak, G. C. (2016). *Madun konuşabilir mi?* (D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul ve E. Koyuncu, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- van Dijk, T. A. (1999). "Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları", Mehmet Küçük (Der. ve Çev.). *Medya İktidar İdeoloji* içinde (s.331-395). Ankara: Ark Yayınları.
- Yılmaz, M. (2020). *Medya kuruluşlarında mülkiyet yoğunlaşması ve etkileri: Türk medyası örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar:

- <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/bigotry>, erişim, 12.06.2022
- <https://www.foxnews.com/politics/biden-calls-netanyahu-says-israel-has-right-to-defend-itself-against-hamas-rockets>, erişim, 13.06.2022
- <https://www.foxnews.com/politics/gop-resolution-backing-israel-right-defend-itself-omits-ceasefire>, erişim, 14.06.2022
- <https://video.foxnews.com/v/625.354.2577001#sp=show-clips>, erişim, 14.06.2022
- <https://www.foxnews.com/politics/house-passes-resolution-indirectly-calling-out-omars-anti-semitic-comments-without-mentioning-her-name>, erişim, 14.06.2022
- <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/30/killing-with-impunity-israels-undercover-units-in>, erişim, 20.06.2022
- <https://www.aljazeera.com/gallery/2021/5/17/in-pictures-funerals-and-destruction-continues-as-israel-attacks>, erişim, 20.06.2022
- <https://www.aljazeera.com/gallery/2021/5/11/in-pictures-israeli-airstrikes-on-gaza-strip>, erişim, 20.06.2022
- <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/9/netanyahu-israel-rejects-pressure-not-to-build-in-jerusalem>, erişim, 21.06.2022

Reflection of the Palestinian Subaltern Identity to the Language of Narrative News in the Focus of the “Permission to Narrate” Concept

Hüseyin KÖSE*
Aytekin ÇELİK**

The concept of discourse, which is essentially a linguistic practice that mediates the formation of power relations and is defined simply in the form of social and cultural constructions of expressions, is a category that is often used by social theorists and linguistic analysts. Discourse analyses generally give ideas about processes of social affairs or structures corresponding to or named by the said discourse, as well as the political or social motives behind these processes. Considering the concept of the subaltern and its representation, which is an important topic within the field of political science, the power of the concept of discourse to define, frame, and recreate reality becomes even more important. The function of discursive practices in the representation of different groups of subalterns or minorities in the international media can create new regimes of truth from ontological and epistemological points of view. In particular, the reflection of subaltern Palestinian identity and truth in the narrative language of international news is a concrete example of such reproduced truth regimes.

In this study, it is argued that global media constitutes an environment in which the Palestinian people have difficulty explaining themselves and the challenges they face in the one-way flow of news and information, and we examine this issue within the framework of Edward Said’s concept of “permission to narrate.” In doing so, it is aimed to explore this issue through a comparison of the news narrative structure and language of *Al Jazeera*, which fictionalizes relatively positive news about the Palestinian subaltern, with *FOX News*, which takes an opposing stance. Accordingly, this study tests the relationship of the political proposition contained in Edward Said’s concept of “permission to narrate” with the ways in which Palestinian identity is reflected in the news narrative languages of two different international television channels. Edward Said penned his article titled “Permission to Narrate” (1984) in light of the MacBride Commission’s report on the crimes of Israel in Palestine in the aftermath of Israel’s invasion of Lebanon in 1982 and the Sabra and Shatila massacres. Said reflected on the fact that this report had no effect on American

* Atatürk University, Erzurum, Türkiye, E-mail: huseyink180@yahoo.com, ORCID 0000-0001-5697-9009

** Van Yüzüncü Yıl University, Van ,Türkiye, E-mail: aytekin65@icloud.com, ORCID 0000-0001-7335-2224

society, that the Palestinian people did not have permission to narrate about themselves, and that this situation was tied to the discriminatory rhetoric of the capitalist media system in general. Therefore, according to the theoretical framework upon which the main assumption of this study is based, Palestinians do not have “permission to narrate.” Looking at the Western-based dominant ideological structure and the editorial processes shaped by that structure from the point of view of Said’s concept of “permission to narrate,” the picture is quite dark. It is difficult to make the subaltern Palestinian identity visible or to make Palestinian voices heard globally because the global media contexts and political or journalistic environments in which the Palestinian people can tell their own stories against the hegemonic forces reinforced by influential media outlets are extremely limited.

The present work was undertaken upon finding no examples in the relevant literature of discussions specifically regarding the study of Palestine while focusing on the concept of “permission to narrate” and the contextual associations of the “subaltern” and “subalternity” of Palestinian identity and truth as reflected in the language of news narratives. This research explores such media expressions by evaluating different forms of news framing produced by two television channels with opposing ideological understandings, making this study original and distinctive.

Four news samples from the television channels *FOX News* and *Al Jazeera* about the Israeli attacks against the Gaza Strip that began on May 10, 2021, and lasted for 11 days and their repercussions and aftermath were selected for this study and were analyzed using Norman Fairclough’s discourse analysis method. Fairclough’s analysis method was applied in this research because it facilitates an understanding of the linguistic structure of written news texts, as well as providing important data in terms of the ideological backgrounds of analyzed news texts. According to Fairclough, the analysis of a discursive event as a social practice can have different meanings. In this sense, a discursive event should be evaluated primarily on the levels of social organization, the institutional context, and the broader social or cultural context. Again, according to Fairclough, the analysis of institutional levels is also an examination of the functioning of social structures in essence, which leads us to the relationship of discourse with hegemony. According to Fairclough, any example of discursive practice can thus be interpreted in terms of its relationship to existing discourse patterns, and discursive practices therefore make sense in terms of social structures, ideologies, and power relations in relation to what exists. This study was therefore planned to examine the Israeli operation against the Gaza Strip in May 2021, or the “11-Day War,” based on Fairclough’s critical discourse analysis method through the analysis of four news samples selected from *FOX News* and *Al Jazeera*.

This comparative analysis of news samples from *FOX News* and *Al Jazeera* revealed that news about the conflict in question was generally evaluated from the point of view of one of two opposing news frameworks, one of which presented Palestinians as “*perpetrators*” and one of which presented them as “*subaltern*” or “*victims*.” Another interesting finding revealed by these analyses was that, in both news narrative fictions and discourses, although these channels seem

to be complete opposites of each other, an emphasis on the "alien" comes to the fore for identity-structuring purposes, brought about by a deep ideological eclipse. Approaching this issue and other similar issues from the point of view of ethical principles, codes, and values of journalism that are considered universal, such as "objectivity," "equitability," "fairness," "accountability," "being based on facts," or "background knowledge," will make a significant contribution to the subject of subalterns and their representations, at least on the linguistic level.

Çin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim

Continuity and Change in China's Foreign Policy

Zekeriyya AKDAĞ*

Öz

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası politikadaki rolünü sürekli bir şekilde artırabilmeyi başardı. 2000'li yıllardan itibaren Çin küresel bir aktör ve güç haline geldi. Çin'in dünya ekonomisinde ve siyasetinde giderek artan bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle Çin'in bölgesel ve küresel politikalarını anlamak büyük önem arz etmektedir. 1978'ten itibaren uluslararası sistemle entegre olmaya çalışan Çin, artık mevcut uluslararası kurumlara alternatif oluşturabilecek girişimlerden kaçınmamaktadır. Son yıllarda dış politikada sert söylemler kullanmaktan kaçınmayan Çin, giderek daha iddialı bir tutum benimseye başladı. Çin'in tutum ve davranışlarında ne ölçüde değişim olduğu ve bunların ne ölçüde süreklilik arz ettiği merak konusudur. Bu çalışmanın temel amacı, Çin'in dış politika amaç, strateji ve araçlarında süreklilik arz eden ve değişim gösteren unsurları belirlemektir. Çin dış politikasında süreklilik arz eden unsurlar genel olarak, Çin'in devlet kimliğiyle irtibatlı temel çıkar alanlarıdır. Süreklilik arz eden temel çıkar alanlarında, Çin'in tutum ve davranışları genel olarak öngörülebilirdir. Çalışmada, Çin dış politikasında ani ve hızlı değişimlerin pek görülmediği, daha ziyade tedrici dönüşümlerin yaşandığı vurgulanmaktadır. Çin'in dış politikadaki tutum ve davranışlarını motive eden en önemli şeyin, dış politika karar alıcılarının dünya görüşleri olduğunu iddia etmektedir. Çin'in dış politikasının büyük oranda iç ekonomi-politik yapısı tarafından şekillendirildiği savunulmaktadır. Çin'in dış politikadaki en önemli hedeflerinin siyasi istikrarın ve ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Çin Dış Politikası, Süreklilik, Değişim

Abstract

Founded in 1949, the People's Republic of China has succeeded in steadily increasing its role in international politics. Since the 2000s, China has become a global actor and power. China has an increasing influence in the world economy and politics. Therefore, it is of great importance to understand China's regional and global policies. China, which has been trying to integrate with the international system since 1978, has yet to actively pursue initiatives that can create an alternative to existing international institutions. China, which has not avoided using harsh rhetoric in foreign policy in recent years, has started to adopt an increasingly assertive stance. It is a matter of curiosity to what extent China's attitudes and behaviors have changed and to what extent they are continuous. The main purpose of this study is to determine the constant and changing elements in China's foreign policy goals, strategies and means. Persistent elements in Chinese foreign policy are generally the main areas

* İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, E-posta: zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0866-603X

of interest related to China's state identity. China's attitudes and behaviors are generally predictable in areas of continuous core interest. According to this study, sudden and rapid changes in Chinese foreign policy are uncommon, but rather gradual transformations occur. It is claimed that the most important thing that motivates China's foreign policy attitudes and behaviors is the worldview of foreign policy decision-makers. It is argued that China's foreign policy is largely shaped by its domestic economic and political structure. It is emphasized that the most important goals of China's foreign policy are the maintenance of political stability and economic development.

Keywords: China, Chinese Foreign Policy, Continuity, Change

1. Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 1949 yılındaki kuruluşundan itibaren uluslararası politikada önemli bir etki bırakan bir aktör haline geldi. 1970'lerin sonralarına kadar katı bir komünist ekonomi politika çerçevesinde idare edilen ülke, bu tarihten sonra kapitalist dünya ekonomisiyle entegre olmaya başladı. 1978'de başlayan dışa açılım ve reform politikasıyla büyük bir ekonomik atılım gerçekleştirdi. 2000'li yıllara gelindiğinde Çin, uluslararası ilişkilerin önemli aktörlerden biri haline geldi.

Ekonomik ve askeri olarak yükseldikçe, Çin'in yakın çevresinde ve küresel ölçekte nasıl bir politika izleyeceğine dair merak artmaktadır. Çin'in dış ilişkilerini analiz eden çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Werner Levi (1953) "*Modern China's Foreign Policy*" çalışmasında, tarihsel geçmişin modern Çin'in dış politikası üzerine olan etkisini analiz etmektedir. Çin çalışmalarında öne çıkan isimlerden John King Fairbank (1968), Çin'in dış ilişkilerini "Çin merkezli dünya düzeni" perspektifinden incelemektedir. Huiyun Feng, Kai He ve Yan Xuetong (2019) "*Chinese Scholars and Foreign Policy*" adlı çalışmada, Çin'in dış ilişkilerini Çinli uluslararası ilişkiler uzmanlarının gözünden analiz etmektedirler. Jinghan Zeng (2020) "*Slogan Politics*" çalışmasında, Çin'in dış politikasını resmi olarak kullanılan sloganlar üzerinden analiz etmektedir. Robert G. Sutter (2021) "*Chinese Foreign Relations*" adlı çalışmasında, küresel bir güç haline gelen Çin'in dış ilişkilerinde geleneksel olmayan güç ve nüfuz kaldıraçlarının kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaya çalışmaktadır.

Bu çalışma, Çin'in dış politika eğilimlerinin ne ölçüde süreklilik arz ettiği ve değişim gösterdiğini analiz etmektedir. Çin dış politikasında süreklilik arz eden unsurlar, konstrüktivist teori bağlamında ele alınmaktadır. Çin dış politikasındaki değişimler açıklanırken, değişimlerin meydana geldiği iç bağlamın büyük önem arz ettiği düşünülmektedir. Çalışmada, ÇHC'nin dış politika amaç, strateji ve araçlarında süreklilik arz eden ve değişim gösteren faktörleri belirlemek hedeflenmektedir. Bu çalışma temelde iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında, Çin dış politikasında süreklilik arz eden faktörler ele alınmaktadır. İkincisinde ise dış politikadaki belirli öğelerin zaman içerisinde nasıl bir değişim geçirdiği üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde, Çin'in iç bağlamında yaşanan değişim ve dönüşümlerin yol açtığı genel dış politika yönelimleri incelenmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Çin dış politikasındaki süreklilik arz eden ve değişim gösteren unsurları ortaya koymanın yöntemlerinden biri devlet kimliğinin inşasında etkili olan unsurları ve bunların dış politika üzerindeki etkilerini incelemektir. Çin dış politikası, Çinlilerin ben idraki ile yakından irtibatlıdır (Weissmann, 2015, s. 153). Çin dış politikasındaki sürekliliklerin ve değişimlerin devlet kimliğinin inşa süreciyle yakından irtibatlı olduğu düşünüldüğünden, bu çalışmada, genel olarak konstrüktivizmi temel alan analizler yapılmaktadır.

Konstrüktivizm aktörlerin sosyal olarak inşa edildiklerine vurgu yapmaktadır (Wendt, 1999, s. 7). Dünyanın sosyal olarak inşa edildiğini savunan konstrüktivistler hem maddi hem de düşünsel faktörlere vurgu yapmaktadırlar. Maddi gerçeklikler ancak sosyal bir bağlamda anlam kazanırlar (Flockhart, 2016, s. 85). Maddi güç ve çıkarlar önemli olmakla birlikte, onların anlam ve etkileri içinde buldukları sistemin sosyal bağlamında karşılık bulur (Wendt, 1999, s. 20). Maddi güçlerin ortaya koydukları etki, düşüncelerle etkileşimleri sonucu olarak ortaya çıkar (Wendt, 1990, s. 112).

Devletlerin kimlikleri diğer devletlerle etkileşimleriyle şekillenmektedir (Wendt, 1999, s. 21). Devletler birbirleriyle etkileşimleri sonucu elde ettikleri izlenimlere göre politikalar geliştirirler (Wendt, 1999, s. 108). Aktörler “çevreleri ve diğerleri hakkında sahip olduğu inançlar” çerçevesinde eylemde bulunurlar (Wendt, 1999, s. 108). Bu inançlar etkileşimler sonucu yeniden üretilirler.

Konstrüktivizm; aktörlerce paylaşılan fikir, inanç ve değerler sisteminin aktörlerin eylemleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu iddia eder (Reus-Smit, 2005, s. 196). Kimlikler ve çıkarlar bir etkileşim sonucu ortaya çıkar ve etkileşim süreci boyunca değişim gösterebilmektedir (Wendt, 1992, s. 406; Wendt, 1999, s. 367). Faillerin dışarıya yönelik algıları, onların eylemlerini açıklamada önem arz etmektedir (Wendt, 1999, s. 137). Kimliklerin uluslararası siyasetteki özneleri etkilediğini savunan konstrüktivistler, faillerin tarihsel, kültürel, politik ve sosyal bağlamlarının önemini de kabul ederler (Flockhart, 2016, s. 87).

Rol teorisini dış politika analizine uygulayan Kalevi Holsti'nin ulusal rol kavramsallaştırması, bazı yönlerden konstrüktivizm ile ortak yönler taşımaktadır. Devletin konumu ve kapasitesi, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar, ulusal değerler, geleneksel roller, liderlerin kişiliği, kamuoyu vb. unsurlar politika yapıcılarının ulusal rol anlayışlarının kaynağını oluşturur. Politika yapıcılarının rol anlayışları, uluslararası beklentilerle etkileşime girerek dış politika karar ve eylemlerine dönüşür (Holsti, 1970, s. 245). Holsti'nin ulusal rol kavramsallaştırması hem psikolojik hem de sosyal çevreyi kapsar. Holsti, bu kavramla bir ulusun kendisini ve uluslararası arenadaki rolünü nasıl gördüğünü açıklamaya çalışır. Holsti, seçkinlerin ulusal rol algılarının dış politika tutum ve davranışlarındaki önemine vurgu yapar (Hudson, 2016, s. 25)

Çin dış politikasındaki değişimlerin anlaşılmasında, değişimlerin ortaya çıktığı bağlam büyük önem taşımaktadır. Dış politika kararlarını açıklayabilmeye karar vericilerin içerisinde yer aldıkları bağlam kritik önemdedir (Hudson, 2016, s. 17). Kültür, tarih, coğrafya, ekonomi, siyasi

kurumlar, ideoloji, demografi ve sayısız başka faktör karar vericinin içerisinde yer aldığı bağlamı şekillendirir (Hudson, 2016, s. 23). Karar alma bağlamı fiziksel, psikolojik, toplumsal, operasyonel çevre gibi çok farklı bağlamları kapsamaktadır (Sprout ve Sprout, 1957, s. 311).

3. Çin Dış Politikasında Süreklilik Arz Eden Unsurlar

ÇHC'nin kuruluşundan günümüze kadar olan dönem içerisinde, ülkenin dış politika amaç ve uygulamalarında bazı süreklilik arz eden unsurların varlığından bahsedilebilir. Süreklilik arz eden unsurlar, genel olarak ÇHC'nin devlet kimliğinin inşa süreciyle doğrudan bağlantılıdır. Bu unsurlar, Çinli karar vericilerin dünya görüşlerini şekillendiren temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin dış politikasında süreklilik arz eden unsurlar ile ilgili meselelerde, Çin'in tutumu genel olarak iyi bilinmektedir ve esneklikten uzaktır.

3.1. Parti İktidarının Korunması

ÇHC'nin kurulmasından itibaren içerde ve dışardaki temel hedefi, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) liderliğinin korunması oldu. Bu temel ilke Mao sonrası dönemde de varlığını sürdürdü. Dönem dönem yöntemler değişse de temel hedef aynı kaldı. ÇKP, iktidarını güçlendirmek ve meşrulaştırmak için pragmatik yöntemler benimsemekten kaçınmadı.

Çin'in iç politikasının olduğu gibi dış politikasının da nihai amacı, ÇKP'yi iktidarda tutmaktır (Varrall, 2015, s. 3). Çin dış politikası, ÇKP'nin iktidarının korunması ve dolayısıyla siyasi istikrarın sürdürülmesine hizmet etmeye devam etmektedir. Birçok ülkenin iç ve dış politikası arasında güçlü bir bağ vardır, ancak Çin örneğinde, dış politika büyük oranda iç politikanın hizmetindedir (Ekman, 2012, s. 16). Mao sonrası dönemde birçok şey değişse de parti iktidarının korunması önceliği değişmedi. 1979'da Deng Xiaoping, Çin'in Sosyalist yolun "dört ana ilkesine", proletarya diktatörlüğüne, ÇKP liderliğine, Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong düşüncesine bağlı kalacağını ilan etti. Aslında yeni yönetim için de temel ilke parti liderliğiydi ve öyle kalmaya devam etmektedir. Diğer ilkeler, parti yönetimini güçlendirme veya meşrulaştırma işlevi görmektedir (Kane, 2017, s. 102).

Çin'in dış politikası, büyük oranda ÇKP liderlerinin iç politika hedeflerine hizmet etmektedir. Komünist partinin iktidarındaki ekonomi-politik yapının güçlendirilmesi, reformdan geçirilmesi ve hayatta kalmasının sağlanması hala dış politikayı belirleyen temel etmendir. Ülkenin diplomasisi daha aktif hale gelse bile, büyük bir dönüşümden geçen iç yapının yaratacağı siyasi, sosyal ve ekonomik belirsizlikler büyük bir meydan okuma olarak kalmaya devam etmektedir (Medeiros ve Fravel, 2017, s. 396). ÇKP'nin yapısı ülkenin dönüşümüne paralel olarak değişim gösterse de parti iktidarının korunması yönündeki temel hedef süreklilik arz etmektedir.

3.2. Aşağılanma Yüzyılı Anlatısı

Çin dış politikasının süreklilik arz eden temel hedeflerinden biri aşağılanma yüzyılına kayıplarının telafi edilmesi ve Çin'in Doğu Asya bölgesindeki geleneksel üstünlüğünü yeniden elde etmesidir (Fairbank, 1969, s. 461). Çin'in dış politika tutum ve davranışlarını belirleyen en önemli etmenlerden biri "aşağılanma yüzyılı" anlatısıdır. Aşağılanma yüzyılı karar alıcıların kendi ülkelerine ve dünyaya bakışlarını şekillendiren temel unsurların başında gelmektedir.

1839 Afyon Savaşları ile başlayan ve 1949'da ÇHC'nin ilan edilmesiyle son bulan dönem "Aşağılanma Yüzyılı" olarak adlandırılmaktadır. Çin, bu dönemde, Batılı ülkeler başta olmak üzere yabancı ülkelerin saldırısına maruz kalmış ve kısmen sömürgeleştirilmişti (Clements, 2021, ss. 13-14). Çinliler, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemi, Rusya ve Japonya ile birlikte Batılı büyük güçlerin onları eşit olmayan koşullarda çok çeşitli anlaşmaları kabul etmeye zorlayarak küçük düşürdüğü bir ulusal zayıflık dönemi olarak görüyorlar (Kane, 2017, s. 102). Aşağılanma yüzyılı yarattığı travma dolayısıyla Çinliler, ulusal bağımsızlık ve birlik ile toprak bütünlüğü ve egemenliği gibi konularda oldukça hassas davranmaktadır (Clements, 2021, s. 16). Macao ve Hong Kong'un 1997 yılında ÇHC'ye katılması aşağılanma yüzyılına kayıplarının telafi edilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Clements, 2021, s. 61). Ancak Tayvan'ın hala birleşmemiş olması, Çinlilerin hassasiyetlerinin canlı kalmasına yol açmaktadır.

Çin'in büyük güç ilişkilerinde takıntılı davranması yine aşağılanma yüzyılı ile irtibatlandırılabilir (Rozman, 2017, s. 123). II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası davranışları göz önünde bulundurulduğunda Çin'in büyük güçlerin ardına takılma konusunda nispi bir isteksizlik gösterdiği söylenebilir. Çin-Sovyet ittifakı on yıldan daha az bir süre etkiliyken, Sovyetlere karşı Çin-Amerikan koalisyonu bundan daha kısa sürdü (Dittmer, 2017, s. xii). Çin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin "ardına takılmak" yerine ABD'yi "dengelemeyi" tercih ettiği söylenebilir (Dittmer, 2017, s. xii). Çin'in dış politika karar vericileri, uluslararası meselelere ilişkin yaklaşım ve politikalarında bağımsız olmaya özen göstermektedirler (Lui, 2017, s. 13).

19. yüzyıldaki emperyalist askeri müdahalenin çektirdiği acıların tarihsel hafızası nedeniyle çoğu Çinli, dış müdahalelere olumsuz bakmaktadır. Çin, bu tür müdahalelere, ancak çok taraflı bir şekilde yürütülmesi koşuluyla destek verebilmektedir (Zhu, 2010, s. 46). Çin, iç işlerine müdahale edilmemesi ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmakta olduğunu sürekli bir şekilde dile getirmektedir. Bu ilkeye bağlılığın sürdürülmesinin nedenlerinden biri, aşağılanma yüzyılı anlatısının hala devlet kimliğinin önemli bir bileşeni olmasıdır.

Aşağılanma söylemi, ÇKP'nin istikrarı sağlamak ve meşruiyetini sürdürebilmek için inşa ettiği ulusal kimliğin kritik bir yönüdür. Geçmişte maruz kaldığı aşağılanmadan çıkarılan ders, Çin'in günümüzdeki "yabancı saldırılara" karşı üniter ve güçlü olmasıdır. Çin'in ancak güçlü ve birleşmiş bir ülkeye sahip olarak, "eski ve haklı konumuna" geri dönebileceği savunulmaktadır (Varrall, 2015, ss. 5-6). Aşağılanma yüzyılına yarattığı güvensizlik ve zayıflık hissi, Çin'i kapsamlı bir güç geliştirmeye yöneltmektedir (Harris, 2014, s. 29). Aşağılanma yüzyılına kayıpları, ancak Çin'in geçmişte olduğu gibi güçlü ve saygın bir aktör olması ile telafi edileceği ima edilmektedir (Varrall,

2015, s. 8). Çin uluslararası sistemde yükselişi, Çinliler tarafından aşağılanma yüzyılı öncesindeki tarihi konumuna yeniden gelme olarak görülmektedir.

3.3. Temel Dış Politika İlkeleri

ÇHC kuruluşundan itibaren bazı resmî belgelerde yer alan temel dış politika ilkelerin varlığından bahsedilebilir. Bu ilkeler Çin için temel çıkar alanları olarak vurgulanan ilkelere yapılan sürekli vurgu, bunları devlet kimliğinin bir parçası haline getirmektedir.

Eylül 1949'daki Halk Danışma Konferansı Ortak Programı'nda komünist Çin'in dış politika ilkeleri deklare edildi. Ülkenin bağımsızlığının, özgürlüğünün, toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması Çin'in temel dış politika hedefi olarak belirtildi. Çin hükümetleri ülkenin modernleşmesine uygun uluslararası bir çevre oluşturmayı da dış politikanın ana hedefi olarak görmektedirler (Zhu, 2013, ss. 120-121). Bu ilkeler Çin'in en temel çıkar alanları olarak görülmektedir. Aşağılanma yüzyılının etkisiyle ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü gibi ilkeler, diğer ülkelerden daha vurgulu kullanılmaktadır. Çine özgü kavram olan "ulusal birleşme", ayrı kalmanın geçiciliğine vurgu yaparak ülkeye ait olduğu düşünülen tüm toprakların Çin ile birleşmesini ima etmektedir (Weissmann, 2015, s. 155).

Hong Kong ve Macao bölgelerinin anakara ile birleşmesi Çin'in toprak bütünlüğü ile ilgili kaygılarını azaltmıştır. Ancak Tayvan'ın hala birleşmemiş olması toprak bütünlüğü ve egemenlik ile ilgili kaygılarını canlı tutmaktadır (Harris, 2014, s. 26). Çinli liderler uzun bir süredir Tayvan'ın ülkelerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirmektedirler. Çinli liderlerin Tayvan olmaksızın ülkenin tam olarak birleşmiş kabul edilemeyeceğini savunmaları, Tayvan konusunun meşruiyet iddialarının ayrılmaz bir parçası haline getirmiş bulunmaktadır. Tayvan'ın ulusal kimliğin bir parçası olarak görülmesi, Tayvan konusunda Çin liderlerin manevra alanı daraltan en önemli unsurdur (Yahuda, 2007, s. 345).

Çinli liderler, kısmen ulusal bir parçalanmadan korktukları için, Tayvan'ın bağımsızlığını engellemek için olağanüstü çaba sarf etmektedirler. Çine ait olarak görülen bir toprak parçasının kaybedilmesinin başka yerlerdeki ayrılıkçıları cesaretlendireceği ve geleneksel olarak Han Çinlisi olmayan Tibet, Xinjiang ve İç Moğolistan gibi bölgelerde bir domino etkisi yaratmasından korkuyorlar (Christensen, 2017, s. 66). Bundan dolayı Tayvan sorunu, Çin'in dış politikasında temel bir önceliğe sahiptir. Komünist parti için Tayvan endişesi bir ulusal egemenlik ve rejim meşruiyeti sorunudur (Zhao, 2017, s. 305). Çin toplumunda, Tayvan'ın bağımsızlığını engellemek için gerekirse güç kullanmanın meşruiyeti hususunda genel bir konsensüs bulunmaktadır (Christensen, 2017, ss. 65-66).

1955'te formüle edilen ve 1982'de Çin anayasasında yer alan "beş ilke" Çin dış politikasının temel ilkeleri olarak kabul edilmektedir: Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, iç işlerine müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı yarar ile barış içinde bir arada yaşama (Lui, 2017, s. 13). Çin, dünyanın beş "resmî" nükleer gücünden biri olmasına rağmen,

nükleer silahların ilk kullanımını reddeden tek ülkedir (Dittmer, 2017, s. xii). Çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülmesi taraftarı olan Çin, genel olarak uluslararası ilişkilerde güç kullanımına karşı çıkmaktadır (Zhu, 2013, s. 125).

“Barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi” olarak da adlandırılan bu ilkeler, 1950’ler ve 1960’larda üçüncü dünya ülkeleri ile yaşanan farklılıkların üstesinden gelmek için oldukça işlevsel olmaktadır. Sonrasında ise Batı’dan gelen baskılara direnmek için işlevsel olmaya başladı. Çin, insan hakları veya insani müdahale adı altında bir ülkenin iç işlerine müdahaleyi reddeden katı bir egemenlik görüşüne sahiptir. Bu ilkeler Çin’in katı duruşunu gerekçelendirmek için kullanılmaktadır. Müdahale etmeme doktrini, Çinliler tarafından uluslararası düzenin ana direği ve egemenliğin temel anlamı olarak görülmektedir. Özellikle rejimin hayatta kalması, bu ilkelerin son yollarda öne çıkarılmasının kaynağı olarak görülebilir (Yahuda, 2007, s. 340).

Bu ilkeler, fiili olarak dış istikrarsızlıkların Çin’i olumsuz yönde etkilemesini önlemeyi amaçlayan “iyi komşuluk ilişkilerine” odaklanan bir dış politikaya olanak sağlamaktadır. En önemlisi Tayvan, Tibet ve Xinjiang gibi Çin’in iç meselesi olarak gördüğü sorunlara yönelik dış müdahalelerin engellenmesi için kullanılabilen bir anlatı oluşturmaktadır (Weissmann, 2015s. 154).

Bu beş ilkenin günümüzde dile getirilmesinin arkasında yatan temel saik, Çin ekonomisinin giderek daha fazla bağımlı olduğu dış pazarlara erişimine yönelik tehditlerden kaynaklı endişelerdir (Weissmann, 2015, s. 154). Barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi, Çin’in diğer ülkelerle eşitlik temelinde birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeden diplomatik ilişkiler geliştirme amacına hizmet etmektedir (Brown, 2017, s. 328). Çinli liderler, uzun süredir, ülkelerinin karşılıklı yarar, eşitlik ve kazan-kazan prensibi dışında bir şey istemekle karakterize edilmesine büyük direnç göstermektedirler (Brown, 2017, s. 339). Bu ilkelerin sürekli resmi olarak dile getirilmesi, bunları devlet kimliğinin birer unsuru haline getirmektedir. Bu ilkeler, Çin hakkında olumlu bir imgenin yaratılması bakımından da kullanışlı olabilmektedirler.

4. Çin Dış Politikasında Dönemler

ÇHC dış politikasında süreklilik kadar önem arz eden değişim gösteren unsurlardan da bahsedilebilir. ÇHC dış politikasındaki en önemli değişim, 1978 yılında başlayan reform ve dışa açılma ile gerçekleşmiştir. ÇHC’nin dış politikası, kabaca ideolojinin ve liderin belirleyici olduğu (1949-1978) dönem ile düşük profilli ve pragmatik bir dış politika anlayışının hâkim olduğu (1978 sonrası) dönem şeklinde iki döneme ayrılabilir. Soğuk Savaş döneminde Çin’in dış politikası, büyük ölçüde uluslararası sistem ve karar alıcı mekanizmadaki güçlü liderler tarafından belirlenmekteydi (Feng, 2015, s. 28). Mao önemli dış politika kararlarının büyük çoğunluğunu ya kendisi vermiş ya da önemli ölçüde etkilemiştir. Mao’nun kararlarında ideolojinin ve geleneksel Çin değerlerinin etkisi baskındır (Harris, 2014, s. 33). Mao sonrası dönemde, iç politikada olduğu gibi dış politikada da kolektif liderlik öne çıkmaya başlamıştır. Deng ile birlikte ekonomik kalkınma dış politikada temel belirleyici faktörlerden biri olmuştur. 1980’lerin sonlarına kadar Soğuk Savaş sınırlayıcı etkisi devam etmesine rağmen, Çin 1978’den itibaren ekonomik kalkınmayı önceleyen

bir dış politika uygulaya başladı. Deng Xiaoping gibi güçlü bir liderin dış politikada belirleyiciliği sürse de dış politika karar alma mekanizması adım adım çoğulcu bir nitelik kazanmaya başladı.

Dış politika çalışmalarında ulusal rol kavramını öne çıkaran Kalevi Holsti, güçlü ve hoşnutsuz bir devletin benimseyebileceği farklı dış politika yönelimlerini veya ulusal rolleri şöyle sıralamaktadır: Devrimci bir aktör haline gelebilir veya bölgesel bir yayılmacılık ile kendini sınırlayabilir; dengeleyici rolünü benimseyebilir veya prestijini arttırmaya ve içsel gelişimine odaklanarak hoşnutsuzluğun üstesinden gelmeye çalışabilir (Holsti, 1970, s. 250). Karar vericilerin ülkenin gücüne orantılı bir uluslararası statüye sahip olmadığını düşünmeleri açısından Çin, hoşnutsuz bir büyük güç olarak değerlendirilebilir. Arzulanan ile uluslararası arenada uygun görülen konum arasındaki ayrımın en çok algılandığı Mao liderliğindeki Çin, 1970’li yılların başına kadar devrimci bir rol oynamaktaydı. 1978 ile başlayan dışa açılma ve reform ile birlikte Çin’in daha çok ekonomik kalkınmaya odaklanarak hoşnutsuzluğun üstesinde gelmeye çalıştığı söylenebilir. Çin, 1970’li yıllarda Sovyetleri dengeleme rolünü benimsemişken, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden itibaren ABD’nin tek kutupluluğuna karşı çok kutupluluk arayışında olmuştur.

Çin dış politikasında değişimleri yönlendiren faktörler büyük çeşitlilik arz etmektedir. Uluslararası sistem dış ilişkilerin şekillenmesine etki etse de temelde iç toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen dönüşümler en belirleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Çin dış politikasındaki değişimleri anlamak için iç bağlam daha büyük önem arz etmektedir. Bu bölümde Çin dış politikasındaki genel eğilimler veya yönelimler ele alınacaktır.

4.1. Bir Tarafa Yaslanmak

Anakara Çin’deki Komünist yönetim dış politikayı, komünizmin dünya çapındaki güç mücadelesinde bir araç olarak görüyordu. Komünist dış politika anlayışının temel amacı devrimi her yere yaymak, dünya proletaryasını birleştirmek ve onu emperyalistlere karşı zafere taşımaktı. Mao, Çin’in birleşik bir cephe oluşturmak için Sovyetler Birliği, diğer sosyalist ülkeler ve halk kitleleriyle bir ittifak kurmasının gerekliliğine inanıyordu. “Bir tarafa yaslanmak” olarak adlandırılan bu politika zafere ulaşmak ve onu sürdürmek için gerekli görülüyordu. Mao’ya göre, Çin halkı ya emperyalizmden yana ya da sosyalizmden yana meyletmelidir. Mao, üçüncü bir yolun olmadığını ve tarafsızlığın sadece bir kamuflaj olduğunu dile getiriyordu (Levi, 1953, s. 277). Bir tarafa yaslanma politikası, daha ÇHC kurulmadan Çinli liderler tarafından dile getirilmekteydi. Komünist liderler başarılı olabilmek için Sovyet desteğini hayati önemde görmekteydiler.

ÇHC’nin kurulduğu dönemde Çinli liderler, ülkenin ve rejimin güvenliği için Sovyetler Birliği ile ilişkileri ve Çin’in sosyalist bloğa dahil olmasını hayati önemde görüyorlardı (Harris, 2014, s. 33). Soğuk Savaş yarattığı ideolojik rekabet ve Batılı ülkelerinin genel olarak antikomünist bir tutum takınmaları, Çin’in sosyalist bloğa yaslanma politikasını ciddi bir şekilde etkilemiştir (Harris, 2014, s. 35).

ÇHC kurulduğu tarihten itibaren uluslararası bir tecritle karşı karşıya kaldı. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla dünyanın iki rakip kampa bölünmesi, ÇHC'nin Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere uluslararası toplumunda tanınmasını etkiledi. 1949'da ÇHC'nin diplomatik olarak tanıyan ülkeler yalnızca Sovyet bloğu üyeleri idi. 1950'de on ülke daha ÇHC'yi tanıdı. Kuruluşundan on yıl sonra bile sadece otuz beş ülke ÇHC ile diplomatik ilişkiler kurmuştu (Shambaugh, 2020, s. 5).

Kore Savaşı, Çin'in komünist olmayan dünyadan tamamen uzaklaşmasına ve komünist kampla bağların daha da güçlenmesine hizmet etti. Aynı zamanda, ÇHC'nin Tayvan'ı anakara Çin'i ile birleştirme fırsatını da hüsrana uğrattı. Kore Savaşı'na kadar Tayvan, ABD'nin Uzak Doğu "savunma çevresinin" dışındaydı. Ancak Kore Savaşı'nın patlak vermesi Truman Doktrini'nin Avrupa'dan Asya'ya yayılmasına yol açtı. 1954'te Taipei ile yapılan karşılıklı bir güvenlik anlaşmasıyla ABD, Tayvan'ın güvenliğini ve milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin Tayvan üzerindeki varlığını sürdürmesini garanti etmeye başladı (Shambaugh, 2020, s. 6).

Sosyalist bloğa yaslanma siyaseti, ülkenin bağımsızlığını ve rejimin devamlılığını güvenceye almanın yanında, ekonomik kalkınma için gerekli desteğin alınmasını da amaçlamaktaydı (Harris, 2014, s. 37). ÇHC kuruluşundan itibaren uluslararası toplumdan izoleydi. Batı ülkeleriyle ve Doğu'daki pek çok ülkeyle bağları kesilen ÇHC, ekonomik yardım ve güvenlik için Moskova'ya döndü. Mao'nun 1950'deki Moskova ziyareti Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı (Shambaugh, 2020, s. 5). Sovyetler Birliği ve Komünist Çin arasındaki ekonomik ilişkiler 1950'de yapılan antlaşmalarla birlikte büyük bir gelişme gösterdi. İki aktör arasındaki ideolojik yakınlık, ekonomik ilişkiler dahil diğer ilişkilerin gelişmesini tetikliyordu.

Mao, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler tesis etme arayışında olmuş olsa da önemli ölçüde bağımsız hareket etmekteydi. Stalin, bütün komünist devletlerin Moskova tarafından belirlenen çıkarlara uygun hareket etmelerini beklemekteydi (Dillon, 2016, s. 298). Çin'in kendine özgü bağımsız bir yol oluşturma yeteneği iki sosyalist ülke arasında gerilime yol açmaktaydı (Dillon, 2016, s. 307). Çinli liderlerin tarihsel olarak Çin'in merkezliğine dair görüşleri ve komünist ideolojiye yönelik kendi anlayışları üstü örtülü bir gerginliği alevlendirmekteydi (Kissinger, 2015, s. 210). Stalin öldükten sonra Mao kendisini en güçlü konuma sahip komünist lider olarak görmekteydi. Mao, Sovyetlerin ÇHC'ye uygun gördüğü küçük ortak rolünü aşığılama olarak görüyordu (Kissinger, 2015, s. 212). ÇHC ve Sovyetler Birliği arasında sosyalist devrimin liderliği hususunda bir rekabet yaşanıyordu (Dillon, 2016, s. 349). ÇHC sosyalist bloğa yaslanma siyaseti yürütse de Sovyetlerin Çin'e uygun gördüğü rolden hoşnutsuzdu. Bu hoşnutsuzluk zamanla iki sosyalist ülke arasında rekabetin artmasına yol açtı.

1960'lara doğru, Çin-Sovyet ilişkisinin kardeşlik dinamikleri giderek çözülmeye başladı. Sovyet tarafının yaklaşık 1400 Sovyet danışmanını aniden geri çekmeye ve 200 ortak endüstriyel-teknik projede iş birliğini sona erdirmeye karar vermesi ikili ilişkileri kopma noktasına getirdi (Shambaugh, 2020, s. 6). Sovyetler ve Çin arasındaki ittifak 1960'larda dağılmaya başladı. Kruşçev'in kişilik kültüründen feragat etmesi, Çin'in İleriye Doğru Büyük Atılım kampanyasını

başlatması, Sovyetlerin Tayvan'daki Çin çıkarlarını göz ardı etmesi, Çin'in nükleer gelişimine yönelik vaat ettiği yardımın daha sonra iptal edilmesi, Üçüncü Dünya'ya yönelik stratejik farklılıklar ve kurulu sosyalist rejimlerde proletarya diktatörlüğünün gelecekteki yönü temel sorunlu konular olarak sıralanabilir (Dittmer, 2017, s. 212). Çin'in sosyalist kampın lehinde "bir tarafa yaslanma" politikası, Sovyetler ile ilişkileri gerginleşince değişmeye başladı.

4.2. Üçüncü Dünya Stratejisi

1950'lerde Çin'in dünya ile ilişkilerine, uluslararası izolasyonu ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkisi damga vurdu. 1954 Cenevre Konferansına ve 1955 Bandung Konferansına Çin'in katılımı bu dönemdeki en önemli istisnaydı. Bu iki uluslararası toplantı, ÇHC'nin dünya sahnesine attığı ilk adımlardı (Shambaugh, 2020, s. 6). Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkararak Bandung Konferansı, ÇHC'ye, gelişen bir sömürge sonrası ulus olarak sosyalizmden sonra "ikinci kimliğini" ilan etme ve bu ülkelerle diplomatik bağlarını genişletme fırsatı sundu. Gelişmekte olan dünyayla bağlantıları zamanla Çin diplomasisinin ayırt edici özelliklerinden biri haline geldi. Çin'in "üçüncü dünya", sömürge sonrası, gelişmekte olan ülkelerle tutarlı bir şekilde özdeşleşmesi en süreklilik arz eden dış politika eğilimi oldu (Shambaugh, 2020, s. 7). Cenevre ve Bandung konferansları, ÇHC'nin Sovyetler Bloğu dışındaki uluslararası aktörlerle ilişki kurmasında önemli fırsatlar sundu.

Çin, 1950'den itibaren uluslararası platformlarda genellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle özdeşleşmekte ve onların sözcüsü gibi hareket etmekteydi (Üngör, 2009, s. 28). Üçüncü dünya söylemi 1950'lerin ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başladı (Üngör, 2009, s. 29). Çin-Sovyet ittifakının sonlanmasıyla birlikte Çin'in dünya görüşü, iki süper gücün dünyanın burjuvazisi haline geldiği "üç dünya teorisi" biçiminde şekillendi. Buna göre, Üçüncü Dünya artık proletaryanın uluslararası temsilcisi olarak Sovyetler Birliği'nin yerini alıyordu. (Dittmer, 2017, s. xiv). Bu dönemde sömürge karşıtı hareketlerin artması, üçüncü dünya söyleminin karşılık bulmasına yol açmaktaydı. Çin, sömürge altında olan ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmelerini, Batı emperyalizmine karşı mücadelede önemli bir adım olarak görüyordu. Üçüncü dünya söylemi, Sovyetlerle ilişkilerin gerilmesiyle birlikte Çin dış politikası şekillendiren önemli bir faktör haline gelmeye başladı.

1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği ile ilişkiler bozulduğunda üçüncü dünya kuramı, her iki süper güce karşı birleşik bir cephe kurma arayışına dönüştü (Harris, 2014, s. 35). Çin dünyanın diğer bölgelerindeki komünist partileri ve isyan hareketlerini destekleyerek "devrim ihraç etme" eğilimindeydi. Çin 1960'lı yıllarda Asya, Afrika ve hatta Latin Amerika'daki yerleşik hükümetleri devirmeye çalışan radikal bir revizyonist güç haline geldi. Bu yıllar açık ara Çin dış politikasının devrimci dönemini oluşturuyordu (Shambaugh, 2020, ss. 8-9). Bu dönemde Çin, büyük güçler arasında ihtilafa en yatkın ülke olmamasına rağmen, şiddet kullanmaya en yatkın olanıydı. Bir şekilde çatışmaya evrilmiş bir anlaşmazlıkta, Çin ortalama olarak diğer büyük aktörlerden daha yüksek düzeyde güce başvurma eğilimindeydi (Johnston, 2017, s. 271).

4.3. Hegemonya ve Emperyalizm Karşıtlığı

Sovyetler ile ilişkilerin gerginleşmesiyle ana hamisi ve güvenlik garantöründen yoksun kalan Çin, iki süper güce karşı karşıya kaldı. Çin'in on yıllık dış ilişkilerini şekillendiren "ikili düşman" stratejisi, iki "hegemon" olarak adlandırdığı "emperyalistlere" (ABD) ve "sosyal emperyalistlere" (SSCB) karşı mücadele etmeyi temel alıyordu (Shambaugh, 2020, s. 8). 1960'lı yıllarda içerdeki radikalleşme dış politikada revizyonist tutumlara yol açmıştır (Harris, 2014, s. 34).

ABD ve Sovyetler arasındaki anlaşmazlık Soğuk Savaş'ın stratejik temeliyken, Doğu Asya'nın bölgesel güç dengesini ABD ve ÇHC arasındaki düşmanlık şekillendirmekteydi. ÇHC ve Sovyetler arasında artan ideolojik üstünlük ve jeopolitik rekabet dolayısıyla ÇHC-Sovyetler-ABD arasında stratejik bir üçgen oluşmuştu. Bu üçlü ilişkide en zayıf ve en kırılgan durumda olan ÇHC olmasına rağmen, Çin her iki güce de aynı anda meydan okumaktaydı. Nükleer güçlerin karşılıklı düşmanlıkları üzerine oynayarak kendine alan açmaktaydı (Kissinger, 2015, s. 193-195).

Çin, bu dönemde, her iki süper güçten tehdit hissetse de Sovyetler'i ABD'den daha büyük bir tehdit olarak görmekteydi (Shambaugh, 2020, s. 10). 1960'lar, Çin-Sovyet ilişkilerinde artan gerilimler ve Çin'in ulusal güvenliğine yönelik artan tehdit algılamalarıyla kapandı. Sovyetler'in 1968'deki Çekoslovakya müdahalesi ve Moskova'nın "karşı-devrimi" önlemek için herhangi bir sosyalist cumhuriyete müdahalesini savunan Brejnev Doktrini'nin ilan edilmesiyle Çinli karar alıcılar, varoluşsal bir tehdit hissetmeye başladılar (Shambaugh, 2020, s. 10). Çin-Sovyet gerilimi, tartışmalı sınır bölgelerinde askeri çatışmaya dönüşmesiyle 1969'da doruğa çıktı.

4.4. Denge Siyaseti

1960'lı yıllarda iki süper güce ile karşı karşıya kalan Çin'in uluslararası alanda yaşadığı izolasyonu sürdürebilmesinin hem içerdeki hem de dışardaki maliyeti oldukça yüksekti (Minqi, 2017, s. 30). Sovyet askeri baskısı ve nükleer saldırı tehdidi, Çin'i farklı güvenlik arayışlarına sevk etti (Sutter, 2021, s. 9). Özellikle Sovyetler'le yaşanan rekabetin çatışmaya evrilme tehlikesinin giderek artması, Çin'i alternatif stratejilere yöneltti. 1970'lerin başında, Çinli ve Amerikalı karar vericilerin birbirlerine yönelik düşüncelerinde yaşanan değişim, Çin'in dünyayla ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasını tetikledi.

Üçüncü dünya ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerde Çin'e yönelik artan destek, ülkenin 1971 yılında BM'de Batılı ülkelere karşı oy üstünlüğü elde etmesini sağlamıştır. Çin, BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî temsilcilik koltuğunu Tayvan'dan almayı başarmıştır. Çin'in BM'ye katılması devrimci dış politika eğiliminin sonlandırmıştır. Çin yavaş yavaş revizyonist eğilimlerinden vazgeçmiş, devletler arası normal ilişkilerin tesis edilmesine öncelik vermeye başlamıştır (Harris, 2014, s. 37).

ABD ile başlatılan açılım, yirmi yıllık düşmanlığı ve temassızlığı sona erdirdi. Aynı zamanda bu açılım, uluslararası politikada Çin'in dikkate alınması gereken bir aktör olmasına yol açarak,

dünya meselelerinde bir “stratejik üçgen” ortaya çıkardı. Aslında bu stratejik yapı Çin-Sovyet bölünmesiyle ortaya çıkmıştı. 1970’lerde farklı olan diğer iki büyük gücün Sovyetlere karşı iş birliğine gitmesiydi (Shambaugh, 2020, s. 11). Çin, 1972’de ortaya çıkan stratejik üçgene SSCB veya ABD’den daha fazla eğilim gösterdi. Sovyetler Birliği’ni çevrelemede ABD’yle iş birliğine istekli olan Çin, büyük güçlerle eşit bir mesafede olma stratejisini hayata geçirebildi. Büyük güçler arasında denge sağlamaya olanak tanıyan bu strateji, Çin’in manevra yapabileceği maksimum alana sahip olmasına yol açıyordu (Rozman, 2017, s. 124).

Nixon’un 1972’de Çin’i ziyaret etmesi, Çin-Amerika ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmakla kalmadı, aynı zamanda Çin’in uzun süredir yaşamakta olduğu tecrit konumundan çıkma sürecini de başlattı. Yirmi yıllık totaliter izolasyon, yerini dış dünyayla temkinli bir temasa bıraktı. 1979 yılında Çin ve ABD arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla tam normalleşme gerçekleşmiş oldu. Bu yavaş ilerlemeye rağmen, Çin-Amerika yakınlaşması uluslararası ilişkileri çoktan değiştirmişti (Shambaugh, 2020, s. 12).

Çin 1970’lerde Sovyetleri dengelemek için hem ABD kuvvetlerinin bölgede varlığının devam etmesinden hem de Japonya’nın savunma harcamalarını arttırmasından yanaydı. ABD’nin varlığı ve Japonya’nın güçlenmesi, Çin’in bölgesel liderliğini aşındırsa da bu dönemde en büyük tehdit algılaması SSCB’den gelmekteydi (Ng-Quinn, 2017, s. 49). Çin’in 1970’li yıllardaki dış ilişkileri, büyük ölçüde İki Kutuplu Sistem ve Sovyetlerle yaşanan rekabet tarafından şekillendirilmekteydi.

4.5. Düşük Profilli Dış Politika

1990’ların başında Deng Xiaoping Çin dış politikasının temel düsturunu “düşük bir profil izleme” (*tāoguāngyǎnghuì*) olarak ifade etmiştir. Bu ilke 1990’lar ifade edilmesine rağmen, 1978’den itibaren fiili olarak uygulanan dış politikanın düşük profilli olduğu söylenebilir. Çin’in küresel bir aktör haline geldiği günümüzde dahi, Çin dış politikasında bu ilkenin önemli bir ağırlığının olduğu görülmektedir.

Deng, 1990’ların başında Çin’in düşük bir profil tutması ve belirsizlikler karşısında sakin kalması gerektiğini dile getiren “*tāoguāngyǎnghuì*” büyük stratejisini ilan etti (Shambaugh, 2020, s. 14). Deng, 1990’larda Çin dış politikasını şu şekilde formüle etmekteydi: “öne çıkmaktan kaçın, asla önyak olma ve bir şeyler başarmaya çalış” (Vogel, 2017, s. 714). 1992 yılında yaptığı bir konuşmada Deng, Çin’in düşük bir profil izleyerek ve ekonomik kalkınmaya odaklanarak uluslararası ilişkilerde daha fazla ağırlığa sahip olunacağını dile getirmiştir (Chen ve Wang, 2011, s. 197).

Deng’in dış politika ile ilgili stratejisi, sonraları “yirmi dört karakterli ilkeler” olarak da ifade edilmeye başlandı. Bu ilkeler şu şekilde ifade edilebilir: gelişmeleri sakince izleyin, kendi konumunu güvenli kıl, değişikliklerin güvenle üstesinden gelin, düşük profilde iyi olun, asla lider olmayın ve bazı katkılarda bulunun (Chen ve Wang, 2011, s. 197; Zhao, 2017, s. 296). Bu esaslar genel olarak “sabretmek, dikkat çekmemek ve önderlik etmemek” şeklinde çevrilmektedir

(Harris, 2014, s. 39). Bu esaslar, her ne kadar 1990'lı yıllarda tam olarak formüle edilmiş olsalar da 1978'den itibaren Çin dış politikasına yön vermekteydiler.

Çin'in 1978'den itibaren ekonomik yapısını ve dış politika önceliklerini değiştirmesinde en önemli etkenlerden biri, diğer Doğu Asya ülkelerinin büyük çoğunluğunun Çin'e göre daha yüksek bir ekonomik büyüme hızına sahip olmasıydı. Japonya, Tayvan, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore çok hızlı bir ekonomik gelişme dönemine girmişlerdi. Çin diğer Doğu Asya ekonomilerinin daha gerisinde yer alıyordu (Westad, 2013, s. 406). Bu Doğu Asya ekonomileri diğer ekonomilerin sergileyemediği bir performansı sergilemekteydiler. Bu ülkelerin diğer herhangi bir ülkenin büyümediği kadar hızlı büyümesi, Çin'in ekonomik sistemini yeniden yapılandırmaya itmekteydi (Vogel, 2017, s. 2). Tarihsel olarak Doğu Asya'nın öncü gücü olduğu iddiasında bulunan Çin, ekonomik ve teknolojik olarak diğer Doğu Asya ülkelerinin gerisinde kalmayı ciddi bir prestij kaybı olarak görmekteydi. Diğer Doğu Asya ekonomilerinin gerisinde kalma, tarihsel üstünlük iddiasının altını oymaktaydı.

Çin'in iç yapısını ve dünyayla olan ilişkilerini değiştirmesinde rol oynayan diğer bir faktör ise karar alıcılardaki değişim ve onların kendi ülkelerinin gücüne ve uluslararası düzene yönelik algılarında yaşanan değişim oldu. 1978'de Deng Xiaoping'in kontrolü ele geçirmesiyle başlatılan "reform ve dışa açılma" dönemiyle birlikte barış ve kalkınma Çin'in temel önceliği haline geldi (Zhu, 2010, s. 21). Artık temel yönelimleri belirleyen ekonomiydi. Çin'in modernleşme hamlesine teknoloji, yatırım, yardım ve uzmanlığa katkıda bulunabilecek gelişmiş ülkelerle bağların geliştirilmesi, temel bir dış politika önceliği haline geldi (Zhao, 2017, s. 304).

Deng, içerde istikrarın ve dışarıda ise barışçıl bir ortamın varlığını, Çin kalkınma hedeflerine ulaşmasında iki uzun vadeli ilke olarak görmekteydi (Foot, 2016, s. 347). Çin'in kalkınmasını destekleyecek bir bölgesel bağlama sahip olmak, reform ve dışa açılmadan beri Çin için son derece önemliydi (Brown, 2017, s. 333). Ekonomik kalkınma ve dış politika, 1978'den itibaren iç içe geçmiştir (Ekman, 2012, s. 14). Yeni liderler için Çin'in dış politikası, birine veya bir şeye muhalefet etmek yerine "barış ve kalkınmayı" amaçlıyordu. "Düşman edinmeme" düsturu Çin'in yeni dış politikasının önemli bir parçası haline geldi (Lui, 2017, s. 17).

1980'ler boyunca Çin kapılarını dış yatırımlara açtı ve dış ticaretini hızla genişletti. Diplomatik bağlarını geliştiren Çin, bu dönemde, on dokuz ülkeyle daha diplomatik ilişkiler kurdu. Çin, eski hasmı Sovyetler Birliği ile ilişkilerini bile normalleştirdi. Ayrıca, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlara katılmak için gerekli girişimleri başlattı. 1980'lerin başında "reform ve açılma" politikası dolayısıyla ortaya çıkan iyimser hava 1989'da yerini karamsarlığa bıraktı (Shambaugh, 2020, s. 13). 1989'daki Tiananmen gösterilerinin çok sert bir şekilde bastırılması, Çin'in uluslararası itibarının zedelenmesine ve Batı ülkeleriyle olan bağlarının, kısa bir süre için de olsa, zayıflamasına yol açtı.

1989'da Çin, Batılı güçlerin yaptırım uygulamalarından sonra ekonomik izolasyon; uluslararası komünizmin çöküşünden sonra siyasi izolasyon, 1991 Körfez Savaşı ardından ABD merkezli bir tek kutupluluk; Rusya'nın Batı'ya yönelmesinin ve Japonya ile ABD arasındaki güçlendirilmiş

güvenlik ittifakının işaret ettiği gibi, büyük güçler arasındaki gizli anlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı (Rozman, 2017, s. 126).

Batı dışındaki ülkeler, Tiananmen'deki olaylar hakkında genel olarak sessiz kaldılar ve Çin'le ilişkilerini askıya almadılar. Dolayısıyla Haziran 1989 olayları Çin'in uluslararası itibarını zedelese de tam bir izolasyona yol açmadı (Shambaugh, 2020, s. 14). Güneydoğu Asya ülkelerinin Tiananmen Olayına tepkisi çok ılımlıydı ve Batı'nunki kadar kınayıcı değildi. Çin ve Güneydoğu Asya ülkeleri arasında 1990'ların başında bir yakınlaşma dönemi yaşandı (Pradt, 2016, s. 12). Tiananmen olayları ve Soğuk Savaş'ın sonra ermesi, Çin'in dış ilişkilerini etkilese de dış politikasında herhangi bir değişikliğe yol açmadı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Çin'in büyük güçler arasındaki manevra alanını kaybetmesine neden oldu (Rozman, 2017, s. 125). Çin, büyük güçler arasında yeniden önemli bir tesir gücü elde etmek için strateji arayışına girdi (Shambaugh, 2020, s. 14). 1990'ların ortalarından itibaren Çin dünya ülkeleriyle yeniden ilişki kurmada büyük bir başarı elde etti. 1995-96'da Çin'in büyük güçlerle olan ilişkileri daha da yoğunlaştı. Çin-Rus ilişkileri, uluslararası sistemin çok kutupluluğa evrilmesi doğrultusunda ilerlemekteydi (Rozman, 2017, s. 126). 1990'lar Çin'in dış ilişkilerinin önceki döneme göre bir uçtan diğerine seyrettiği bir dönem oldu. Çin, uluslararası toplumdan kısmen de olsa dışlanmış bir ülke olmaktan, bölgesel ve küresel sisteme giderek daha fazla entegre hale gelen daha normal bir aktöre dönüştü (Shambaugh, 2020, s. 15).

4.6. Çok Boyutlu Dış Politika

2000'li yıllara gelindiğinde Çin, uluslararası ilişkilerde daha hayati bir rol oynamaya başladı (Feng, 2015, s. 28). Çin ekonomik yükselişi küresel bir eylemliliği gerekli hale getirmekteydi. Özellikle de enerji şirketleri Afrika, Orta Doğu, Orta Asya ve Latin Amerika gibi çeşitli bölgelerde faaliyet yürütmeye başladılar. Küresel dış açılma Çin'in bölgesel stratejiler dahil olmak üzere küresel ölçekte bir diplomasi yürütmesini zorunlu hale getirdi (Zhang, 2010, s. 54). Uluslararası toplumla artan entegrasyon ve dünyanın diğer ekonomileriyle derinleşen karşılıklı bağımlılık, ülkenin çok boyutlu bir diplomasi izlemesine yol açmaktaydı.

Büyük bir gelişim gösteren Çin ekonomisi, 1990'ların ortalarından beri Çin'in enerji gereksinimini arttırdı. Yükselmeye devam eden Çin ekonomisi, yatırım ve ihracat için yeni pazarlar aramaya başladı (Zhu, 2013, s. 121). Küresel arenadaki varlığına daha fazla derinlik kazandırmaya çalışan Çin, "dışarıya çıkma" veya "küreselleşme" politikasına girişti. Çin'in hammadde emtialarına ve enerji kaynaklarına yönelik artan ihtiyacı, bu dinamiği esas yönlendiren etkendi (Shambaugh, 2020, s. 15). 2000'li yıllar boyunca Çin, hemen her kıtada çeşitli bölgesel çok taraflı kurumlar ve diyalog grupları kurdu (Shambaugh, 2020, s. 16).

Çin, bu dönemde Rusya ile bağlarını daha da derinleştirdi ve Orta Asya'daki Şanghay İşbirliği Örgütü ülkeleriyle bağlarını genişletti. Çin-Hindistan ilişkileri de büyük bir gelişme göstererek istikrar kazandı. Doğu Asya'da Çin, yakın çevresiyle ilişkilerinde "altın on yıl" (1999-2009) olarak

görülen ve muhtemelen o döneme kadarki en iyi on yılını yaşadı. 2001 yılından itibaren Çin-Amerika ilişkileri de istikrarlı bir gelişme gösterdi (Shambaugh, 2020, s. 15).

4.7. Barışçıl Kalkınma ve Uyumlu Dünya Stratejileri

Çin uluslararası sistemde giderek önem arz eden bir aktör haline geldikçe, Çin'in yükselişine dair endişeler de artmaya başladı. Başta Batı ülkelerinde olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde artan "Çin tehdidi" algısına karşılık, Çin hükümeti kendisine yönelik kaygıları azaltmak için "barışçıl kalkınma" ve "uyumlu dünya" söylemlerini geliştirdi (Zhu, 2013, s. 123). Çinli yetkililer başlarda "barışçıl yükseliş" ifadesini kullanıyorlardı. Ancak yükseliş ifadesinin de bir kaygı yarattığı fark edilince "barışçıl kalkınma" ifadesi yaygınlaşmaya başladı. Bu çabaların altında yatan temel saik, Çin'in uluslararası imajını olumlu yönde güçlendirmektir.

2000'li yıllarda "barışçıl yükseliş", "barış ve kalkınma", "çok kutupluluk ve küreselleşme", "barışçıl kalkınma", "yumuşak güç" "uyumlu dünya" vb. söylemler Çin dış politikasında öne çıkmaktaydı (Deng, 2008, s. 3). Çinli liderler, dış dünyaya hitap ederken uyumlu bir dünyanın inşa edilmesi çağrısı yapmaktaydılar (Lynch, 2015, s. 204). Çin dünyaya kendisini barışsever ve uyum arayışında olan bir ülke olarak sunmaya özen gösteriyordu (Lynch, 2015, s. 155).

2000'li yıllarda Çin'in formüle ettiği "barışçıl kalkınma" stratejisi, Çin için elverişli bir uluslararası çevre yaratmayı ve bilinçli olarak böyle bir çevreyi şekillendirmeyi, sürekli olarak yeni fırsatlar yaratmayı ve kalkınma için daha geniş bir alan açmayı amaçlıyordu. Bu strateji, Çin'in bölgesel ve küresel meselelerde yapıcı bir rol oynamasını gerektiriyordu. Bu yapıcı politika, Çin'in gerektiğinde uluslararası sorumluluklar üstlenme cesaretine sahip olması gerektiği anlamına geliyordu (Zhu, 2010, s. 52).

Dışarıda olumlu bir oluşturmak için Çin'in kullandığı diğer bir strateji ise yumuşak güçtü. Yumuşak güç, Çin'in dış ilişkilerindeki temel stratejilerinden biri oldu. Çin küresel imajını iyileştirme ve ülke hakkındaki uluslararası anlatıları etkileme yönünde yoğun bir çaba içerisine girdi (Shambaugh, 2020, s. 16). Çinli politika yapımcılarının büyük çoğunluğu, mevcut uluslararası yapının Çin'in yükselişi için oldukça elverişli bir ortam oluşturduğunu düşünüyordu (Zhu, 2010, s. 39).

Çin'in uluslararası kuruluşlarla etkileşimi, birbirinin kimliğini ve çıkarlarını karşılıklı olarak etkileme ve yeniden şekillendirme süreci olmuştur. Çin'in barışçıl yükselişindeki başarısı, esas olarak uluslararası toplumla etkileşimi yoluyla geçirdiği içsel dönüşümden kaynaklanmaktadır. Çin, uluslararası toplumla etkileşimi sayesinde revizyonistten tarafsız bir güce ve ardından statükocu bir güce dönüştü. Çin'in bütün bu kimlik değişimi, kurumsal seçimi ve norm kabulü barışçıl olmuştur (Zhu, 2010, s. 40).

2009 yılında Çin devlet başkanı Hu Jintao Çinli karar alıcıların dünya görüşlerini yansıtan beş ilke ilan etti: Köklü dönüşüm, uyumlu dünya, ortak kalkınma, paylaşılan sorumluluk ve aktif katılım.

Çin yönetici eliti dünyanın köklü bir değişim sürecine girdiğini ve Çin'in geleceğinin dış dünya ile yakından bağlantılı olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Çin, yalnızca uluslararası topluma aktif olarak entegre olmakla kalmamalı, aynı zamanda ortak kalkınmayı aramalı ve nispeten uyumlu bir dünya inşa etmede daha fazla sorumluluk üstlenmeliydi (Zhu, 2010, ss. 22-23).

4.8. İddialı Dış Politika

Çin'in artan ekonomik ve diplomatik ağırlığı onu etkili bir aktör haline getirmektedir (Yahuda, 2007, s. 337). Dünya Bankası verilerine göre, Çin 2010 yılında Japonya'yı geçerek dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline geldi. Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan milli gelirden 2014 yılında ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi haline geldi (Statistics Times, 2022). Çin 2010 yılında ABD'nin dünya imalat sanayisindeki yüzyıllık üstünlüğünü sonlandırarak en büyük imalatçı sanayisine sahip ülke oldu (Jacques, 2016, s. 608). Çin 2010'lu yıllarda dünyanın en büyük ticaret gücü haline geldi. 2018 yılında, Çin dünya çapındaki 174 ülkeye ABD'den daha fazla ihracat yapmaktaydı (Johnson, 2019). Çin dünya üretiminde ve ticaretinde en önemli aktör haline gelmiş bulunmaktadır.

Çin'in ekonomik ve askeri gücü arttıkça, Deng'in "düşük profilli dış politika" düsturu giderek daha tartışılır hale geldi. Bazı Çinli düşünce kuruluşları, resmi yetkililer ve düşünürler Çin'de dış politikanın yeniden yapılandırılması ve daha aktif bir dış politika yürütülmesine yönelik tartışmalar yürütmeye başladı (Ekman, 2012, s. 19). Çin yönetici elitinde ve kamuoyunda daha aktif ve dışa dönük bir dış politika izlemesi yönündeki çağrılarda artış yaşandı (Zhang, 2010, s. 40). Özellikle bölgesel gerilim zamanlarında, Çin kamuoyu ve internet kullanıcıları ülkenin daha sert bir tutum belirlemesi yönünde baskı yapabilmektedir. Aynı zamanda Çin, dışarıdaki ekonomik çıkarlarıyla orantılı küresel sorumluluklar üstlenmesi yönünde artan uluslararası baskıyla karşı karşıya kalmaktadır (Ekman, 2012, s. 20).

Çin ekonomisi 2001-2012 yılları arası dönemde dört katına çıktı. Böyle bir ekonomik büyüme Çin'i dışarıda çok daha görünür ve önde gelen bir aktör haline getirdi (Brown, 2017, s. 326). Çin'in hızlı ekonomik büyümesi ve dış ticarete artan gücü, özellikle de Batı dünyasında, Çin'e yönelik kaygıların yükselmesine yol açtı. Çinli şirketlerin küresel ölçekte artan ağırlığı ve Batı pazarlarında giderek daha fazla görünür hale gelen varlığı, korumacılığa yönelik bir eğilimin artmasını tetikledi. Batılı hükümetler, Çin ile olan ticaretlerinde dengenin sağlanabilmesi için Çin'in iç ekonomik yapısında ve finansal kurumlarında daha fazla reform yapması yönünde baskı yapmaya başladılar (Yahuda, 2007, s. 337).

Çin'in 2008 küresel mali krizinden hızlı bir şekilde toparlanması, Çin'in gücüne yönelik daha iddialı değerlendirmelerin yapılmasına yol açtı (Zhu, 2010, s. 37-38). 2009-2010 yılları arasında Çin, birçok meselede oldukça "iddialı" hamlelerde bulundu. 2011-2012 yıllarında Çin dış ilişkilerini yeniden rayına oturtmaya ve gerginlik yaşadığı ülkelerle ilişkilerini yeniden iyileştirmeye çalışmasına rağmen, bu eğilim sonraki on yılda da devam etti (Shambaugh, 2020, s. 17).

Xi Jinping devlet başkanı olmasıyla Çin'in iddialı dış politikası, daha geniş konu alanlarında görülmeye başlandı. Xi yönetimi uluslararası ilişkilerdeki daha özgüvenli ve daha agresif bir performans sergileme yoluna gitti. Bu iddialı tutum, Çin ile toprak anlaşmazlıkları yaşayan komşuları arasında güvenlik endişelerini arttırmaktadır (Pradt, 2016, ss. 200-201). Güney Çin Denizi ile ilgili ihtilaflı adalar hakkında Çin taviz vermeye yanaşmamakta ve bu meseleler ile ilgili kapsamlı iddiasını sürdürmektedir (Pradt, 2016, s. 198).

Çin'in yeni dış politikası bir yandan uluslararası ilişkilerde daha iddialı olma ile diğer yandan finans ve askeri diplomasi ile karakterize edilebilir. Çin stratejik olarak önem verdiği devletlerle diplomatik ilişkiler kurmak ve desteklemek için finansal yeteneklerini ve yatırım programlarını kullanabilmektedir. Ayrıca Çin, ortaklarını desteklemek için ortak tatbikatlar, silah sistemleri tedariki gibi askeri yöntemleri de kullanabilmektedir. Çin'in yeni dış politikası, Güney Çin Denizi alanlarındaki anlaşmazlıklarında veya uçak gemilerinin hizmete alınmasında görüldüğü gibi daha iddialı bir duruşla karakterize edilebilir (Pradt, 2016, s. 197).

Ekonomik iş birliği, Çin'in dış ilişkilerinde en fazla ilerleme kaydettiği alan oldu (Pradt, 2016, s. 199). Çin'in Xi yönetimi tarafından yoğunlaştırılmış yeni, çıkar odaklı dış politikasının ön saflarında Kuşak ve Yol Girişimi yer almaktadır. Girişim küresel ölçekte altyapı projeleri gerçekleştirmektedir. Bu altyapı projeleri, Çin-Avrupa ticaretinin yanı sıra Çin'in bu ticaret yolları üzerindeki ülkelerle ticaretini yoğunlaştırmayı amaçlamaktadır (Pradt, 2016, s. 200). Bu girişim, Çin'in yeni dış politikasının açık ara en iddialı yönüdür ve mevcut uluslararası düzene Çin merkezli bir alternatif sunmaktadır.

Çin, küresel sistemde Batılı kurumlara giderek daha fazla alternatif sunuyor: Dünya Bankası kredilerine alternatif olarak AIIB; NATO güvenlik mimarisine bir alternatif olarak ŞİO; IMF'ye bir alternatif olarak Chiang Mai Girişimi. Çin, küresel düzenin kurumlarını ve rejimlerini kendi amaçları için kullanmakta ve hayati çıkarlarına engel oldukları tespit edildiğinde onları değiştirmekte veya görmezden gelmektedir (Pradt, 2016, s. 201). Çin, bir yandan mevcut uluslararası kurumları aktif bir şekilde kullanırken, diğer yandan bunlara alternatifler inşa etmekten de çekinmemektedir.

Korona virüs salgını, ABD ve diğer Batı ülkelerinde Çin'in önemli küresel yönetim kurumlarındaki artan etkisine ilişkin endişeleri yeniledi. Dünya Sağlık Örgütü'nün salgını bir halk sağlığı acil durumu olarak belirlemede gecikmesi ve Tayvan'ın katılmasına izin verilmemesi, Çin'in artan etkisinin göstergesi olarak görülüyordu (Haenle, 2020). Salgının patlak verdiği dönemde, Çin yönetimin yeterince şeffaf olmaması ve sonrasında oldukça katı önlemler uygulaması eleştirilerin odağı olmuştur (Kobierecka, 2022, s. 7). Çin salgınının yarattığı istikrarsızlıkların üstesinden gelmek için yeni stratejiler benimsemek zorunda kaldı. "Aşı diplomasisi" bunların başında gelmekteydi (Kobierecka, 2022, s. 1). Çin, salgında etkilenen çok sayıda ülkeye, aşı bağıışı da dahil her türlü tıbbi yardımı yapmaya çalıştı (Kobierecka, 2022, s. 5). Çinli yetkililer, salgının yarattığı olumsuz uluslararası imajı olumluya çevirmek için dış ilişkileri büyük bir titizlikle yürütmek zorunda kaldılar (Kobierecka, 2022, s. 1).

2020'li yıllara gelindiğinde, Çin'in dünyadaki gücü ve konumu hiç bu kadar büyük olmamıştı. Bu amansız bir eğilimdir ve gerilemesi pek olası değildir (Shambaugh, 2020, s. 18). Çin'in güç kabiliyetlerindeki göreceli büyüme kendi başına ülkenin çatışma eğiliminde bir artışa yol açmamaktadır. Aksine bir dünya gücü haline geldikçe, Çin'in çatışmalı tutum sergileme eğilimi azaldı. 1980'lerden itibaren ülkenin ekonomik ve askeri gücü önemli ölçüde gelişmesine rağmen ihtilafa girme sıklığında kayda değer bir artış yaşanmadı (Johnston, 2017, s. 284). Buna rağmen, Çin'in nüfusunun ve ekonomisinin büyüklüğü, katı siyasi sistemi, hızla modernleşen ordusu ve büyüyen maddi gücünün diğer özellikleri, diğer ülkeler arasında artan belirsizliğe ve şüpheye yol açmaktadır (Shambaugh, 2020, s. 18).

Toprak bütünlüğüne meydan okunmadığı ve yeterli uluslararası statüye sahip olduğu sürece, Çin'in ihtilaflara katılma ve agresif davranışlarda bulunma eğilimi daha az olmaktadır (Johnston, 2017, s. 284). Tayvan, Hong Kong ve Güney Çin Denizi gibi Çinli karar vericilerin ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde değerlendirdiği meseleler dışında Çin, geleneksel eğilimini sürdürmektedir. Çin çevre sorunları ve uluslararası ticaret küresel meselelerde yapıcı bir rol oynamayı sürdürmektedir.

Çin küresel bir ekonomik aktör haline gelse de siyasi ihtilaflara müdahil olmamaya özen göstermektedir. Dünyanın diğer bölgelerindeki çatışmalara doğrudan müdahil olmak gibi bir vizyona sahip değildir. Çin, Orta Doğu'dan Afrika'ya ve Latin Amerika'ya uzanan meselelerde ABD'ye benzer şekilde müdahil olmak gibi emperyal bir vizyona ne donanımlı ne de sempati duymaktadır. Çin, uluslararası rolünün daha çok karşılıklı mutabakata dayalı olduğunu dile getirmektedir (Brown, 2017, s. 338).

Çin dış politikasındaki değişimler değerlendirildiğinde değişimlerin hızlı ve ani olmaktan ziyade aşamalı gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en büyük sebebi karar alma mekanizmasının zamanla çoğulcu bir hale gelmesidir. 1980'lerden itibaren iç ve dış politika karar alma süreçlerine giderek kolektif bir liderlik hâkim olmaya başladı (Zhu, 2013, s. 126). Yüksek düzeydeki hükümet görevlileri, yerel yönetimler, çıkar grupları, düşünce kuruluşları, medya, iş insanları, internet kullanıcıları ve kamuoyu dış politikayı etkilemek için birbiriyle rekabet etmektedir (Zhu, 2013, s. 126; Feng, 2015, s. 29). Çin daha dinamik ve çeşitlilik arz eden bir toplumsal yapıya kavuştukça, giderek artan sayıda aktör Çin'in dış politika yapımına dahil olmaktadır (Zhu, 2013, s. 126). Çinli liderler daha etkili bir dış politika için, bu farklı çevrelerin çıkarlarını koordine ve konsolide etmek zorunda kalmaktadırlar (Feng, 2015, s. 29).

Çin dış politikasında karar alma süreçlerinde kurumsallaşma Mao döneminin sonlarında başlayarak Deng döneminde hızlanarak sürdü (Harris, 2014, s. 39). Ülkenin dönüşümüne paralel olarak, dış politika karar alma mekanizması daha çoğulcu ve daha çeşitli olmaya başladı (Feng, 2015, s. 32). Her ne kadar tek parti yönetimi olsa da Çin dış politikasında karar alma mekanizmaların çoğulcu bir hale gelmesi, dış politikanın öngörülebilirliğini arttırmıştır. Karar alma mekanizmasındaki çoğulculuk dolayısıyla Çin dış politikasında ani ve hızlı değişimler nadiren görülmektedir.

Çin dış politikasındaki süreklilikler, genel olarak Çin'in temel öncelikli çıkar olarak algıladığı alanlarda görülmektedir. Temel çıkar alanlarında Çin'in dış politikası öngörülebilirdir. Tayvan, Tibet, Xinjiang, Güney ve Doğu Çin Denizi, ekonomik kalkınma ve enerji güvenliği gibi temel çıkar alanlarında Çin'in tutumu iyi bilinir ve esnek değildir (Ekman, 2012, s. 8-9). Temel meselelerde karar alma mekanizması da basitleşmekte, ÇKP ana oyuncu olmaktadır. (Ekman, 2012, s. 9). Temel çıkar alanlarıyla ilgili politikalarda gelgitler pek olmamaktadır. Lider değişikliği gibi değişimler, bu politikalarda nadiren herhangi bir farklılık yaratmaktadır. Diğer meselelerde Çin'in tutumu esneklik gösterebilmektedir. İçinde bulunulan bağlama göre farklı politikalar görülebilmektedir.

5. Sonuç

Büyük bir ekonomik atılım gerçekleştiren Çin, uluslararası sistemin en önemli aktörlerinden biri haline gelmiş bulunmaktadır. Satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır. Dünya üretiminde 2010'lu yıllardan itibaren lider konumundadır. Dünya ticaretinde 2010'lu yıllarda en büyük ticaret hacmine sahip aktör konumuna geldi. Çin'in artan ekonomik ve diplomatik kapasitesi, ülkeyi küresel bir aktör haline getirmiş bulunmaktadır.

Çin'in güç kabiliyetlerinde önemli büyüme yaşanmasına rağmen, ülkenin çatışma eğiliminde bir aynı oranda bir artış söz konusu değildir. Çin'in dış politikası büyük oranda tepkisel kalmaya devam etmektedir. Çin, bazı meselelerde daha iddialı bir tutum sergilemesine rağmen, uyuşmazlık meselelerinin çatışmaya evirilmemesine özen göstermektedir. Büyük bir atılım gerçekleştirmesine rağmen Çin, artan ekonomik eşitsizlik, toplumsal gerilimler ve siyasi riskler ile karşı karşıyadır. Şimdiye kadar barışçıl bir uluslararası ortamın varlığı ülkenin ekonomik gelişimi için hayati önemdeydi. Uluslararası sistemin Çin'e yönelik barışçıl karakterinin devam etmesi, ekonomik kalkınmasını sürdürülmesi açısından hala gerekli bir faktör olmaya devam etmektedir. Ülkenin maddi gücünün hızlı bir artış göstermesi, diğer ülkeler arasında artan belirsizliğe ve şüpheye yol açmaktadır. Bu açıdan Çin'in dış ilişkilerindeki en büyük meydan okuması, uluslararası alandaki imajından kaynaklanmaktadır. Çin yükseldikçe kendisine yönelik kaygıların üstesinden gelebilmek için daha fazla yumuşak gücüne ve kamu diplomasisine daha fazla önem vermek zorunda kalmaktadır.

Çin, satın alma gücü paritesine göre milli gelir sıralamasında dünyanın en büyük ekonomisi olsa da kişi başına düşen gelir açısından hala gelişmekte olan bir ülke kategorisindedir. Hızlı ekonomik büyüme ülke içinde gelir dağılımında adaletsizlik ve çevre sorunları gibi birçok toplumsal ve siyasi sorunu da beraberinde getirmiştir. Ülke dışında ise Çin tehdidi gibi kaygıların yükselmesine yol açarak, bazı ülkelerin ticari korumacılığa yönelmesini tetikledi. Çin günümüzde bir rol ikilemi yaşamaktadır. Bir yandan gelişmiş büyük güç olarak sorumluluk üstlenmek zorunda hissederken, diğer yandan gelişmekte olarak bir ülkenin hassasiyetlerini sürdürmek zorunda kalmaktadır.

Çin dış politikası büyük oranda iç politikaya endekslidir. Ekonomik kalkınma ve siyasi istikrarın sürdürülmesi, Çin dış politikasının en temel öncelikleridir. Komünist Parti'nin iktidarını

sürdürebilmek için ekonomik kalkınmaya duyduğu ihtiyaç, dış politikayı şekillendiren en önemli faktördür. Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesi dışarıda uygun bir uluslararası ortamın varlığı hayati önem arz etmektedir. Çin dış politikasının 1970'lerin ortalarından itibaren temel yönlendirici faktörünün ekonomik gelişmeye uygun bir uluslararası ortamın sağlanması olduğu söylenebilir.

Çin dış politikasında süreklilik arz eden unsurlar genel olarak devlet kimliği ile ilgili alanlardır. Çin'in temel öncelikli çıkar olarak algıladığı bu meselelerde, dış politika tutum ve davranışları esneklikte uzaktır. Tayvan, Tibet, Xinjiang, Güney ve Doğu Çin Denizi, ekonomik kalkınma gibi öncelikli çıkar alanlarında Çin'in tutumu iyi bilinir ve katıdır. Aşağılanma yüzyılının yarattığı travmatik kimlik dolayısıyla ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü meselelerinde Çin oldukça hassas davranmaktadır. Bu temel çıkar alanlarında, Çin'in dış politikası öngörülebilirdir ve lider değişimlerinden pek etkilenmemektedir.

Çin dış politikasındaki değişimler değerlendirildiğinde, hızlı ve ani değişimler nadiren görülmektedir. Kısa vadeli değişimlerden ziyade uzun vadeli dönüşümler gerçekleşmektedir. Değişimlerin genel olarak uzun zamana yayılması, karar alma mekanizmasının çoğulcu hale gelmesinin bir sonucudur. Özellikle Mao sonrası dönemde kurumsal hale gelen karar alma mekanizmaları ve kolektif liderlik anlayışı, dış politikada öngörülebilirliği arttırmıştır. Dış politika büyük oranda iç politikaya endekslendiğinden, yeni dış politika stratejileri uzun vadede tamamlanabilecek önemli iç toplumsal ve ekonomik dönüşümler sonucu olabilmektedir. Dış politikada sert kırılmalar yerine tedrici dönüşümler yaşanmaktadır.

Kaynakça

- Brown, K. (2017). China's foreign policy since 2012. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 3(3), 325–339. DOI:10.1142/S237.774.001750018X.
- Chen, D. ve Wang, J. (2011). Lying low no more? China's new thinking on the tao guang yang hui strategy. *China: An International Journal*, 9(2), 195-216. DOI:10.1142/S021.974.7211000136
- Christensen, T. (2017). Chinese realpolitik, G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (s. 59-71) içinde. New York: Routledge.
- Clements, J. (2021). *Çin nasıl Çin oldu?*. C. Mavituna (Çev.). İstanbul: Metropolis Yayıncılık.
- Deng, Y. (2008). *China's struggle for status*. New York: Cambridge University Press.
- Dillon, M. (2016). *Modernleşen Çin'in tarihi*. E. Ü. Atılğan ve A. Atılğan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dittmer, L. (2017). Foreword. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (s. XI-XVI) İçinde. New York: Routledge.
- Dittmer, L. (2017). The Sino-Russian strategic partnership. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 211-232) içinde. New York: Routledge.
- Ekman, A. (2012). China's two-track foreign policy from ambiguous to clear-cut positions. *Asie Vision* 53, *Center for Asian Studies*, 1-29.
- Fairbank, J. K. (1968). *Chinese world order; traditional China's foreign relations*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Fairbank, J. K. (1969). China's foreign policy in historical perspective. *Foreign Affairs*. 47(3), 449-463.

- Feng, H. (2015). Foreign policy analysis in China. K. Brummer and V. M. Hudson (Ed.), *Foreign policy analysis beyond North America* (s. 15-36) içinde. London: Lynne Rienner Publisher.
- Feng, H., He, K. ve Yan, X. (2019). *Chinese scholars and foreign policy*. New York: Routledge.
- Foot, R. (2016). China and the Tian'anmen crisis of June 1989. S. Smith et. al. (Ed.), *Foreign policy theories, actors, cases* (ss. 334-355) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Haenle, P. (2020). What the coronavirus means for China's foreign policy. *Carnegie Endowment for International Peace*. Erişim Adresi: <https://carnegieendowment.org/2020/03/11/what-coronavirus-means-for-china-s-foreign-policy-pub-81259>, (Erişim Tarihi:11.03.2020.)
- Harris, S. (2014). *Çin dış politikası*. A. Y. Şir (Çev.). İstanbul: İyidüşün Yayınları
- Holsti, K. J. (1970). National role conceptions in the study of foreign policy. *International Studies Quarterly*, 14(3), 233 – 309.
- Hudson, V. (2016). The history and evolution of foreign policy analysis. S. Smith et. al. (Ed.) *Foreign policy theories, actors, cases* (ss. 13-34) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Jacques, M. (2016). *Çin hükmettiğinde dünyayı neler bekliyor?*, S. Oğuz (Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Johnson, S. (2019, 20 Kasım). China's trade dominance dealt a blow after US gains. *Finacial Times*, Erişim Adresi: <https://www.ft.com/content/c9665df6-0ab7-11ea-b2d6-9bf4d1957a67>.
- Johnston, A. I. (2017). China's militarized interstate dispute behaviour 1949-1992. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 259-293) içinde. New York: Routledge.
- Kane, T. (2017). China's foundations guiding principles of Chinese foreign policy. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 101-115) içinde. New York: Routledge.
- Kim, S. S. (2017). China's path to great power status in the globalization era. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 353-385) içinde. New York: Routledge.
- Kissinger, H. (2015). *Çin dünden bugüne yeni Çin*. N. Çeper (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kobierecka, A. (2022). Post-covid China: 'vaccine diplomacy' and the new developments of Chinese foreign policy. *Place Branding and Public Diplomacy*. DOI:10.1057/s41254.022.00266-2.
- Lampton, D. M. (2017). Think again China. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (s. 163-176) içinde. New York: Routledge.
- Levi, W. (1953). *Modern China's foreign policy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Liu, G. (2017). Introduction. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 1-25) içinde. New York: Routledge.
- Liu, G. (Ed). (2017). *Chinese foreign policy in transtion*. New York: Routledge.
- Lynch, D. C. (2015). *China's futures*. Stanford: Stanford University Press.
- Medeiros, E. ve Fravel, M. (2017). China's new diplomacy. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 387-398) içinde. New York: Routledge.
- Minqi, L. (2017). *Çin ve 21. yüzyıl krizi*. T. B. Işık (Çev.). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Ng-Quinn, M. (2017). The analytic study of Chinese foreign policy. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 25-58) içinde. New York: Routledge.
- Pradt, T. (2016). *China's new foreign policy*. London: Palgrave Macmillan.
- Ross, R. (2017). Beijing as a conservative power. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 141-150) içinde. New York: Routledge.
- Rozman, G. (2017). China's quest for great power identity. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 119-140) içinde. New York: Routledge.

- Shambaugh, D. (2020). China's long march to global power. D. Shambaugh (Ed.). *China and the World* (ss. 3-24) içinde. New York: Oxford University Press.
- Sprout, H. ve Sprout, M. (1957). Environmental factors in the study of international politics. *The Journal of Conflict Resolution*, 1(4), 309-328.
- Statistics Times. (2022). Top 10 largest economies in the World. Erişim Adresi: <https://www.statisticstimes.com/economy/largest-economies-in-the-world.php>. (Erişim Tarihi: 10.11. 2022.)
- Sutter, R. (2021). *Chinese foreign relations: Power and policy of an emerging global force*. London: Rowman and Littlefield.
- Üngör, Ç. (2009). Çin ve üçüncü dünya. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 27-38.
- Varrall, M. (2015). Chinese worldviews and China's foreign policy. *Lowy Institute for International Policy*. Erişim Adresi: <https://www.lowyinstitute.org/publications/chinese-worldviews-china-s-foreign-policy>.
- Vogel, E. (2017). *Deng Xiaoping ve Çin'in dönüşümü*. M. Leliç (Çev.). İstanbul: Modus Kitap.
- Weissmann, M. (2015). Chinese foreign policy in a global perspective: A responsible reformer "striving for achievement". *Journal of China and International Relations*, 3(1), 151-166.
- Westad, O. (2013). *Restless empire China and the world since 1750*. London: Vintage Books.
- Womack, B. (2017). How size matters the United States, China, and asymmetry. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 73-100) içinde. New York: Routledge.
- Yahuda, M. (2007). China's foreign policy comes of age. *The International Spectator*, 42(3), 337-350, DOI:10.1080/039.327.20701567562.
- Zeng, J. (2020). *Slogan politics: Understanding Chinese foreign policy concepts*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Zhang, B. (2010). Chinese foreign policy in transition: Trends and implications. *Journal of Current Chinese Affairs*, 39(2), 39-68.
- Zhao, Q. (2017). Chinese foreign policy in the Post-Cold War era. G. Liu (Ed). *Chinese foreign policy in transtion* (ss. 295-322) içinde. New York: Routledge.
- Zhu, L. (2010). *China's foreign policy debates*. Paris: European Union Institute for Security Studies.
- Zhu, Z. (2013). Foreign policy of the People's Republic of China. R. K. Beasley v.d. (Ed.) *Foreign policy in comparative perspective* (ss. 118-137) içinde. California: CQ Press.

Continuity and Change in China's Foreign Policy

Zekerriyya AKDAĞ*

As China rises economically and militarily, uncertainties about the country's foreign policy increase. It is a matter of curiosity what kind of policy China will follow on a regional and global scale. This study analyzes the extent to which China's foreign policy trends are consistent and changing. The main purpose of this study is to analyze the foreign policy of the PRC in terms of continuity and change. In this framework, it is aimed to determine the factors that show continuity and change in the foreign policy goals, strategies, and means of the PRC. This study consists of two parts. In the first part, the persistent factors in Chinese foreign policy are discussed. The second focuses on how certain elements of foreign policy have changed over the years. In the second part, changes in Chinese foreign policy will be examined in the form of periodic general trends.

One of the most important factors determining China's foreign policy attitudes and behaviors is the "century of humiliation" narrative. Chinese refer to the period from 1839 to 1949 as the "century of humiliation". In this period, China, which was attacked by foreign powers, especially Western countries, was becoming a semi-colonial state. The Chinese are overly sensitive in matters of national sovereignty and territorial integrity as a result of the traumas of the century of humiliation.

Another factor that has continuity in determining foreign policy is the regime's structure and its survival reflex. The main goal of the PRC's domestic and foreign policies since its establishment has been the preservation of the power of the Communist Party of China. Although the methods have changed from time to time in order to strengthen and legitimize the party's power, the main goal has remained the same.

The "five principles", formulated in 1955 and formalized by entering into the Constitution in 1982, are the principles that remain in China's foreign policy. Mutual respect for sovereignty and territorial integrity, mutual non-aggression, mutual non-interference in internal affairs, equality and co-operation for mutual benefit and peaceful co-existence are accepted as the basic principles. These are the principles highlighted as core areas of interest for China.

* İnönü University, Malatya, Türkiye, E-mail: zekerriyya.akdag@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0866-603X

In addition to the continuous elements, China has experienced significant changes and transformations in terms of aims, strategies, and means of foreign policy. These changes can be evaluated as periodic general trends. Established in 1949, the PRC followed the policy of “leaning to one side” until the 1960s. As relations with the Soviets became tense, China faced two superpowers. The “dual enemy” strategy that shaped China’s foreign relations for ten years was based on the struggle against both the USA and the USSR.

The change in the attitudes of both Chinese and American decision makers towards each other in the early 1970s led to the beginning of a new era in China’s foreign relations. The détente with the United States facilitated China’s diplomatic relations with a number of countries and its admission to the United Nations. A significant change occurred in China’s relations with the outside world, which adopted the policy of “reform and opening up” in 1978. Peace and development have become China’s top priority.

In the early 1990s, Deng Xiaoping expressed the basic motto of Chinese foreign policy as “keeping a low profile” (tāoguāngyǎnghuì). Although this principle was expressed in the 1990s, it can be said that the foreign policy implemented since 1978 has a low profile. Even today, when China has become a global actor, it is seen that this principle has an important weight in Chinese foreign policy.

Having undergone a major transformation, China became an active player in the international arena in the 2000s. During this period, there was a transition to a more diverse and multilateral diplomacy in China’s foreign relations. Soft power was adopted as an official strategy in foreign relations during this period. To improve its global image, China has officially started to use terms like “peaceful development” and “harmonious world”.

By the 2010s, it has become a common belief that China has turned into a global actor as it has become a major economic and military power. The Xi Jinping administration began to take a relatively more confident and active stance in international affairs. While there has been significant growth in China’s power capabilities, it cannot be said that the country’s propensity for conflict has increased at the same rate. In the second decade of the 21st century, it can be said that China is stuck in a role dilemma. China is seen as a developed country in some ways and is expected to take responsibility as a developed great power. But in some ways, China is still a developing country and needs to sustain its economic development.

Continuing elements in Chinese foreign policy are generally related to state identity. China’s foreign policy attitudes and behaviors could be more flexible on these issues, which China perceives as its core areas of interest. In core areas of interest such as Taiwan, Tibet, Xinjiang, the South and East China Seas, and economic development, China’s stance is well-known and firm. In these core areas of interest, China’s foreign policy is predictable and unaffected by leadership changes.

When the changes in Chinese foreign policy are evaluated, rapid and sudden changes are rarely seen. Long-term transformations take place rather than short-term changes. The spread of changes in general over a long period of time is a result of the pluralism of the decision-making mechanism. The institutionalization and pluralism of the decision-making process have increased the predictability of Chinese foreign policy. Since foreign policy is largely dependent on domestic policy, new foreign policy strategies may result from significant domestic social and economic transformations that can be completed in the long run.

‘Sivil’ ve ‘Demokratik’ Bir Sivil Toplum Nasıl Mümkün Olabilir?*

How Can a ‘Civil’ and a ‘Democratic’ Civil Society Be Possible?

Erdi TOPÇUOĞLU**

Öz

Sivil ve demokratik bir sivil toplumun nasıl ve hangi koşullar altında mümkün olabileceği sorularına cevap arayan bu çalışmada sosyoloji ve siyaset biliminin üzerinde sıklıkla durduğu iki kavram hareket noktası olarak belirlenmiştir: Sivil toplum ve demokrasi. Bu iki kavramın ‘ne’ anlama geldiklerine değinmekle birlikte çalışmanın cevap ararken temel aldığı noktalar bu kavramlar çerçevesinde oluşturulan kuramlardır. Çünkü ancak bu kuramlar açığa çıkarıldıktan sonra ‘nasıl’ ve ‘hangi koşullar altında’ sorularına cevap verilebilir. Çalışma var olan ikincil veriler derlenerek gerçekleştirilen bir çalışma olma özelliğini haizdir. Alan yazınında ikincil araştırma/masa başı çalışma olarak adlandırılan veri toplama yöntemi, araştırma sorusuna ilişkin tartışmalara ve farklı fikirlere geniş erişim imkânı sunduğundan araştırma için uygun görülmüştür. Kuramsal bir tartışma zemininde hareket eden bu çalışmada önce sivil toplum kavramı açıklanmış ve sivil toplum kuramı üç ekol çerçevesinde temellendirilmiştir. Bunlar sırasıyla, örgütsel hayat olarak sivil toplum, iyi toplum olarak sivil toplum ve kamusal alan olarak sivil toplumdur. Benzer şekilde demokrasi kavramı da kısaca irdelenmiş ve demokrasi kuramı iki temel çerçevede temellendirilmiştir: Liberal demokrasi ve radikal demokrasi kuramları. Sivil toplum kuramı ve demokrasi kuramları yerli yerine oturtulduktan sonra sivil toplum ve demokrasi ilişkisi araştırılmış, bu ilişki çerçevesinde sivil toplumun ve demokrasinin faziletleri ve sınırları çerçevesinde sivil ve demokratik bir toplumun nasıl mümkün olabileceği tartışılmıştır. Sivil toplum ve demokrasi arasında pozitif bir korelasyon olduğu varsayımından hareketle, çalışma sivil toplum kuramını oluşturan üç farklı bakışın meziyetlerinden bir arada yararlanan toplumlarda sivil toplumun sağlanabileceği iddiasını taşımaktadır. Ayrıca sivil toplumun demokratikliği için liberal demokrasinin ötesinde müzakere ve katılım anlayışlarından temellenen radikal demokrasinin gerekliliğinin sivil toplumun demokratik olmasının ön koşulu olduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, demokrasi, sivil toplum, örgütlü toplum, kamusal alan, radikal demokrasi

Abstract

In this study, which seeks answers to the questions of how and under what conditions a civil and democratic civil society can be possible, two concepts that sociology and political science frequently emphasize are determined as the starting point: Civil society and democracy. While addressing the

* Bu çalışma Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Prof. Dr. Mahmut BOZAN danışmanlığında Erdi TOPÇUOĞLU tarafından “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin Yükseköğretim Politika Süreçlerine Etkileri” başlığıyla tamamlanarak 24.12.2021 tarihinde savunulan doktora tezinden üretilmiştir.

** Bartın Üniversitesi, Bartın, Türkiye, E-posta: etopcuoglu@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3596-3611

'meanings' of these two concepts, the main points of the study are the theories formed within the framework of these concepts. In this study, which claims to be a theoretical discussion, and which is carried out by using secondary sources, the concept of civil society is explained first, and the theory of civil society is grounded within the framework of three schools. Similarly, the concept of democracy has been briefly examined and the theory of democracy has been grounded in two basic frameworks. Therefore, the work rises on two stems. After the civil society theory and democracy theories have been put in place, the relationship between civil society and democracy has been researched. Within the framework of this relationship, it has been discussed how a civil and democratic society can be possible within the framework of the virtues and limits of civil society and democracy. The study claims that the virtues of the three different perspectives that make up the theory of civil society of a civil and democratic society do not exclude each other, but that civility can be achieved when three perspectives come together. In addition, it is argued that the necessity of radical democracy, which is based on the understanding of negotiation and participation beyond liberal democracy, is the prerequisite for civil society to be a democratic form.

Keywords: Civil society, democracy, civility, associated society, public space, radical democracy

1. Giriş

Sivil toplum genel anlamıyla kamusal tartışma, toplumsal sorunlara çözüm arama ve demokratikleşme alanıdır ve bir ülkede devlet-toplum, kamusal alan-özel alan ve siyasi aktörler-bürokrasi-gönüllü kuruluşlar arasında yer alan ve bu alanlarda ortaya çıkan karmaşık ilişkilere işaret eder (Keyman, 2006, s. 15). Sivil toplum kavramının geniş bir anlam yelpazesi içinde değerlendirilmesi, isminde sivil toplum geçsin ya da geçmesin toplumu ilgilendiren pek çok çalışmanın aynı zamanda sivil toplumla ilgili bir çalışma da olmasına yol açmakta, sivil toplumun Aristoteles'ten itibaren siyasi düşünce tarihini şekillendiren büyük filozofların hemen hemen hepsinin çalışma nesnesi haline gelmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, kavramın hem akademik alanda hem de siyasal alanda – siyasetçilerin kendi projelerini meşrulaştırmak için kavramı yerli yersiz kullanmaları da dâhil – kullanılmasında bir karmaşıklık göze çarpmaktadır (Seligman, 1998, s. 28).

Sivil toplum kavramının alan yazınında takip edilmesinde karşılaşılan zorlukların bir benzeri demokrasi kavramı için de söz konusudur. Demokrasinin ne olduğu, faziletleri, sınırları, gerekliliği Antik Yunandan beri tartışılmakta; aynı sivil toplum gibi demokrasi de günümüzün büyük fikirlerinden biri olmaya devam etmektedir. Halk iradesi, çoğulculuk, halkın temsilcilerinin iradesi, çoğunluk iradesi, halkın partisinin iradesi, proletarya diktatörlüğü, seçkinlerin halk oyu için yarışması, siyasal ve toplumsal çoğulculuk, çok partililik, medeni ve siyasi özgürlükler, sivil toplum, özgür toplum, eşit vatandaşlık hakları, serbest piyasa ekonomisi kavrama atfedilen anlamların sadece bir bölümünü oluşturmaktadır (Beetham, 2006, s. 1).

Kuramsal nitelikte bir çalışma olarak değerlendirilebilecek bu çalışmanın temel amacı 'sivil' ve 'demokratik' bir sivil toplumun nasıl ve hangi şartlarda mümkün olabileceğine cevap verebilmektir. Bununla birlikte çalışma sadece bir anlama çabası olarak değerlendirilmelidir. Çalışmanın takip ettiği yöntem metodoloji başlığı altında daha ayrıntılı açıklanacaksa da burada önemle belirtilmesi gereken nokta bu çalışmada benimsenen araştırma yönteminin nitel

araştırma yntemi olduğudur. Benimsenen araştırma tekniği de temelde ikincil araştırma (desk research) olarak belirtilebilir. Punch'ın (2016, s. 15) belirttiği gibi bilimsel çalışmanın amacı verileri açıklamaktır. Açıklama, olayın/olgunun 'nasıl' ve 'niçin' böyle olduğuna odaklanır. Ote yandan 'nasıl' ve 'niçin' sorularına cevap vermek için önce 'ne' sorusu cevaplanmalıdır. Dolayısıyla hem sivil toplum kavramının hem de demokrasi kavramının iyi irdelenmesi, bu iki kavramın 'ne' olduğunun tespiti çalışmanın sonunda yapılacak sorunsalı zmlleme girişimi için *sine qua non* hale gelmektedir.

2. Kavramsal ve Kuramsal ereve

ereve, olguların açıklanmasını ve tanımlanmasını sağlayan düşünceler bütünüdür. Bir alışma konusunun dayandığı kuralları veya bir gerçeği/olayı ya da daha genel olarak bir görüşü açıklamak için kullanılan teoriler de bir fenomeni açıklamak, tahmin etmek ve anlamak ve birçok durumda mevcut bilgileri eleştirel sınırlama varsayımları sınırları içinde soruşturmak ve genişletmek için formüle edilmişlerdir. Kavramların ve kavramların tanımlarının literatüre referanslarıyla birlikte var olan teorinin çalışmaya uygulanmasına teorik ya da kuramsal ereve denir.

Bu çalışmanın üzerine inşa edildiği iki kavram olan sivil toplum ve demokrasi kavramları bu iki kavram için kurulmuş kuramlara referansla bu başlık altında açıklanmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte kavramların farklı tanımlarına uzun uzadıya yer verilemeyecektir. Bu doğrultuda çalışmada kullanılacak sivil toplum ve demokrasi kavramları için kısa bir kavramsal ereve çizildikten sonra kuramsal boyut da eklenerek tartışma için anlamlı bir zemin hazırlanmış olacaktır.

2.1. Sivil Toplum Kuramları

Sivil toplumun ne anlama geldiğini tanımlamak kendi başına politik bir proje ya da duruştur (Laine, 2014, s. 59). Yine de kavramın iyi incelenmesi hayati önem arz eder. Çünkü kavramdan ne anlaşıldığı kavramdan ne beklendiğiyle doğrudan ilişkilidir. Sivil toplum kuramının son kuşak düşünürlerinin eserleri incelendiğinde, bu düşünürlerin sivil toplum tanımlarının kavramın belli bir özelliğine vurgu yaptığını görürüz. Örneğin, Gordon White'a (1994, s. 379) göre sivil toplum, devlet ile aile arasında devletten ayrı, devletle ilişkisinde özerkliği olan toplum üyelerince kendi çıkarlarını/değerlerini korumak/yaymak için gönüllü örgütlenmeler tarafından oluşturulan birlikteliklerin alanıdır. Larry Diamond (1994, s. 5) sivil toplumu kendi kendini var eden, kendi ayakları üzerinde duran, devlet karşısında özerk, gönüllü, örgütlü toplumsal yaşam alanı olarak tanımlarken, bir başka tanıma göre sivil toplum dar anlamda, devletin vesayetinden azade, zgr birlikteliklerin bulunduğu yerde, bir bütün olarak toplumun zgr birlikteliklerle kendisini yapılandırabildiği, eylemlerini koordine edebildiği yerde var olan bir yapıdır (Taylor, 1990, s. 11).

Sivil toplum tanımlarını artırmak mümkündür. Bu tanımlar paralelinde sivil toplumun özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz (Çaha, 2005, s. 15-16): (1) Devletle toplum arasındaki

ilişkiler hukuksal normlara göre düzenlenir ve devlet hukukun gölgesinde sivil toplum tarafından yönetilir. (2) Tabii hukuk bütün yasal düzenlemelerin temel referansını oluşturur. (3) Toplum amaçları farklılaşmış bir yapıdan oluşur. (4) Toplumsal grupların her türlü amaç için örgütlenmesi serbesttir ve örgütlenme nedeni gruba mensup olan bireylerin çıkarlarını savunmaktır. (5) Toplumsal gruplar otonom yapıda olup devletten bağımsızlaşmıştır. Yine de kavramın, mevcut kullanımında bile, farklı algılayışlarda, farklı kültürlerde ve farklı ülkelerde farklı anlamlara geldiği görülür (Kocka, 2004, s. 65). Bununla birlikte sivil toplum tartışmalarında, ya da sivil toplumun farklı algılanışlarında genel olarak üç farklı okul öne çıkmaktadır. Bunlar, (1) sivil toplumu toplumun bir kısmı olarak gören, örgütsel hayat olarak sivil toplum (*civil society as associational life*), (2) sivil toplumu, toplumun bir biçimi olarak gören, iyi toplum olarak sivil toplum (*civil society as good society*) ve (3) toplum içinde bir müzakere, diyalog ve iletişim imkânı sağlayan kamusal alan olarak sivil toplumdur (*civil society as a public sphere*). Genelde ilk iki düşünce okulu temel bir noktada birleştikleri için – sağlıklı bir örgütsel hayatın ‘iyi toplum’ a katkı sağladığı hatta onu ürettiği varsayılır – öne çıkarken kamusal alan ise ihmal edilmektedir (Lang, 2014, s. 34).

Örgütsel hayat olarak sivil toplum, devletten ve pazardan ayrı, genellikle ‘üçüncü sektör’ ve ‘kâr amacı gütmeyen sektör’ olarak atıf yapılan aile ve devlet arasındaki tüm ağbağları, ortaklıkları/ birlikleri/dernekleri içeren ve bu ağbağlara, ortaklıklara, birliklere, derneklere – farklı türlerdeki hükümet dışı organizasyonlar (NGOs/STKlar), sendikalar, siyasi partiler, dini gruplar, iş dernekleri sosyal hareketler, medya, yardımlaşma grupları gibi – gönderme yapan, üyeliğin gönüllü olduğu, toplumun bir bölümü (*part of society*)’dür (Edwards, 2004, s. 20) ya da ‘zorlayıcı olmayan insan birliktelikleri alanı ya da ilişkisel ağlar dizileri’ dir (Walzer, 1998, s. 124). Bu anlamıyla sivil toplum pek çok modern demokratik devletin anayasalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de örgütlenme özgürlüğünü şart koşturmaktadır.

Örgütsel hayat olarak sivil toplum anlayışının en önemli teorisyenlerinden biri hiç şüphesiz Tocqueville’ dir. Amerika Birleşik Devletleri seyahati sırasında gözlediği Amerikan toplumu ve devlet yapısından çok etkilenen Tocqueville kaleme aldığı Amerika’da Demokrasi isimli eserinde bu gözlemlerini aktarmıştır. Örgütsel hayatın Avrupa’ya kıyasla ABD’de muazzam derecede hayatın birçok alanına tesir ettiğini gözlemleyen düşünür, örgütlenmenin ABD’de 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın erken zamanlarında bu derece çoğalmasının nedenini Avrupa’nın ve ABD’nin o zamanlar sahip oldukları farklı sosyal ve siyasi geçmişlerine bağlar. Tocqueville’e (2016, s. 200-201) göre Avrupalılar devletin ve toplumun birlikler vasıtasıyla demokratikleştirilmesi sürecini yavaşça benimsiyorken, Amerikalılar – kadınlar ve siyahlar hariç – çoktan modern ve demokratik birlikteliklerin kendi kendilerini düzenlemek için kullanıldığı ve demokratik yönetim için meşru araçlar olduğu bir hayat yaşıyorlardı.

Örgütsel hayat olarak sivil toplum anlayışı ‘üçüncü sektör’ olarak da ifade edilmektedir. Tanımlanması zor olmakla birlikte üçüncü sektör devlet ve pazarın dışında kalan alanı ifade etmek için kullanılmakta, bu üç alanı ifade eden üç sektör modeli de devletin, pazarın ve kâr

amacı gütmeyen sektörün birbirlerinden ayrı ve bağımsız olduklarını iddia etmektedir. İlgili alan yazınında üçüncü sektör ifadesinin, kâr amacı gütmeyen sektör ile üçüncü sektör kuruluşlarının da kâr amacı gütmeyen örgütlerle (STK) aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (Jenei & Kuti, 2008, s. 13).

Toplum aynı zamanda birçok bağımsız bireyi de içeren 'topluluklar topluluğu' olarak düşünülebilir ve toplumu oluşturan toplulukların hem kendi içlerinde hem de birbirleri arasında eşitsizliğin önemli derecede azaltıldığı toplumlar iyi toplum olarak tanımlanabilir (Etzioni, 2000, s. 191). Sivil toplumun iyi toplum için bir metafor olarak kullanılmasının kökleri Antik Yunan'a kadar geri götürülebilir. Dini doktrinlerdeki ruhani topluluklar, İslam'daki *ümme*t anlayışı ya da Yahudilikteki *Tikkun Olam* fikri (Winer, 2008, s. 433), Kantçı düşüncedeki küresel ahlaki topluluk (Cavallar, 2012, s. 104) ya da William Roepke' nin '*civitas humana*' sı (Roepke, 1995) iyi toplum tasvirlerine örneklerdir. Literatür incelendiğinde farklı 'iyi toplum' anlayışlarının liberal-cemaatçi (Boyte, 1993) ya da muhafazakâr-kurumsalcı (Champlin & Knoedler, 2005) ikilikleri ile ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede örneğin, muhafazakâr bakış açısı için iyi toplumun anahtarı düzenken, kurumsalcı bakış açısı için iyi toplum ülke gelirinin adil dağıtılmasının sağlandığı toplumdur (Champlin & Knoedler, 2005, s. 457-459). İyi topluma atfedilen özelliklerin farklılığı dikkate alınarak, iyi toplum olarak sivil toplum anlayışı ise dünyada yaşamının ve var olmanın farklı bir yolu olarak ya da toplumdaki bütün kurumların pozitif sosyal normları güçlendirmek için çalıştığı bir medeniliği temsil etmektedir. Bu medenilik hukuk kurallarınca türese ve desteklense de medeniliğin asıl kaynağı ahlaktır (Etzioni, 2000, s. 191).

İyi toplum olarak sivil toplum anlayışı toplumun üyeleri arasında yüksek seviyede iş birliğinin hâkim olduğu, hukuk ve düzenle birlikte üyelerce onaylanan ahlaki değerlerin var olduğu, üyelerin bu değerlere bağlı oldukları bir toplumu anlatmaktadır. Kısaca, iyi toplum olarak sivil toplum 'medeni olan bir toplum' dur. Toplumun bu biçimi çok yüksek seviyede genelleştirilmiş güven ve iş birliğine dayanır. Sivil toplumun iyi toplum olarak kuramsallaştırılması örgütsel hayatın sivil toplumun yaratılması konusundaki 'yetersizliğinden' kaynaklanmaktadır. İyi toplum perspektifine göre örgütsel hayatın varlığı medeni toplumun oluşumunu doğrudan doğruya mümkün kılmaz, çünkü örgütsel hayat ile genelleştirilmiş güven ve iş birliği arasındaki korelasyon düşünüldüğünden daha zayıftır (Edwards, 2004, s. 39-40).

Vatandaşların kendi aralarında formel olmayan iletişim ve müzakerelerini gerçekleştirdikleri yer olan kamusal alan (Dahlberg, 2004, s. 2), pek çok siyaset bilimci tarafından siyasi sistemler için güçlü bir demokratik dayanak olarak görülmektedir (Dryzek, 2002; Young, 2000). Kamusal alan teorisinin önde gelen düşünürlerinden olan Habermas (1996, s. 360) da kamusal alanı sosyal alandaki demokratik akıl yürütmenin gerçekleştiği yer olarak düşünür. Kamusal alan olarak sivil toplum birliktelik ve kurumsal iş birliği için olduğu gibi tartışma ve müzakere için de bir arena olarak okunmaktadır. Kamusal alanla ilgili tartışmalar Aristoteles'e kadar geri götürülebilir. Ortak iyi uğruna diğer bir kimsenin refakatini ve siyasi arkadaşlığını arama eğilimi iyi vatandaşın karakteristik özelliğidir.

Ortak inancıya göre, kamusal alan düşüncesinin en dikkatli incelemesinin sahibi vatandaşların ortak endişelerini, özgürlüğe ve eşitliğe dair düşüncelerini, şiddete karşı duruşlarını konuşabilecekleri ‘söylemsel kamusal alan’ olarak teorileştiren Jürgen Habermas’tır. Habermas kamusal alandan bahsederken, belirli sınırlı bir kamudan değil; bireyler, her türlü topluluklar, sivil birliktelikler, sosyal hareketler ve medya kuruluşlarınca eleştirel söylem aracılığıyla oluşturulan çoklu ve örtüşen kamuların karmaşık ağlarının bütününden bahsetmektedir (Dahlberg, 2005, s. 6). Habermas’ın düşüncesine göre, kamusal iletişim katılımcıları, günün meselesi üzerine bir uzlaşmaya rasyonel tartışmanın zorlamasıyla ulaşırlar. Zafer ilan eden fikirler en yüksek sesle savunulanlar değil en iyi olan fikirlerdir (Edwards, 2004, s.54-57). Farklılıklarla bir arada yaşama meselesinin tartışıldığı her yerde ve her zaman kamusal alan oluşturulmaktadır.

Kamusal alan teorileri, sosyal değişimde sivil toplumun rolünü yorumlamak için güçlü bir çerçeve sunarlar. İşleyen bir kamusal alan sivil toplumun yukarıda değinilen iki ayrı anlamına birden dayanmaktadır: Sağlıklı bir örgütsel ekosistem ve iyi toplum arayışında olan tüm kurumlar arasında kolektif eylem. Fakat kamusal alan olarak sivil toplum perspektifi bu diğer iki tanımın özetinden çok daha fazlasıdır. Kapsayıcı ve nesnel kamusal tartışma piyasa ve devlet tarafından zapt edilmemiş kanallar mevcut olduğu takdirde uygulanabilir/gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte kamusal alanın hem piyasa hem de devlet tarafından en başından beri manipüle edilmiş olduğu da ileri sürülmektedir (Herzog, 2000). Ayrıca kamusal alanın bir eleştiri alanı olmaktan çok bir reklam alanı haline geldiği, bu bağlamda kapitalizmin öncelikle “kâra aç” kitle iletişim araçları aracılığıyla, aynı zamanda ekonomik çıkarların artan gücü ve sesi aracılığıyla kamusal alanı sömürgeleştirdiği ve metalaştırdığı iddia edilmektedir (Chambers, 2002).

Kamusal alanlar sadece söylemlerin oluşturulduğu yerler değil, toplumsal kimliklerin de ortaya çıkarak hayata geçirildikleri yerlerdir (Fraser, 1990, s. 68). Kamusal alanla ilgili en önemli hususlardan biri kamusal alanın farklı gruplara kişisel otonomi ve sosyal bütün arasında bir denge bulmalarına yardım etmesidir. Sivil toplum bir farklılıklar diyarı, farklı inançlara, ırklara, ilgilere, amaçlara ve kavrayışlara sahip insanlar olarak hayatımıza anlam bulduğumuz bir alandır. Fakat karmaşık toplumlardaki yönetim ve birlikte var olabilmenin devamlılığının sağlanması bu farklılıkların ortak çıkar uğruna feda edilmesini gerektirir. Kanunlar, kurallar, normlar ve diğer düzenlemeler farklı toplulukların bakış açılarının ötesine geçerek tüm vatandaşların takip etmesi/uyması gereken bir düzen oluşturur. Bu kuralların uygulanması nihayetinde hükümetin ve devletin diğer kurumlarının görevidir ama sivil toplum da hem hükümet müdahalesini meşrulaştırma noktasında hem de kendi formel olmayan düzenlemelerini empoze ederek önemli bir rol oynar. İşleyen bir kamusal alan olmadan ikisi de mümkün değildir çünkü bu sosyal oyunun formel ve informal kurallarının müzakere edilebileceği başka bir mekanizma yoktur (Edwards, 2004, s. 60-62). Farklılığın varlığı bakış açısına göre sivil toplum için bir endişe kaynağı olabilir ya da hoş hatta gereklilik olarak anlamlı olabilir. Önemli olan farklılığın anlamıyla ilgili kararların demokratik olarak verilebiliyor olmasıdır. Bu yüzden eşitsizlik ve ayrımcılık kamusal alanın düşmanlarıdır ve fundamentalizm özellikle şiddet aracılığıyla ifade edildiğinde kamusal alanın baş düşmanıdır (Fraser, 1990).

2.2. Demokrasi Kuramları

Çalışmanın birinci sacayağı olan sivil toplum, kavramsal ve kuramsal boyutları ile incelendikten sonra ikinci aşamada incelenmesi gereken kavram demokrasidir. Demokrasi en basit şekliyle bir grubun, topluluğun ya da toplumun tüm üyelerinin eşit söz sahibi oldukları ve bu üyelerin fikirlerinin değerlendirilmesinde eşit haklara sahip olduğu bir karar alma yöntemidir (Beetham, 2005, s. 2). Demokrasi teriminin kökeni Antik Yunan'a kadar geriye götürülebilir. İktidar veya yönetim anlamına gelen Yunanca *kratos* kelimesi ile halk anlamına gelen *demos* kelimelerinden türetilen demokrasi terimi basitçe 'halk tarafından yönetim' (Heywood, 2011a, s. 102) olarak tanımlanabilir. Joseph Schumpeter'e (1952, s. 269) göre "*demokrasi bireylerin bir yarışma sonunda, halk oyu ile iktidara geldiği siyasal karar alma mekanizmasıdır*". Demokrasi ile ilgili tanımlar 'halkın halk tarafından yönetimi' noktasında toplansa (Çaha, 2016, s. 197) da halkın kimlerden oluşacağı, nasıl yöneteceği, bu yönetimin sınırlarının neler olacağı soruları farklı demokrasi biçimlerini ve farklı demokrasi tanımlarını ortaya çıkarmaktadır. Schumpeter'in tanımı demokrasiyi bir 'temsili seçimi' şeklinde sınırlarken ilk tanıma göre demokrasi daha geniş bir ifadeyle 'halk tarafından yönetim' dir.

Demokrasi, özellikle son yarım yüzyılda fazlaca anlam yüklenen, tanımlanması zor bir kavramdır. Saydam bir sözcük olan demokrasi (Sartori, 2014, s. 23), yukarıda izlendiği üzere dildeki ilk anlamına kolaylıkla bağlanabilmektedir. Yani halk tarafından yönetim ya da halkın iktidarı. Ama bu anlamıyla demokrasi Yunancadaki anlamının sözcüğü sözcüğüne çevirisinden başka bir şey değildir. Demokrasinin sözcük anlamı açık ve kesin olmakla birlikte bu yine de gerçek demokrasinin ne olduğunu anlamamız için yeterli değildir (Sartori, 2014, s. 23).

Robert Dahl, klasik bir ifadeyle, demokrasi için beş süreç yönelimli kriteri şart koşar (Dahl, 2017, s. 47-48). Bunlar: (1) *Etkin katılım*: Bir politikanın birlik tarafından kabul edilmesinden önce, bütün üyelerin, bu politikanın ne olması gerektiği konusundaki görüşlerinin diğer üyelerin dikkatine sunmak için etkin ve eşit imkânlarla sahip olması. (2) *Oy kullanma eşitliği*: Politikanın ne olacağı konusundaki karar verilirken, her üyenin oy vermek için eşit ve etkin hakka sahip olması ve bütün oyların eşit değerinde sayılması. (3) *Bilgi edinebilme*: Zamanın kısıtlılığı göz önünde bulundurularak, her üyenin ilgili alternatif politikalar ve onların olası sonuçları hakkında bilgi edinmek için, eşit ve etkin imkânının olması. (4) *Gündemin kontrolü*: Üyelerin gündeme konacak maddelerin nasıl ve isterlerse, hangi maddeler olacağına karar verme haklarının olması. Böylece önceki üç kriterin ortaya koyduğu demokratik süreç hiçbir zaman kapanmayacaktır. Bu durumda, topluluğun politikası her zaman üyeler tarafından değiştirilebilir. (5) *Yetişkinlerin dâhil olması*: Bir ülkede sürekli olarak ikamet eden erişkinlerin tümü ya da büyük çoğunluğu, ilk dört kriter tarafından ortaya konan tüm vatandaşlık haklarına sahip olmalıdır. Bununla birlikte demokrasinin tabiatının tam olarak tespiti şiddetli bir ideolojik ve siyasi bir tartışmayı beraberinde getirecektir (Heywood, 2011a, s. 103).

Temel değerler dikkate alındığında, liberal değerlerin demokrasinin tek türünü oluşturduğu söylenebilir. Öyle ki liberallik karşıtı bir demokrasiden söz etmek otoriter bir yönetim biçimini

belirtir. Yine de liberallik ve demokrasi eş anlamlı sözcükler değildir. Liberal olmayan bir demokrasi olamaz, ama demokratik olmayan liberal bir yönetim olabilir (Touraine, 2015, s. 71). Devlet-birey ilişkisi, toplumsal katılım, devletin ekonomideki yeri, kaynakların dağılımı, adalet anlayışı gibi hususlar dikkate alındığında farklı demokrasi anlayışları gündeme gelir (Çaha, 2016, s. 329). Bu anlayışlar çeşitlense de temelde iki demokrasi kuramından bahsetmek özü yakalama noktasında yeterli olacaktır. Bu kuramlardan biri liberal demokrasi diğeri ise radikal demokrasidir.

Liberal demokrasi kuramı, liberalizmin temel ilkelerini esas alan ve temsili demokrasiye dayanan hükümet etme şeklidir. Bir demokrasi anlayışı olarak liberal demokrasinin üç ana özelliği vardır: (1) Temsili ve dolaylı demokrasiye dayanır. Siyasi iktidar biçimsel eşitlik temelinde yapılan düzenli seçimlerle iş başına gelir. (2) Liberal demokrasi rekabet ve seçim tercihine dayanır. (3) Bu kuram devlet ile sivil toplum arasına belirgin bir ayrım koyar (Heywood, 2011b, s. 57).

Liberal demokrasi kuramı liberal anayasacılık ve hükümetin sorumluluğu (ya da hesap verebilirlik) üzerinden incelenebilir (Dlabac, 2014, s. 5). Liberal anayasacılığın iki temel vurgusu bireysel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkesidir. Liberal perspektife göre, insan hakları ve temel özgürlükler dokunulmazdır ve çoğunluk kararının dışında bırakılması gereken alanlardır (O'Donnell, 2004). Aksi halde demokrasi 'çoğunluğun tiranlığına' dönüşebilir (Heywood, 2011b, s. 57-58). İnsan hakları kavramının teorik temeli bireyi ve toplumu devlete karşı korumaktır (Sancar, 2008, s. 170). Çünkü devlet şiddet tekeli elinde bulundurur.

Liberal demokrasi kuramı için incelenmesi gereken bir diğer husus hesap verebilirliktir. Hesap verebilirliği, yatay hesap verebilirlik ve seçimsel hesap verebilirlik olarak ikiye ayırabiliriz (Dlabac, 2014, s. 6-7). Yatay hesap verebilirlik, yürütme ve yasama güçlerinin hukuka bağlı kalmasının tek yolu olan güçler ayrılığı, yargı bağımsızlığı ve bağımsız denetim mekanizmalarının varlığı sayesinde işler. Seçimsel hesap verebilirlik ise, gizli oyla yapılan, dönemsel serbest seçimler, seçimlere katılanların rekabeti, açık sorumluluk ve göreceli hükümet otonomisi ile sağlanır (Dlabac, 2014, s. 7-8). Ayrıca, liberal demokrasi kuramına göre devlet adalet ve güvenlikle sınırlı tutulmalı, geriye kalan tüm faaliyetler toplumun kendisine ait olmalıdır. Devletin faaliyet alanının genişlemesi bireylerin yaşamlarına müdâhil olmasına yol açar. Bu kurama göre devlet hiçbir şekilde ekonomik alana müdâhil olmamalıdır (Çaha, 2016, s. 331).

Görüldüğü gibi demokrasiyi daha çok bireyci terimler çerçevesinde anlamlandıran ve oy sandığında ifadesini bulan bir bakış açısıyla değerlendiren liberal kuram için demokrasi düzenli ve rekabete açık seçimlerdir ama çoğunluğun zorbalığının engellenmesi adına her zaman anayasal bir çerçevede işlemesi gerekir. Öte yandan radikal demokrasinin en önemli teorik temeli katılım ve müzakeredir. Demokrasinin radikal temellerinin öncelleri Atina demokrasinden, Rousseau'nun cumhuriyetçiliğine ve neo-marksist demokrasi teorilerine kadar götürülebilir (Held, 2006, s. 5, 187). Radikal demokrasinin temel mefhumları, radikal katılım, kamusal hesap verebilirlik ve kapsamadır (Dlabac, 2014, s. 8-10).

Radikal demokrasinin bakış açısına göre vatandaşların siyasete ve genel olarak kamusal hayata aktif katılımı sivil erdemlerinin ve kendi farkındalıklarının gelişmesi açısından hayatidir. Bireylerin siyasete dahil kendi yararlarıdır ve demokratik sistemin meşruiyetini sağlar (Machperson, 1977, s. 114-115). Radikal demokratların karar alıcı güçlerin, vatandaşların uzaklaştırıldığı temsili delegasyonuna bakışları şüpheci olsa da (Barber, 1984, s. 145 – 147) radikal demokrasiyi savunanlar saf bir doğrudan demokratik sistemin, vatandaşların kapasitelerini aşacağı farkındadırlar ve bir dereceye kadar delegasyonun gerekli olduğunu kabul ederler (Barber, 1984, s. 267). Bu gibi durumlarda vatandaşlar en azından seçmiş oldukları delegeler üzerinde denetimi sağlamak ve gerekirse yaptırım uygulamak gibi genişletilmiş haklarını kullanabilmelidirler. Demokrasinin radikal perspektifi için hesap verebilirliğin liberal enstrümanlarından olan yatay ve seçimsel hesap verebilirlik tek başlarına azami seviyede hesap verebilirliğin sağlanması ve temsilcilerin vatandaşlara cevap verebilmeleri için yeterli değildir (Dlabac, 2014, s. 10). Aynı zamanda kamusal hesap verebilirliğin de sağlanması elzemdir. Kamusal hesap verebilirlik ise, (1) siyasi süreçlerin saydamlığı, (2) bağımsız ve çeşitlenmiş medyanın varlığı ve (3) ilave kurumsal katılım ile mümkündür.

Radikal demokrasinin değinilecek son mefhumu kapsamadır. Kapsamayı 'eşit siyasi dâhiliyet' ve 'kapsayıcı temsiliyet' olarak iki kavram temelinde inceleyebiliriz (Dlabac, 2014, s. 11-12). Radikal demokrasi teorilerinin bir diğer talebi *demosun* genişletilmesidir (Schmidt, 2010, 236-241'e atfen Dlabac, 2014, s. 11). Radikal demokrasi gelecek kararlarla alakadar her vatandaşı eşit nitelikli kabul eder ve vatandaşların karar alma süreçlerine katılımları meşru kabul edilir (Barber, 1984, s. 222-229). Radikal demokrasinin kapsama talebi bütün insanların eşit olduğu iddiasına dayanır. Dolayısıyla kararlara katılım sadece bu kararlardan etkileneceklerin katılımını içermemeli, aynı zamanda herkesin özgeçmişlerine bakmaksızın 'eşit' bir şekilde katılımını içermelidir (Young, 2000, s. 11). Ayrıca, erkeklerin, vatandaşlardan 'seçilmiş' yapılara delegasyonu gerekli olduğu için, kapsama aynı zamanda farklı siyasi ve sosyal grupların da geniş bir şekilde temsiliyetini gerekli kılar (Young, 2000, s. 152).

3. Metodoloji

Bu çalışma için benimsenen araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Nitelik, bir şeyin 'ne'yi, 'nerede'sini, 'nasıl'ını ve 'niçin'ini yani özünü ifade eder. Dolayısıyla nitel araştırma, nesnelerin anlamlarını, tanımlamalarını, karakteristiklerini, sembollerini, metaforlarını ifade eder (Berg & Lune, 2015, s. 19). Nitel bir çalışma olarak yapılandırılmış olan bu çalışmanın birincil ve asıl sorunsalı 'sivil' ve 'demokratik' bir sivil toplum nasıl sağlanabilir sorusunu çözümlenmesidir. Bu sorunsalın çözümlenmesi için önce iki soruya cevap vermek gerekmektedir. Sivillik ve demokratiklikle kastedilen nedir. Bu iki soruya yukarıda kavramsal ve kuramsal çerçevede bölümünde yapılan açıklamalar çerçevesinde cevap bulabiliriz.

Sorulması gereken bir diğer soru sivil toplum ve demokrasi arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusudur. Bu soruya da takip eden başlıkta literatüre atıfla cevap verilmeye çalışılacaktır. Bu

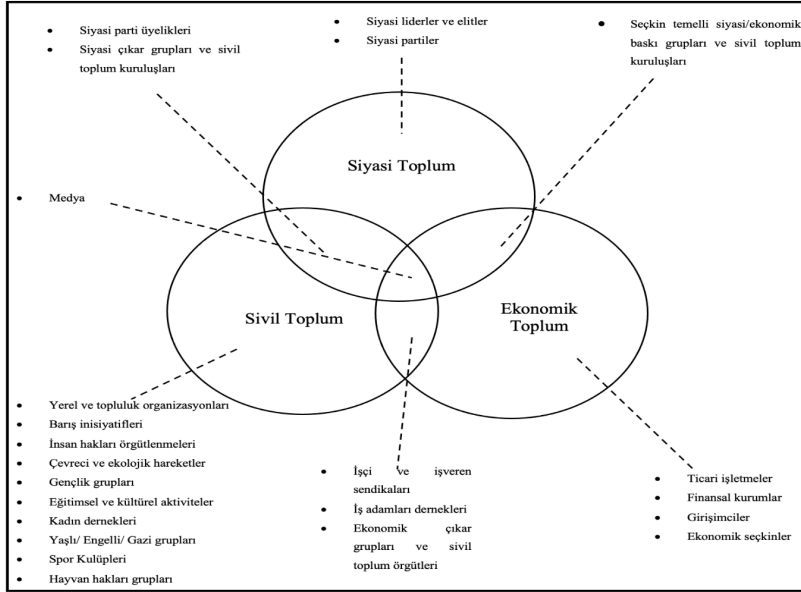
girişimlerin nihayetinde hem yazar hem de okuyucu için asıl sorunsalın çözümlenmesi mümkün hale gelecektir. Sorunsalın kuramsal bir tartışma tertibi ile çözümlenmeye çalışıldığı kısım “Sivil ve ‘Demokratik’ Bir Sivil Toplum Nasıl Sağlanabilir?” ismi ile başlıklandırılmıştır.

Çalışmanın var olan ikincil veriler derlenerek gerçekleştirilen bir çalışma olma özelliğini haiz olduğu söylenebilir. Alan yazınında ikincil araştırma/ masa başı çalışma olarak adlandırılan veri toplama yöntemi, araştırma sorusuna ilişkin tartışmalara ve farklı fikirlere geniş erişim imkânı sunduğundan araştırma için uygun görülmüştür.

4. Sivil-Toplum Demokrasi İlişkisi

Siyasal toplum, ekonomik toplum ve sivil toplum somut organizasyonlardan ve insan topluluklarından meydana gelir ve içlerinde buldukları demokratik sistemi şekillendirirler. Siyasi toplum, siyasi güç ve iktidar mücadelesinin gerçekleştiği yere vurgu yaparken, ekonomik toplum kapitalist sistemde kâr amacıyla hareket eden iş örgütlenmelerinin her türlüüne vurgu yapar. Öte yandan sivil toplum ise, resmî olarak örgütlenmiş, hukuki olarak korunan, otonom özelliği haiz, sıradan vatandaşların gönüllü katılımıyla meydana getirdikleri örgütlenmeler, gruplaşmalar ve birliktelikler alanıdır. Sivil toplumda bireyler-üyeler içerisinde eyledikleri organizasyonlar aracılığıyla ya da bu organizasyonlar sayesinde ‘değişimi’ etkileyebilir ya da engelleyebilirler. Diğer taraftan ekonomik ya da politik toplumun içindeki seçkin bireyler ekonomik ve siyasi politikalar üstünde, bir organizasyonun içinde ya da adına faaliyette bulunmasalar bile, kontrol edebilen bir güce sahiplerdir (Howard, 2010, s. 187). Bir diğer ifadeyle, siyasi toplum ve ekonomik toplum, siyasi güç ve ekonomik kazanç peşinde olan seçkin bireylerden ve bireylerce teşekkül edilmiş organizasyonlardan meydana gelirken sivil toplum günlük çıkarların, ihtiyaçların, arzuların temelinde çeşitli gruplar ve birlikteliklere katılım sağlayan ve bu örgütlenmelerin içerisinde faaliyette bulunan sıradan vatandaşların alanıdır. Siyasi ve ekonomik alandaki organizasyonların aksine sivil toplum organizasyonlarının amacı – siyasi ve finansal destek arayışı içerisinde olsalar da – siyasi güç kazanmak ya da kâr etmek değildir.

Siyasal toplum, ekonomik toplum ve sivil toplum arasında soyut biçimde hayati farklılıklar olsa da bu durum birbirlerini kesin çizgilerle ayırabileceğimiz çizgiler çizmemizi sağlamaz. Şekil 1’de görüldüğü üzere siyasi toplum, ekonomik toplum ve sivil toplum grupları arasında geçişkenlik vardır. Seçkin temelli siyasi/ekonomik baskı grupları ve sivil toplum kuruluşları hem siyasi toplum alanında hem de ekonomik toplum alanında aynı anda var olmaktadır. Siyasi parti üyelikleri, siyasi çıkar grupları ve sivil toplum kuruluşları ise hem sivil toplumun hem de siyasi toplumun içerisinde düşünülürken, işçi ve işveren sendikaları, iş adamları dernekleri, ekonomik çıkar grupları ve sivil toplum örgütleri hem ekonomik alanın hem de sivil toplum alanının özneleridirler. Öte yandan medya ise bu üç alanın da içerisinde değerlendirilebilir.

Şekil 1: Siyasi Toplum, Ekonomik Toplum ve Sivil Toplum (Howard, 2010, s. 188)

Demokrasilerin demokratikleştirilmesi tartışmalarında, sivil toplumun oynadığı/oyunacağı roller açısından iki farklı görüşün ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu görüşlerden birincisi, sivil toplum ve kurumlarını demokrasilerin güçlendirilmesi açısından hayati araçlar olarak görürken; diğer görüş, demokratik olmayan siyasal kültürlerin demokratik olmayan kurumlar yaratacağını dolayısıyla sivil toplumun katılımı için uğraşan sivil toplum örgütlerinin siyasal kültürü üretebilecek kudrete sahip olmadığını, siyasal kültürün onlar tarafından yansıtıldığını ya da tüketildiğini söyler (Roßteutscher, 2002, s. 516-525). Sivil toplumun demokratikleşmeye katkı sağlayamayacağı görüşünün vurgusu demokratik olmayan ülkelerin siyasal kültüründe yoğunlaşmaktadır. Siyasal kültür ile demokrasi arasında pozitif bir korelasyon olsa da devlet iktidarını sınırlayan, siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlaki temellerin kaynağı sivil toplum tarafından oluşturulur. Devletin azınlık tarafından ele geçirilmesini ve otoriteryanizmi sivil toplum içerisindeki farklılaşmalar önler (Diamond, 1999, s. 224).

Sivil toplum hakkında yazan düşünürlerin genellikle sivil toplumun demokrasi üzerinde pozitif ve yararlı bir etkisi olduğunu düşündükleri söylenebilir (Howard, 2010, s. 188-190). Sivil toplum de Tocqueville' in nitelendirdiği gibi 'geniş ölçekli özgür okullar' olarak siyasi partilerin siyasal katılım çabalarını destekler. Sivil toplum sayesinde yurttaşlar daha iyi olanaklara kavuşur ve devlet istikrarı sağlanır. Ayrıca sivil toplum siyasal liderlerin yetişmesini sağlar (Diamond, 1999, s. 224-246). Bununla birlikte Diamond sivil toplumun demokrasinin olmazsa olmaz siyasal ve hukuki kurumlarının yerine geçemeyeceğini fakat bir kez bu kurumlar yerleştiğinde sivil toplumun demokrasiyi daha da kökleştireceğini, yönetime meşruiyet sağlayacağını ve

demokrasiyi daha işler hale getireceğini söyler (Howard, 2010, s .189) Çağdaş toplumlarda demokratikleşme, katılımcılar arasındaki özerk kamusal alanların ortaya çıkışı ve artışı şeklinde (Benhabib, 1992, s. 87) ifade edilebilir. Sivil toplum şirketlerin hesap verebilirliğini artırdığı, hükümetleri sosyal politikalar geliştirme konusunda teşvik ettiği, pazar verimliliği ve iş birliği değerlerini bir araya getirdiği için 'kapitalizmi insanileştiren' bir araç olarak da görülmektedir. Ayrıca özellikle vatandaşlık haklarının yeteri kadar gelişmediği yerlerde sivil toplum hükümetin karar alma süreçlerinde birçok insanın sesini duyurabileceği kanallar sağlar, insanların sivil ve siyasi haklarını korur ve geliştirir, geleceğin siyasi liderlerinin yetiştiği ve yeteneklerini geliştirdiği bir okul görevi görür (Edwards, 2004, s. 13-16). Sivil toplum demokrasinin direkt ve doğrudan deneyimlendiği alandır: vatandaşlar sivil toplum içerisinde tartışmalara katılır, kararlar alır ve bu kararların uygulanmasına katkı sağlar. Sivil toplum vasıtasıyla hükümetlerin demokratik nitelikleri artar çünkü sivil toplum hükümetleri daha sorumlu olmaya teşvik eder ve hükümetlerin vatandaşlara karşı hesap verebilirliğini artırır. Sivil toplum sayesinde kişiler, gruplar ve dernekler aracılığıyla bilgilerini, yeteneklerini ve tutumlarını geliştirirler bu sayede kamusal alanın zenginleşmesine katkı sağlanır. Demokrasi diğer insanlarla bir şeyler yapabilmektir. İfade ve bir araya gelebilme özgürlüğünün garanti altına alındığı bir yerde insanlar bittabi ortak bir gereklilik hasil olduğu zaman kooperatifler, topluluklar, inanç grupları, yardım kuruluşları, sendikalar, her türlü yardımlaşma grupları aracılığıyla bir araya geleceklerdir. Bunların bazıları kısa erimli olmakla birlikte bazıları sosyal ve ekonomik alanın kalıcı aktörleri haline gelebilirler ve seçilmiş temsilcilere, resmî kimliğe ve profesyonel yöneticilere sahip olabilirler (Beetham, 2005, s. 36).

Sivil toplumun demokrasiye her zaman olumlu katkı sunacağı üzerine yazında bir fikir birliği olmadığını tekrar etmekle birlikte sivil toplumun demokrasiye yararlı olduğu düşüncesi iki temel varsayım üzerinde şekillendiği söylenebilir. İlk varsayım Robert Putnam'ın eserlerinde yankısını bulan sivil toplum içerisindeki katılımın kişiler üzerinde pozitif etkilerini vurgulayan ve bu etkinin de daha barışçıl, uyum içinde ve daha demokratik bir toplum yaratacağını savunan görüştür. Sivil toplumun demokrasiye olumlu katkıları olacağını savunan ikinci temel yaklaşım Theda Skocpol'un başını çektiği, sivil toplumun siyasi ve ekonomik gelişimleri etkileyen bir kaynak sağladığını böylelikle hem bireylere hem de topluma yarar sağladığını savunan 'kurumsalcı yaklaşımdır'.

'Sosyal Sermayeci' yaklaşım olarak da adlandırılabilir ilk bakış açısına göre sivil toplum örgütleri 'demokrasi okulları' dır. Otonom organizasyonların varlığı sıradan insanların aileleri ve yakın çevreleri haricinde diğer insanlarla etkileşime geçmelerini sağlayarak birbirlerine güven duymalarını ve tolerans göstermelerini sağlayarak, müzakere yeteneklerini artırarak demokrasiye katkı sağlarlar. Dahası sivil toplum organizasyonları sayesinde edindikleri deneyim katılımcı demokratik bir sistemde rollerini ve kapasitelerini de artıracaktır. Bir kişi sivil toplumun gönüllü organizasyonları içerisinde ne kadar çok katılım sağlarsa normları ve değerleri benimsemesi de o kadar kolay olur. Bu durum da kurumları güçlendirerek demokratik hükümetin performansını artırır (Howard, 2010, s. 189). Ayrıca gönüllü birlikler içinde isteklerini ve arzularını hükümete daha kolay aktarabilen insanlar kendilerini siyasi liderlerin güçlerini kötüye kullanma

olasılıkları karşısında da korumuş olurlar, insanlar yerel ölçekli ya da ulusal ölçekli olsun bir araya geldiklerinde aksi halde çok çıkmayacak seslerini yükseltme imkânı bulurlar (Putnam, 2000, s. 367-368).

Sivil toplumun demokrasiye bir diğer katkısı birliktelik içinde yapılan faaliyetlerin kamusal dâhiliyetin şekillenmesine katkı sağlaması ve vatandaşların kişisel karakterlerinin de buna uygun olarak gelişmesidir. Neredeyse her birliktelikte, katılımcılar diğerleriyle birlikte eylemeyi öğrenir, organizasyonel yeteneklerini geliştirir ve farklılıkları müzakere aracılığıyla çözme kabiliyetlerini artırır. Bu şekilde sonuca ulaşmak insanların kendi verimlilikleri ve beraber iş yapma yeterlilikleri açısından özgüvenlerini artırır. Bu katkılar hiç şüphesiz kamusal hayatın niteliğini de artıracaktır (Beetham, 2005, s. 41). Bununla birlikte demokrasi ile sivil toplumun örtüşmesi gerekir. Demokrasiyi meydana getiren politik haklar kadar sivil toplumu meydana getiren medeni haklar da çok önemlidir (Sarıbay, 2009, s. 651).

Konsensüs ve iş birliğinin sosyal-psikolojik etkilerine vurgu yaparak, katılımın üyelerine ve topluma sağladığı yararları vurgulayan Putnam'ın aksine ikinci yaklaşım grup çatışması ve mücadelesinin tarihsel olarak modern demokrasiyi şekillendirdiğini savunur. Modern bağlamda ise, sivil toplum organizasyonlarını, vatandaşları devletin potansiyel müdahalesine karşı koruyan birer kalkan ya da savunma hattı olarak görürler. Bir başka ifadeyle bir demokratik sistemde, sivil toplum organizasyonları devletin 'organize çıkarlara' karşı kanun ve/veya düzenleme yapmasını engelleyebilirler ya da bu çıkarlar yararına yeni kanunlar ve düzenlemeler yapılmasını sağlayabilirler. Dahası gönüllü organizasyonlar kanun yapıcılara yapılacak potansiyel düzenleme ile ilgili geniş bir çerçeveden bilgi aktarabilir, yeni bakış açıları sunabilir ya da onlara baskı yapabilirler bu da daha efektif ve eşitlikçi politika yapımına katkı sağlar (Howard, 2010, s. 189).

5. 'Sivil' ve 'Demokratik' Bir Sivil Toplum Nasıl Sağlanabilir?

İnsanı özgürleştirerek, ona kimliğini, kişiliğini ve toplum içindeki yerini, kişinin serbest iradesiyle belirleme imkânı veren demokrasi, kişinin özgürleşmesini ve hem kendisi ile hem de bulunduğu toplumla barışık bir hayat sürmesini sağlar (Karpas, 2017, s. 9). Birçok çalışma demokrasiyi topluma yerleştirme mücadelesinin güçlü bir örgütsel ekosistem olmaksızın çok zor olacağını savlamaktadır. Çünkü bağımsız örgütlerin siyasal katılımı harekete geçirmek ve devleti vatandaşlar nezdinde daha hesap verebilir hale getirmek gibi fonksiyonları vardır (Edwards, 2004, s. 74). Mark Warren (2001) bu demokratik etkiyi üç kategoride inceler: Kamusal alanı destekleme, demokratik katılım ve müzakere için vatandaşları cesaretlendirme, demokratik kurumları temsil ve meşruiyet ile sigorta altına alma.

Özgürlük, demokrasi ve eşitlik iyi toplumun temel karakteristikleri olarak öne çıkar. Bu üç idealin başarılması devlet dışı eylemler için önemli sonuçlar doğurur. İyi toplum kamusal alanın sağlığını olumlu anlamda etkilediği gibi örgütsel hayatı da şekillendirir. Yukarıda gönüllü birlikteliklerin, ayrımcılık, eşitsizlik, gücün kurumsallaşması ve bir merkezde toplanması gibi olumsuzlukları engellemekte yetersiz kalacağından bahsedilmişti. Çünkü evrensel hakların garantörü devlettir

dolayısıyla hükümetlerin eylemleri kamusal alan ve örgütsel hayat için; bir diğer ifadeyle kişisel çıkarların temsili ve kamusal çıkarın gerçek dışavurumu için hayatidir. Aksi halde belirli birtakım çıkarlar duyulur hale gelirken diğerleri seslerini duyuramama tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar (Edwards, 2004, s. 88).

Eğer insanlar içinde buldukları ekonomik sistem tarafından sömürüldüklerini, katılım sağladıkları siyasi sistem tarafından görmezden gelindiklerini, dâhil oldukları sosyal sistem içerisinde ırkları, cinsiyetleri ve tercihleri yüzünden dışlandıklarını hissedersen bu sistemlere aidiyet hissedemezler. Vatandaşları 'katılım'dan uzaklaştıran kökleşmiş problemlerin üstesinden gelmek hükümetlerin sorumluluğudur. Modern toplumda sivil toplum kavramı sivilleşmeyi anlatır. Eğer devlet toplumdan, toplumsal beklentilerden, etkilerden ve taleplerden soyutlanmışsa sivil toplum devlet içerisinde varlığından söz edilmeyecek durumda demektir. Bir devlet her şeye muktedir ise ne birey ne de bireyin devletle arasındaki kurumların devletten bağımsız bir şahsiyet geliştirme şansları yoktur. Dolayısıyla sivil toplum devletle birey arasındaki ara kademeler şeklinde tanımlanırsa bu tanım sınırlı bir tanım olacaktır (Çaha, 2005, s. 16). Öte yandan bir kere sivil toplum ortadan kaldırıldığında, yeniden canlanma çok yavaştır. Sivil toplum devletten bağımsız olarak var olmasına rağmen, büyümesi ve gelişmesi devletin kabulüne bağlıdır. İnsanlar korkmadan, ortak ilişki kurmak, özgürce konuşmak, yayın yapabilmek ve sosyal ve politik süreçlere katılmak için özgürlüğe sahip olmalıdır. Böyle bir özgürlük olmadan, sivil toplum en iyi ihtimalle yarım/eksik olacaktır. Fakat belirtmek gerekir ki, devlet sivil toplum için elzemdir. Devletsiz bir sivil toplumdan bahsedemeyiz fakat sivil toplumsuz devlet mümkündür (Türköne, 2005).

Liberal temsili demokrasi için devlet, piyasa ve sivil toplum üç farklı etkinlik alanı olarak öne çıkmaktadır ve sivil toplum devletin temsil ettiği politika alanı ve bireylerin ekonomik etkinliklerinin alanı olan piyasa alanı dışındaki üçüncü alandır (Erdoğan-Tosun, 2005a). Lakin belirtmek gerekir ki bugünün sorunlarını çözmek için ne piyasa mekanizması ne planlayıcı devlet ne de sivil toplum tek başına çözüm merciidir (Battaglini vd., 2001'e atfen Erdoğan-Tosun, 2005a, s. 30). Denge sürekli değiştiği için devlet, sivil toplum ya da piyasa tek başlarına etkin olamamakta ve her biri diğer ikisine daima ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla bu üç alanın birlikte ve uyum içinde bir arada var olması gerekir. Lakin, kişilerin kamusal alanda ve örgütsel hayatta eşit bir şekilde var olmaları, ekonomik hayatın regülasyonu ve toplumda güven hissinin sağlanması ve temel insani haklardan yararlanılmasını sağlayacak yasaların yapılması hükümetlerin sorumluluğudur. Unutulmamalıdır ki iyi hükümetler iyi vatandaşlar yaratır (Edwards, 2004). Öte yandan iyi hükümetlerin yaratılması için de iyi vatandaşlara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla sivil ve demokratik bir toplumun inşası için devlet ve vatandaşlar eşit şekilde sorumludur.

Gerçek otonomi vatandaşların, kendilerini ilgilendiren ve kendi yakın çevreleriyle ilgili kararlara katılımı sağlandığında anlam kazanır ve en iyi bu seviyede başarılabilir (Machperson, 1977). Tekrar hatırlamak gerekirse radikal demokrasi vatandaşların siyasete ve genel olarak kamusal hayata aktif katılımını sivil erdemlerinin ve kendi farkındalıklarının gelişmesi açısından hayati olarak görmekteydi. Radikal demokrasi bireylerin siyasete katılımını demokratik sistemin

meşruiyeti için gerekli görmektedir (Machperson, 1977). Demokrasinin radikal anlayışı ile desteklendiğinde siyasi olarak ilgili ve dikkatli vatandaşlar ve sivil toplum örgütü üyeleri arttıkça, kamusal tartışmalar ve temsilcilerin hesap verebilir eylemlerde bulunmaları için üzerlerinde hissedecekleri baskı da artacaktır (Beetham, 1994).

Kamusal alan iyi toplumun yaşadığı/yaşayabileceği problemler için potansiyel çözümlerin üretildiği alanlar yarattıkları ve seçmenleri harekete geçirerek fikirlerini desteklemelerine olanak sağladıkları için çok önemlidirler. Kamusal alanlar örgütlerin çıkarlarını ve amaçlarını dile getirebilecekleri alanlar yaratır, gruplar arasında görülen farklılıkların çözümünü sağlar ve adil ve demokratik oydaşmayı meşru kılar (Edwards, 2004). Bununla birlikte kamusal alan devlet ve/veya piyasa tarafından manipüle edilebilir/edilmiş olabilir. Bu gerçeğe dikkat çeken Herzog (2000) ilkeli akılcı tartışmanın başından beri devletin manevralarıyla ve siyasi entrikalarla zehirlenmiş olduğunu iddia etmektedir.

Kamusal alanın zehirlendiği iddiası temelini Marx'ın yazılarından almaktadır. Marx, sivil toplumun daha rafine davranışlara sahip insanlardan ve değiş tokuşa dayalı bir ilişki içinde birbirine bağımlı insanlardan oluşmadığına inanıyordu. Ona göre sivil toplum daha çok, üretim araçlarının sahiplerinin, mülkiyetten yoksun nüfusun çoğunluğunu kölelik altında tutmak için baskı kullandığı bir toplumdur. Toplumun mülk sahibi ve mülksüz gruplara ayrılması ve üretim arasındaki bağlantılar sivil toplumu ayırt eden özelliklerdir. Buradan hareketle Marxist-Leninistler kendilerini sivil toplum düşmanı olarak görmüşlerdir (Shils, 1991, s. 6-8). Öte yandan sivil toplumu kamusal alan olarak gören düşünce, Marx'ın düşüncelerinin etkisiyle geliştirilmiş olsa da kamusal alan söylemi marksizmin eleştirel düzeyde yeniden inşa edilmeye çalışıldığı Frankfurt okuluna dahil olan düşünürlerce geliştirilmiştir (Kellner, 1989). Buradan hareketle eleştirel teorisyenler için sağlıklı bir sivil toplum, ortak anlamlar aracılığıyla üyeleri tarafından yönlendirilen bir toplumdur. Sağlıksız bir sivil toplum ise güç, para ya da her ikisi tarafından sömürgeleştirilmiş toplumdur (Chambers, 2002).

Kamusal alan kavramı, sivil toplum üyelerinin ortak işlerini, her birinin özel çıkarlarını aşan kolektif söylem yoluyla koordine etme kapasitelerini ifade eder (Calhoun, 2001). Bu kapasitenin manipüle edilememesi ve etkin bir sivil toplumun varlığı için bağımsız ve çeşitlenmiş medya büyük bir rol oynar. Bağımsız ve çeşitlenmiş medya çok yönlü kamusal tartışmalar için bir alan sağlar ve böylece olası katılımcıların dışlanması engellenmiş olur (Cohen, 1989). Ayrıca böyle bir medya karar alıcıların eylemleri karşısında bir gözlemci rolü (*watchdog*) de görecektir. Toplum Fraser'ın (1990) belirttiği gibi 'madun karşı-kamuları' da içermektedir. Etkin bir kamusal alan kamuyu oluşturan tüm parçaların etkin bir şekilde varlıklarını devam ettirebildikleri, birbirleri arasında bir güç dengesinin sağlandığı durumlarda var olur. Bir toplumda sınırlanan kimlikler, sınıflar, söylemler ve fikirler varsa orada kamusal alan işler halde değildir (Young, 2000). Dolayısıyla toplumun sivil demokratik değerlerin üretilebilmesi için güçlü olması ve bu gücün onu oluşturan tüm parçalara adil bir biçimde dağıtılmış olması gerekmektedir. Eğer toplum sivil demokratik değerleri üretecek kadar güçlü değilse ya da devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkide devletin baskıcı tutumu artarsa demokrasi biçimselliğe kayacak ve içeriğini kaybetme tehlikesiyle

karşı karşıya kalacaktır (Erdoğan-Tosun, 2005b). Dolayısıyla kamusal alan yalnızca bir müzakere, katılım ve dolayım alanı değil aynı zamanda “çoğulculuk ethosunun yaşama geçirildiği mekândır” (Keyman, 2005, s. 113). Aslında, sivil toplum ne kadar çeşitliyse, kamusal alan da o kadar eleştirel olacaktır. Çeşitlilik de demokrasinin bekçi köpeğidir ve sonuçların birçok farklı perspektiften görülmesini ve test edilmesini sağlar (Chambers, 2002, s. 100).

Bununla birlikte etkin bir sivil toplum ve güçlü bir demokrasi için yalnız başlarına hem örgütsel hayat hem kamusal alan hem de iyi toplum eksik ve kusurludur. Yan yana durduklarında ise birbirlerinin güçlü yanlarını ve zayıflıklarını uyumlu bir hale getirme ve böylece birbirlerinden faydalanma şansları vardır. Kapsayıcı ve iyi eklemlenmiş/çok boğumlu bir örgütsel hayat iyi bir toplum için harekete geçirici bir güç olabilir. İyi toplumun başarımları da bağımsız ve demokratik bir örgütsel hayata temel teşkil eder. Lakin işler bir kamusal alan olmadan ikisi de mümkün değildir çünkü işler bir kamusal alan olmadığında örgütler iyi toplumun araçlarını ve amaçlarını tanımlayacak bir alana sahip olamazlar (Edwards, 2004).

Demokratik bir hükümet sisteminin başarılı olabilmesi için eski demokrasilerin sahip olduğu fakat yeni demokrasilerin de sahip olması gereken bir takım ön şartlar vardır. İşleyen bir devlet, etkin bir kamu yönetimi, minimum seviyede de olsa bir millet birliği, devlet yönetimiyle çoğunluğun inandığı din arasındaki ayrım ve tutarlı bir ekonomi. Ayrıca eski demokrasilerde hukukun üstünlüğü ilkesi seçim demokrasisinden de önce oturmuştu, hukukun üstünlüğü ilkesi olmadan seçim demokrasisi bile yapmacık hale gelir (Beetham, 2005). Son olarak, demokratik yönetim, modern bürokratik devletin yalnızca hukukun üstünlüğü ilkesince denetlenmesi anlamına gelmez. Alttan denetimi sağlayan, karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştiren bir ‘kamusal iletişim mekânı’ demokratik bir yönetim için gereklidir. Yani devlet iktidarının meşruluğu sadece yasalara değil diyalog ve iletişime dayalı rasyonellik anlayışı üzerine kurulmuş normatif ilkelerce değerlendirilmelidir (Keyman, 2005).

Edwards’ın (2004) belirttiği gibi etkin bir sivil toplum için öncelikle örgütsel ekosistemdeki boşluklar ve zayıflıklar düzeltilmelidir. Eğer örgütsel ekosistem kendiliğinden zayıf ve eksik ise orada sivil toplum güçsüz ve çelimsizdir. Örgütsel ekosistem işler hale geldiğinde ya da işler bir örgütsel ekosistemin varlığı, sivil ve demokratik bir toplum için bir ön koşul olsa da yeterli olmayacaktır. Bu örgütsel hayatın ‘iyi’ olan her ne ise o ‘iyi’ ye yöneltilmesi gerekmektedir. Devletten özerk bir örgüt bünyesinde üyeliğin gönüllü olması, gönüllü üyeler arasındaki iş birliğinin muazzam olması o örgütün ‘sivil’ bir örgütlenme olması için yeterli değildir. Burada devreye iyi toplum vizyonu girmekte ve sivil ve demokratik bir toplumu oluşturacak harca mayasını eklemektedir. Bu maya ayrımcılığın ortadan kaldırılması, demokrasinin yeniden canlandırılması, sefaletin azaltılması gibi normatif hedeflerdir. Bununla birlikte iyi toplum anlayışları, araçlar ve amaçlar birbirleriyle mücadele ve çatışma içinde olan bakış açıları ortaya çıkarır. Normatif değerlerde farklılaşma olabileceği gibi, normatif değerlere nasıl ulaşılabileceği noktasında da farklı görüşlerin olması doğaldır. Bu farklı bakış açılarının demokratik bir şekilde bir arada bulunması ve mümkünse konsensüsün sağlanması için ise ihtiyacımız olan işler bir kamusal alandır. Kamusal alanın yokluğunda farklılıklardan ortaklıklar yaratılamaz. İşleyen

bir kamusal alan varsa sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyen politikalara, norm ve kurallara farklılıklardan yaratılan ortaklıklar çerçevesinde ulaşılacaktır.

6. Sonuç

Günümüzde demokratik toplumun göstergesi sayılan çoğulculuk, hoşgörü ve hukukun üstünlüğü gibi kriterler, aynı zamanda sivil toplum anlayışının bünyesinde bulunan kriterlerdir (Caniklioğlu, 2007, s. 94). Bu anlamda demokrasi 'sivil toplum' aidiyetli bir kavramdır (Çağlar, 1993, s. 268). Sivil toplum modern dünyada ister ulusal ister uluslararası seviyede olsun aktif siyasi katılım noktasında en önemli alanı sağlar (Beetham, 2005, s. 122). Sivil toplum savunucularının bir kısmı için bağımsız bir sivil toplumun kazanılması, sağlıklı bir demokrasi için önkoşuldur ve nispeten ya da tamamen yokluğu, çeşitli çağdaş sosyo-politik hastalıkların bir nedeni ve/veya etkisi olarak sık sık ileri sürülmektedir. Bununla birlikte verili bir toplum için 'demokrasi'nin ve 'sivil'liğin varlığı 'sivil' ve 'demokratik' bir toplumu kendiliğinden var kılamaz. Bu çalışmanın tartıştığı şekilde öncelikle sivil toplumun sivilliğinin Edwards'ın (2004, s. 2-4) özellikle vurguladığı gibi hem bir isim (toplumun bir kısmı), hem bir sıfat (toplumun bir türü olarak) hem de sosyal mücadelenin gerçekleştiği bir alan (kamusal alan) olarak bahsi geçen verili toplum için anlamlı olması gerekmektedir.

Demokratik bir sivil toplum için de demokrasinin liberal kuram yok sayılmadan radikal bir şekilde de algılanıyor olması gerekmektedir. Yukarıda açıklandığı şekliyle katılım ve müzakere köklerini radikal demokrasi kuramından alan ve sivil toplumun demokratikliğinin sağlanması için olmazsa olmaz bir durumu ifade etmektedir. Çünkü işleyen bir demokrasi ve güçlü bir sivil toplum için öncelikle güçlü vatandaşlara ihtiyaç vardır. Barber'ın (1984, s. 232) belirttiği gibi bireyler ancak doğrudan katılım hakkıyla vatandaş olabilirler ve siyasi sistem katılımcı bir demokrasiye dönüşebilir (Machperson, 1977). Katılım olanaklarının varlığı örgütsel hayatın gücüyle doğrudan ilgilidir. Bir diğer ifadeyle, 'sivil' ve 'demokratik' bir toplum ancak, ahlaki ve medeni amaçları olan güçlü bir ekosistemin var olduğu ve bu ekosistemin de özgür ve demokratik bir kamusal alan içinde işlediği yerlerde var olabilir. Aksi halde örgütsel hayatın zayıf olduğu ama iyi toplum vizyonu ve işleyen bir kamusal alanın olduğu durumlarda insanlar fikirlerini etkili bir şekilde kamusal alana taşıyamayacaklar, örgütsel hayatın güçlü olduğu ama iyi toplum vizyonundan yoksun olan bir toplumda bir kamusal alan olsa da güçlü olanlar zayıf olanları ezebilecek, iyi toplum vizyonuna sahip güçlü bir örgütsel hayat işleyen bir kamusal alanın yokluğunda farklı görüşler arasında ortaklıkları ve konsensüsü yaratamayacaktır.

Sivil toplumun her tezahürü için temelde onu besleyecek iki adım atılmalıdır. Birincisi örgütsel hayat, kamusal alan ve iyi toplum arasındaki etkileşimi sağlayacak ön koşulların güçlendirilmesi: eşitsizliğin ve ayrımcılığın her türlüüne karşı çıkarak, insanlara aktif vatandaşlar olmaları için daha çok araç temin ederek, politikayı katılımın daha çok destekleneceği bir hale getirmek için reforma tabi tutarak, örgütlerin bağımsızlığını ve iletişim yapılarını garanti altına alarak, kurumlar arasında ortaklığı, müttefikliği ve koalisyonu sağlayacak güçlü bir zemin inşa etmek;

ikincisi, vatandaşların iyi toplum uğruna, kamusal alan aracılığıyla aktif olarak eyleyebilecekleri örgütsel hayattaki yenilikleri destelemek (Edwards, 2004). Ayrıca yoksulluk ve eşitsizlik önlenerek üç bakış açısının savunuları da daha anlamlı hale gelir. Hükümetlerin örgütsel hayatı ve kamusal alanın bağımsızlığını; hesap verebilirlik, saydamlık, diyalog ve tartışmanın sağlanması için bir araç olarak fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri adına, garanti altına alma mecburiyeti vardır. Bu mecburiyet en iyi şekilde medeni ve siyasi hakların hukuki olarak korunması, ifade özgürlüğünün ve örgütlenme özgürlüğünün benimsenmesi, vatandaş katılımının ve bağımsız medyanın var olmasına olanak sağlayacak çerçevenin hazırlanması ile olur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2009). Kent Devletinden İmparatorluğa (6. Baskı). İmge Kitapevi.
- Balibar, E. (2018). Demokrasinin Demokratikleşmesi'nden Bahsetmemiz Gerekir. <https://gazetekarinca.com/demokrasinin-demokratiklesmesinden-bahsetmemiz-gerek-etienne-balibar/>
- Barber, B. (1984). Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age. University of California Press.
- Beetham, D. (1994). Defining and Measuring Democracy. Sage.
- Beetham, D. (2005). Democracy: A Beginner's Guide. One World Publication.
- Beetham, D. (2006). Demokrasi ve İnsan Hakları (1. Baskı). Liberte Yayınları.
- Benhabib, S. (1992). Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas. İçinde C. Calhoun (Ed.), Habermas and Public Space (ss. 73-98). The MIT Press.
- Berg, B., & Lune, H. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (1. Baskı). Eğitim Yayınevi.
- Boye, H. C. (1993). Practical Citizenship and the GOOD Society. The Newsletter of PEGS, 3(2), 9-10.
- Calhoun, C. (2001). Civil Society and the Public Sphere: History of the Concept. İçinde International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (ss. 701-706). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.03070-1>
- Caniklioğlu, M. D. (2007). Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İz Düşümleri (1. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Cavallar, G. (2012). Cosmopolitanisms in Kant's philosophy. Ethics & Global Politics, 5(2), 95-118. <https://doi.org/10.3402/egp.v5i2.14924>
- Chambers, S. (2002). A Critical Theory of Civil Society. İçinde Simone Chambers & W. Kymlicka (Ed.), Alternative Conceptions of Civil Society (ss. 90-110). Princeton University Press.
- Champlin, D. P., & Knoedler, J. T. (2005). Whither, or Wither, the Good Society? Journal of Economic Issues, 39(2), 455-463. <https://doi.org/10.1080/00213.624.2005.11506823>
- Cohen, J. (1989). Deliberation and Democratic Legitimacy. İçinde A. P. Hamlin & P. Pettit (Ed.), The Good Polity Normative Analysis of the State (ss. 17-34). Basil Blackwell.
- Çağlar, B. (1993). "Hukuk"la Kavranan "Demokrasi ya da "Anayasal Demokrasi". Anayasa Yargısı Dergisi, 10, 233-276.
- Çaha, Ö. (2005). Sivil Toplum Üstüne (EDAM, Ed.; ss. 9-22). Kaknüs Yayınları.
- Çaha, Ö. (2016). Demokrasi (H. Çetin, Ed.; ss. 297-355). Orion Kitapevi.
- Dahl, R. (2017). Demokrasi Üzerine (4. bs). Phoenix Yayınevi.
- Dahlberg, L. (2004). The Habermasian Public Sphere: A Specification of the Idealized Conditions of Democratic Communication. Studies in Social and Political Thought, 1-18.
- De Tocqueville, A. (2016). Amerika'da Demokrasi (1. bs). İletişim Yayınları.

- Diamond, L. J. (1994). Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*, 5(3), 4-17. <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0041>
- Diamond, L. J. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Johns Hopkins University Press.
- Dlabac, O. (2014). Assessing liberal and radical democracy and its political support: A comparative analysis at the subnational level of the swiss cantons. <https://doi.org/10.5167/UZH-104929>
- Dryzek, J. S. (2002). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations* (1. bs). Oxford University Press/Oxford. <https://doi.org/10.1093/019925043X.001.0001>
- Edwards, M. (2004). *Civil Society*. Blackwell Publishing.
- Elliott, A. (2014). Structuration theories: Giddens and Bourdieu. İçinde A. Elliott (Ed.), *Routledge Handbook of Social and Cultural Theory* (ss. 56-74). Routledge.
- Erdoğan-Tosun, G. (2005a). Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir Mi? İçinde EDAM (Ed.), *Sivil Toplum ve Demokrasi* (ss. 23-54). Kaknüs Yayınları.
- Erdoğan-Tosun, G. (2005b). Türkiye'de Devlet Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekiştirilmesinin Önündeki Engeller. İçinde EDAM (Ed.), *Sivil Toplum ve Demokrasi* (ss. 123-144). Kaknüs Yayınları.
- Etzioni, A. (2000). Creating Good Communities and Good Societies. *Contemporary Sociology*, 29(1), 188-195.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26, 56. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. MIT Press.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3. ed). Stanford Univ. Press.
- Herzog, D. (2000). *Poisoning the Minds of the Lower Orders*. Princeton University Press.
- Heywood, A. (2011a). *Siyaset* (5. bs). Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2011b). *Siyasi İdeolojiler* (4. bs). Adres Yayınları.
- Howard, M. M. (2010). Civil Society and Democracy. İçinde H. K. Anheier, S. Toepler, & R. List (Ed.), *International Encyclopedia of Civil Society* (ss. 186-191). Springer.
- Jenei, G., & Kuti, E. (2008). The Third Sector and Civil Society. İçinde S. Osborne (Ed.), *The Third Sector in Europe* (ss. 9-25). Routledge, Taylor and Francis Group.
- Karpat, K. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi* (9. bs). Timaş Yayınları.
- Kellner, D. (1989). *Critical theory, Marxism, and modernity*. Johns Hopkins University Press.
- Keyman, F. (2005). Kamusal Alan, Sivil Toplum ve Demokrasi. İçinde EDAM (Ed.), *Sivil Toplum ve Demokrasi* (ss. 99-122). Kaknüs Yayınları.
- Keyman, F. (2006). Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni (1. bs). Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Kocka, J. (2004). Civil society from a historical perspective. *European Review*, 12(1), 65-79. <https://doi.org/10.1017/S106.279.8704000067>
- Kyriazis, N., Economou, E. M. L., & Zachilas, L. (2012). Direct Democracy And Social Contract In Ancient Athens. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.1061308>
- Laine, J. (2014). Debating Civil Society: Contested Conceptualizations and Development Trajectories. *International Journal of Not-for-Profit Law*, 16(1), 59-77.
- Lang, S. (2014). *NGOs, civil society, and the public sphere* (1., paperback ed). Cambridge Univ. Press.
- Machpenson, C. B. (1977). *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford University Press.

- O'Donnell, G. A. (2004). Why the Rule of Law Matters. *Journal of Democracy*, 15(4), 32-46. <https://doi.org/10.1353/jod.2004.0076>
- Punch, K. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş* (4. bs). Siyasal Kitapevi.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and revival of American Community*. Simon and Schuster.
- Roepke, W. (1995). *The Moral Foundations of Civil Society*. Routledge.
- Roßteutscher, S. (2002). Advocate or Reflection? Associations and Political Culture. *Political Studies*, 50(3), 514-528. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00382>
- Rousseau, J. J. (1994). *Social Contract*. İçinde C. Betts (Ed.), *The Social Contract* (ss. 3-42). Oxford University Press.
- Sancar, M. (2008). "Devlet Akli" Kısacasında Hukuk Devleti (4. bs). İletişim Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2009). *Türkiyede Demokrasi ve Sivil Toplum*. İçinde E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Ed.), *Türkiyede politik Değişim ve Modernleşme* (ss. 645-665). Dora Yayın Dağıtım.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Sentez Yayıncılık.
- Schemeil, Y. (2000). Democracy Before Democracy. *International Political Science Review*, 21(2), 99-120.
- Schumpeter, J. A. (1952). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Anwin University Books.
- Seligman, A. B. (1998). Between Public and Proivate. *Society*, 35(3), 28-36.
- Shils, E. (1991). The Virtue of Civil Society. *Government and Opposition*, 26(1), 3-20.
- Şenel, A. (2013). *Siyasal Düşünceler Tarihi* (4. bs). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Taylor, C. (1990). Modes of Civil Society. *Public Culture*, 3(1), 95-118.
- Touraine, A. (2015). *Demokrasi Nedir?* (6. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Türköne, M. (2005). Devletli Sivil Toplum. İçinde EDAM (Ed.), *Sivil Toplum ve Demokrasi* (ss. 89-98). Kaknüs Yayınları.
- Walzer, M. (1998). The Idea of Civil Society A Path to Social Reconstruction. İçinde E. J. Dionne (Ed.), *Community Works: The Revival of Civil Society in America* (ss. 123-143). Brooking Institute.
- Warren, M. (2001). *Democracy and Association*. Princeton University Press.
- White, G. (1994). Civil Society, Democratization and Development (1): Clearing the Analytical Ground. *Democratization*, 1(3), 61-72.
- Winer, M. L. (2008). Tikkun Olam: A Jewish Theology of "Repeiring the World". *Theology*, 111(864), 433-441.
- Young, I. (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.

How Can a ‘Civil’ and a ‘Democratic’ Civil Society Be Possible?

Erdi TOPÇUOĞLU*

The main goal of this theoretical study is to answer how and under what conditions a “civil” and “democratic” civil society can exist. Yet, the study should only be viewed as an attempt to comprehend. The qualitative research method is used in this study. The research method used can also be described as secondary research. According to Punch (2016, p. 15), scientific research aims to explain the data. The explanation focuses on the ‘how’ and ‘why’ of the event and/or phenomenon. On the other hand, to answer the ‘how’ and ‘why’ questions, the ‘what’ question must be answered first. Therefore, a good examination of both the concept of civil society and the concept of democracy, and the determination of ‘what’ these two concepts are, become sine qua non for the attempt to analyze the problematic at the end of the study.

It is possible to find a good deal of definitions of civil society. Parallel to these definitions, we can summarize the characteristics of civil society as follows (Çaha, 2005, pp. 15-16): (1) The relations between the state and society are regulated according to legal norms and the state is managed by civil society under the shadow of law. (2) Natural law constitutes the basic reference of all legal regulations. (3) Community goals consist of a differentiated structure. (4) Social groups are free to organize for any purpose, and the reason for their organization is to defend the interests of the group members. (5) Social groups are autonomous and independent from the state. Yet, even in its current usage, it is seen that the concept has different meanings in different perceptions, in different cultures and in different countries (Kocka, 2004, p. 65). However, in discussions of civil society, or in different perceptions of civil society, three different schools stand out in general. These are (1) civil society as associational life, which sees civil society as a part of society, (2) civil society as good society, which sees civil society as a form of society. and (3) civil society as a public sphere, which provides an opportunity for negotiation, dialogue and communication within the society. In general, the first two schools of thought come to the fore because they converge on a fundamental point – it is assumed that a healthy organizational life contributes to the ‘good society’ and even produces it – while the public sphere is neglected (Lang, 2014, p. 34).

Democracy, on the other hand, in its simplest form, is a decision-making method in which all members of a group, community or society have an equal say and have equal rights in the

* Bartın University, Bartın, Türkiye, E-mail: etopcuoglu@bartin.edu.tr ORCID: 0000-0002-3596-3611

evaluation of their ideas (Beetham, 2005, p. 2). The origin of the term can be traced back to Ancient Greece. Derived from the Greek word *kratos* meaning power or rule, and *demos* meaning people, the term democracy can simply be defined as ‘rule by the people’ (Heywood, 2011a, p. 102). According to Joseph Schumpeter (1952, p. 269), ‘democracy is a political decision-making mechanism in which individuals come to power by popular vote at the end of a competition.’ Although definitions of democracy are gathered at the point of “rule of the people by the people” (Çaha, 2016, p. 197), the questions of who the people will consist of, how they will govern, and what will be the limits of this administration reveal different forms of democracy and different definitions of democracy. While Schumpeter’s definition limits democracy to an ‘representative election’, according to the first definition, democracy is more broadly ‘rule by the people’. In this article, democracy is analyzed by comparing liberal and radical democracy theories.

Although there is no consensus in the literature on the fact that civil society will always contribute positively to democracy, it can be said that the idea that civil society is beneficial to democracy is shaped on two basic assumptions. The first assumption is the view that emphasizes the positive effects of participation in civil society, which is echoed in the works of Robert Putnam, and argues that this effect will create a more peaceful, harmonious and more democratic society. The second basic approach, which argues that civil society will make positive contributions to democracy, is the ‘institutionalist approach’, led by Theda Skocpol, which argues that civil society provides a resource that affects political and economic developments, and thus benefits both individuals and society.

Pluralism, tolerance, and the rule of law, which are considered as the indicators of a democratic society today, are also criteria within the understanding of civil society (Canikliolu, 2007, p. 94). In this sense, democracy is a concept of ‘civil society’ (alar, 1993, p. 268). In the modern world, civil society is the most important arena for active political participation, whether at the national or international level (Beetham, 2005, p. 122). For some civil society advocates, the establishment of an independent civil society is a prerequisite for a healthy democracy, and its absence is frequently cited as a cause and/or effect of various contemporary socio-political ills. However, the existence of ‘democracy’ and ‘civility’ for a given society does not imply the existence of a ‘civil’ and ‘democratic’ society. First and foremost, as Edwards (2004, p. 2-4) emphasizes, civility is both a noun (a part of society), an adjective (as a type of society), and a space (public) where social struggle takes place. It should be relevant to the given society.

For a democratic civil society, democracy must be perceived in a radical way without ignoring liberal theory. As explained in the article, participation and negotiation is an indispensable condition for the democracy of civil society, which takes its roots from the theory of radical democracy. For a functioning democracy and a strong civil society, strong citizens are needed. As Barber (1984, p. 232) states, individuals can only become citizens with the right of direct participation and on this basis the political system can turn into a participatory democracy (Machperson, 1977, p. 112). The existence of participation opportunities is directly related to the power of organizational life. In other words, a ‘civilian’ and a ‘democratic’ society can only exist

where there is a strong ecosystem with moral and civic purposes and this ecosystem operates in a free and democratic public space. Otherwise, in cases where the organizational life is weak but there is a good society vision and a functioning public sphere, people will not be able to effectively convey their ideas to the public sphere. A strong organizational life with a vision of society will not be able to create partnerships and consensus among different views in the absence of a functioning public sphere.

For every manifestation of civil society, two steps must be taken that will basically improve it. The first is to strengthen the preconditions that will ensure the interaction between organizational life, public sphere, and good society. These preconditions can be listed as these: (1) to oppose all forms of inequality and discrimination, (2) to provide people with more tools to be active citizens, to reform policy to make participation more supportive, (3) to ensure the independence of organizations and their communication structures, (4) to ensure partnership, alliance, and inter-institutional partnerships. The second is to support innovations in organizational life that citizens can act actively for the sake of good society through the public sphere. In addition, the advocacy of the three perspectives becomes more meaningful by preventing poverty and inequality.

2022 Fransa Başkanlık Seçimlerindeki Temel Dinamik: Popülizm

Main Dynamics of the 2022 French Presidential Elections: Populism

Galip Emre YILDIRIM*

Öz

Nisan 2022'de gerçekleşen Fransa Başkanlık seçimleri, sonuçları itibariyle birçok açıdan Fransız siyaseti için dönüm noktası niteliğindedir. 2022 seçimleri, Macron'un tekrar seçilmesiyle, Fransada 2017'den itibaren başlayan siyasi dönüşümün artık pekiştiğini gösteren bir unsurdur. Bu siyasi dönüşüm, iki yeni kamp üzerinden gelişimini sürdürmektedir. Buna göre ulusçular ve enternasyonalistler Fransız siyasetinde yükselen iki akım olarak belirmektedir. Ana akım sağ ve sol partilerin seçmenleri ikna edici siyaset üretememesi nedeniyle, radikal sağ ve radikal sol partiler popülist stratejilerle 2017'den bu yana oy oranlarını yükseltmektedirler. Söz konusu çalışmada merkez sağ ve merkez sol partilerin seçmenleri ikna edici siyaset üretememesi nedeniyle, radikal sol ve radikal sağ partilerin popülist stratejilerle Fransız siyasetini dönüştürücü etkisi irdelenmektedir. Çalışmada popülizm kavramı teorik olarak tartışılmıştır. Çalışmanın hipotezlerinin doğrulanması için nitel araştırma yöntemiyle toplanan veriler, seçim sonuçlarından elde edilen istatistiki verilerle birlikte incelenmiştir. Buna göre, 2022 seçimlerine katılan adayların programları ve seçim stratejileri nitel yöntemle karşılaştırmalı içerik analizine tabii tutulmuştur. Merkez sağ ve merkez solun siyaset üretememesi sonucunda, iki türlü seçim davranışının ortaya çıktığı görülmüştür: Seçmenlerin bir kısmı mevcut siyasi ortamı protesto ederek oy kullanmama eğilimi gösterirken, bir kısmı da radikal ideolojilere karşı baraj oluşturma davranışını içselleştirmektedir. Sonuç olarak belirsiz bir ideolojik duruş sergileyen ve sonrasında sağ siyasi kanada kayan Macron rahat bir şekilde başkan seçilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 2022 Fransa Başkanlık Seçimleri, Popülizm, Fransa Siyaseti, Macron, Mélenchon, Le Pen

Abstract

The French Presidential election, which took place in April 2022, was a turning point for French politics for several reasons. The 2022 election, which resulted in the re-election of Macron, demonstrated that the political transformation that started in 2017 in France has now consolidated. This political transformation continues its development through two new camps. Accordingly, nationalists and internationalists (globalists) appear as two rising ideological camps in French politics. Because of the fact that central right and left parties are not able to produce politics that can convince the voters, the extreme right and extreme left parties have been increasing their vote rates with populist strategies since 2017. The present study offers an analysis on the transformative effect of the radical left and radical right parties on French politics with populist strategies. Accordingly, the concept of populism was

* Nantes Université, Fransa, E-posta: gemreyildirim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7833-7146

subjected to a theoretical discussion. In order to verify the hypotheses of the study, the data collected by qualitative and quantitative research methods were brought together and examined. Accordingly, the programs and election strategies of the candidates participating in the 2022 elections were subjected to content analysis with the qualitative method. The elections results were also analyzed with the data obtained from the French governmental resources. The inability of the center-right and center-left to produce convincing politics has turned into two types of electoral behavior. As a result, Macron, who has an ambiguous ideological stance, can easily be re-elected as the president of France.

Keywords: 2022 French Presidential Elections, Populism, French Politics, Macron, Mélenchon, Le Pen

1. Giriş

Nisan 2022'de gerçekleşen Fransa Başkanlık seçimleri, sonuçları itibariyle birçok açıdan Fransız siyaseti için dönüm noktası niteliğindedir. Esasen bu seçimin sonuçları, Fransa'da 2017'den itibaren başlayan siyasi dönüşümün artık pekiştiğini gösteren bir unsurdur. Söz konusu dönüşüm 2017'de başkan olarak seçilen Emmanuel Macron'un siyasi çizgisinin ne sağ siyasete ne de sol ideolojiye oturmamasıyla doğrudan ilintilidir. Bu dönüşüm, literatürde yıkıcı, parçalayıcı oy manasına gelen *vote disruptif* olgusunun olağan bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Pascal Perrineau'ya (2017, s.16) göre Macron'un 2017 seçim stratejisi bu kavram üzerinden tasvir edilebilir. Zira araştırmacı, Macron'un *République en Marche* (Cumhuriyetçi Yürüyüş) hareketini Fransız siyasi sistemini temelinden sarsan bir unsur olarak betimlemektedir. Özellikle ekonomide ve sosyal alanda servet vergisinin kaldırılması, emeklilik yaşının uzatılması, sosyal devletin etkisinin azaltılarak kamu harcamalarının kısıtlanması gibi sağ politikaları önceleyen Macron'un 2022'de tekrar seçilmesi aslında kendisinin siyasi başarısına bağlı değildir. Siyaset üretemeyen sağ ve sol partiler karşısında yükselen radikal sağ ve radikal sol partilerin popülist adaylarına karşı uygulanan baraj siyasetinin bir sonucu olarak Macron tekrar seçilebilmiştir. 2017 seçimlerinde 1965'ten bu yana ilk defa sağ kanat ikinci tura başkan adayı taşıyamamıştır. Favori aday François Fillon'un yolsuzluk skandalı, bu sonuçta büyük rol oynamaktadır. Perrineau (2017a, s. 319) bu tablonun nedenini sağın seçimlerden parçalanarak çıkması olarak belirtmektedir. Esasen, radikal sağ siyasetçi Marine Le Pen'in oylarının yükselmesi merkez sağın geleceğini tartışmaya açmaktadır. (Teinturier, 2017). Merkez solun başarısızlığı ise Vincent Martigny'nin (2017, s.43) analizine göre Sosyalist Parti'nin 2017'de başarı elde edememesine ve sosyalistlerle sosyal-demokratların oluşturduğu sentezin sona ermesiyle açıklanabilir. Bu durum, kapsayıcı ve sivil topluma açık bir siyasi strateji izleyen Macron'un ve radikal sol siyasi çizgide duran Mélenchon'un oylarının artmasına katkı sağlamıştır (Lefebvre, 2022, s. 175). Sonuç olarak, Fransa'daki siyasi bölünmeler (*clivage*) 1789 Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan klasik sağ ve sol kamplaşmasından çıkarak yeni bir eksene taşınmaktadır.

Bu yeni siyasi eksen iki yeni kamp üzerinden gelişimini sürdürmektedir. Buna göre ulusçular ve enternasyonalistler Fransız siyasetinde yükselen iki akım olarak belirmektedir. Bu iki akım özellikle 2008 Ekonomik Krizinden sonra yalnızca Fransa'da değil, diğer Batılı devletlerin siyasal sistemlerinde de önemli ve keskin bir rol oynar hâle gelmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) önceki Başkanı Trump, gelecek globalcilere değil vatanseverlere ait derken;

İngiltere’de Brexit süreci ve sonrasında, İngiliz iç siyaseti ulusçular ve enternasyonalistler arasında tekrar şekillenmektedir (Rachman, 2022). Diğer taraftan, Almanya, Hollanda, Avusturya, İsviçre, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerdeki radikal sağ partiler ekonomik ve sosyal krizleri popülist bir stratejiyle gündemde tutarak ulusçu kanadı oluşturmaktadırlar (Bernhard ve Kriesi, 2019). Yeni siyasi şemaya göre ulusçular kendilerini vatanseverler olarak tanımlarken uluslararası bağların önemine inanan grupları ise “globalciler (küreselciler)” olarak suçlamaktadırlar (Taggart, 2004, s.274). Arslantaş ve Arslantaş’a (2020) göre 2008 krizinin yarattığı yeni siyasi paradigma Fransadaki radikal sol ve radikal sağ partilerin yükselmesini sağlarken, merkez sağ ve merkez sol partilerin hegemonyasını sona erdirmiştir. Her ne kadar Marine Le Pen’in Ulusal Birleşme Hareketi (*Rassemblement National*) ve Mélenchon’un Boyun Eğmeyen Fransa Partisi (*France Insoumise*) karşıt siyasi kamplarda yer alsada iki lider de uluslararası örgütlere, NATO’ya, Avrupa Birliği politikalarına karşı bir söylem benimsemektedirler. Le Pen ortak para birimi olan Euro bölgesine ve NATO’ya karşı çıkarken, Mélenchon programında açıkça Fransa’nın ulusal politikalarıyla uyumayan AB politikalarına tek taraflı olarak son vereceğini belirtmektedir (France 24, 2022; Quatremer, 2022). Buna karşı, ana akım partilerin ürettiği klasik çizgideki siyaset seçmenlerde yeterli ilgiyi uyandırmamaktadır. Sonuç olarak radikal sağ ve radikal sol partiler oylarını artırırken, oy vermeme davranışı da temsili demokrasiyi ve kurumlarını tehdit eden bir boyuta ulaşmaktadır.

2022 Fransa Başkanlık seçimleri bu şemaya tam olarak oturan bir örnek teşkil eder. Ana akım sağ ve sol partilerin seçmenleri ikna edici siyaset üretememesi nedeniyle, radikal partiler popülist stratejilerle 2017’den bu yana oy oranlarını yükseltmektedirler. Popülizm çalışmanın bir sonraki bölümde teorik ve detaylı bir şekilde tartışıldığı üzere temsili demokrasilerde sıklıkla karşılaşılan siyasi bir olgudur (Taggart, 2004). Mudde (2004) popülizmi her ne kadar zayıf merkezli ideolojiler arasında tasnif etse de Batı devletlerinde popülizm yapan partiler ve liderlerin stratejileri günümüzde artık oldukça sistematik, planlı, analitik ve rasyonel bir hâle bürünmüştür. Perrineau (2021, s.6) da Mudde’in bu tanımına katılarak popülizmin halk ve yöneticiler arasındaki çatışmacı bir ilişki düzleminde geliştiğini vurgulamaktadır. Böylelikle sınıf çatışması üzerinde sıklıkla duran Marksist analize alternatif olarak popülizm, “biz ve onlar” karşıtlığı etrafında gelişen siyasetin anlaşılmasında önemli bir enstrüman haline gelmektedir (Perrineau, 2021a, s. 8). Raphaël Liogier’e (2018, s.40) göre 21. yy’da Batı demokrasilerinde görülen popülizm, 1930’lardaki Marksist ve radikal doktrinlerden ayrılarak daha fikri bir karakter sergilemektedir. Söz konusu ideolojiler 21.yy’da bir güven kaybı yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, Bernhard ve Kriesi’nin (2019) belirttiğinin aksine popülist etki yalnızca seçim zamanlarında gözlemlenen bir unsur olmaktan çıkarak temsili demokrasinin temel dinamikleri arasında yer almaktadır. Perrineau’nun da altını çizdiği üzere, sosyal ve ekonomik krizlerle sorgulanmaya başlayan temsili demokrasilerde popülizm ve seçimlere katılmama sorunu iki temel dinamik olarak belirlemektedir. Diğer bir deyişle popülizm, siyasi hoşnutsuzluk ile sosyal hoşnutsuzlukların buluştuğu ortak bir noktadır (Perrineau, 2021b, s. 110). Taguieff (2012a) de benzer bir tanımlama yaparak popülizmi, “halkın” partisinin elitlere karşı uyguladığı siyasi bir hareket olarak kabul eder. Dolayısıyla popülist siyaset genelde elitlere ve yabancılara karşı halkı ön plana koyan bir harektir. Bu olgunun en belirgin olarak görüldüğü

örnek hem radikal sağ hem de radikal sol popülizmi bünyesinde barındıran Fransa siyasetidir. Le Pen ve Mélenchon popülist söylemlerle sürekli kendilerini gündemde tutarak ve 2012'den bu yana başkanlık seçimlerinde oylarını artırarak, genel ülke siyasetinde yerlerini tahkim etmektedirler (bkz: tablo 2). 2022 seçimlerinde ise bu iki siyasi akımın oy oranları en üst düzeye ulaşmıştır.

Seçimlerin 10 Nisan 2022 tarihinde gerçekleştiği ilk turda merkez sağı temsil eden Cumhuriyetçilerin adayı Valérie Pécresse %4,78 oy alabilmişken, merkez solda bulunan Sosyalist Parti'nin adayı Anne Hidalgo'ya verilen oy oranı yalnızca %1,75'tir. Buna karşın radikal sol kanatta bulunan Mélenchon %21,95'lik bir oy oranıyla ilk turu üçüncü olarak tamamlarken radikal sağ siyasetçi Le Pen %23,15 ile ikinci tura ulaşabilmiştir. %27,85 oy alan Macron ise ilk turdan birinci aday olarak çıkmıştır. Dolayısıyla, 24 Nisan 2022'de yapılan ikinci tur Macron ile Le Pen arasında gerçekleşmiş ve Macron %58,54 oyla tekrar başkanlığa seçilmiştir (Fransa İçişleri Bakanlığı, 2022). 2017 seçimlerinin ikinci turuna göre Macron'un oyu sekiz puan azalırken, Le Pen'in oyları yaklaşık yedi puan artmıştır (2017'de %33,90, 2022'de %41,46;Fransa İçişleri Bakanlığı 2017).

Pierre Martin (2022) yukarıda belirtilen sonuçları, 2017 seçimleriyle başlayan derin dönüşümü tasdik eder nitelikte olarak yorumlamaktadır. Diğer taraftan, Vincent Feré (2022) bu sonuçları başkanlık seçimlerini takip eden 2022 parlamento seçimlerinin sonuçlarıyla analiz etmektedir. Buna göre, Fransa siyasetinde altmış yıl aradan sonra iki partili baskın parlamenter sistem yerini artık Macron'un Cumhuriyetçi Yürüyüş Partisine (CYP), Le Pen'in Ulusal Birleşme Partisine (UBP) ve Mélenchon'un başını çektiği Yeni Halkçı Sosyal-Çevre Birliği'nden (*Nouvelle Union populaire écologique et sociale*) oluşan üç büyük partili bir sisteme bırakmıştır. Bunun yanında mecliste Cumhuriyetçiler gibi ufak partiler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, parlamento seçimlerinde CYP salt çoğunluğu elde edememiştir ve Macron'un başbakan olarak görevlendirdiği Elisabeth Borne, artık uçlarda yoğunlaşmış partilere rağmen hükümet etmek zorundadır. Diğer taraftan, seçimlere katılmama oranı üzerinden bir yorum sunan Pierre Manent (2022) ise, Fransa ortak yaşamının artık depolitize olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıda da tartışıldığı üzere Fransa'da 2022 başkanlık seçimleri üzerine gerçekleştirilen analizler genelde seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra yapılmaktadır ve adayların programlarına yeterince odaklanmamaktadır. Söz konusu çalışma, literatürdeki bu boşluğu adayların programlarını kapsamlı ve karşılaştırmalı incelemeye tabi tutarak doldurmayı amaçlamaktadır. Buna göre çalışma şu soruya yanıt aramaktadır: popülist strateji başkanlık seçimlerine aday olan siyasilerin programlarını nasıl şekillendirmiştir? Çalışmanın varsayımları üç noktada toplanmaktadır: 1) 2017 seçimlerinden bu yana merkez sağ ve merkez sol partilerin ikna edici siyaset üretememesi, Macron'un kimliksiz bir siyasi tutumdan çıkarak sağa kaymasıyla ve orada yerini konumlanmasını sağlamıştır. 2) Buna bağlı olarak, merkez sağ ve merkez sol partilerden uzaklaşan seçmenlerin bir kısmı çözümü radikal sağ ve radikal sol partilerde aramaktadırlar. Bu durum, Fransız siyasetinde popülizmin yaygın bir strateji haline gelmesine neden olmaktadır. Zira popülizm, Le Pen ve Mélenchon tarafından temel siyasi enstrüman olarak kullanılırken, merkez sağ ve merkez sol partiler de popülist stratejiye başvurma eğilimindedirler. 3) Merkez sağ ve merkez solun ikna edici siyaset üretememesi iki türlü seçim davranışına dönüşmüştür:

Seçmenlerin bir kısmı mevcut siyasi ortamı protesto ederek oy kullanmama eğilimi gösterirken, bir kısmı da radikal ideolojilere karşı baraj oluşturma davranışını içselleştirmiştir. Sonuç olarak 2017’de net bir ideolojik duruş sergilemeyen ve 2022’de sağa kayan Macron, rahat bir şekilde başkan seçilebilmiştir. Diğer taraftan radikal partilerin popülizmi ince ideoloji olarak bir seçim stratejisine dönüştürdüğü gözlemlenirken, Fransa’nın güncel sosyoekonomik ve sosyokültürel durumu da göz önüne alındığında, ikna edici siyaset üretemeyen sağ ve sol adayların, popülizmi ilk etapta gerçekleştirilmesi güç politikalar üzerinden bir söylem stratejisi olarak kullandığı belirlenmektedir.

Popülizm üzerine yapılacak teorik tartışmanın ardından çalışmanın hipotezlerinin doğrulanması için nitel araştırma yöntemleriyle toplanan veriler bir araya getirilerek seçim sonuçlarıyla incelenmiştir. Buna göre 2022 seçimlerine katılan adayların programları karşılaştırmalı bir analize tabii tutulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın konusu özellikle adayların programları ve seçim sonuçlarının analiziyle sınırlandırılmıştır. Adayların programlarına Fransa İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan ve 2022 Başkanlık Seçimlerinden sorumlu olan Seçim Komisyonundan ulaşılmıştır (CNCCEP, 2022). Seçim sonuçları ise yine resmi kaynak niteliğindeki Fransa İçişleri Bakanlığının (2022) internet sitesinden elde edilmiştir.

2. Tanımlaması Zor Bir Olgu Olarak Popülizm ve Özellikleri

Çalışmanın konusu itibariyle popülizm kavramı batı tipi demokrasilerde görülen örnekler üzerinden irdelenecektir. Yapılan bu ayrımın amacı kültürel bir yaklaşım taşımamakta olup, teorik çerçevenin daha dar kapsamlı tutularak konunun derinlemesine tahlil edilmesi hedeflenmiştir. Özellikle Batı demokrasilerinde mevcut siyasi sorunların başında gelen popülizmin tanımında farklı görüşler mevcut olduğu dikkate alındığında, bu ayrım daha da elzem hâle gelmektedir. Daha doğrusu popülizmin teorik ve kavramsal tanımında araştırmacılar arasında net bir uzlaşma yoktur (Taguieff, 1997, s. 6). Taguieff popülist liderlerin Batı demokrasilerindeki varlığını siyasi bir patoloji olarak değerlendirirse de popülistlerin kendilerini gerçek demokratlar olarak topluma lanse etmeleri ve kendilerini toplumun gerçek sesi olarak düşünmeleri, oy oranlarını her geçen gün artıran faktörler arasındadır. Dolayısıyla patoloji yaklaşımı Mény ve Surel (2002) tarafından eleştirilmektedir. Popülist hareketler sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerin tanımlarını düzgün bir sistematik içinde yapmaktadırlar. Ayrıca, 21.yy. temsili demokrasilerinin kapsayıcılığı, 19.yy. geleneksel demokrasileriyle aynı değildir ve bu itibarla, popülizm başlı başına anti-demokratik olarak tanımlanamaz (Mény ve Surel 2002, s.5–10). Ancak Fransız tarihçi Rosanvallon (2020) 21.yy’ı popülizm yüzyılı olarak adlandırmaktadır. Tarihçiye göre popülizm, temsili demokrasinin önde gelen sorunlarından birisidir.

Bu olgu araştırmacıları popülizmin direkt tanımını yapmak yerine popülizmin özelliklerini sınırlandırmaya ve popülizmi belli metaforlar üzerinden anlamlandırmaya yöneltmiştir. Örneğin, Schmidt’e göre (2022, s.166) “Popülizm çok şeydir. Ve bu bir şeydir. Özünde, hoşnutsuzluğun söylem inşasıdır”. Canovan (1981) popülizmi coğrafi olarak kategorize etmiş ve ülkeler bazında

incelemiştir. Araştırmasına göre ABD'deki popülizm Rus popülizminden farkı olduğu gibi, Güney Amerika diktatörlerinin popülist ajandaları Avrupa'daki popülist siyasilerinkinden farklıdır. Canovan'a (1999, s.2-3) göre, popülizmi Batı demokrasilerinin karmaşık bir tezahürü olarak incelemek gerekmektedir. Nihayetinde Canovan (1981, s.7) popülizmi, Isiah Berlin'in "Sindirella Kompleksi" üzerinden tanımlar. Buna göre, popülist liderler kendilerine uygun bir ayak bulana kadar ayakkabılarını dolaştırır. Bu metafor aslında popülizmin salt bir ideolojiye hitap etmediğini ortaya koymaktır. Mudd'e göre (2004, s.544) popülizm zayıf merkezli (*thin-centered*) bir ideoloji olarak sosyalizm ve milliyetçilik gibi zıt ideolojilerle bile var olabilir. Mudd'e göre: "Popülizm sonuçta toplumu iki homojen ve rakip gruba ayrılmış olarak düşünür; saf toplum ve yozlaşmış elitler, ve politikaların toplumun genel iradesini yansıtmaması gerektiğini iddia eder" (Mudde, 2004, s. 543). Esasen bu tanıma göre popülist liderlerin ve partilerin siyasi hedeflerine ulaşabilmek için bilinçli bir strateji izlediği söylenebilir. Çoğu durumda, popülistler bu siyasi hedeflerinde devrimci değil, reformisttirler (Mudde, 2004, s. 546). Genelde siyasi partilerin varlığına değil, kurulu düzendeki baskın partilerin varlığına karşı çıkarlar ve onların yerini almak isterler. Örneğin, Le Pen 2013'te gazetecilerle yaptığı bir söyleşide "Elitlerin kurduğu düzeni eleştirmeye başladığınızda popülist olmakla suçlanıyorsunuz, eğer bunun tanımı buysa bunu gülerken kabul ediyorum, eğer popülizm halkın yönetimiye, halk tarafından halk için yönetimse, evet ben bir popülistim" diyerek mevcut siyasi sistemi eleştirmiştir (Redaction Nr, 2013).

Popülist hareketlerin halkı iki geniş ve homojen gruba ayırarak baskın partilere karşı yürüttüğü stratejilerin temelini kutuplaştırma siyaseti oluşturur. Özellikle sağ ve milliyetçi eğilimli popülist partiler siyasi destek sağlamak adına "biz" ve "onlar" politikası gütmektedirler. Biz ve onlar politikası dikey ve yatay yönlü olarak iki boyutta incelenebilir. Brubaker'e göre (2017, s.1192) dikey boyuttaki popülizm halk ve elitler arasındaki zıtlığa vurgu yapar. Halk, elitler tarafından unutulmuş ve ezilen insan topluluklarından oluşur. Dolayısıyla elitler yozlaşmış azınlık grup olarak sadece kendi çıkarlarına hizmet eden politikalar geliştirirler. Brubaker bu noktayı Trump'ın halka "*ben sizin sesinizim*" örneği ile somutlaştırmaktadır. Popülistlerin dikey boyutta uyguladığı biz ve onlar politikası elit teorilerinde de karşılığı olan bir olgudur. Elit teorilerine göre siyaset, ekonomi, medya ve entelektüel alanlarda faaliyet gösteren gruplar toplumun geri kalanına nazaran bir azınlığı oluştururlar. Azınlık olmaları onların daha iyi örgütlenerek dayanışma içinde hareket etmelerini kolaylaştırır. Örneğin, siyasilerin kamu politikası yapımında ekonomik elitlerin çıkarlarını gözetmeleri birçok ülkede görülen bir durumdur (Bottomer, 1982; Holcombe, 2018).

Yatay boyutta gözlemlenen popülizm daha çok sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlardan beslenmektedir. Buna göre, popülist liderler karşıtlığı "içeridekiler" ve "dışarıdakiler" olarak kurgularlar (Brubaker, 2017, s. 1192). Örnek vermek gerekirse 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nde, sağ ve sol popülist liderler krizin sorumlusu olarak küreselleşmeyi ve Avrupa Birliği gibi bölgesel ve uluslararası örgütleri göstermiştir. Buna karşın, Suriye İç Savaşı sırasında Avrupa'ya geçmeye çalışan göçmenler, ırkçı ve İslam karşıtı sağ popülist liderler tarafından Batılı ülkelerdeki sosyal, kültürel ve demografik yapıyı bozmakla itham edilmektedir. 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan kaçarak Batılı ülkelere geçen Ukraynalılar için aynı durumu sergileyerek hızlı bir şekilde

yardım örgütleyen hükümetler göz önünde bulundurulduğunda yatay düzlemde gerçekleşen popülizm, Avrupada, medeniyet eksenli bir karakter taşımaktadır.

Özellikle son yıllarda görülen, istikrarsız coğrafyalardan daha istikrarlı ülkelere doğru gerçekleşen kitlesel göç hareketleri, Batılı devletlerin siyasetinde kültürel öğelerin daha fazla vurgulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Avrupa ve ABD siyasetinde popülizm, aşırı milliyetçilikle bütünleşerek medeniyetçi (*civilizationism*; bkz: Brubaker, 2017) bir düzleme kaymaktadır. Öyle ki Hunginton'un medeniyetler çatışması tezi, pratikte gündelik siyasetin bir parçası haline gelmiştir. Sağ ve radikal sağ partiler, İslam'ı ve Müslümanları sorun olarak tanımlayarak yeni bir siyasi angajman oluşturmaktadırlar (Hajjat ve Mohammed 2016). Bu siyasi angajman, aralarında tarihi bir bağ bulunmayan, sosyal ve kültürel gerçeklikle taban tabana zıt Hıristiyanlık değerleriyle seküler yaşamın ve kadın-erkek eşitliği, eşcinsel hakları vb. gibi yeni siyasi hareketlerin birbirine entegrasyonu üzerinde durmaktadır. Örneğin, Le Pen, 2016'da yayınladığı bir sosyal medya paylaşımında eşcinsel evliliğini kaldırmak istediğini söylese de 2022 Fransa Başkanlık seçimlerinin ikinci turundan önce "herkes için evlilik yasasını" değiştirmeyeceğini beyan etmiştir (Marine Le Pen [@mlp_officiel], 2016; Marine Le Pen [@MLP_officiel], 2022b).

İlk bakışta bu örnek, bir seçim manevrası gibi görülebilir ancak bu daha çok Marine Le Pen'in Ulusal Cephe (Front National) partisini kapatarak 2018'de Ulusal Birleşme (Rassemblement national) hareketini kurması ve siyasetini yumuşatmaya çalışmasıyla açıklanabilir. Benzer bir durum Avrupadaki diğer radikal sağ siyasilerde de görülmektedir. Örneğin Hollandalı siyasetçi Pim Fortuyn, İslam karşıtı medeniyetçi söylemi benimseyerek liberal bir tavırla toplumsal cinsiyet eşitliğini, eşcinsel bireylerin haklarını savunmaktadır. Fortuyn'a göre Müslümanların yaşam tarzı bu değerlerle örtüşmemektedir ve seküler Hıristiyan Avrupa'ya karşı tehdit oluşturmaktadır. (Brubaker, 2017, s.1195). Diğer taraftan Trump seçim kampanyası sırasında "tek bir tanrı altında, tek bir Amerikan bayrağını selamlayan tek bir halk olacağız" söylemini geliştirmiş, (Global News, 2016) seçildikten sonra ise birçok Müslüman ülkeye Amerikan vizesi vermeyi durdurmuştur. Üstelik Trump yönetimi çıkardığı 13780 No'lu Kararname'nin ismini *Uluslararası Teröristlerin Amerika Birleşik Devletleri'ne Girişinden Korunmak* olarak belirlemiştir (Homeland Security, 2017). Sonuçta popülistler siyasi slogan olarak ülke halkını ön plana koyarak kurucu sosyal kitlenin hak ve çıkarlarını yabancılara ve yabancı kökenli sosyal gruplara karşı koruma siyaseti (*nativism*) yürütürler (Surel, 2019, s. 1232).

Belirtmek gerekir ki *nativism* sağ popülizmde sadece Müslümanlara karşı bir uygulanan bir siyasi strateji değildir. En yakın tarihli ve çarpıcı örnekleri ABD'deki siyahilere karşı devlet eliyle sergilenen tutumdur ve Trump'ın Meksika sınırına yaptırmak istediği duvar örneği *nativist* ya da medeniyetçi yaklaşımdan Müslümanlar dışındaki grupların da fazlasıyla etkilendiğini göstermektedir. Aynı şekilde Fransada da sağ siyasiler her ne kadar son dönem siyasette Müslümanlar üzerinden bir siyasi problem tanımı yapmaya çalışmaktaysa da Afrikalı topluluklar üzerine yapılan ayrımcılık ve ırkçılık devam etmektedir. Örneğin Kasım 2022'de 230 Afrikalı göçmeni taşıyan Ocean Viking gemisinin İtalya ve Fransa arasında bir krize yol açması üzerine, Marine Le Pen'in partisinde siyaset yapan Grégoire de Fournas'ın meclis oturumunda "Afrika'ya

geri dönsünler” çıkışı, siyahilere karşı yapılan ırkçılık tartışmalarını tekrar ülke gündemine taşımıştır (Guez, 2022). 21.yy. radikal sağ partileri baskın olarak medeniyetçi çizgide kültürel dışlayıcı bir siyaset izleseler de 20.yy. Faşizm ve Nazizm ideolojilerinin savunduğu biyolojik ırkçılık zaman zaman Avrupa siyasetinde kendini göstermektedir. Le Pen’in babasından devraldığı Ulusal Cephe hareketini dönüştürerek, Ulusal Birlik partisinde daha ılımlı bir siyaset izlemesinin temel nedenlerinden birisi de biyolojik ırkçılıkla özdeşleşen bu hareketten sıyrılmaya çalışmasıdır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere liderlerin kullandığı söylemler ve hükümetlerin eylemleri popülist stratejinin önemli bir parçasıdır. Schmidt’in de (2008, s.309–10) vurguladığı üzere söylem, fikirlerden daha çok yönlü ve kapsayıcı bir kavramdır. Zira söylem sadece liderlerin rastgele söyledikleri değildir; “kamusal alanda” politika inşası ve politik iletişim sürecinde bunu kime, nasıl, neden ve nerede söylediğini içerir. Dolayısıyla söylemin kuvveti popülist stratejinin başarıya ulaşmasında, daha doğrusu verilmek istenen mesajın seçmene iletilmesinde en etkili araçlardan birisidir. Popülist liderler genelde siyasi, iktisadi ve içtimai hoşnutsuzluklar üzerinde dururlar. Schmidt (2022) kurumsal söylem yaklaşımından hareketle popülist söylemin, hoşnutsuzluğu aktarma stratejisinde benimsenen dört genel özellik belirlemektedir: Mesaj, Haberci, Ortam ve Alan.

Tablo 1: Popülist Stratejinin Bileşenleri

Özellikler	İçerik Tasviri
Mesaj	Genelde “biz ve onlar” ayrımı üzerinde durulur. İdeal bir ortam tasviri yapılarak söylemler semboller, mitler ve komplo teorileri etrafında şekillendirilir.
Haberci	Sadece popülist liderlerin niteliklerini değil, aynı zamanda bu tür mesajları alışılmadık şekillerde güçlendiren, toplayan ve ileten gerçek veya sanal yakın danışmanlar, siyasi partiler, sosyal hareketler ve eylemci ağları ile etkileşimlerinin dinamiklerini de içerir
Ortam	Mesajların halka sosyal medya ya da geleneksel medya aracılığıyla koordineli bir şekilde duyurulduğu yerdir.
Çevre (Alan)	Herhangi bir yönetim biçiminde yalnızca kurumsal yapı ve ekonomik, sosyal ve politik hoşnutsuzluk kaynakları değil, aynı zamanda herhangi bir yönetim organının dışında, yasama meclisinde veya hükümette olduğu zaman dahil olmak üzere popülistlerin politika ürettikleri alan.

Popülist söylem çerçevesinde liderler sosyal, siyasi ve iktisadi sorunları mesaj haline getirerek seçmene ulaştırır. Ancak bu mesajların meşruiyetinin sağlanması ve halkı ikna edici olabilmesi için belli çözüm önerileri de sunmaları gerekmektedir. Popülist liderler gerçekleştirilebilir olsun olmasın sundukları önerilerle siyaseti şahsileştirmek eğilimindedirler zira bu öneriler daha çok halkın duygularına hitap eder niteliktedir. Böylelikle popülizm, duyguları taşıyan ve ortaya çıkaran mesaj bileşenlerinin bir parçası haline gelir (Bonansinga, 2022, s. 87). Batı devletlerindeki popülist hareketlerin sürekli olarak güvenlik konuları üzerinde durması buna verilebilecek en iyi örneklerden birisidir. Sağ popülist akımlar için göçmen meselesi korkulacak derecede bir güvensizlik kaynağı iken sol popülist kanat içinse küreselleşme bireyler nezdinde sosyoekonomik temelli güvensizlik yaratmaktadır. Bu hipotezden hareketle Bonansinga, popülizmi tasvir etmek için kavramsal güvensizlik sistemi tezini geliştirmiştir.

Bu teze göre, X bir tehdit, Y, X'ten korunacak bir unsurdur zira X istikrarsızlık kaynağı olarak endişe verici bir husustur. Dolayısıyla popülist söylemin iletmek istediği mesajlardaki duygular da üç noktada toplanır: kızgınlık, gurur ve umut. Kızgınlık, güvensizlik üzerine inşa edilen popülist siyasetin bir yansımasıdır. “Biz ve onlar” siyaseti örnek alındığında, dikey düzlemde, popülist liderler söylemleriyle halkın elitler karşısında ezildiğini ifade ederler. Yatay boyutta ise yabancılar, ülke vatandaşlarının kültürel ve ekonomik gelişimi önündeki yegâne engeli oluştururlar. Popülist hareketler kızgınlık duygusu üzerinden geçmiş güzel günlere tekrar dönüleceğini vaat ederek nostalji siyaseti güderler (Demertzis, 2019, s.56,65). Halkın değerlerinin ve erdemlerinin nostalji içerisinde yüceltilmesi güvensiz ve belirsiz bir dünyada yaşayan bireyleri psikolojik olarak rahatlatan bir unsur olarak belirir. Sonuç olarak halk eski günlerin anısıyla gurur duyarken eski günlerdeki refaha tekrar kavuşacağını umut eder (Bonansinga, 2022, s.90–91). Tüm bu öğeler Fransadaki popülist akımlarda net bir şekilde gözlemlenmektedir zira Mariette Darrigrand'ın da (2022) tespit ettiği üzere Fransa'da ilk defa 2022 başkanlık seçimlerinde kampanyalar “medeniyet” eksenli bir tartışma üzerinden götürülmüştür.

3. Fransa Siyasetinde Kapsayıcı ve Dışlayıcı Eksenli Popülizmin Gelişimi

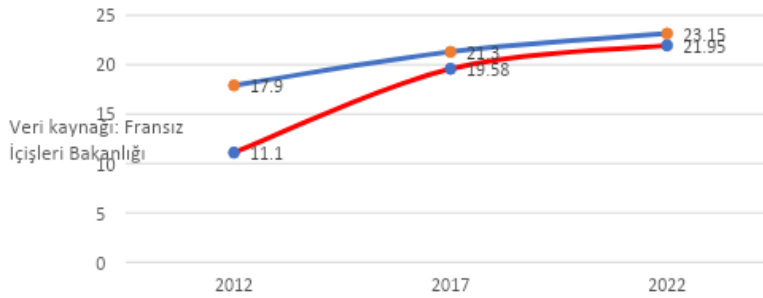
Fransa'da popülist stratejiyi aktif olarak kullanan partilerin başında Marine Le Pen'in babası Jean-Marie Le Pen'in kurduğu Ulusal Cephe Partisi (UCP) gelmektedir. Baloge ve Hubé'ye (2022, s.64) göre Avrupa'nın en eski kurumsallaşmış popülist hareketi UCP'dir. UCP, 2018'de Marine Le Pen tarafından UBP'ye evirildiği güne kadar yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı, Arap düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve İslam karşıtlığı gibi konuları sürekli olarak gündemde tutarak dışlayıcı bir popülist strateji izlemektedir. (Mudde ve Kaltwasser 2013). Taguieff UCP'nin bu stratejisini ulusal popülizm (*national populisme*) ifadesiyle kavramlaştırmaktadır (Taguieff, 2012b). Wieworka ulusal popülizmin temellerini Fransa'nın sosyal ve ekonomik gerçekliğinde arar. Buna göre, banliyölerde ikamet etmek zorunda kalan sosyoekonomik açıdan güç durumda olan kitleler, UCP'nin politikleştirdiği göçmen meselesini benimseyerek ırkçı ve yabancı düşmanlığına dayalı popülist stratejiyi destekleme eğilimindedirler (Wieworka, 1990, s. 36). Her ne kadar Marine Le Pen, babası Jean-Marie Le Pen'i 2018'de UCP'den uzaklaştırarak UBP adıyla politikalarını yumuşatmaya çalışmışsa da esasen yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı meselelerini güvenlik ve göç konuları üzerinden kurumsal bir tabana oturtarak siyaset yapmaktadır. Bu strateji, radikal sağ hareket olan UBP'yi herkese hitap edebilecek bir çatı partisine (*big tent, catch-all party*) dönüştürmek üzerine kurgulanmıştır. Böylelikle, seçmenlerde daha fazla ilgi uyandırmayı başarabilmiştir. Ancak UBP, belirtildiği üzere siyasi propagandasını sosyokültürel öğeler etrafında şekillendirmektedir.

UBP'nin dışlayıcı ve sosyokültürel öğeler üzerine odaklanan siyasi stratejisine karşın Jean-Luc Mélenchon liderliğinde örgütlenen Boyun Eğmeyen Fransa (BEF) hareketi ise tam zıttı bir politik duruş sergilemektedir. BEF daha çok sosyal eşitsizlikleri iktisadi eksende değerlendirerek kapsayıcı bir popülizm ile sosyoekonomik meselelere dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle, BEF hareketi, Le Pen ve diğer sağcı siyasiler tarafından dışlanan azınlık grupları kültürel sorunların kaynağı olarak değil iktisadi zorluklardan etkilenen bireyler olarak değerlendirmektedir.

Mélenchon'a göre her türlü sosyal ve mali uyumu imkânsız hale getiren, tüm ulusları "en kör milliyetçiliklere ve en saçma yabancı düşmanlığına" teşvik eden Avrupa Birliği ise sosyoekonomik çatışmayı tetikleyen bir kurumdur. AB karşıtlığı, Le Pen'in de siyasetinde yer bulan bir özellik olarak popülist hareketlerin elitizm ve küreselleşme karşısında oluşturdukları siyasi stratejinin sonucudur (Bonansinga, 2022, s. 94).

UBP'nin dışlayıcı popülizmi ve BEF'in kapsayıcı popülizmi seçim sonuçlarında da karşılığını bulmaktadır:

Tablo 2: Jean-Marie Le Pen (2012), Marine Le Pen ve Jean-Luc Mélenchon'un Başkanlık Seçimleri İlk Turundaki Siyasi Performansları (% 2012- 2022)

Tablo 2'de görüldüğü üzere Mélenchon'un kapsayıcı ve sosyoekonomik öğeleri ön planda tutan popülist siyaseti oy oranlarını 2012-2022 arasında %10'dan fazla artırmasını sağlamıştır. Diğer taraftan Marine Le Pen'in dönüştürdüğü Ulusal Cephe Hareketi 2017'de oy oranlarını yaklaşık %4 artırabilmiştir. 2022'de ise yaklaşık %2'lik nispi bir yükseliş söz konusudur. Ancak, tek puanlık artışın dahi çift turlu seçim sistemlerinde oldukça önemli olduğunu unutmamak gerekir. Zira Marine Le Pen 2017 ve 2022 seçimlerinde Mélenchon'u ufak bir farkla geçerek ikinci tura kalabilmiştir. Le Pen'in oy oranlarının arttırmasındaki temel etken merkez sağın aday çıkarmada yasadığı sorun olarak belirlenebilir. Fillon skandalından sonra merkez sağ ve özellikle de Cumhuriyetçiler seçimlerde etkin rol oynayabilecek bir aday çıkaramamışlardır. Péresse'in 2022 seçimlerinin ilk turunda %5'i aşamaması bu argümanı desteklemektedir. Pierre Martin, (2022) Le Pen'in Zemmour ve Macron'un eleştirilerine yanıt vermeyerek polemikten uzak ve ılımlı bir kampanya götürmesinin oy oranlarını arttırmasında etkili olduğunu tespit etmektedir. Le Pen'in 2022 seçim kampanyaları sırasında yayınladığı bir tivitte "AB'den çıkmak hiçbir zaman benim projem olmadı" demesi bu ılımlı stratejiye bir örnek teşkil etmektedir (Marine Le Pen [@MLP_officiel], 2022a). Diğer taraftan Manuel Cervera-Marzal (2021, s.6), Mélenchon'un oylarını arttırmasının temel nedenini François Hollande döneminde Sosyalist Parti'nin yıpranmasına bağlar. Buna göre araştırmacı yıpranmanın temel nedenini 2016 yılında çalışan haklarını kısıtlayıcı ve işverenler lehine olan düzenlemeleriyle tartışma yaratan çalışma yasasının yine Hollande tarafından onaylanması olarak belirlemektedir. Çalışmanın bir sonraki

bölümünde 2022 Başkanlık seçimleri adaylarının siyasi programları tartışılarak giriş kısmındaki varsayımların test edilmesine devam edilecektir.

4. 2022 Başkanlık Seçimlerindeki Adaylar ve Programları

2022’de Fransa Başkanlık seçimlerine 12 aday katılmıştır (bkz: tablo 3). Fransa seçim sisteminde bir kişinin aday olabilmesi için en az 30 ildeki 500 yerel yöneticiden imza alması gerekmektedir. Bu kriter ilk bakışta sağlanabilir görülsede özellikle Eric Zemmour gibi yeni adaylar için sorun teşkil etmiştir. Medyadaki rolüyle radikal sağ siyaset üzerinden popülizm yapan Zemmour, söz konusu kriterleri Anayasa Mahkemesi’nin belirlediği son gün olan 4 Mart 2022 tarihinden yalnızca birkaç gün önce sağlayabilmiştir (Conseil constitutionnel, 2022; France 24 & AFP, 2022). Diğer taraftan merkez sağ ve merkez sol partilerin adayları parçalı bir görüntü vermektedir. Bu durum her iki kanattaki adayların oy problemi yaşamalarına neden olmuştur. Öyle ki merkez sağ adayı ve Île de France bölge meclisi başkanı Valérie Pécresse’nin ve çevreci hareketin adayı Yannick Jadot’un %5 oy oranının altında kalması, seçim kampanyası giderlerinin devlet tarafından karşılanmamasına yol açmıştır.

Tablo 3: 2022 Başkanlık Seçimlerine Katılan Adaylar

Aday	İdeolojik/Siyasi Eğilim	Slogan	Destekleyen Partiler / Siyasi Hareket
Emmanuel Macron	Liberal – Sağ	Biz Hepimiz	Cumhuriyetçi Yürüyüş Partisi
Marine Le Pen	Radikal Sağ	Devlet Kadını	UTP
Eric Zemmour	Radikal Sağ	Fransa’nın Fransa Kalması İçin	Yeniden Fetih
Nicolas Dupont-Aignan	Radikal Sağ	Özgürlüğü Seçmek	Ayağa Kalk Fransa
Jean Lassalle	Merkez Sağ	Özgün Fransa	Direniyoruz
Valérie Pécresse	Merkez Sağ	Cumhuriyetçiler	Yapma Cesareti
Anne Hidalgo	Merkez Sol	Berber Geleceği Değiştiriyoruz	Sosyalist Parti
Yannick Jadot	Sol Yeşiller	Yannick Jadot ile Mücadele Etmek	Avrupa Ekolojisi – Yeşiller
Jean-Luc Mélenchon	Radikal Sol	Yeni Bir Dünya Mümkün	Boyun Eğmeyen Fransa
Nathalie Arthaud	Radikal Sol Marksist	İşçilerin Kampı	İşçi Mücadelesi
Philippe Poutou	Radikal Sol Anti-Kapitalist	Anti-Kapitalist Acil Durum	Yeni Antikapitalist Parti
Fabien Roussel	Radikal Sol Komünist	Mutlu Günlerin Fransası	Komünist Parti

Merkez sağ adayların programlarında, radikal sağ adaylarda olduğu gibi, sosyokültürel konular baskın olarak işlenmiştir. Her ne kadar programlarda sosyoekonomik konulara da vurgu yapılsa dahi önerilen politikaların kamuya maliyeti göz önüne alındığında bu politikalar gerçekleştirilmesi güç ve popülist nitelik taşımaktadır zira Fransa'nın kamu borçları, 2020-2021 arasında Macron hükümetinin izlediği genişletici para politikası neticesinde kamu harcamalarının Gayri safi yurt içi hasılaya oranı %110'u aşmıştır (Insee, 2022). Dolayısıyla, merkez sağ adayların vaatleri arasında bulunan asgari ücretin artırılması, sosyal yardımların genişletilmesi gibi hususlar, Fransa'nın mevcut ekonomik koşullarında gerçekleştirilmesi güç durmaktadır. Nitekim, 2022'den itibaren Macron hükümeti daraltıcı para politikasına dönerek kamu harcamalarını kısımaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Macron seçim öncesi ve sonrasında verdiği ekonomik vaatleri hâlihazırda gerçekleştirememektedir. Buna verilebilecek en güncel örnek, Macron'un Ağustos 2022'de Sorbonne'da yaptığı konuşmada, hiçbir genç eğitimcinin kariyerine Eylül 2022'den itibaren aylık 2000 Euro'nun altında başlamayacağı vaadidir (Le Figaro & AFP, 2022). Ancak, bu vaat Aralık 2022 itibarıyla henüz dahi gerçekleştirilemediği gibi yüksek enflasyondan kaynaklanan kayıplar çalışanların maaşlarına yansıtılamamıştır.

Radikal sol adayların vaatlerine gelince, burada daha çok kapsayıcı bir popülizm söz konusudur. Merkez sol adayların programlarında ise sosyoekonomik vaatler oldukça baskın durumdadır. Radikal sol sosyopolitik meselelerin çözümünü uç noktalarda aramaktadır. Örneğin, Mélenchon, iktidar olması halinde 6. Cumhuriyet'i kurmayı vaat etmiştir. Fransa'da Cumhuriyetlerin numaralandırılması anayasa değişikliği dahilinde olmaktadır. Buna göre ilk Cumhuriyet 1789 Devriminden sonra meşruti monarşinin ilgası ve Cumhuriyet anayasasıyla kurulmuştur. İkinci Cumhuriyet, 1848'de sosyoekonomik devrimlerin yaşandığı bir dönemde kurulmuştur ancak yalnızca 1852'ye kadar varlığını koruyabilmiş ve yerini Louis-Napolyon Bonaparte'in darbesiyle İkinci İmparatorluğa bırakmıştır. Üçüncü Cumhuriyet ise Cumhuriyetçi kanadın siyasete hâkim olmasıyla 1870 yılında ilan edilmiş ve geçerliliğini 1940'a kadar koruyabilmiştir. Dördüncü Cumhuriyet, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946 yılında tesis edilmiştir. Ancak parlamenter sistemi benimseyen bu Cumhuriyet, özellikle sömürgelerin bağımsızlık aradığı dönemde istikrar sağlayamamıştır ve 1958'de de Gaulle sömürgelerin bağımsızlık arayışını bastırmak ve özellikle de 1954-1962 Cezayir Savaşı'nı daha rahat kumanda edebilmek için beşinci Cumhuriyeti ilan etmiştir. 1962'de de Gaulle, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini ve parlamentonun yetkilerinin kısıtlanmasını içeren bir referandum tertip ederek Fransa'yı resmen yarı başkanlık sistemine geçirmiştir. Mélenchon ise 1958 Anayasası ile kurulan beşinci Cumhuriyet'in sosyal devlet vazifesini tam olarak yerine getiremediğini sıklıkla vurgulamaktadır. Altıncı Cumhuriyet projesi bankaların ve büyük şirketlerin millileştirilmesini içerir. 2022 programında da bu projeden geniş şekilde bahsetmektedir.

Yukarıda ele alınan hipotezlerin doğrulanmasında ilk olarak radikal sağ ve sağ, daha sonra radikal sol ve sol adayların programları incelenecektir.

5. Fransa'da Radikal Sağ ve Sağ Siyasilerin Programları: Dışlayıcı Popülizm ve Sosyokültürel Motifli Popülizm

Radikal sağ adayların programları sosyoekonomik öğeler barındırmakla beraber daha çok sosyokültürel unsurlar üzerinden şekillenmektedir ve göçmen karşıtı vaatler içererek güvenlik politikalarını ön plana koymaktadır:

Le Pen seçim programında kadın kimliğini öne çıkartan bir strateji izlemiştir. Slogan olarak “devlet kadını” ifadesini seçmesi ve bir anne, kadın ve Fransız olarak çocuklarını güvensiz bir ortama teslim etmek istemediğini vurgulamıştır. Popülist söylemlerinin bir parçası olarak Fransa'nın geçmişteki gücüne göndermeler yapmaktadır. Güçlü devlet projesi çerçevesinde Le Pen'in göçmenlere karşı sıfır tolerans siyaseti uygulamayı hedefler: “Fransa'nın her metre karesinde sıfır toleransla Fransız suçluları hapse, yabancı suçluları ise uçaklarla göndereceğim” derken göçmenlik konusunda aile birleşimini yasaklayarak sosyal yardımlardan sadece Fransız vatandaşlarının yararlanmasını sağlamayı vaat etmektedir. (CNCCEP, 2022) Programında, bu siyasetin uygulanmasının Fransız yaşam tarzının ve değerlerinin korunması için hayati öneme haiz olduğunu belirterek, radikal eğilimleri bulunan camileri kapatarak, İslam'a karşı bir savaş açacağını bildirmektedir. Böylelikle, “Fransa'ya ve Fransızlara saygı duyulmasını” hedeflemektedir.

Kültürel unsurların baskın olduğu söz konusu siyasi popülist model, çalışmanın teorik analizinde vurgulanan noktalarla uyum içerisindedir. İlk olarak halkın egemenliği meselesi, Le Pen'in programında, ulusal egemenliğe saygı göstermeyen mevcut yönetici elitlere karşı tekrar tekrar işlenmektedir. Le Pen, “Gücü tekrar halka teslim edeceğiz”, “Fransa'ya gücünü ve egemenliğini tekrar kazandıracamız”, “Ulusal mirasımıza sahip çıkacağız” gibi söylemleriyle dikey düzlemde popülizm yaparak “halk karşısındaki elitler” imajı yaratmaya çalışmaktadır. Avrupa ve uluslararası sistemde gücünü kaybeden Fransa'ya eski gücünü tekrar kazandırmayı istemektedir. Yatay düzlemde ise Müslümanlar ve göçmenler üzerinden aşırı milliyetçi bir dil kullanarak “biz ve onlar” ayrımını gündemde tutmaktadır.

Le Pen'in seçim programında ekonomik meseleler üzerinden de popülizm yapmaktadır. 2017-2022 arasında Macron yönetiminde yaşanan iktisadi zorluklara ve emeklilik yaşının 65'e uzatılması konularına değinerek her aileye aylık 200 Euro yardım, emeklilik yaşını 60'a sabitleme, 30 yaşına kadar gençlere vergi muafiyeti, öğrencilere yardım gibi popülist vaatlerde bulunmaktadır. İktisadi vaatlerini “vatansever iktisadi siyaset planı” dahilinde seçmene sunmaktadır. Sonuç olarak Le Pen programını “Marine'ye oy vermek size ülkenizi ve alım gücünüzü geri kazandırır, oy vermemek Macron'u tekrar seçtirir” şeklinde özetlemektedir. (CNCCEP, 2022) Bu söylemler, popülist liderler krizleri gündemde tutarak siyasi argümanlarını güçlendirir, tezini doğrulamaktadır. Böylelikle seçmenlere kurulu düzen partilerine karşı bir alternatif olduklarını hatırlatmaktadırlar.

Politik kariyeri bulunmayan ve 2022 seçimlerin sürpriz adayı Zemmour'un programı baskın olarak sosyokültürel öğelerden oluşmaktadır ve programında göçmenlere karşı güvenlik siyasetinin önemi merkeze oturtulmuştur. Zemmour, medyatik kimliği ile göçmenler meselesi üzerinden mütemadiyen polemik yaratan bir gazetecidir. 2021'de yayınladığı *Fransa Henüz*

Son Sözü'nü Söylemedi kitabı, en çok satanlar arasında yer almaktadır (Saget, 2021). Dolayısıyla gazetecilik kariyeri ve yayınladığı kitaplar 2022 başkanlık seçimlerinde fikirlerini aktarmasını kolaylaştırmıştır. Le Pen'i dahi yeterince sert bulmayarak sıklıkla eleştiren Zemmour, izlediği siyasi strateji sayesinde ilk turda %7 oya ulaşabilmiştir. Her ne kadar Le Pen ikinci turda başkan seçilmesi halinde Zemmour'u ekibine dahil etmeyeceğini beyan etse de Zemmour seçmenlerinden ikinci turda Le Pen'i desteklemelerini istemiştir (C. Martin, 2022; Public Sénat, 2022). Bu durum Le Pen'in partisinin imajını düzelterek daha ılımlı bir çizgi izlemeye çalışmasıyla açıklanabilir. Zemmour'un hamlesi ise daha ideolojiktir. Bu olguyu Pierre (Martin, 2022) 2022 seçimlerinin zemurlaşması (*zemmourisation*) olarak ifade etmektedir.

Zemmour programına aile geçmişinden örnekler vererek başlamaktadır. Programda, sosyal ve etnik kökenine vurgu yaparak sosyokültürel öğelerin altını çizer:

Ben orta halli bir ailenin çocuğu olarak Paris'in banliyösünde doğup büyüdüm, kira ödemedi zorlandığımız için icra memurları kapımızı çaldı, biz zengin değildik, çabalayarak ve hak ederek buralara geldik. Cezayir Yahudileri olarak Fransa'ya gelen ailem oldukça şanslıydı ve bana bu ülkeyi sevmeyi, saygı göstermeyi ve savunmayı öğrettiler. Ne yazık ki Fransa artık çok değişti. Sosyal lojmanlarda barış içinde yaşayan Fransızlar, İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler, Ermeniler tanıdım. Ancak aile birleşiminden sonra, düzensizliğin doğuşunu gördüm, buralara suç yerleşti ve kimlik silindi" ... "Hiçbir politikacının yapmaya cesaret edemediğini yapacağım: göçe son vermek, düzeni tesis etmek ve vergileri indirmek. (CNCCEP, 2022)

Esasen seçim sloganı "*Reconquête*" (yeniden fetih) olan Zemmour'un bu tutumu direkt olarak İslam karşıtlığına bağlı ırkçılıkla açıklanabilir ve bu siyasi tutumun altında tarihi rövanşizm ve medeniyetçi bir yaklaşım yatmaktadır. *Reconquête* sloganı aslında İber yarımadasında, 15. Yy'da gerçekleşen *Reconquista* hareketine atıf yapmaktadır. *Reconquista* hareketi, Endülüs Devleti'ni yıkmaya çalışarak bölgede yaşayan Müslüman varlığını ortadan kaldırmaya yönelik Hıristiyan İspanyol akınlarıdır. Ancak 1492 yılında Endülüs Devletinin yıkılmasının ardından hâkimiyetini pekiştiren İspanyollar, yalnızca Müslümanları değil sonradan Sefarad olarak adlandırılan Yahudileri de İspanya'dan sürmüşlerdir. Dolayısıyla Yahudi kimliğine atıf yapan Zemmour'un *Reconquête* sloganı başlı başına paradoksal nitelikte olup medeniyetçilik ekseninde kurguladığı popülizmin bir parçasıdır.

Diğer radikal sağ eğilimli aday olan Dupont-Aignan'ın programı da Le Pen ve Zemmour'un siyasi vaatlerine oldukça benzer nitelikler taşımaktadır. Program, siyasi eksende AB ve NATO karşıtlığı ve daha fazla demokrasi vaat etmektedir. Aday, Fransa'nın AB içindeki yerini sorgulayarak iç hukukun AB hukukunun üzerinde tutulması için referandum yapmayı hedeflemektedir. NATO'dan çıkarak Fransa'nın askeri kapasitesini artırmaya yönelik politikaları hayata geçirmeyi istemektedir. Le Pen ve Zemmour gibi Dupont-Aignan da yabancı kaçakları ve suçluları geri göndererek göçmen baskısından kurtulmayı programında not etmektedir. Böylelikle güvenliğin sağlanarak düzenin tekrar tesis edileceğini söylemektedir. Diğer taraftan, Dupont-Aignan mevcut

Fransa demokrasinin başlıca problemlerinden olan beyaz oy meselesine hukukî bir statü vererek meşrulaştırmayı ön görmektedir. Hâlihazırda seçimlere giren adayları protesto amacı taşıyan beyaz oy hiçbir adaya verilmeyen boş ve geçersiz oyu temsil eder ve hukukî karşılığı yoktur. Lassalle'in programında da yer alan beyaz oyun yasallaştırılması aşağıda da açıklandığı üzere katılım sorunu yaşayan temsili demokrasilerin meşruiyet krizi yaşamasına yol açabilecektir. Dolayısıyla pratikte uygulanması oldukça zordur.

Merkez sağda siyaset yapan Lassalle'nin siyasi programı da yukarıda ele alınan adayların programlarıyla benzerlikler taşımaktadır. Programı siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hedefler taşımaktadır. Lassalle de Fransa'nın AB içindeki yerini sorgulayarak siyasi ve malî olarak Fransa'nın daha egemen bir devlet olması gerektiğini düşünmektedir. NATO'dan çıkmak için Fransız ordusunu güçlendirecek bir plan sunmaktadır. Diğer taraftan, Lassalle'ye göre Fransız demokrasisi bir kriz yaşamaktadır ve bu krizi aşmak için yurttaşlara daha fazla katılım olanağı vermek gerekmektedir. Buna göre, vatandaş inisiyatifi referandumu, beyaz oyun tanınması gibi siyasi enstrümanlarla katılımcı demokrasiyi geliştirmeyi hedeflemektedir. Ancak vatandaş inisiyatifi referandumu temelinde sarı yekeklilerin istekleri arasında olan temsili demokrasinin katılımcı yanını artırmaya yönelik bir çözüm olarak görülse de teknik nedenlerle gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Bu haliyle siyasi vaatleri "biz ve onlar" sistematığı üzerinden siyasi elitlerin temsiliyet kabiliyetini sorgulayan bir popülizm ortaya koymaktadır zira Fransa'da seçimlere katılmama oranları göz önüne alındığında (özellikle yerel seçimlerde) beyaz oyun hukukileştirilmesi seçilmişlerin meşruiyet krizi yaşamalarına neden olabilecektir. Örneğin Fransa'da 2021 bölge seçimlerine katılmama oranı %65 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçtan hareketle beyaz oy kullananların oranının %51 olması varsayımında seçimlere katılan adayların hiçbiri bölge meclislerinde görev alamayacaktır. Sonuç olarak beyaz oyun tesisi katılımın düşük olduğu ülkelerde meşruiyet krizine dönüşebilir.

Lassalle'nin ekonomik vaatleri de gerçekleştirilmesi güç niteliktedir. Lassalle, asgari ücreti net 1.400 Euro'ya çıkartmak, akaryakıt üzerindeki katma değer vergisini %20'den 5.5%'e indirmek, su ve elektrik fiyatlarını kontrol etmek, Fransa'nın tekrar sanayileşmesi için plan belirlemek, nüfusu 15.000'nin altında olan bölgelere şirketler kurmak, Macron'un kaldırdığı servet vergisini tekrar getirerek vergi kaçırılmasını önlemek, öğrencilere 20.000 Euro %0 faizle kredi sağlamak, enflasyona karşı anayasal tedbirler almak gibi vaatler ortaya koymaktadır. Fransa'da 2021 itibariyle kamu borçlarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranının %6.5 artarak %112,9'a ulaşması (Insee, 2022) Lassalle'in ekonomik vaatlerinin Fransız maliyesine ek yükler getireceği ortadadır. Dolayısıyla yukarıda da açıklandığı gibi Fransa'nın mevcut ekonomik durumu nedeniyle bu vaatlerin gerçekleştirilmesi oldukça güçtür.

Daha önce çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuş ve şu an ile de France bölge yöneticisi olan Pécresse'in seçim programı da Le Pen ve Zemmour'un söylediklerinin tekrarı niteliğindedir. Bu itibarla, Pécresse, her ne kadar merkez sağ partiden aday olsa da ortaya attığı fikirler radikal sağdan farksızdır. Programını yirmi beş noktada özetleyen Pécresse de göçmenlere kota getirerek aile birleşimini yasaklayacağını ve cezalarını çektikten sonra mahkûm olmuş yabancıları ülkeden

atacağını belirtmektedir. Ayrıca İslam karşıtlığını ön plana koyarak seçim bürolarında, okul çıkışlarında, spor müsabakalarında ve mahkemelerde baş örtüsünü yasaklamayı vaat etmektedir. Güvenlik eksenli ve sosyokültürel motiflere dayanan fikirlerin ardından gettolaşmayı önlemek için de projeler sunmaktadır. 2021 Bölge seçimlerindeki vaatlerinden birisi olan sosyal konutların azaltılmasını ve belediye polislerinin silahlandırılması vaatlerini başkanlık seçimi programına da dahil etmiştir (Yıldırım, 2021). Abbé Pierre Kuruluşunun (2021,s.12,334) yayınladığı rapora göre Fransa genelinde Kasım 2020 itibarıyla en az 300 bin evsiz insan yaşamaktadır ve sosyal konutların artırılması gerekir. Péresse'in daha fazla konut inşa etmeme ve güvenlik önlemlerinin artırılması vaadi sağ görüşlü seçmenden oy almaya yönelik popülist bir söylem stratejisine (*discursive strategy*) (Shapiro, 1990) işaret eder.

2017 seçimlerinde siyasi çizgisi net bir şekilde belli olmayan Macron'un 2022 seçim programı incelendiğinde daha çok sağ eğilimli yaklaşımlar ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada Macron'un siyasi pozisyonuyla ilgili söylemleri çelişkilerle doludur. Temmuz 2016'da "solcuyum, sol benim tarihim, sol benim ailem" derken Ağustos 2016 yılında yayınladığı bir tivitte "bugün gerçek ayrım muhafazakârlar ve ilericiler arasındadır" diyerek siyasi bir polemik başlatmıştır (BFMTV, 2016; Emmanuel Macron [@emmanuelmacron], 2016). Macron'un hangi kampa ait olduğu konusu 2017 Başkanlık seçimleri sırasında daha da tartışılır bir konu haline gelmiştir zira 2017 Başkanlık kampanyası sırasında "solun ve sağın ve hatta ortanın en faydalı noktalarını birleştirmek istiyorum" diyerek aslında ne sağ ne de sol ideolojide siyaset yapacağını beyan etmiştir (Gendron, 2017). 2017-2022 arasındaki faaliyetlerine bakıldığında kendisinin liberal sağ eksenli siyaset yaptığı söylenebilir. Servet vergisi gibi devlet maliyesinin önemli kalemlerini oluşturan dolaysız vergileri kaldırarak, ekolojik dönüşüm siyaseti dahilinde akaryakıt vb. alanlarda dolaylı vergileri artırması halkın alım gücünü düşürürken en zengin kesimin daha da zenginleşmesine yol açmıştır (Garric ve Mandard, 2021). Sarı yelekli ve Korona krizi ile popülerliğini kaybeden Macron halk tarafından "zenginlerin başkanı" olarak anılmaktadır.

Bu çerçevede Macron'un 2022 seçim kampanyası da radikal sağ ve sağ adaylarıinkiyle benzer unsurlar taşımaktadır. Macron, programında sosyal, ekonomik ve siyasi pakt olarak üç formül önermektedir. Sosyal pakt toplumun her kesimini kapsamayı hedefler. Buna göre, gençlere ekolojik olarak daha yaşanabilir bir Fransa vaat ederek "bir genç bir çözüm" sloganıyla genç işsizlik oranını azaltacağını söyler. Yaşlılar için ise en az yaşlılık maaşının 1100 Euro'ya çıkaracağını vaat ederken emeklilik yaşının 65 olacağı noktasında taviz vermemektedir. Ekonomik pakt ise çeşitli vergi indirimlerini, üretimin artırılması ve konutların ekolojik dönüşüm çerçevesinde yenilenmesini içermektedir. Siyasi paktta gelince Schengen bölgesini reforma sokacağını ve Fransa'nın sınır kontrolünü artıracığını beyan etmektedir. Uzun dönemli oturum izinlerinde Fransızca bilinmesi şartı getireceğini bildirmektedir. Bunun devamında ise popüler bir konu olan göçmenler meselesini ele almaktadır. Siyasi pakt dâhilinde asayiş güçlendirerek İslam'la mücadele etmeyi vaat eder. Görüldüğü üzere İslam ile mücadele güvenlik politikaları nezdinde değerlendirilmektedir.

Radikal sağ adayların ve sağ adayların seçim vaatleri baskın olarak sosyokültürel öğeler üzerinden kurgulanmıştır. Sosyoekonomik unsurlar ise kamu maliyesinin kırılganlığı, korona salgının yarattığı sosyal ve ekonomik maliyet ve enerji krizi gibi konular göz önüne alındığında gerçekleştirilmesi oldukça zor vaatlerdir. Bununla beraber, radikal sağ adayların ortaya koydukları sosyokültürel siyaset dışlayıcı popülist stratejisi üzerinden şekillenmektedir. Böylelikle hem yatay hem de dikey düzlemde “biz ve onlar” söylemini benimseyerek bazı adaylar AB ve NATO karşıtlığını ön planda tutmaktadırlar. Diğer taraftan seçim programları göçmenlerle ve İslam’la güvenlik tedbirleri çerçevesinde mücadeleyi hedeflemektedirler. Aşağıda da gösterileceği üzere radikal sol ve sol adayların programları sosyoekonomik tabanlı olup kapsayıcı bir popülist strateji etrafında tasarlanmıştır.

6. Fransa’da Radikal Sol ve Sol Siyasilerin Programları: Kapsayıcı Popülizm ve Sosyoekonomik Motifli Popülizm

Radikal solun sembolik temsilcilerinden Mélenchon’un siyasi programı Fransa’da VI. Cumhuriyeti kurmayı vaat eder. Bu haliyle program, kurulu düzene ve partilerine karşı radikal bir çözüm sunmaktadır. Mélechon’a göre V. Cumhuriyet vatandaşlara sosyal olarak kötü davranmaktadır ve onurlu bir yaşam için VI. Cumhuriyeti kurarak kadın-erkek eşitliğini gerçek manada sağlamak gereklidir. Dahası, V. Cumhuriyet’in siyasileri küreselcilere hizmet ederek finans çevrelerinin ve en zenginlerin hizmetindedirler. Irkçılığı, antisemitizmi ve Müslümanlara karşı nefreti net bir şekilde reddettiğini beyan etmektedir. Bunun devamında ise Başkanlık programını baskın olarak sosyoekonomik vaatler oluşturmaktadır. Onurlu bir şekilde yaşamak için asgari ücretin net 1.400 Euro’ya yükseltileceğini vaat eder. Akaryakıt ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını sabitlemeyi ön görmektedir. Halihazırda haftada 35 saat olan çalışma süresini 32’ye indirmeyi ve emeklilik yaşını 60’a çekmeyi istemektedir. Kamuda sözleşmeli olarak çalışanlara kadro vaat etmektedir. Eğitim alanında ise reformlar yaparak her öğrenciye ayda 1063 Euro vereceğini söylemektedir. Aynı zamanda Macron’un kaldırdığı servet vergisini tekrar getireceğini bildirmektedir. Diğer taraftan sağlık sektörünü güçlendirerek Sosyal Güvenlik Kurumu’nun tüm sağlık harcamalarını ödeyeceğini vaat etmektedir. (CNCCEP, 2022)

Ekolojik meseleler ise kampanyasının diğer ana konularından birisidir. Buna göre, 2050 yılına kadar %100 yenilenebilir enerjiye geçerek nükleerden tamamen çıkmayı hedeflemektedir. Gıda alanında bir devrim yaparak işlenmiş gıdaları ve hayvanlara yapılan eziyetleri ortadan kaldıracığını söylemektedir. “Dünyayı değiştirmek için önce Fransa’yı değiştirmeliyiz” sloganı siyasi programını özetlemektedir. (CNCCEP, 2022) Diğer taraftan dünya düzeninin, özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı ile değişmeye başladığını belirterek Fransa’nın hiçbir kampta yer almayarak de Gaulle, Mitterrand ve Chirac’ın yaptığı gibi nötr bir uluslararası politika uygulamak istemektedir. Dahası bağımsız olmak için AB müktesebatı çerçevesinde imzalanan anlaşmalara uyulmayacağını net bir şekilde belirtmektedir.

Diğer radikal sol adayların programları tema olarak Mélenchon'un programıyla özdeş niteliktedir. Yalnızca ekonomik vaatler daha fazla abartılmıştır. En önemli farklılık Mélenchon'un Sovyet Rusya'ya ve Komünizm geçmişine atıf yapmaktan kaçınmasıdır. Bunun yerine Mélenchon seçim kampanyasında daha çok 1789 Fransız Devrimi'ne, 1871 Paris Komününe atıflar yapmaktadır zira Mélenchon Fransa Komünist Partisi'yle arasına mesafe koyarak kendi siyasi hareketinin bağımsızlığını vurgulamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda Mélenchon "halk", "Fransızlar", "Fransız halkı" gibi kavramları sıklıkla kullanarak sınıf çatışması gibi Marksist terminolojiyle ilintili ifadelerden kaçınmaktadır. Böylelikle gençlerin daha hassas olduğu ekolojik sorunlara da kampanyasında yer vererek BFH'nin daha geniş kitlelere ulaşmasını hedeflemektedir. Ancak diğer radikal sol adaylar sınıf çatışması, anti-kapitalizm gibi kavramları programlarında yoğun olarak işlemektedir. Örneğin Arthaud'a göre: "Çevreyi korumak için kapitalistlerden gücü geri almak gerekir. Dünyayı korumak için rekabete son vermek ve kapitalist yağmayı durdurmak gereklidir". (CNCCEP, 2022) Aynı zamanda göçmen karşıtlığına son vererek göçmenlere oy verme hakkı tesis edeceğini vaat etmektedir.

Antikapitalist Philippe Poutou'nun da söylemleri Arthaud'a benzerdir. İktisadi sorunların temeline Macron'u koyarak sosyokültürel meseleleri karmaşık hale getiren sağ ve radikal sağı eleştirmektedir: "Macron'un sağında Péresse koşuyor, onun ardında da cinsiyetçi, ırkçı ve ulusalcı aşırı sağ ve bizim zorbaların hırsına karşı birleşmeye ihtiyacımız var". (CNCCEP, 2022) Bunu sağlamak için de antikapitalist bir proje sunmaktadır. Poutou'ya göre zenginler fakirlerin emeklerini çalmaktadır; kapitalizm bir savaştır ve uluslararası dayanışma zaruridir. Ekonominin kontrolünü ele almayı önererek büyük firmaları kamulaştırmayı istemektedir. Ekolojik geçişi tam olarak sağlamak için tam organik üretimin gerekliliğine inanmaktadır. Poutou'nun programında asgari gelir vaadi ise 1800 Euro olarak belirlenmiştir. Haftalık çalışma gününü dört güne ve çalışma saatini 28'e kadar indireceğini bildirmektedir. Bunun yanında Mélenchon gibi Poutou da Sosyal Güvenlik Kurumu'nun tüm sağlık hizmetlerini ödeyeceğini vaat eder.

Poutou'nun programında siyasi ve sosyal olarak ise göçmen konusunda ve demokratik katılım meselelerinde de radikal çözümler göze çarpmaktadır. Mélenchon'un programında olduğu gibi Poutou da V. Cumhuriyeti ilga ederek işçi dünyasına ait bir cumhuriyet kurmayı istemektedir. Bu siyasi projede oy verme yaşının 16'ya düşürülmesi, patronların gücünün kontrolü için iş sektörlerinde işçi meclisleri tesis edilmesi, polislerin silahsızlandırılması, hapis cezasına alternatif cezalar gibi gerçekleştirilmesi oldukça zor fikirler yer almaktadır. Göçmen meselesinde ise Poutou, Fransa'ya gelen herkese yerleşme hakkı ve oy kullanma hakkı verileceğini, İslam karşıtı ırkçı yasaları kaldıracığını beyan etmektedir. Bu çerçevede, herkese yerleşme ve oy hakkı göz önüne alındığında kapsayıcı bir popülist strateji izlenmiştir.

Roussel'in başkanlık seçimleri için hazırladığı programa bakıldığında ekolojik, ekonomik ve sosyal meselelerin ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, diğer radikal sol adaylara göre biraz daha ılımlı vaatler söz konusudur. Örneğin, Mélenchon'un aksine Roussel, nükleer enerjiden tamamen çıkmak yerine yenilebilir enerjinin payını artırarak Fransa'nın egemenliğini pekiştireceğini söylemektedir. Asgari ücret konusunda 1500 Euro net ödeme vaat ederek emeklilik

yaşını 60'a çekeceğini beyan etmektedir. Poutou'nun aksine tüm büyük şirketleri kamulaştırmak yerine bankacılık ve sigortacılık sektörlerindeki şirketleri kamulaştırmayı öngörmektedir. Buna paralel olarak kamuya memur alımlarının artırılacağını söyleyerek neo-liberal ve yeni yönetimi (*neo-menegarialism*) yaklaşımlardan uzaklaşan bir idari yapı hedeflemektedir. Bu son nokta popülist stratejinin üzerinde durduğu elit ve alanında uzman bürokrat (teknokrat) karşıtı siyasetin ürünüdür. Elitlere karşı "biz" yani halk retoriği benimsenmektedir. (CNCCEP, 2022)

Siyasi olarak kapsayıcı popülist stratejisini ise Fransa'nın sol geleneğine uygun şekilde Cumhuriyet'in evrensellik ilkesi etrafında tekrar yapılandırılması gerektiği noktasında kurgulanmıştır. Ancak Poutou'nun programında görüldüğü üzere bu evrensellik göçmenleri kayıtsız, şartsız kabul eden bir siyasi yapı değildir. Bunun yerine, laiklik ilkesi Roussel'in programında sıklıkla vurgulanmıştır. Öyle ki 1905 dernekler yasasını tam ve katı şekilde uygulayacağını beyan eder. İslam ve göçmenler hususunda herhangi bir konuya direkt olarak değinmeyen Roussel ırkçılığın ve Yahudi düşmanlığının katı şekilde cezalandırılacağını altını çizmektedir. Roussel "*ben bir ch'ti'yim*" gibi popülist ifadelerle alt tabaka sosyal gruba mensup biri olduğunu vurgular. Böylelikle halkı tanıyan, halkın içinden gelen bir siyasi olduğunu seçmenlere hatırlatmaktadır. Anne Hidalgo da Roussel gibi kökenlerine vurgu yapan bir siyasi program ortaya koymaktadır.

2014'ten bu yana Paris Belediye başkanlığı görevinde bulunan Anne Hidalgo'nun siyasi programı yukarıda programları incelenen adayların vaatlerinin bir sentezi görünümü vermektedir. Hidalgo'nun programında siyasi, ekonomik, sosyal ve ekolojik sorunlar ön planda tutulmuştur. Siyasi düzlemde Avrupa'yı güçlendirmeyi vaat ederken önce Fransa'nın güvenliğinin ve demokrasisinin sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Hidalgo da Lassalle'nin vaat ettiği gibi vatandaş inisiyatif referandumunu tesis etmek istemektedir. Bunun için yerleşmeyi güçlendirerek bölgelere ve illere daha fazla yetki aktarımında bulunmayı hedefler. Roussel gibi Hidalgo da Cumhuriyet değerlerinin, özellikle de laikliğin, önemini altını çizmektedir. Poutou'nun programında yer alan seçmen yaşının 16'ya indirilmesi Hidalgo'nun da vaatleri arasında yer almaktadır.

Siyasi boyutta radikal sol adaylardan ayrılan bir husus olan ve sağ adayların programında sıklıkla yer alan şehirlerde güvenlik meselesi üzerine eğilmektedir. Ancak, Hidalgo, güvenlik sorununu sağ adaylar gibi orta ve orta-üst kesimin oylarını almak için değil aksine alt sosyal grupların, kadınların ve şiddetten etkilen bireylerin güvenliğini artırmak için ele almaktadır. Roussel'in programında olduğu üzere Müslümanlar nezdinde ihtiyatlı bir üslup kullanarak her türlü ayrımcılıkla, cinsiyetçilikle, ırkçılıkla ve Yahudi düşmanlığı ile mücadele etmeyi vaat etmektedir. Roussel'in de yaptığı gibi Hidalgo da kökenlerine vurgu yaparak popülist bir söylem geliştirmektedir:

Bulduğum yeri Cumhuriyet'e ve ebeveynlerime duyduğum aşka borçluyum. Bu Cumhuriyet bana ve herkese şans tanımaktadır. Ben, Franco diktatörlüğünden ve sefaletinden kaçmış İspanyol kökenli işçi bir ailenin kızıyım. Cumhuriyet'i seçtim ve

onu seviyorum. Çocuklarımızın da aynı şanstı yararlanmasını istiyorum... Yıllardan beri tüm dünya liderleriyle temas halinde olan bir devlet kadınıyım... 20 yıldan beri yerel yöneticilik yapıyorum ve Fransızların günlük hayatlarını ve ülkemizin gerçeklerini biliyorum. (CNCCEP, 2022).

Roussel ve Hidalgo'nun kökenlerine vurgu yapmaları Zemmour'un alt kimlik olarak benimsediği Yahudi kimliğine göndermeler yapmasından farklılaşmaktadır. Zemmour, üst kimlik olarak Fransız kimliğini göçmen ve İslam karşıtlığı üzerinden medeniyetçi zemine oturtarak kutuplaştırıcı bir siyaset izlemiştir. Bu haliyle "biz ve onlar" çatışmasını ön plana koymaktadır. Ancak, Roussel ve Hidalgo Cumhuriyet'in evrensel niteliğinin kendilerine siyasi alanda fırsat sağladığının altını çizmektedir. Bu strateji siyasilere iki geri dönüş sağlamaktadır: İlk olarak, Fransız kamuoyunda hassaslaştırılan İslam ve Müslümanlık konularını fazla dile getirmeden kapsayıcı ve özellikle anayasal tanıma dayalı olan Fransız kimliği altında çözmeye çalışmaktadırlar. Burada laiklik ilkesi bu siyaseti meşrulaştırmaya yönelik olarak kullanılmaktadır. İkinci olarak ise kapsayıcı popülizmi antisemitizm üzerinden sağlamaya çalışarak etnik gruplara saygılı olduklarının altını çizmektedirler. Dolayısıyla Fransa kamuoyunun güncel sorunu olan İslam ve Müslümanlar üzerinde geleneksel solun ikna edici siyaset üretmediği söylenebilir. Ancak (Darrigrand, 2022) vurguladığı üzere 2022 seçimlerinin belirleyici unsuru sosyokültürel öğeler, bunun da özelinde İslam ve göçmen sorunları olmuştur. Merkez solun savunduğu Cumhuriyetin evrenselliği ilkesi bu iki temel sorun nedeniyle silikleşmektedir. Seçimlerde solun kayda değer bir başarı sağlayamamalarının bir nedeni de buna bağlanabilir.

Hidalgo ekonomi boyutunda ise yaklaşık 1500 Euro'luk bir asgari ücret hedeflemektedir. Kadın-erkek arasında ücret eşitliğini vurgulayarak göreve gelir gelmez diğer meslek gruplarında maaş artışı için müzakerelere başlamayı vaat eder. Tüm sol görüşlü adaylar gibi Hidalgo da emeklilik yaşını 62'ye çekerek emeklilik ve yaşlılık maaşlarını artırmak istemektedir. Çevre politikaları çerçevesindeyse karbon salınımını düşürecek fikirler ileri sürmektedir. %100 yenilebilir enerjiye geçişi, organik tarıma desteği, elektrikli araçların yaygınlaştırılmasını ve doğaya zarar verenlerin cezalandırılması için uluslararası ceza mahkemesi kurmayı vaat etmektedir. Sosyal politikalar dahilinde sağlık sisteminin geliştirilmesinin yanında, Hidalgo, yılda 150.000 yeni sosyal konut inşa edeceğini ve konut arzı sınırlı olan yerlerde kiralara tavan fiyat belirleyeceğini beyan eder. Ancak 2014'ten bu yana Paris belediye başkanlığı yapan Hidalgo Paris'teki konut problemine ve aşırı yüksek kira sorununa herhangi bir çözüm bulamadığı gibi metrolarda, tren garlarında ve viyadüklerin altında çadırlarda yaşayan göçmenler ve evsizler için de durum değişmemiştir.

Bu haliyle Hidalgo'nun sosyoekonomik vaatleri popülist bir nitelik taşımaktadır ve belediye başkanlığı dönemindeki eylemleriyle çelişki içerisindedir. Örneğin toplu taşımanın bir parçası olan ve abonmanlık sistemiyle vatandaşların hizmetine sunulan elektrikli arabaların (autolib) yeteri kadar getiri elde etmemesiyle nedeniyle 2018 yılında hizmetten kaldırılması Hidalgo'nun elektrikli arabaları yaygınlaştırma vaadiyle çelişki içerisindedir (Actu.fr, 2018). Aynı şekilde, Fransa'nın en eski nükleer reaktörlerini barındıran Feisenheim nükleer santralinin kapatılacağını seçim vaadi olarak veren ve Hidalgo'yla aynı partide siyaset yapan Hollande seçim vaadini

yerine getirememiştir. Fransa Elektrik İdaresi (EDF) ve hükümet arasında bir güç çekişmesine dönen konu Deront, Evrard ve Persico (2018, s.273) tarafından hükümetin zayıflığı şeklinde yorumlanmıştır. Santralin 2020’de kapatıldığı göz önüne alındığında ulusal boyutta yürütülmeye çalışılan ekolojik dönüşümün kurumsal ayağı oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir ve başkanın yetkilerini aşan bir nitelik taşımaktadır. Aynı şekilde, ekolojik dönüşüm projesinin bir parçası olan emisyon değerlerinin düşürülmesi meselesinin mevcut hükümet tarafından sağlanamadığı göz önüne alındığında Fransa’nın bu konuda henüz yeteri kadar politika geliştiremediği gözlemlenmektedir. Aykut ve Evrard (2017) Almanya ve Fransa’daki ekolojik dönüşümü karşılaştırmalı analize tabii tuttuğu çalışmalarında bu durumu “hiçbir şeyin değişmemesi için dönüşüm” olarak yorumlamaktadırlar: Evrard, Fransa’daki dönüşümün direkt olarak enerji sektöründeki teknokratların yönlendirmeleriyle gerçekleştirildiğinin altını çizmektedir. Bu durumda, siyasilere ekoloji söylemini daha çok bu konuda hassas kesimlerin oylarını almaya yönelik bir strateji olarak kullandığı çıkarımı yapılabilir.

Son yıllarda özellikle genç seçmenler nezdinde ivme kazanan Yeşiller Hareketinin temsilcisi Jadot’nun programı ekoloji, sosyal, iktisadi ve siyasi konulara yer vermektedir. Ekolojik dönüşümü hızlıca tamamlayabilmek için yılda 15 milyar Euro’luk bir bütçe öngörmektedir. Elektrik İdaresini kamulaştırarak yenilenebilir enerjiyi öncelemek, gençlere tüm Fransa’da ücretsiz dolaşım hakkı sunmak ve konutları yenileyerek faturaları azaltmak ekolojik dönüşümün ana hatlarını oluşturmaktadır. Bununla beraber tarımda %100 organik üretim sağlamak, 650 bin yeni öğretmen ataması, maaşların artırılması, kreşlerin artırılması, kültürel faaliyetlere ayrılan bütçenin 1 milyar Euro’ya çıkarılması, asgari ücretin 1500 Euro’ya yükseltilmesi, beş yılda 700 bin ek sosyal konut inşası, organik gıdadaki KDV’nin sıfıra indirilmesi ve vatandaşlara 400 Euro’luk enerji çeki verilmesi Jadot’nun ekonomik hedefleri arasındadır. Hidalgo gibi güvenlik meselesi Jadot’nun da programında yer verdiği konulardan birisidir. Kadına şiddetle sıfır tolerans politikasıyla mücadele etmeyi vaat ederken polis sayısını da artırarak kimlik kontrollerini sıkılaştıracağını söylemektedir. Diğer taraftan, radikal solcuların programlarından ayrılan bir husus olarak Jadot’nun uluslararası sivil toplum örgütleriyle sıkı ilişkilere sahip olduğu vurgulanmaktadır. 2009’dan bu yana Yeşiller Partisi’nden AB parlamentosunda vekillik görevini icra eden Jadot serbest ticaret antlaşmalarına karşı çıkarak ekoloji konusunda tüm Avrupa’da ortak bir politika uygulanması için mücadele etmektedir. (CNCCEP, 2022)

Adayların siyasî programları, Stein Rokkan ve Martin Lipset’in (1967) Avrupa toplumları üzerine geliştirdiği sosyal bölünmeler (*cleavage*) teorisine yakın bir görünüm sergilemektedir. Lipset ve Rokkan tarihi bir analizle 16. ve 17.yy’daki reform hareketlerinin sonrasında 1789 Fransız Devrimi’nin, akabinde 19.yy. Endüstri Devrimi’nin ve 1917 Rus Devrimi’nin sonuçları üzerinden sosyal bölünmelerin ekonomi ve kültür üzerinden merkez-çevre hareketlerinin ideolojik yapılanmalarını anlamaya çalışmaktadırlar. Merkezdeki bölünmelerde iktisadî manada emek ve mülkiyet kavramları önem kazanırken kültürel boyutta devlet-kilise çatışması sosyal ayrımların oluşmasını tetiklemiştir. Çevresel hareketler ise kırsal/kent ayrımı noktasında ekonomik dinamikleri belirlerken bunun kültürel tabana yansımaları etnik ve dilsel çatışmalar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu modelden hareketle, adayların kampanyalarında ekonomik

ve kültürel değerler üzerinden nasıl siyaset geliştirdiği daha rahat anlaşılabilir. Radikal sağ ve sağ adayların programları net bir şekilde kültürel değerleri vurgularken iktisadi vaatler ikinci planda kalmaktadır. Bu adayların seçim stratejileri güvenlik eksenli olarak göçmen meselesi ve İslam düşmanlığı üzerinden medeniyetçi bir tavır sergilemektedir. Buna karşın radikal sol ve sol partiler iktisadi konulara daha fazla değinmektedirler. Kültürel değerler radikal sağ ve sağ adayların programına nazaran daha az yer almaktadır.

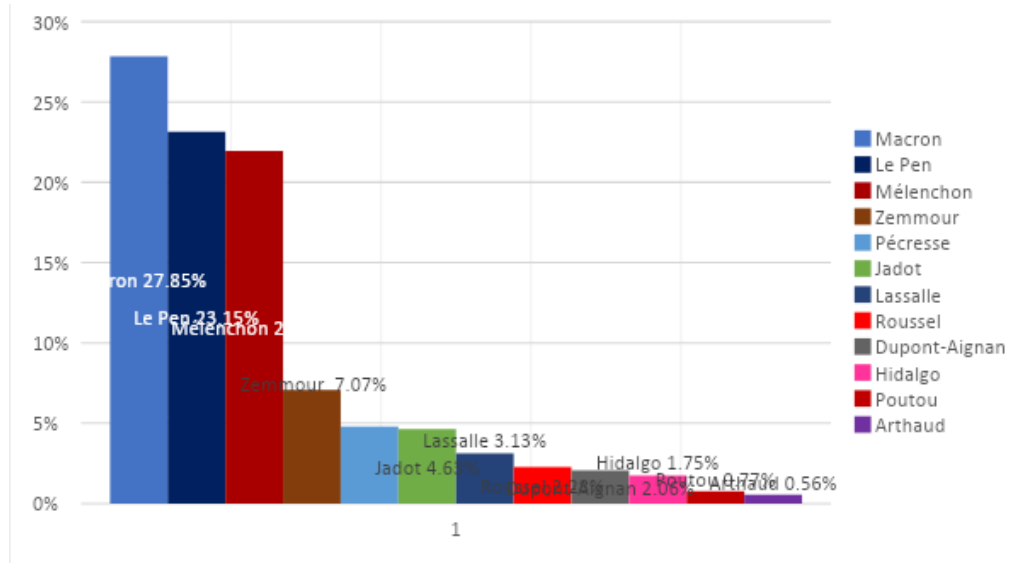
Diğer taraftan radikal sol ve radikal sağ adayların izlediği popülist kampanyalar genel olarak diğer adayların siyasi programlarını da şekillendirmiştir. Yukarıda da incelendiği üzere sağ ve sol blok homojen iki ayrı kanat olarak düşünüldüğünde bloklar içerisinde oluşturulan seçim stratejilerindeki geçişkenlik aşikârdır. Burada, Marine Le Pen'in fikirleri sağ kanatın seçim programlarını etkilerken Mélenchon'un savunduğu siyaset de sol cenahın seçim programlarını etkilemiştir zira tablo 1'de de gösterildiği üzere söz konusu siyasiler 2017'den bu yana siyasi münakaşalara yön vererek seçimlerin akıbetini belirlemektedirler. Bu şema içerisindeki istisna 2017 seçimlerinde Macron faktörü olarak ortaya çıkmıştır. Macron'un 2017 seçimlerini kazanması esasen Fillon skandalı ile direkt olarak ilintilidir. Merkez sağın favori adayı Fillon'un yolsuzluk skandalı Macron'un ikinci tura kalarak Le Pen'e karşı seçimlerden galip çıkmasını sağlamıştır. Aslında, Fransızlar direkt olarak Macron'a değil Le Pen'e karşı Macron'a oy vermektedir. 2022 seçimlerinde de merkez sağın aday olarak Pécresse'yi göstermesi Macron'un Le Pen'e karşı tekrar seçimleri rahat bir şekilde almasını sağlamıştır. Bu siyasi şemaya itiraz eden seçmenler ise oy vermeme eğilimi göstererek ya da beyaz oy kullanarak durumu protesto etmektedirler. Seçim sonuçları da bu olguyu kanıtlar niteliktedir:

7. 2022 Fransa Başkanlık Seçimleri Sonuçlarının Seçim Programları Üzerinden Değerlendirilmesi

Tablo 4'te de görüldüğü üzere Fransa'da 2022 Başkanlık Seçimlerinin ilk turunda sağ blok geçerli oyların %50'sinden fazlasını alabilmiştir (Macron dahil, bkz: tablo 5). Söz konusu sonuçlar radikal sağ ve sağ adayların sosyokültürel unsurlar üzerine yaptığı seçim stratejisinin seçimde daha fazla karşılık bulduğunu göstermektedir. Ancak bir diğer önemli husus da oy vermeye gitmeyenlerin oranıdır. 2022 seçimlerinin ilk turunda bu oran %26,31 olarak kaydedilmiştir. Bu oran 2017'de %22,23 iken, 2012'de %20,52 olarak gerçekleşmiştir (bkz: tablo 6). Esasen seçimlere katılmama olgusu apolitizmle ilgili olmayıp, bilinçli bir seçmen davranışını yansıtmaktadır. Anne Muxel, Fransa'daki katılım sorununu yeni bir siyasî tutum olarak değerlendirmektedir. Siyasetin kurumsallaşmış yapısının nispeten zayıflaması, seçmenlerin beklenti ve tercihlerinin bireyselleşmesi, oy vermeme gibi bir seçmen davranışına dönüşmüştür. Yani oy vermeme aslında apolitik bir davranışın sonucu değil, aksine oldukça politik bir duruştur. Bunun yanında, gösteri ve toplantı hakkı, protestolar, yürüyüşler ve imza toplama gibi diğer katılım formları bireylerin daha sık başvurduğu siyasî mekanizmalar haline gelmektedir. Sivil toplumun rolü kuvvetlenerek klasik katılım modellerinin yerini almaktadır. Dolayısıyla, seçimlere katılım oranlarının düşük

kalmasının nedenleri hem kolektif hem de bireysel bir karakter taşımaktadır (Muxel, 2007, s. 47–48).

Tablo 4: 2022 Başkanlık Seçimlerinin İlk Tur Sonuçları - %

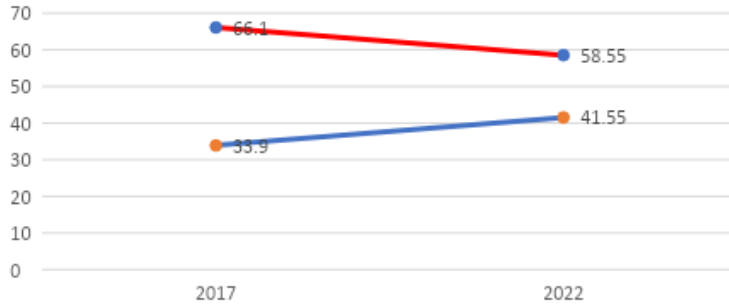
Ipsos araştırmasına (Teinturier ve Doridot, 2022) göre 2022 seçimlerine katılmayanların profili cinsiyet, sosyoekonomik durum ve yaş bakımından incelendiğinde şu sonuçlar öne çıkmaktadır: Erkekler %30 katılmama oranıyla kadınlardan (%26) daha fazla sandığa ilgisiz kalmışlardır. Yaş açısından bakıldığında ise 18-24 yaş arası grup %41 oranında seçimlere katılmamıştır. 35 yaşın altındaki her 10 seçmenden dördü sandığa gitmemiştir. Muxel'e göre bu durum, mevcut siyasetin gençlere gelecek vaat etmemesiyle açıklanmaya çalışılsa da esasen gençlerin artık oy verme dışındaki farklı katılım biçimlerini benimsemesiyle de yakından alakalıdır. Zira Mélenchon gibi sosyal medyayı oldukça aktif kullanan adaylara oy vermeyi tercih etmektedirler (Journal du Dimanche, 2022).

Diğer taraftan katılmama oranı sosyoekonomik açıdan homojen bir görüntü sergilemektedir. Üst ve orta düzey meslek sahipleri, çalışanlar ve işçiler arasındaki oy vermeme oranı ortalama %32 civarındadır. Sosyoekonomik kategorinin istisnasını emekliler oluşturmaktadır. Buna göre emekliler seçimlere %84 oranında katılım sağlamaktadır. Yaş kriteri değerlendirmeye alındığında 60-69 yaş arası sandığa gitme oranı %80, 70 yaş ve üstünde ise %85 olarak gerçekleşmiştir (Teinturier ve Doridot, 2022). Bu sonuçlar Anne Muxel'in argümanlarını doğrular niteliktedir, zira emekli ve 60 yaş üstü sosyal gruplar geleneksel olarak oy vermeye daha fazla özen göstermektedirler.

Seçimlere katılım oranlarının düşmesi adayların aldığı oyların meşruiyetini de etkileyen bir husustur. Beyaz oylar, geçersiz oylar ve oy vermeyenlerin oranlarının toplamı 2022 Başkanlık

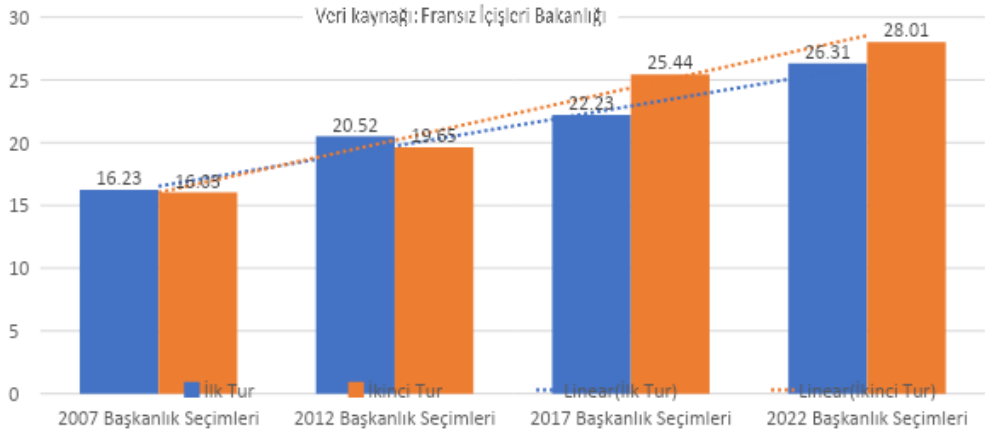
seçimlerinin ilk turunda %27,94'e tekabül etmektedir. Bu oran geçerli oylarla birlikte tekrar hesaplandığında Macron'un elde ettiği oy oranı %20,07'e, Le Pen'in %16,69'a, Mélenchon'un ise %15,82'ye düşmektedir. İkinci tur sonuçları itibariyle bu tablo daha da kötü bir sonuç vermektedir. Buna göre tekrar Macron-Le Pen düellosuna oy vermeyi reddedenlerin oranı %28,01 olarak gerçekleşmiştir. Macron %58,55 olarak tekrar başkan seçilirken Le Pen ise %45,41 ile tarihi bir skor elde etmiştir (bkz: tablo 5). Bu sonuçlar katılmayanların oranlarıyla tekrar hesaplandığında Macron'un yalnızca %38,50 ile göreve geldiği görülmektedir. Bu oranla Macron, V. Cumhuriyet tarihinin en az oyla Cumhurbaşkanı olmuş siyasi haline gelmiştir.

Tablo 5: Macron ve Le Pen'in 2017-2022 Başkanlık Seçimleri İkinci Turundaki Siyasi Performansları (%)

Veri kaynağı: Fransız İçişleri Bakanlığı

Tablo 6: 1. ve 2. Tur Sonuçlarına Göre 2007-2022 Başkanlık Seçimlerine Katılma Oranı (%)

Aday programları ve seçim sonuçları üzerinden çalışmanın giriş kısmında belirtilen hipotezlerin doğrulanmasına gelince, ilk olarak Macron'un oy kaybederek de olsa tekrar seçilmesi seçmenlerin bir kısmının ikna edici siyaset üretemeyen sağ ve sol adaylara oy vermeyerek ilk ve ikinci turda Macron'dan yana tercih kullanmalarını destekler niteliktedir. İkinci turda Macron'un seçilmesi Le Pen'e karşı baraj siyasetinin doğal bir sonucudur. İkinci olarak, benzer durum radikal sağ ve radikal sol adayların oylarının da artmasına neden olmuştur. Le Pen ve Mélenchon'un popülist stratejeleri seçmenlerde karşılığını bulmuşken, sağ ve sol adayların ortaya koyduğu politikalar seçmenlerde ilgi uyandıramamıştır. Üçüncü nokta ise oy kullanmama eğiliminin artık siyasi bir tutum haline gelmesidir. Tablo 6'daki veriler bu hipotezi desteklemektedir. Ancak çalışmaya konu edilen seçim sonuçları ve aday programları, seçmen profilinin direkt olarak belirlenmesinde yeterli değildir. Bu nokta daha geniş kapsamlı bir çalışmanın konusu olabilecektir.

8. Sonuç

Bu çalışmada 2022 Fransa Başkanlık seçimlerinden hareketle Fransız siyasetinde öne çıkan radikal sağ ve radikal sol akımların popülist stratejileri incelenmiştir. 2017 seçimleri öncesinden bu yana, klasik manada sağ ve sol ideolojilerin ülkede yapısal nitelik kazanmış sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlara etkili çözümler sunamamaları radikal sağ ve radikal sol partilerin siyasette daha fazla alan kazanmalarına neden olmuştur. Çalışmada incelenen seçim sonuçları bu argümanı doğrular niteliktedir. Seçmenlerin bir kısmı çözümü radikal partilerde ararken diğer bir kısım seçmenin genel ülke siyasetini tamamen radikal sağ ya da radikal sol partilere teslim etmek istememesi, Macron'un birçok iktisadi probleme rağmen üst üste seçim kazanmasını sağlamıştır. Öyle ki, 2022 seçim çalışmaları çerçevesinde Macron yalnızca bir defa televizyona çıkarak, bir ziyaret ve iki de miting gerçekleştirerek (Alix, 2022) rahat bir şekilde tekrar başkanlığa seçilmiştir. Üçüncü bloktaki seçmen davranışı ise seçimlere katılmama olarak belirmiştir. Seçimlere katılımdaki düşüklük yerel seçimlerde daha fazla olmakla beraber 2007'den bu yana başkanlık seçimlerinde doğrusal bir artış göstermektedir.

Batı demokrasilerinde sıklıkla görülen seçimlere katılmama olgusu, siyasi davranışlar açısından bir dönüşüme işaret etse de seçim sonuçlarının meşruiyeti açısından önemli bir sorun yaratmaktadır. Temsili demokrasinin en geleneksel enstrümanı olan seçimler siyasi meşruiyetin anahtarı niteliğindedir. Zira seçim sonuçlarıyla elde edilen meşruiyet siyasi sistemin istikrarını doğrudan etkilemektedir. Batı demokrasilerinde katılmama sorunu temsili demokrasiyi, siyasi meşruiyeti ve siyasi sistemlerin istikrarını tehlikeye atacak bir boyuta gelmektedir. Bu çerçevede, birçok batı ülkesinde merkez akımlarda aradığını bulamayan medyan seçmenin giderek radikal sağa kayması aşırı ideolojileri temsil eden aktörlerin yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin, Almanya'da Alternative für Deutschland (AfD)'in yükselişi 2021'de Hür Demokrat Parti (FDP), Yeşiller Partisi ve Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) üçlü koalisyon yaparak hükümet kurmasına neden olmuştur. 2022'de İtalya parlamento seçimlerinde yaşanan yaklaşık yüzde 37'lik katılmama oranı, post-faşist aşırı milliyetçi Giorgi Meloni'nin seçimleri kazanarak başbakan seçilmesini sağlamıştır. Zira İtalya'da 2018 seçimlerine nazaran katılmama oranı %9 artmıştır. Fransa'da da

katılmama oranı Macron'un V. Cumhuriyet tarihinin en az oyla göreve gelen başkanı olmasına yol açmıştır.

Merkez sağ ve merkez sol blok kendilerini yeni politik çizgiler etrafında şekillendiremezse bu durumun devam edeceği söylenebilir. Burada gözlemlenen siyaset üretmemeye sorunu, merkez akımların radikal ideolojide siyaset yapan popülist liderleri taklit etmesinin bir sonucudur. 2022 seçim sonuçları itibarıyla bu sorunu sağ siyasilere göre daha iyi kavrayan sol blok, Mélenchon'un üçüncü tur olarak nitelendirdiği Haziran 2022'de gerçekleşen Parlamento seçimlerinde Mélenchon ile ittifak yapmıştır. Yeni Halkçı Sosyal-Çevre Birliği altında birleşen radikal sol ve solcu gruplar parlamentoda çoğunluğu yakalayarak Başbakanlık koltuğunu almayı hedeflediyse de Macron'un partisi seçimleri birinci olarak tamamlamıştır. Ancak salt çoğunluğu sağlayamayan Borne hükümeti istediği yasaları kolayca geçirememektedir. Bunun sonucu olarak Fransa Anayasası'nın 49/3 maddesinde hükümete ayrıcalık olarak tanıdığı, yasa tasarılarının meclis gündemine taşınmadan direkt olarak senatoya gönderilmesini sağlayan madde, yeni yasama yılının başladığı Eylül ayından 2022 sonuna kadar dokuz defa kullanılmıştır. Buna karşın radikal sağ ve radikal sol partiler mecliste güven oylamasına başvurmaktadırlar. Her ne kadar Le Pen'in partisi radikal sol ve sol partilerin verdiği güven oylamasına katılıyorsa da UBP'nin istediği güven oylamalarına sol blok destek vermemektedir. Borne hükümetinin güven oylamasından şimdiye kadar etkilenmemesinin nedeni Cumhuriyetçilerin Macron'un partisine destek vererek güven oylaması isteğinin reddedilmesini sağlamasıdır. Dolayısıyla Macron, sağ politikalarıyla ufak sağ partilerin desteğini alarak hükümet edebilmektedir. Ancak bu durum orta ve uzun vadede Fransız siyasetini radikal adayların baskın olduğu bir ortamda istikrarsızlığa sürükleyebilir. İstikrarsızlığı önleyebilmek ve temsili demokrasiye tekrar dinamizm kazandırmak için siyasi elitlerin daha fazla katılımcı mekanizma tesis etmeleri gerekmektedir. Vatandaş inisiyatif referandumunun yasallaştırılması, beyaz oya anayasal bir statü verilmesi ve birden fazla seçim yetkisinin (cumul des mandats) kısıtlanması Fransa genel siyasetinin daha fazla rekabete açılarak daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Actu.fr. (2018). Trois ans après la fin d'Autolib à Paris, un millier de voitures électriques attendent une seconde vie | Actu Paris. Retrieved 21 November 2022, from https://actu.fr/ile-de-france/paris_75056/trois-ans-apres-la-fin-d-autolib-a-paris-un-millier-de-voitures-electriques-attendent-une-seconde-vie_40061230.html
- ALIX, L. B., avec Erwan. (2022, April 2). Présidentielle: Meetings, visites... Où les candidats sont-ils allés séduire des électeurs ? Retrieved 26 May 2022, from Ouest-France.fr website: <https://www.ouest-france.fr/elections/presidentielle/cartes-presidentielle-meetings-visites-ou-les-candidats-sont-ils-alles-seduire-des-electeurs-8015b2fc-b184-11ec-9a7f-742a0ff31324>
- Ayktut, S. C., & Evrard, A. (2017). Une transition pour que rien ne change? Changement institutionnel et dépendance au sentier dans les « transitions énergétiques » en Allemagne et en France. *Revue internationale de politique comparée*, 24(1-2), 17-49. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/ripc.241.0017>

- Baloge, M., & Hubé, N. (2022). How populist are populist parties in France? Understanding parties' strategies within a systemic approach. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 9(1), 62–82. <https://doi.org/10.1080/23254.823.2021.2016455>
- Bernhard, L., & Kriesi, H. (2019). Populism in election times: A comparative analysis of 11 countries in Western Europe. *West European Politics*, 42(6), 1188–1208. <https://doi.org/10.1080/01402.382.2019.1596694>
- BFMTV. (2016, December 7). Macron en meeting: 'Je suis de gauche, c'est mon histoire, ma famille'. Retrieved 13 May 2022, from BFMTV website: https://www.bfmtv.com/politique/macron-en-meeting-je-suis-de-gauche-c-est-mon-histoire-ma-famille_AN-201.607.120076.html
- Bonansinga, D. (2022). Insecurity narratives and implicit emotional appeals in French competing populisms. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 35(1), 86–106. <https://doi.org/10.1080/13511.610.2021.1964349>
- Bottomer, T. B. (1982). *Elites and Society*. London: Penguin Books.
- Brubaker, R. (2017). Between nationalism and civilizationism: The European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 40(8), 1191–1226. <https://doi.org/10.1080/01419.870.2017.1294700>
- Canovan, M. (1981). *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), 2–16. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00184>
- Cervera-Marzal, M. (2021). Introduction. In *Sciences humaines. Le populisme de gauche* (pp. 5–9). Paris: La Découverte. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/le-populisme-de-gauche—978.234.8054921-p-5.htm>
- CNCCEP. (2022). *Les candidats*. Fransa İçişleri Bakanlığı. Retrieved from <https://www.cnccep.fr/candidats.html>
- Conseil constitutionnel. (2022). Comment est fixée la date d'envoi des parrainages? – Conseil constitutionnel présidentielle 2022. Retrieved 10 May 2022, from <https://presidentielle2022.conseil-constitutionnel.fr/les-candidats/parrainer-un-candidat/comment-est-fixee-la-date-d-envoi-des-parrainages.html>
- Darrigrand, M. (2022). Présidentielle 2022: Une boussole des mots. *Études, Janvier*(1), 33–44. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/etu.4289.0033>
- Demertzis, N. (2019). Populisms and Emotions. In P. Cossarini & F. Vallespin (Eds.), *Populism and Passions: Democratic Legitimacy after Austerity*. New York: Routledge.
- Deront, E., Evrard, A., & Persico, S. (2018). Tenir une promesse électorale sans la mettre en œuvre. Le cas de la fermeture de Fessenheim. *Revue française de science politique*, 68(2), 265–289. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/rfsp.682.0265>
- Emmanuel Macron [@emmanuelmacron]. (2016, August 30). Aujourd'hui, le vrai clivage, il est entre le repli et l'ouverture, entre les conservateurs et les progressistes. [Tweet]. Retrieved 13 May 2022, from Twitter website: <https://twitter.com/emmanuelmacron/status/770.687.985499136000>
- Féré, V. (2022). L'élection présidentielle et la polarisation majoritaire aux extrêmes. *Commentaire, Numéro 179*(3), 541–548. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/comm.179.0541>
- Fondation Abbé Pierre. (2021). *L'État du mal-logement en France 2021* (No. 26). Fondation Abbé Pierre.
- France 24. (2022, April 13). Le Pen wants France out of NATO integrated command, backs NATO-Russia links. Retrieved 16 November 2022, from France 24 website: <https://www.france24.com/en/france/20220413-le-pen-wants-france-out-of-nato-integrated-command-backs-nato-russia-links>

- France 24 & AFP. (2022). Présidentielle: Marine Le Pen et Éric Zemmour obtiennent leurs 500 parrainages. Retrieved 10 May 2022, from France 24 website: <https://www.france24.com/fr/france/20220301-pr%C3%A9sidentielle-marine-le-pen-et-%C3%A9ric-zemmour-obtiennent-leurs-500-parrainages>
- Fransa İçişleri Bakanlığı. (2017). Résultats de l'élection présidentielle 2017. Retrieved 27 April 2022, from Http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017 website: http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017
- Fransa İçişleri Bakanlığı. (2022). Election présidentielle 2022. Retrieved 27 April 2022, from <https://www.resultats-elections.interieur.gouv.fr/presidentielle-2022/FE.html>
- Garric, A., & Mandard, S. (2021, February 3). « L'affaire du siècle »: L'Etat condamné pour « carences fautives » dans la lutte contre le réchauffement climatique. *Le Monde.fr*. Retrieved from https://www.lemonde.fr/planete/article/2021/02/03/climat-l-etat-condamne-pour-carences-fautives-dans-l-affaire-du-siecle_6068613_3244.html
- Gendron, G. (2017). Macron à Bercy: « Comme De Gaulle, je choisis le meilleur de la gauche, le meilleur de la droite, et même le meilleur du centre ». Retrieved 13 May 2022, from Libération website: https://www.liberation.fr/politiques/2017/04/17/macron-a-bercy-comme-de-gaulle-je-choisis-le-meilleur-de-la-gauche-le-meilleur-de-la-droite-et-meme-_1563330/
- Global News. (2016). 'We'll be one people, under one god, saluting one American flag': Trump | Watch News Videos Online. Retrieved 2 May 2022, from Global News website: <https://globalnews.ca/video/2935104/well-be-one-people-under-one-god-saluting-one-american-flag-trump/>
- Guez, A. (2022, April 11). 'Qu'il retourne en Afrique!': Ce qu'il s'est dit dans l'hémicycle de l'Assemblée nationale ce jeudi. Retrieved 30 December 2022, from BFMTV website: https://www.bfmtv.com/politique/parlement/qu-il-retourne-en-afrique-ce-qu-il-s-est-dit-dans-l-hemicycle-de-l-assemblee-nationale-ce-jeudi_AN-202.211.040047.html
- Hajjat, A., & Mohammed, M. (2016). *Islamophobie. Comment les élites françaises fabriquent le « problème musulman »*. Paris: La Découverte. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/islamophobie-comment-les-elites-francaises—978.270.7189462.htm>
- Holcombe, R. G. (Ed.). (2018). Interest Groups and Political Exchange. In *Political Capitalism: How Economic and Political Power Is Made and Maintained* (pp. 72–96). Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/978.110.8637251.005>
- Homeland Security. (2017). Executive Order 13780: Protecting the Nation From Foreign Terrorist Entry Into the United States Initial Section 11 Report | Homeland Security. Retrieved 2 May 2022, from <https://www.dhs.gov/publication/executive-order-13780-protecting-nation-foreign-terrorist-entry-united-states-initial>
- Insee. (2022). *En 2021, le déficit public s'élève à 6,5 % du PIB, la dette notifiée à 112,9 % du PIB*. Paris: Insee.
- Journal du Dimanche. (2022). Présidentielle: « Il y a un vrai décrochage de la participation des jeunes ». Retrieved 26 May 2022, from Lejdd.fr website: <https://www.lejdd.fr/Politique/presidentielle-il-y-a-un-vrai-decrochage-de-la-participation-des-jeunes-4105730>
- Le Figaro & AFP. (2022). « Aucun enseignant ne débutera sa carrière sous 2000 euros nets mensuels », promet Emmanuel Macron. Retrieved 22 November 2022, from <https://www.lefigaro.fr/social/aucun-enseignant-ne-debutera-sa-carriere-sous-2000-euros-nets-mensuels-promet-emmanuel-macron-20220825>

- Lefebvre, R. (2022). Que sont devenus les partis-mouvements ? La France insoumise et La République en marche depuis 2017. *Espri, Janvier-Février*(1-2), 167–178. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/espri.2201.0167>
- Liogier, R. (2018). Populisme liquide dans les démocraties occidentales. In *État du monde. Le retour des populismes* (s. 39–48). Paris: La Découverte. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/dec.badie.2018.02.0039>
- Lipset, S. M., & Stein, R. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Manent, P. (2022). Vers une dépolitisation de la France. *Commentaire, Numéro 178*(2), 414–416. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/comm.178.0414>
- Marine Le Pen [@mlp_officiel]. (2016, October 16). 'Je veux supprimer le mariage homosexuel et le remplacer par un PACS amélioré.' #BFMPolitique [Tweet]. Retrieved 2 May 2022, from Twitter website: https://twitter.com/mlp_officiel/status/787.604.694470459392
- Marine Le Pen [@MLP_officiel]. (2022a, April 14). Il est possible de réformer l'Union européenne de l'intérieur et de la faire évoluer vers plus de protection des peuples: Le Frexit n'est nullement mon projet. <https://mlafrance.fr> <https://t.co/M49fHaO5RL> [Tweet]. Retrieved 16 November 2022, from Twitter website: https://twitter.com/MLP_officiel/status/151.455.1495529746432
- Marine Le Pen [@MLP_officiel]. (2022b, April 15). Je ne retirerai aucun droit aux Français. Le mariage pour tous est et restera un acquis si je suis élue Présidente de la République. <https://t.co/aJ44czowq3> [Tweet]. Retrieved 2 May 2022, from Twitter website: https://twitter.com/MLP_officiel/status/151.492.4217631969284
- Martigny, V. (2017). Chapitre 2—À gauche, la fin de la synthèse social-démocrate. In *Chroniques électorales. Le vote disruptif* (s. 43–58). Paris: Presses de Sciences Po. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/scpo.perri.2017.02.0043>
- Martin, C. (2022). 'Ce n'est pas une possibilité': Marine Le Pen assure qu'Éric Zemmour n'intégrera pas son équipe. Retrieved 21 November 2022, from BFMTV website: https://www.bfmtv.com/politique/elections/presidentielle/ce-n-est-pas-une-possibilite-marine-le-pen-assure-qu-eric-zemmour-n-integrera-pas-son-equipe_AN-202.204.120254.html
- Martin, P. (2022). L'élection présidentielle des 10 et 24 avril 2022. *Commentaire, Numéro 178*(2), 297–308. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/comm.178.0297>
- Mény, Y., & Surel, Y. (Eds.). (2002). *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(2), 147–174. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.11>
- Muxel, A. (2007). L'abstention: Déficit démocratique ou vitalité politique ? *Pouvoirs*, 120(1), 43–55. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/pouv.120.0043>
- Perrineau, P. (2017a). Chapitre 20—L'avenir compliqué de la droite. In *Chroniques électorales. Le vote disruptif* (s. 319–328). Paris: Presses de Sciences Po. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/scpo.perri.2017.02.0319>
- Perrineau, P. (2017b). *Le vote disruptif. Les élections présidentielle et législatives de 2017*. Paris: Presses de Sciences Po. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/le-vote-disruptif—978.272.4621655.htm>

- Perrineau, P. (2021a). *Chapitre premier. La nature du phénomène*. In *Que sais-je ?* (s. 5–48). Paris cedex 14: Presses Universitaires de France. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/le-populisme—978.213.0816539-p-5.htm>
- Perrineau, P. (2021b). *Chapitre IV. L'avenir: Le populisme et la question démocratique*. In *Que sais-je ?* (s. 108–123). Paris cedex 14: Presses Universitaires de France. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/le-populisme—978.213.0816539-p-108.htm>
- Public Sénat. (2022). *Éric Zemmour appelle à voter pour Marine Le Pen malgré « ses désaccords »*. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=hym7_gMGCRw
- Quatremer, J. (2022). Avec Jean-Luc Mélenchon, la gauche pro-européenne en voie de disparition. Retrieved 16 November 2022, from Libération website: https://www.liberation.fr/international/europe/avec-jean-luc-melenchon-la-gauche-pro-europeenne-en-voie-de-disparition-20220427_5KWRY7WW7JBY7AN32RYUWXI5B4/
- Rachman, G. (2022, April 21). Le Pen, patriots and the anti-globalist movement. Retrieved 27 April 2022, from <https://www.ft.com/content/934e63d3-85d2-4a4f-b3d5-813e1b9428ee>
- Redaction Nr (Director). (2013). *Marine Le Pen en Touraine: 'je suis populiste'*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=psA64ZfTib0>
- Rosanvallon, P. (2020). *Le siècle du populisme: Histoire, théorie, critique*. Paris: Seuil.
- Saget, J. (2021). Le livre d'Éric Zemmour vendu à 164.983 exemplaires en trois semaines. Retrieved 21 November 2022, from BFMTV website: https://www.bfmtv.com/politique/le-livre-d-eric-zemmour-vendu-a-164-983-exemplaires-en-trois-semaines_AN-202.110.080243.html
- Schmidt, V. A. (2008). Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse. *Annual Review of Political Science*, 11(1), 303–326. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.060.606.135342>
- Schmidt, V. A. (2022). The discursive construction of discontent: Varieties of populist anti-system ideas and discursive interactions in Europe. *Journal of European Integration*, 44(2), 165–182. <https://doi.org/10.1080/07036.337.2022.2032019>
- ŞenolArslantaş, D. (2020). Fransada Değişen Siyasal Paradigma Çerçevesinde Radikal Solun Yükselişi. *Journal*, 8(1), 1–26.
- Shapiro, M. J. (1990). Strategic Discourse/Discursive Strategy: The Representation of 'Security Policy' in the Video Age. *International Studies Quarterly*, 34(3), 327–340. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/2600573>
- Surel, Y. (2019). How to stay populist? The Front National and the changing French party system. *West European Politics*, 42(6), 1230–1257. <https://doi.org/10.1080/01402.382.2019.1596693>
- Taggart, P. (2004). Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 269–288. <https://doi.org/10.1080/135.693.1042000263528>
- Taguieff, P.-A. (1997). Le populisme et la science politique du mirage conceptuel aux vrais problèmes. *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 56(1), 4–33. <https://doi.org/10.3406/xxs.1997.4489>
- Taguieff, P.-A. (2012a). Définir le populisme. In *Débats. Le nouveau national-populisme* (pp. 39–43). Paris: CNRS Éditions. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/le-nouveau-national-populisme—978.227.1072702-p-39.htm>
- Taguieff, P.-A. (2012b). *Le nouveau national-populisme*. Paris: CNRS Éditions. Cairn.info. Retrieved from <https://www.cairn.info/le-nouveau-national-populisme—978.227.1072702.htm>
- Teinturier, B. (2017). Chapitre 1—L'inédite (et dernière ?) primaire de la droite et du centre. In *Chroniques électorales. Le vote disruptif* (s. 23–42). Paris: Presses de Sciences Po. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/scpo.perri.2017.02.0023>

- Teinturier, B., & Doridot, J.-F. (2022). *Présidentielle 2022: Sociologie des électorats et profil des abstentionnistes*. 20.
- Wieviorka, M. (1990). Les bases du national-populisme. *Le Débat*, 61(4), 32–37. Cairn.info. <https://doi.org/10.3917/deba.061.0032>
- Yıldırım, G. E. (2021). Fransa'da Bölgeleşme Süreci: Reformlar ve Seçimler Üzerinden Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 54(3), 119–154.

Main Dynamics of the 2022 French Presidential Elections: Populism

Galip Emre YILDIRIM*

The recent French Presidential election, which took place in April 2022, was a turning point for French politics for many reasons. The results of this election clearly showed that the political transformation that started in 2017 in France has now consolidated. The transformation in question is directly related to the fact that the political preferences of Emmanuel Macron, who was elected as president in 2017, does not fit into either right-wing politics or left-wing ideology. This transformation is explained as a normal result of the disruptive vote phenomenon, which means a destructive, fragmenting vote. According to Pascal Perrineau (2017, s.16), Macron's 2017 election strategy can be described through this concept. For him, Macron's République en Marche Party (Republic on the Move) emerged in French politics as an element that shook the entire political system.

The re-election of Macron in 2022, which prioritizes right-wing policies, was not related to a successful political campaign. Macron's reelection can be considered as a result of the threshold policy against the radical right and radical left parties. On the one hand, Perrineau (2017a, s. 319) stated that the right parties had no meaningful success due to the political fragmentation. In fact, the increase in the votes of the radical right politician Marine Le Pen puts the future of the right in a controversial position (Teinturier, 2017). The failure of the left wing, on the other hand, according to Vincent Martigny's (2017, s.43) analysis, can be explained by the end of the synthesis of socialists and social-democrats, as the reason why the Socialist Party did not achieve success in 2017. This contributed to the increase in the votes of Macron, who followed an inclusive political strategy, and to Mélenchon's rise as a determinant figure of the French politics (Lefebvre, 2022, s. 175). As a result, the political divisions in France are moving to a new axis, leaving the classical right and left polarization that emerged after the 1789 French Revolution.

This new political axis continues its development through two new camps. Accordingly, nationalists and internationalists appear as two rising camps in French politics. These two formations, especially after the 2008 Economic Crisis, have come to play an important and sharp role not only in France but also in the political systems of other Western states such as USA, England, etc. According to the new political scheme, while nationalists define themselves

* Nantes Université, France, E-mail: gemreyildirim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7833-7146

as patriots, they accuse the groups that believe in the importance of international ties of being “globalists” (Taggart, 2004, s.274). Although Marine Le Pen’s *Rassemblement National* and Mélenchon’s *France Insoumise* are in opposing political camps, both leaders have adopted a similar discourse against international organizations, NATO, and European Union policies. While Le Pen opposes the Eurozone and NATO, Mélenchon clearly stated in his presidential program that France will unilaterally put an end to EU policies that are inconsistent with its national interests (France 24, 2022; Quatremer, 2022). On the other hand, the classical line of politics produced by the central parties does not arouse enough interest in the voters. As a result, while the radical right and radical left parties increase their votes, the abstentionism reaches a dimension that threatens the representative democracy and its institutions.

The 2022 French Presidential election is an example that fits perfectly into this scheme. Since the central right and left parties cannot produce policies that convince the voters, radical parties have been increasing their vote rates with populist strategies especially since 2017. Populism is a frequently encountered political phenomenon in representative democracies, as discussed theoretically in this study (Taggart, 2004). Although Mudde (2004) classifies populism among thin-centered ideologies, the strategies of populist parties and leaders in Western states have now become quite systematic, planned, analytical, and rational. As a result, this paper aimed to analyze the political strategy of the French presidential candidates with a particular focus on the populism studies.

The analysis of the 2022 presidential election in France is generally made after the election results are announced with less focus on the candidates’ programs. This paper aimed to fill this gap in the literature by analyzing the candidates’ programs. Accordingly, the study seeks to answer the following question: How has the populist strategy shaped the programs of the politicians who were candidates for the 2022 presidential elections? The hypothesis of this study is explained in three points: 1) The inability of the centre-right and centre-left parties to produce convincing politics since the 2017 elections enabled Macron to shift to the right from an unidentified political stance and to maintain his position at the presidential level. 2) Accordingly, some of the voters who have moved away from the centre-right and centre-left parties were looking for a solution in the radical right and radical left parties. This situation causes populism to become a common strategy in French politics because while populism is used as the main political instrument by Le Pen and Mélenchon, centre-right and centre-left parties also tend to resort to populist strategy. 3) The inability of the centre-right and centre-left to produce convincing politics has turned into two types of electoral behavior: some of the voters tend not to vote by protesting the presidential candidates, some of them assisted to electoral threshold for blocking radical ideologies. As a result, Macron, who did not show a clear ideological stance in 2017 and shifted to the right in 2022, can easily be elected president. While radical candidates turned populism into an electoral strategy as a thin ideology, the right and left candidates, who cannot produce convincing politics, also used populism as a discursive strategy in their programs.

The data for this study, were collected in accordance with the qualitative research methods to verify the hypotheses. The paper also examined the election results from a statistical perspective. Accordingly, the programs of the candidates participating in the 2022 elections were subjected to a comparative analysis. Therefore, the subject of the study was limited to the analysis of the candidates' programs. The candidates' programs were obtained from the Election Commission, which was established under the French Ministry of Interior and was responsible for the 2022 Presidential Elections (CNCCEP, 2022). The election results were obtained from the website of the French Ministry of Interior (2022), which is also an official source.

Suriye Krizinde Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Instrumentalisation of Sectarianism in Syrian Crisis

İbrahim AKKAN*
Fuat AKSU**

Öz

2011 Suriye kriziyle birlikte Sünni-Şii ayrımı Ortadoğu bölgesindeki siyaset açısından en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Özellikle Suriye'deki çatışmalarda mezhep gruplarının birbirlerini varoluşsal birer tehdit olarak algılamasıyla krizde zaman zaman mezhepsel bir boyut öne çıkmıştır. Fakat bu dönüşüm, temel olarak mezhepçiliğin tarihsel köklerine dayanmanın ötesinde, liderin ve siyasi elitlerin iktidarın güvenliğini sağlamak için mezhepsel kimlikleri birer araç olarak kullanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu makale Suriye krizinde mezhepsel araçsallaştırmanın kimler tarafından, nasıl yapıldığını ve bu politikanın çatışmaları ne yönde etkilediğini tartışmaktadır. Makalede Suriye krizinin karmaşık mezhepsel boyutunun primordializm yaklaşımıyla açıklanamayacağı görüşünden hareket edilmektedir. Bu bağlamda primordializm yerine Enstrümantalizm yaklaşımı kullanılarak Beşar Esad yönetiminin mezhepsel kimlikleri iktidarının sürekliliğini sağlamak amacıyla araçsallaştırdığı savı tartışılmaktadır. Bunun için de Suriye'de siyasal iktidarın söylem, eylem ve politikaları incelenerek Suriye krizinde mezhepçiliğin nasıl araçsallaştırıldığı açıklanmaktadır. Suriye krizinde mezhepçiliğin araçsallaştırılması politikasının Esad'ın çatışmaları kendi lehine çevirmesinde ve varlığını korumasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan bu politikanın birçok olumsuz sonucu olduğu ve tehlikeli bir süreci beraberinde getirdiği de göz ardı edilmemelidir. Mezhepçiliği araçsallaştırma politikası, toplumun kimlik çizgilerine göre bölünmesi, mezhep grupları arasındaki hoşgörünün ortadan kalkması ve Ortadoğu bölgesinde kimlik temelli düşmanlıkların ortaya çıkması gibi nesilleri etkileyecek sorunlara yol açmıştır. Bu da mezhepçiliğin araçsallaştırılmasının kısa vadede avantaj sağlayan bir politika olmasına rağmen uzun vadede büyük sorunlar yaratacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Mezhepçilik, Enstrümantalizm, Primordializm, Araçsallaştırma

Abstract

Sunni-Shiite divide has become one of the most important factors for politics in the Middle Eastern region after the 2011 Syrian crisis. The sectarian dimension of the crisis has come into prominence from time to time in the conflicts in Syria, especially when sectarian groups perceive each other as existential threats. However, this transformation has yet to emerge as a result of the historical roots of sectarianism, but of the leader and political elites using sectarian identities as a tool to ensure the

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, E-posta: ibrahim.akkan@std.yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0003-0174-2922

** Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, E-posta: faksu@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-3693-6666

security of power. This article discuss how and by whom sectarian instrumentalization has been applied in the Syrian crisis and how this policy affected the conflicts. In this article, it is argued that the complex sectarian dimension of the Syrian crisis cannot be explained by the primordialism approach. In this context, the Instrumentalism approach has been used to discuss the argument that Syrian leader Bashar al-Assad and his administration instrumentalized the sectarian identity to preserve his authority. For this reason, the actions, discourses and policies of the government have been analyzed to explain how sectarianism was instrumentalized in the Syrian crisis.

In the Syrian crisis, the policy of instrumentalizing sectarianism has played an important role in Assad's ability to turn the conflict in his favor and preserve his existence. On the other hand, it should be noticed that this policy has many negative consequences and brings along a dangerous process. The policy of instrumentalizing sectarianism has led to problems that will affect generations, such as the division of society according to identity lines, the disappearance of tolerance between sectarian groups, and the emergence of identity-based hostilities in the Middle East region. This shows that although the instrumentalization of sectarianism is a policy that provides advantages in the short term, it will create major problems in the long run.

Keywords: Syria, Sectarianism, Instrumentalism, Instrumentalization, Primordialism

1. Giriş

Sivil toplum örgütü The Day After (TDA) tarafından Suriye toplumunun mezhepçiliğe karşı tutumlarının araştırıldığı “Sectarianism in Syria: Survey Study” adlı çalışma, Suriye’de mezhepçiliğin 2011 krizinden önce toplumda bir ayrıştırıcı unsur olarak kabul edildiğini ve çatışmaların başlamasıyla toplum üzerindeki etkisinin çok büyük oranda arttığını ortaya koymuştur. Katılımcıların çoğu bu değişimin “siyasi otoriteyle bağlantılı” olduğunu ve mezhepçiliğin arkasındaki nedenlerin temelde “güç ve politika” olduğunu düşünmektedir (TDA, 2016). Gerçekten de Arap Baharı sonrası süreçte Sünni-Şii çatışması – Ortadoğu’nun genelinde olduğu gibi – Suriye siyasetinin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir (Valbjörn, 2020, s.93). Protestoların başında demokratik geçiş, insan hakları ve özgürlükler üzerine yapılan temel akademik tartışmaların yerine, birkaç yıl içinde mezhepçilik ve radikalleşme üzerine tartışmalar yoğunluk kazanmıştır (Schmidt, 2018; Hinnebusch ve Imady, 2018). Bu bağlamda Arap Baharı sonrasında çok sayıda akademisyen, çatışmalarda mezhepsel kimliğe odaklanmıştır (Örn: Haddad, 2017, 2020; Goldsmith, 2018b, Hashemi ve Postel, 2017). Bu çalışma Suriye krizinin mezhepsel boyutunun tarihsel nedenlerden çok, Esad yönetiminin eylem, söylem ve politikalarıyla mezhepsel kimliği araçsallaştırması sonucunda oluştuğunu savunmaktadır. Esad yönetimi, mezhepsel gruplar arasında tehdit algısı yaratarak Aleviler (Nusayriler)¹ başta olmak üzere, azınlıkların desteğini almış ve çatışmalarda güç elde etmiştir.

Çalışmada temel analiz çerçevesi olarak enstrümantalizm yaklaşımı benimsenmiştir. Bu bağlamda Suriye krizinde mezhepsel kimliklerin, elitlerin siyasi çıkarları için nasıl birer araç olarak kullanıldıkları incelenmiştir. Böylece Suriye’deki iç çatışmalarda mezhepçiliğin açıklanmasında

1 Suriye’deki Aleviler kendilerini “Alevi” sıfatıyla tanımlarken, Sünniler bu topluluğa “Nusayri” kelimesini yakıştırmaktadır. Bu durum aslında Suriye’deki Arap Alevileri tarafından kendilerinin ötekileştirilmesi ya da aşağılanmasının bir ifadesi olarak algılanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada doğrudan alıntı yapmanın dışında veya ayrıca açıklama gerektirmeyecek durumlarda Suriye’deki Aleviler, kendilerini ifade ettikleri kimlik üzerinden tanımlanarak “Alevi” olarak nitelendirilmiştir.

farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır. Protestocuların temel talepleri – demokratik yönetim, özgürlük, fırsat eşitliği, ekonomik refah, vs. – göz önüne alındığında Suriye krizinin başlarda pek mezhepçi olmadığı söylenebilir (Philips, 2015; Shaery-Yazdi ve Üngör, 2013). Fakat haklı taleplerle büyüyen protestoların iktidarı devirme ihtimaline karşı, Esad yönetimi muhalefeti radikalleştirip şiddet kullanımını meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte bölgesel aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda Suriye'deki farklı radikal grupları finanse etmesiyle çatışmalar mezhepsel bir boyut kazanmıştır. Mezheplerin araçsallaştırılıp birer güvenlik meselesi haline getirilmesiyle kitleler mobilize edilmiştir. Protestocuların radikalleştirilmesiyle kriz azınlıklar için varoluşsal bir çatışmaya dönüşmüştür. Dolayısıyla Suriye'de yaratılan tehdit algısı ve toplumsal kimliklerin araçsallaştırılmasıyla egemen otoritenin çatışmalarda başarıya ulaşması arasında bir bağlantı olduğu savunulmuştur.

Bu çalışmada vaka seçimi çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Suriye krizi hem yerel hem de uluslararası aktörlerin müdahil olduğu çok boyutlu ve çok aktörlü özgün bir çatışma örneğidir. Bu çok boyutluluğun içinde mezhepçilik farklı düzlemlerde aktörler arası ilişkilerin seyrinde belirleyici bir etki yaratabilmektedir. Benzer şekilde özellikle tarihsel gelişim süreçleri göz önüne alındığında, mezheplerin söylem, eylem ve politikalarla manipülasyonlara açık olduğu da söylenebilir. Çünkü mekân-iktidar ilişkilerinde aktörlerin birbirleriyle çatışan hedef, talep ve beklentileri mezhepsel kimliklerin manipüle edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu vakanın seçilmesinin en önemli nedenlerinden biri de hem devletlerin hem de devlet dışı örgütlerin kendi çıkarları amacıyla mezhepçiliği araçsallaştırmış olmalarıdır. Bölgesel aktörlerin de (Arabistan, Katar, İran ve Türkiye gibi) çeşitli mezhep temelli politikaları Suriye'deki mezhep çatışmalarının ülke sınırlarını aşmasına yol açmıştır. Bu aktörler kendi ulusal çıkarları için mezhepçiliği Suriye krizine bir müdahale aracı olarak görmüştür. Ancak bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde bölgesel aktörlerin ve devlet dışı örgütlerin mezhepçiliği araçsallaştırması kapsam dışı bırakılmıştır.²

Bu kapsam ve sınırlılıklar dikkate alınarak, çalışma aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır. İlk olarak mezhepçilik kavramına, bu kavramın Ortadoğu'daki dönüşümüne ve kavrama dair temel tartışmalara yer verilmiştir. Sonra enstrümantalizmin ana unsurları makalenin analiz çerçevesi olarak ele alınmıştır. Daha sonra Suriye'de mezhepçiliğin 2011 krizi öncesi ve sonrasında nasıl araçsallaştırıldığına dair veriler ortaya konmuştur. Bu bağlamda Esad yönetiminin radikal unsurları hapislerden çıkarması, cihatçı örgütlerin oluşmasının önünü açıp finanse etmesi ve radikalleştirilmiş muhalefetin ülkedeki dini/mezhepsel azınlıklar için birer tehdit unsuru olduğu algısını yaratması süreçleri analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise Suriye krizinin mezhepsel boyutunun enstrümantalizm yaklaşımıyla açıklanmasının teorik tartışması yapılmıştır.

2 Bu araçsallaştırmanın Esad yönetimi tarafından yalnızca içe dönük uygulanmadığı, benzer davranışların dış politikada da uygulandığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında rekabet içerisindeki bölgesel aktörlerin Suriye içindeki diğer mezhepsel unsurları Esad yönetimini devirmek amacıyla araçsallaştırdığının örneklerine rastlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılar için bakınız: (Valbjørn, 2020).

2. Mezhepçilik Kavramı ve Mezhepçilikle Alakalı Temel Tartışmalar

Mezhepçilik Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan iç çatışmalar (Suriye ve Yemen) sonucunda Ortadoğu açısından yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreçte hem bölgedeki karar alıcılar hem de uluslararası medya, analist ve yorumcular mezhepçiliğe büyük önem vermiştir. Bu bağlamda mezhepçilikle alakalı önemli çalışmalar ortaya konmuş ve farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak mezhepçilik literatüründe yalnızca 2011 sonrası süreçte değil daha önce yaşanan önemli gelişmeler sonucunda da gelişim sağlanmıştır. Özellikle 1979 İran İslam Devrimi ve 2003 Irak Savaşından sonra “Şii Hilali”nin yükselmesiyle birlikte mezhepçilikle alakalı çalışmalar hatırı sayılır bir oranda artmıştır (Haddad, 2017, ss. 363-364).

Arap Baharı’ndan sonra mezhepçilik üzerine artan sayıdaki çalışmaya ve yoğun tartışmalara rağmen tanımlama noktasında büyük çelişkiler görülmektedir. Hristiyanlık içindeki derin toplumsal bölünmeleri tanımlamak için kullanılan mezhepçiliğin İslamiyet için de kullanılabileceğine dair tartışmaların yanında kavramın zaman içinde geçirdiği dönüşüm ve farklı tanımlamaları kafa karışıklığı yaratmıştır (Valbjørn, 2020, s. 93). Mezhepçilik temelde inanç, yaşam tarzı, düşünce sistemi, kimlik, vs. gibi geniş kapsamlı kavramlarla tanımlansa da zamanla şiddet, hoşgörüsüzlük, ötekileştirme, kimlik çatışması, vs. gibi kavramlarla birlikte kullanılmaya başlamıştır (Haddad, 2017, ss.363-367). Kavramın geleneksel anlamlarından uzaklaştırılıp politik anlamlar yüklenmesi bölgedeki gelişmelerle paralel olarak gerçekleşmiştir. Makdisi’ye (2000, s. 7) göre toplumsal bir kimlik olan mezhepçiliğin aşırı politikleştirilmesi, kavramın Ortadoğu’daki “siyasi kimliğin birincil belirteci” haline dönüşmesine yol açmıştır.

Mezhepçiliğin Ortadoğu politikasının ötesinde uluslararası toplumda artan etkisi, kavramın teorik olarak nasıl açıklanacağına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sözü edilen tanımsal tartışmaların yanı sıra mezhepçiliğin geçirdiği dönüşüm içinde kavramın alt dallara bölünmesi ile ilgili farklı bakış açıları³ veya bölgelere göre şekli ve öneminin değişeceğini savunan görüşler de öne atılmıştır.⁴ Kavramla alakalı öne sürülen bu görüşler ve kategorilendirme çalışmaları devam eden çok sayıdaki tartışmanın yalnızca bir kısmıdır.

Mezhepçiliği açıklayan çok farklı yaklaşımlardan da söz etmek mümkündür. Temelde etnik kimlik ve etnik çatışmaları açıklayan teorik çerçeveler olan primordializm (ilkçi yaklaşım, ilkçilik) ve enstrümantalizm (araççılık, araçsalcılık) yaklaşımları, mezhepçilik kavramı için de

3 Örneğin Fanar Haddad “Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity” adlı çalışmasında belirttiğine göre mezhepçiliği üç temel kategoriye ayırmak mümkündür. İlk kategori olan gündelik mezhepçiliğe göre bireyler, siyasallaştırılmamış bir mezhepsel kimliğe doğmakta ve bu kimliği göstermeden hoşgörü içinde yaşamaktadır. İkinci kategori olan araçsal mezhepçilik, siyasi girişimcilerin iktidarı korumak veya kolektif çıkarlar için bir topluluğu harekete geçirdiği, siyasileştirilmiş bir kimliktir. Üçüncü kategori olan radikal mezhepçilik ise herkesi tek bir hak dinin köktenci bir görüşüne dönüştürmeye çalışan ve diğerlerini ötekileştiren tektirci bir anlayışa sahiptir. Bu kategori şiddet kullanmaya meyilli bireyler ve politikleştirilmiş din anlayışından dolayı mezhepçiliğin en tehlikeli boyutudur. Tartışmanın ayrıntıları için bkz: (Haddad, 2014, ss. 25-27).

4 Max Weiss, mezhepçiliğin farklı bölgelerde farklı şekillerde tanımlanabileceğini savunmuştur. Örneğin Lübnan mezhepçiliğinin, “hem toplumsal bir hastalık hem de siyasi bir çare olarak tasvir edilebileceğini” savunarak mezhepçiliğe alternatif bakış açıları getirmiştir. Bkz: (Weiss, 2010).

açıklayıcı olmuştur. Yeni yapılan çalışmalar mezhepçiliği açıklamak adına alternatif yaklaşımlar öne koysa da primordializm ve enstrümantalizm günümüzde en çok kabul gören iki yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Örneğin bu iki temel yaklaşıma bir orta yol olarak “sosyal inşacılığı” öneren veya mezhepçiliği modernist yaklaşımla açıklayan çalışmaların yanında mezhepsel çatışmaları “güvenlikleştirme” veya “güvenlik ikilemi” kavramlarıyla açıklayan önemli çalışmalar da yapılmıştır (Phillips 2015; Goldsmith, 2018a; Hashemi ve Postel, 2017; Darwich ve Fakhoury, 2017).

2.1. Primordializm-Enstrümantalizm Tartışması

Mezhepçiliğin bölgesel çatışmalarda önemli bir etken olduğu kabul edilse de iç çatışmalarda nasıl inceleneceğine dair bir görüş ayrılığı vardır. Bu konuda iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. İlk yaklaşım olan primordializm, etnisite, milliyetçilik ve toplumsal kimlik gibi kavramları ve durumları tarihsel boyutlarıyla ele alan ve bu perspektiften açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Verili toplumsal kimlik fikirleriyle bağlantılı olan primordializm “bireyi daha büyük bir kolektiviteye bağlayan biyoloji, kültür, tarih ve geleneklere derinden kök salmış bir dizi soyut öğeye” dayanmaktadır (Valbjørn, 2020, s. 95). Primordializme göre, günümüzdeki mezhepsel ayrımın temelinde doktrinel farklılıkların yattığı kabul edilmektedir. Bu nedenle mezhep çatışmalarının bu kimliklerin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu kabul etmektedir. (Darwich ve Fakhoury, 2017, ss. 712-713). Bu bağlamda primordialistler İslamiyet’teki Şiiler ve Sünniler arasındaki mezhepsel gerilimleri 680’deki Kerbelâ Savaşı’na kadar götürerek tarihsel bir çatışmaya dayandırmaktadır (Valbjørn, 2020, s. 95).

Ancak mezhepçiliği ilkel bağlılıklar merkezinde açıklayan primordializmin bazı sınırlılıklarının olduğu görülmüştür. Primordialistler mezhepsel kimliğin değişen anlam ve önemini, birey ve toplum bağlamında yaşanan değişimleri ve bu değişimlerin yol açtığı çatışmaları açıklamakta yetersiz kalmıştır (Baumann, 2004, s. 13). Bunun yanında, farklı etnik ve mezhepsel kimliklerin bir arada yaşadığı Ortadoğu devletlerinin neden bazılarında şiddet meydana gelirken diğerlerinde bir arada yaşamanın mümkün olduğunu açıklamakta zorlanmaktadır (Filic, 2021, s. 102). Bu nedenle bir vaka çalışması olarak ele alınan Suriye krizinin mezhepsel boyutu göz önüne alındığında primordializmin yeterince açıklayıcı olmadığı görülmüştür. Çünkü çatışma öncesinde ve protestolar başladıktan sonra, ülkede çatışma yaratacak boyutta bir mezhep ayrımından söz etmek mümkün değildir. Protestolar mezhepsel bir idealle değil, siyasi iktidara karşı demokratik taleplerle ortaya çıkmış ve daha sonra mezhepsel bir boyut kazanmıştır. Esad yönetiminin eylem, söylem ve politikalarının, krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesi yönünde önemli etkileri olmuştur. Bu bağlamda Suriye krizinin temelinde verili mezhep kimlikleri arasındaki doktrinel farklılıklardan dolayı ortaya çıktığını ve çatışmanın mezhepsel boyutunun doğal bir şekilde geliştiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla Sünni-Şii çatışmasının tarihsel nedenlere bağlı olduğunu savunan primordializmin Suriye krizinin mezhepsel boyutunu açıklamakta yetersiz kalmıştır.

İkinci temel yaklaşım olan enstrümantalizme – diğer adıyla araçsalcılık – göre mezhepsel kimlikler rasyonel elit aktörlerin siyasi ve ekonomik güç elde etmek için kullandıkları birer araçtır. Dolayısıyla mezhep çatışmalarının doğal gelişen bir eylem olmaktan çok, siyasi liderlerin, toplumsal grupların desteğini almak amacıyla ilkel mezhep kimliklerini kullanarak kitleleri kendi siyasi çıkarları için mobilize etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Valbjørn, 2020, s. 95; Ejaz ve Rehman, 2022, ss. 42-55). Enstrümantalizmin en önemli savunucularından biri olan Paul R. Brass toplumsal kimliklerin verili olmadığını siyasi elitlerin “refahlarını veya varlıklarını korumak veya hem grupları hem de kendileri için siyasi ve ekonomik avantaj elde etmek için temsil etmek istedikleri grupların kültürlerinden materyaller alan, onları çarpıtan ve bazen uyduran seçkinlerin yaratımları” olduğunu iddia etmektedir. (Brass, 1991, s. 8). Brass’a göre “etnik ve ulusal kimlikler, zenginlik, güç ve prestij için verilen evrensel mücadelede kitlesel destek oluşturmak için rekabet halindeki seçkinlerin ellerinde uygun araçlar” olarak görülmektedir (O’Leary, 2001, s. 148).

Enstrümantalizm yaklaşımı etnisite, din, dil ve kültür gibi kimliksel olguların siyasi otoritenin hedefleri doğrultusunda mobilize edilebileceğini savunmaktadır. Enstrümantalistler, primordialistlerin iddia ettiği toplumsal kimliklerin “doğanın bir hediyesi” olduğu düşüncesine karşı çıkarak bunların siyasi elitler tarafından uydurulduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla elitler kitlelerin paylaştığı ortak değerleri ve kimlikleri birer manipülasyon aracı olarak görmektedir. Etnisite, dil, din, kültür, bölge gibi toplumsal kimliği oluşturan olgular inşa edildiğini ancak kriz dönemleri dışında büyük öneme sahip olmadıkları görülmüştür (Olanrewaju, 2019, s.1264).

Bu açıdan bakıldığında enstrümantalizm, primordializmle taban tabana zıt bir bakış açısıyla kimlik siyasetini rasyonalist bir açıdan ele almaktadır. İktidarda kalma ve devlet üzerinde kontrol sağlama arayışı içinde olan egemen sınıf, özünde mezhepçi olmasa dahi eskimiş inançları kullanarak mezhepçi görünebilir. Bu nedenle iktidar eski ayrılıkların ve çatışmaların yeniden üretilmesini sağlayarak sosyal uyumu baltalama eğilimi içine girebilir (Balanche, 2018). Bu toplumsal manipülasyonlar temelde mezhepsel kimlik gruplarının asimilasyon, tahakküm veya yok olma korkusu tetiklenerek gerçekleşmektedir. Siyasi liderler ve karar alma mekanizması içindeki seçkinler bir tehdit algısı yaratarak mezhepsel kimlik gruplarını kendi çıkarları doğrultusunda mobilize ederek iktidarın devamlılığını korumaya çalışmaktadır. Bu nedenle mezhepsel kutuplaşmanın oluşması ve mezhep çatışmalarının ortaya çıkması liderin ve elitlerin çıkarlarını koruyan bir yapıya dönüşmektedir. Böyle bir yapının özellikle zayıf/kırılgan ve mezhepsel manipülasyona açık devletlerde görülme ihtimali daha yüksektir. Çünkü bu devletlerde mezhepçiliğin yükselmesi ile siyasi liderler toplumdan meşruiyet, doğrulama ve güvenilirlik kazanmaya çalışmaktadır (Ejaz ve Rehman, 2022; Hashemi ve Postel, 2017, s. 4). Valbjørn (2020, s. 95) enstrümantalizmin mezhepçiliği açıklamada izlediği yolu şu şekilde özetlemiştir:

“Tarihte 1400 yıl geriye gitmek ve dini meselelere odaklanmak yerine, enstrümantalistler mezhepçiliği sadece yeni, modern ve değişen değil, aynı zamanda dindarlıktan ziyade öncelikle siyasetle ilgili olarak algılamıştır. Mezhepçilik, sosyal, ekonomik veya siyasi çekişmelerden kaynaklanan bir yan fenomenden başka bir şey değildir. Mezhepçilik,

kitlesel mobilizasyona açılan bir kapı olarak, halkın dikkatini başka yöne çekmek veya bir muhalefeti bölmek için ya da bölgesel rekabetlerde güçlü kaldıraçlar olarak, patron-müşteri ilişkileri benzeri bir yetki elde etmek için mezhepsel korku tacirliğini kullanan siyasi seçkinler için bir araçtır.”

Enstrümantalizm temelde John Dewey’in felsefi bakışı açısına kadar uzanan bir yaklaşımdır (Bloom vd., 1958). Bu yaklaşım 1960’larda etnik kimlik ve etnik çatışmaları açıklamak amacıyla Fredrik Barth (1969) ve Abner Cohen’in (1974) çalışmalarıyla bir analiz çerçevesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda etnik kimliğin bireysel boyutta oluştuğu, bireylerin iletişimleri sonucunda inşa edildiği ve bu kimliğin değişen ve dönüşen bir özelliğe sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca etnik kimliğin belirli bir topluluğun çıkarlarını koruyan bir araç haline dönüştüğü ifade edilmiştir. (Bačová, 1998, s. 36; Baumann, 2004, s. 13). Etnisite ve mezhebin araçsallaştırılmasının süreç ve sonuç bakımından benzerlik göstermesinden dolayı enstrümantalizm yaklaşımı daha sonraki yıllarda mezhepçilikte yaşanan değişimleri ve mezhep çatışmalarını açıklamak için bir analiz çerçevesi olarak kullanılmıştır (Omeličeva, 2016, s. 147).

Ortadoğuda mezhepçiliğin yeniden doğuşuna ve dönüşümüne ilişkin farklı bir anlayış geliştiren enstrümantalistler buradaki çatışmalarda mezhebin inanç boyutuyla alakalı değil, siyasi hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan seçkin sınıfın çıkarlarıyla bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. Çatışma ortamının yarattığı var olma güdüsü bireylerin rasyonel karar almalarının önüne geçerek mezhepsel grupları siyasi seçkinlerin manipülasyonlarına açık hale getirmiştir (Omeličeva, 2016, s. 147; Agashe, 2022, s. 28). Bu bağlamda bu çalışma enstrümantalizmin Suriye’deki mezhepçiliği açıklayacak en önemli yaklaşım olduğunu savunmaktadır.

3. Suriye’de Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Suriye’deki toplumsal çeşitliliğin yüzlerce yıllık varlığına rağmen dini ve mezhepsel hoşgörünün yüksek olduğu söylenebilir.⁵ Suriye’nin bağımsızlığından Baas devrimine kadar Sünni çoğunluk iktidarda büyük etkiye sahip olsa da 1963 yılında Baas Partisi’nin iktidarıyla birlikte azınlıkların da temsil edildiği bir platform oluşmuştur. Azınlıkların bu dönemlerde karar alma mekanizması içinde etkili olması ve özellikle Alevilerin sosyal, ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar kazanmaya başlamasıyla mezhepçilik toplumda hissedilmeye başlamıştır. 1970 yılında Hafız Esad’ın askeri darbesiyle Aleviler Baas Partisi içindeki diğer azınlıkları ve Sünnileri saf dışı bırakarak partiyi kendi egemenliklerini koruma aracına dönüştürmüştür (Sluglett, 2016, ss.40-43; Van Dam, 2011, ss. 1-9). Bu süreçte mezhep kimliklerinin iktidarın devamlılığının sağlanması amacıyla birer araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu politika 2011 krizi öncesinde sınırlı bir şekilde kullanılsa da kriz sonrası süreçte yoğun bir şekilde kullanılmış ve çatışmaların yönünü değiştirmiştir.

5 Suriye kültürel, bölgesel, etnik ve dini farklılıkların bulunduğu bir coğrafyadır. Ülke Müslüman, Hristiyan ve Yahudi dinlerini benimseyen Arap, Kürt, Türkmen ve Ermeni kimlikleri içinde barındırmaktadır. Müslümanların büyük çoğunluğu Sünni olsa da Aleviler, Dürziler ve İsmaililer azınlık mezhepsel gruplardandır.

3.1. Suriye’de 2011 Krizi Öncesi Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Mezhepçiliğin araçsallaştırılması Baas Partisi’nin iktidara geldiği dönemden itibaren uygulanan bir politika olmuştur. İktidarda oldukları süre boyunca Suriyeli liderler “toplumsal kimliklerin çatışma yaratma potansiyelini” en aza indiren politikalar benimsemeye önem vermiştir. Bu amaçla mezhepsel araçsallaştırmanın yoğunluk kazandığı ve farklı araçsallaştırma politikalarının kullanıldığı görülmüştür. İlk olarak başta Aleviler olmak üzere azınlık mezhep gruplarının devlet içinde kadrolaşması ile Esad yönetiminin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla toplumsal meydan okumalara karşı iktidarın varlığını sürdürmesi için ordu, istihbarat ve devlet kurumları mensupları büyük oranda Alevilerden tercih edilmiştir (Humud, 2016, ss. 33-34). Böylece etnik/mezhepsel gruplar, sivil toplum, eğitim sistemi, anayasa, dış politika, muhalefet, vs. gibi oldukça farklı alanlar ve kurumlar kontrol altında tutulmuştur. İkinci politika, toplumun çoğunluğunu oluşturan Sünnilerin meşruiyetini kazanmak olmuştur. Esad yönetimi yalnızca zor kullanımı ile iktidarı sürdürmenin mümkün olmamasından dolayı daha yumuşak meşrulaştırma yollarına da başvurmuştur. Bu amaçla İslami politikalar uygulanmış, yasama İslami doktrinlere göre düzenlenmiş ve Sünni elitlerin de desteği alınmıştır (Mobaied, 2020, s. 128). Üçüncü politika, farklı dini geçmişlere sahip bireyler arasında güvensizlik yaratarak iktidara karşı bir tehdit oluşmasının önüne geçmek olmuştur (Matar, 2016, s. 85). Dördüncüsü ise, Esad yönetimi mezhepçiliği araçsallaştırarak ve kendisini dini/mezhepsel azınlıkların koruyucusu olarak göstererek Sünni çoğunluğa karşı Alevilerin iktidara yüksek bir sadakat ile bağlanmasını sağlamak olmuştur (Alvarez-Ossorio, 2019, s. 51). Esad bir taraftan muhalefeti mezhepçi gösterip ötekileştirirken diğer taraftan kendisini seküler olarak göstererek kimlikler üstü bir imaj çizmiştir. Bu nedenle iktidarı boyunca kendisini sekülerizmin ve özgürlüklerin garantörü olarak göstererek egemen otoritesini korumayı hedeflemiştir (Holliday, 2011, s. 9). Böylece iktidar, toplumda yaratılan öteki (radikal İslamcılar) algısına karşılık kendisini tüm seküler milliyetçilerin ve azınlıkların temsilcisi ve koruyucusu olarak göstermiştir. Dolayısıyla toplumdaki seküler entelektüeller ve siyasi aktivistlerin hükümetin yanında durarak ayrı bir kutup oluşturmasının önüne geçmiştir (Khatib, L., 2018, s. 94).

3.2. Suriye’de 2011 Krizi Sonrası Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Suriye’de 2011 yılında başlayan protestoların şiddetten ve mezhepçilikten uzak barışçıl eylemler olduğu görülmüştür. Bu dönemde protestocuların temel motivasyon kaynağının dini ve ideolojik sebeplerden çok; sosyal, ekonomik ve siyasi sebepler olduğu görülmüştür (Humud, 2016, s. 4;). Dolayısıyla protestoların Suriye’deki mezhepler arasında var olan doktrinel farklılıklardan dolayı değil; otoriter Esad yönetimine karşı ortaya çıktığı söylenebilir (Dibo, 2014, 22 Eylül). Bu bağlamda farklı mezhep gruplarının iktidara karşı birlikte giriştikleri özgürlük mücadeleleri, ayaklanmaların mezhepsel bir anlam taşımadığının göstergesi olmuştur. Nitekim protestoların başından beri muhalefetin içinde çok sayıda Alevi vatandaşın da olduğu görülmüştür (Khatib, H., 2015, s. 351). Hatta bazı Aleviler protestocularla birlikte farklı şehirlere seyahat ederek özgürlük, eşitlik ve toplumsal birlik taleplerinde bulunmuştur (Wieland, 2015, s. 231). Bu süreçte

protestoların mezhepsel çatışmalara dönüşmesinin engellenmesi amacıyla tezahüratlarda farklı mezhepleri kapsayan bir dil kullanılmıştır. Örneğin; “Sünni veya Alevi değil, özgürlük istiyoruz”; “Biz Aleviyiz, Sünniyiz, her mezhepten insanlarız ve rejimi devirmek istiyoruz”; “Bir, bir, bir, Suriye halkı birdir” gibi kapsayıcı tezahüratlar yapılmıştır (Dadouch, 2020; Wieland, 2015, s. 231; The Guardian, 2011, 28 Mayıs).

Demokratik taleplerle sokaklara dökülen milyonlar, kısa sürede Esad yönetimi için büyük bir tehlike haline gelmiştir. Arap Baharı ayaklanmalarının bazı Ortadoğu ülkelerinde rejimlerin devrilmesine yol açmasından dolayı Esad yönetimi ciddi bir endişe içine girmiştir. Yapılan reformlara rağmen halkın geri adım atmaması üzerine devrilmenin eşğine gelen Esad, mezhepçilik kartını kullanmaya karar vermiştir. Esad iktidarının mezhepçiliği araçsallaştırmada dört temel amacı vardır: muhalefeti radikalleştirip itibarını zedelemek, ülkedeki azınlıkların iktidarla bağlarını güçlendirmek, mezhepçiliğe karşı tek garantör olarak kendisini göstermek ve Şii dünyasının desteğini almaktır (Droz-Vincent, 2014, 54; Dibo, 2014, 27 Kasım; Daoudy, 2013; Khatib, H., 2017, 21 Şubat).

Demokratik taleplerle sokaklara dökülen milyonlar, kısa sürede Esad yönetimi için büyük bir tehlike haline gelmiştir. Arap Baharı ayaklanmalarının bazı Ortadoğu ülkelerinde rejimlerin devrilmesine yol açmasından dolayı Esad yönetimi ciddi bir endişe içine girmiştir. Yapılan reformlara rağmen halkın geri adım atmaması üzerine devrilmenin eşğine gelen Esad, mezhepçilik kartını kullanmaya karar vermiştir. Esad iktidarının mezhepçiliği araçsallaştırmada dört temel amacı vardır: muhalefeti radikalleştirip itibarını zedelemek, ülkedeki azınlıkların iktidarla bağlarını güçlendirmek, mezhepçiliğe karşı tek garantör olarak kendisini göstermek ve Şii dünyasının desteğini almaktır (Droz-Vincent, 2014, 54; Dibo, 2014, 27 Kasım; Daoudy, 2013; Khatib, H., 2017, 21 Şubat).

Protestolar boyunca ve çatışmalar başladığında Esad’ın bu hedeflerine adım adım ulaştığı görülmüştür. Esad yönetimi çeşitli eylem, söylem ve politikalarla muhalefeti radikalleştirmiş ve krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesini sağlamıştır. Bu amaçla çeşitli stratejiler ile hedefine ulaşmaya çalışmıştır. İleriki kısımlarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan bu stratejiler şöyle sıralanabilir: 1) Esad yönetimi ve onun destekçileri, muhalefeti marjinalleştirip bunun iktidara karşı bir “komplo” olduğunu iddia etmiştir. 2) Terörizmle yargılanan radikal unsurları hapislerden çıkarılarak muhalefet radikalize edilmiştir. 3) Radikalleştirilen muhalefetin karşısında azınlıkların varoluşsal bir tehdit algısı içine girerek iktidara mutlak bağlılıkları sağlanmıştır. 4) Güvenlik güçlerinin Alevileştirilmesi ile toplumsal kutuplaşma arttırılmıştır. 5) Devlet dışı aktörlerin – özellikle IŞİD – desteklenerek muhalefet parçalanmış ve iktidarın meşru güç kullanımının önü açılmıştır.

Tablo 1. Esad Yönetiminin Mezhepçiliği Araçsallaştırırken Kullandığı Eylem, Söylem ve Politikalar

Aşama	Politika	Eylem	Söylem/Söz	Örnek
Kriz Öncesi Dönem (2011'den Önce)	Kimlik / mezhep gruplarının rızasını kazanma	Farklı kimlik/ mezhep gruplarını yönetime dahil etme	Demokrasi, Hoşgörü, Saygı	"...demokrasi bizim için bir hak haline gelmeden önce başkalarına karşı görevimizdir." "Biz Suriye'de her zaman olduğu gibi dayanışma adımlarını desteklemeye devam edeceğiz..." ⁶
Protestoların Başlaması (2011)	Protestocuların itibarsızlaştırılması ve marjinalize edilmesi	Protestoculara karşı sınırlı müdahale	Komplocu, Fitneci, Kaos	"Suriye, ipleri yakın ve uzak ülkelerden uzanan büyük bir komploya maruz kalmıştır." "Bu komplo hakkında yeni konuşmaya başladım ve sonra iç duruma geçeceğim... ve sonra bağlantıları kuracağım" ⁷
Protestocuların Tüm Ülkeye Yayılması (2011)	Muhalefetin radikalleştirilmesi	Güvenlik güçlerinin silahlı müdahalesi	Onlar, Katil, Terörizm	"Mezhep fitnelerinin vatan kapılarına kadar gelmelerini engelleyen, yılanın Suriye bedenini ısırtıp öldürmeden kafasını kesen sizlersiniz (Kendi destekçilerine ithafen)." ⁸
İç Çatışmaların Başlaması (2011-2012)	Mezhepsel kimliklerde varoluşsal tehdit algısı yaratılması	Güvenlik güçlerinin muhalefetle topyekûn bir çatışma içine girmesi	Diğeri, Mezhep Terörizm	Onlar (muhalif gruplar) kutsal din kisvesine büründükten sonra, iğrenç mezhep silahıyla bu birliği bölmeye ve parçalamaya çalıştılar. ⁹ "Beyni yıkanmış teröristlere demir yumrukla vuruyoruz" ¹⁰
İç Çatışmaların Tüm Ülkeye Yayılması (2012-2013)	Mezhep kimlikleri arasında şiddetin araçsallaştırılması	Güvenlik güçlerinin sivil bölgelerde katliamlar yapması	Şeytan, Mezhep, Terörizm	"Karşı karşıya olduğumuz şey, bir fitne, bölünme ve vatanımızı yok etme komplosudur." ¹¹ "Dışarıdan politik olarak bunu yaptığımızda onu (uluslararası komplo) yenebiliriz ve ülke içinde, komplonun bu tehlikeli kolu olan terörizmi yendiğimizde onu yenmiş oluyoruz." ¹²

6 Assad, B. (2000, 17 Temmuz).

7 Assad, B. (2011, 30 Mart).

8 Assad, B. (2011, 20 Haziran).

9 Assad, B. (2012, 10 Ocak).

10 Assad, B. (2012, 10 Ocak).

11 Assad, B. (2012, 04 Haziran).

12 Assad, B. (2012, 04 Haziran)

Muhalefetin Üstünlük Kazanması (2013-2014)	Radikal örgütlerin yükselmesinin sağlanması	Suriye güçlerinin Hizbullah ve İrandan askeri destek alması	Katil, Tekfiri, Terörizm	“Yalnızca öldürme ve suç dilini bilen aşırılıklarla uğraşılıyor.” ¹³ “Ama kiminle diyalog yürütüyoruz? Aşırılık yanlısı düşünceler taşıyan ve kandan, öldürmeden ve terörden başkasına inananlarla.” ¹⁴
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.				

Protestolar boyunca ve çatışmalar başladığında Esad'ın bu hedeflerine adım adım ulaştığı görülmüştür. Esad yönetimi çeşitli eylem, söylem ve politikalarla muhalefeti radikalleştirmiş ve krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesini sağlamıştır. Bu amaçla çeşitli stratejiler ile hedefine ulaşmaya çalışmıştır. İleriki kısımlarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan bu stratejiler şöyle sıralanabilir: 1) Esad yönetimi ve onun destekçileri, muhalefeti marjinalleştirip bunun iktidara karşı bir “komplo” olduğunu iddia etmiştir. 2) Terörizmle yargılanan radikal unsurları hapislerden çıkarılarak muhalefet radikalize edilmiştir. 3) Radikalleştirilen muhalefetin karşısında azınlıkların varoluşsal bir tehdit algısı içine girerek iktidara mutlak bağlılıkları sağlamıştır. 4) Güvenlik güçlerinin Alevleştirilmesi ile toplumsal kutuplaşma arttırılmıştır. 5) Devlet dışı aktörlerin – özellikle IŞİD – desteklenerek muhalefet parçalanmış ve iktidarın meşru güç kullanımının önü açılmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi krizin farklı evrelerinde Esad yönetiminin söylem, eylem ve politikalarında değişimler meydana gelmiştir. 2011 krizi öncesi dönemde Esad yönetimi mezhepsel kimliklerin rızasını kazanma ve yönetime dahil etme politikası izlemiştir. Bu süreçte birleştirici söylemler ile mezhepsel bölünmenin önüne geçilmiştir. 2011 yılında protestolar başladığında diğer Arap Baharı ülkelerinde yaşanan süreçler göz önüne alınarak Suriye'deki muhalif hareketler söylemler üzerinden itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte protestoların mezhepçilikten çok “uluslararası komplo” ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Ancak protestoların tüm ülkeye yayılması ve iktidarın otoritesini sallamaya başlaması ile Esad yönetimi mezhepçilik kartını kullanmaya ve muhalefeti radikalleştirmeye karar vermiştir. Bu süreçte hapislerde bulunan cihatçı unsurlar serbest bırakılarak protestoların radikalleştirilmiş ve mezhepçilik ön plana çıkarılmıştır. İç çatışmaların başlaması ile mezhepsel kimliklerde varoluşsal tehdit algısı yaratılarak azınlıkların Esad yönetiminin yanında yer almaları sağlanmıştır. Çatışmalar tüm ülkeye yayıldığında ise mezhep gruplarına karşı katliamlar düzenlenmiş ve mezhep grupları arasında düşmanlıklar oluşturulmuştur. Bunun yanında radikal örgütlerin yükselmesi ve terör eylemlerinde bulunmasıyla muhalefet uluslararası desteğini kaybetmiştir.

13 Assad, B. (2013, 07 Ocak).

14 Assad, B. (2013, 06 Haziran).

3.2.1. Söylemler Üzerinden Muhalefetin Marjinalleştirilmesi

Enstrümantalizme göre toplumsal kimlikler rasyonel ve materyalist elit aktörlerin siyasi ve ekonomik güç elde etmek için kullandıkları birer araçtır. Özellikle mezhepsel kimlikler liderler ve siyasi seçkinler tarafından kolayca şekillenebilen ve manipülasyona açık kimliklerdir (Valbjørn ve Hinnebusch, 2018). Siyasi liderler temelde söylem yoluyla mezhepsel kimlikler arasında tehdit algısı inşa ederek bu kimlikleri birer güvenlik meselesi boyutuna getirmektedir (Darwich ve Fakhoury, 2017, s. 713). Suriye krizinde de söylem aracılığıyla böyle bir araçsallaştırmaktan bahsetmek mümkündür.

Beşar Esad'ın iktidara geldiği 2000 yılından sonraki söylemleri incelendiğinde toplum içinde ayrıştırıcı bir dil kullanılmaya dikkat ettiği ve konuşmalarında daha çok toplumsal birlik, vatan sevgisi, hoşgörü ve demokrasinin ön planda olduğu görülmektedir. (Al-Assad, 2000, 17 Temmuz). Ancak protestoların başlamasından sonra bu birleştirici söylemler yerini daha ayrıştırıcı bir dile bırakmıştır. Mezhebin araçsallaştırılması noktasında atılan ilk adım da tüm protestocuların söylem üzerinden radikalize edilmesi ve itibarsızlaştırılması olmuştur. Bu amaçla protestolara katılanlar “terörist, kafir veya tekfiri” olarak tanımlanmış ve bu kişilerin “komplocularla” ele ele olduğu iddia edilmiştir. Bununla birlikte bu grupların kan dökmek ve Suriye’yi mahvetmek amacıyla geldikleri belirtilmiştir.

Esad, Mart 2011’deki ilk konuşmasında ayaklanmaları “fitne” ve “yabancı komplosu” olarak tanımlamıştır. Bunun yanında Esad, protestoların mezhepçiler tarafından planlanan örgütsel eylemler olduğunu da belirtmiştir (Al-Assad, 2011, 30 Mart). Ağustos 2011’de yaptığı konuşmada ise Esad bu “komplonun Suriye’yi parçalamak için dikkatli bir şekilde planlandığını” ve devleti mezheplere ve gruplara bölerek ülkenin birliğini bozacağını iddia etmiştir (Al-Assad, 2011, 21 Ağustos). Bu açıklamayla Esad, vatandaşları bölmeyi ve barışçıl protestocuları şiddet yanlısı mezhepçiler olarak göstermeyi amaçlamıştır (Khatib, L., 2017, s. 8). Haziran 2012’de yaptığı konuşmada Esad, protestocuları “terörist” ve “katil” olarak tanımlamıştır (Al-Assad, 2012, 04 Haziran).

3.2.2. Radikal Unsurların Serbest Bırakılmasıyla Muhalefetin Terörize Edilmesi

Enstrümantalizme göre toplumsal manipülasyon yöntemleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de liderler tarafından güç ve kaynaklara ulaşma aracı olarak görülmektedir. Toplum içinde bazı grupların ötekileştirilmesi ve kaynaklara ulaşımının kısıtlanması bu grupların saldırgan davranışlar sergilemesine yol açmaktadır (Gaas, 2019, s. 14). Leith’in (2006, s. 29) belirttiğine göre siyasi elitler üstesinden gelemeyecekleri sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında toplumsal “sempati ve desteği harekete geçirmek için gruplar arası farklılıkları büyütürken kendi gruplarının müdahalesini aramaya başlamaktadır.” Gerçekten de bu elitler kendi gruplarının desteklerini alabilmek için kitleleri manipüle etmekten çekinmezler. Özellikle kriz dönemlerinde toplumsal kimliklerin ve ulusal bağların değişen koşullar ve siyasi seçkinlerin çıkarlarına göre yeniden yapılandırıldığını söylemek mümkündür (Özkırımlı, 2017, s. 88). Suriye savaşının başlarında

muhalefetin manipüle edilmesi ve radikalleştirilmesi buradaki siyasi elitlerin kendi iktidarlarını korumaları ile doğrudan bağlantılıdır.

Protestoların bütün şehirlere yayıldığı dönemde ve hatta çatışmaların ilk dönemlerinde dahi mezhepçiliğin oldukça arka planda olduğu görülmüştür. Mezhepçilikten uzak, demokratik taleplerle sokaklara dökülen milyonların gerçekleştirdiği protestolar büyük bir etki yaratmıştır. Bu muhalif hareketi durduramayacağını anlayan ve barışçıl gösterilerin Suriye yasalarında garanti edilen bir hak olmasından dolayı protestoculara şiddet uygulayamayacağını bilincinde olan Esad yönetimi, protestocuların içine terör unsurlarını dahil ederek tüm muhalefeti radikalleştirmek ve uygulayacağı şiddet için yasal zemin hazırlamak istemiştir. Bunun için en etkili yol olarak, hapisanelerdeki Sünni cihatçıların serbest bırakılması olduğu anlaşılmıştır (Phillips, 2015, s. 363; Martini, 2019). Çünkü bütün topluluklar – Alevi, Sünni, Hristiyan, vs. – radikalizmden ve yaratacağı kaostan endişe etmektedir (Menshaw, 2022, s. 141).

Bu amaçla iktidar, 2011 yılında bir dizi genel af cihatçı unsurları hapisanelerden çıkarıp protestocuların arasına girmesini sağlamış ve ayaklanmalar radikalleştirmeye başlamıştır (Alvarez-Ossorio, 2019, s. 52). 22 Mart 2011 tarihli belgede hapisanelerde tutulan terör örgütleriyle bağlantılı yüzlerce kişinin serbest bırakılması emri verilmiştir (Abdul Haq, 2019). Ayrıca Mayıs ve Haziran 2011’de “Müslüman Kardeşler’in tüm üyelerini ve siyasi hareketlere mensup diğer tutukluları” kapsayan 53, 61 ve 161 Sayılı Kararnameler ile yeni af yasaları çıkarılmış ve olağanüstü hâl sona erdirilmiştir (Abouzeid, 2018, s. 82). Böylece 2013 yılına kadar özellikle Saydnaya Hapishanesi ve diğer hapisanelerde bulunan bütün selefi/cihatçı militanlar serbest bırakılmıştır (The Telegraph, 2014, 20 Ocak). Bu kadar radikal mahkûm hapisten çıkarılırken aynı dönemlerde binlerce özgürlükçü sivil aktivist hapselere doldurulup işkenceye maruz kalmış ve büyük bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Bunların çoğunluğu farklı meslek gruplarına mensup (öğretmen, profesör, mühendis, doktor, vs.) bireylerden oluşan eğitimli kişilerdir (The Telegraph, 2016, 11 Mayıs; Alrefaai, 2021; Alshogre, 2021).

Kendilerini “Saydnaya mezunları” olarak adlandıran bazı radikal unsurlar kısa süre içinde örgütlenmeye başlamıştır. Serbest bırakılan ve daha sonra el-Nusra Cephesi’ne katılan Ebu Osman’ın belirttiğine göre bu örgütlenme çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir: “Gözaltında tutulduğumda dört, beş veya altı kişi biliyordum, serbest bırakıldığımda yüz, iki yüz veya üç yüz kişi biliyordum. Artık Hama’da, Humus’ta, Daraa’da ve daha birçok yerde kardeşlerim vardı ve onlar beni tanıyordu. Başlamak, bizim için iki ya da üç kişilik gruplar halinde, tam bir gizlilik içinde, sadece birkaç kısa hafta – bir ay değil, haftalar – aldı.” (Abouzeid, 2018, s. 82).

Bu Sünni radikal unsurların protestocuların arasına dağıldıktan sonra silahlı eylemlerde bulunmasıyla muhalefetin ne kadar radikalleştiği gösterilmiştir (Goldsmith, 2018a, ss. 149-150). Bu unsurların daha sonraki dönemlerde çatışmalara aktif olarak katıldığı ve radikal gruplarda üst düzey roller üstlendikleri görülmüştür.¹⁵ Böylece Esad yönetimi, ayaklanmaları

15 Örneğin Amr ‘Abu Atheer’ al-Absi (İŞİD adam kaçırma şefi ve Avrupalı cihatçıları işe alan kişi), Abu Khaled al-Suri (Bin Ladin’in kuryesi ve Ahrar El Şam’ın kurucusu), Hassan Abboud (Ahrar al-Sham) ve Zahran Alloush (ceyş el-İslam) Öyleyse Ebu Halid el-Suri, Hassan Abboud ve Zahran Alloush, hapisten serbest bırakıldıktan sonra radikal

radikalize ederek protestocuların terörist olduğu iddiasını güçlendirmiş, kendisini radikalizme karşı bir siper olarak göstermiş ve uluslararası aktörlerin Suriye muhalefetine desteklemesinin önüne geçmiştir (Alvarez-Ossorio, 2019, s.52; Cordall, 2016; Khatib, H., 2017, 21 Şubat). Ayrıca bu durum iktidara bağlı militer ve paramiliter güçlerin muhalefete karşı şiddet uygulaması için yasal bir zemin oluşturmuştur (Alrefaai, 2021, ss. 39-46; Valbjørn ve Hinnebusch, 2018, s. 51).

3.2.3. Mezhepsel Kimliklerde Varoluşsal Tehdit Algısı Yaratılması

Enstrümantalizme göre farklı mezhepsel kimliklere sahip olan toplumlarda, bu kimliklerin iç çatışmalarda araçsallaştırılma ihtimalleri yüksektir. Bu toplumlarda siyasi elitler mezhep düşmanlıklarını kışkırtarak toplumun içinde bulunan farklı mezhep gruplarını manipüle etmekten çekinmezler. Bu durumda egemen iktidar tarafından bir(kaç) mezhep desteklenirken diğer(ler) i varoluşsal bir tehdit kaynağı şeklinde tasvir edilerek hedef gösterilebilir. Dolayısıyla mezhepsel kimliğin siyasallaştırılması ve araçsallaştırılması sonucunda mezhep çatışmalarının ortaya çıktığı savunulmaktadır (Filic, 2021, ss. 100-101). İç çatışmaların mezhepsel boyut kazanması çatışan bireylerin lidere olan bağlılıklarının artmasını da sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda din veya mezhep çatışmalarında bireylerin çatışmalara katılmak için daha fazla motivasyon kaynaklarına sahip olduğu ortaya konmuştur. Dini inanç ve sahip olunan dini/mezhepsel grubun var olma mücadelesi, grup içinde kabul görme veya “öteki”ye karşı duyulan korku bireylerin çatışmalarda daha etkili mücadele etmelerini sağlamaktadır (Kalivas, 2008; Huang, 2019, s. 3). Bu durumun bilincinde olan siyasi elitlerin kriz dönemlerinde bireylerin toplumsal kimliklerini ön plana çıkarmaya çalışması şaşırtıcı değildir. Siyasi elitler kimlik gruplarının sadakatini ve toplumsal dayanışmasını sağlamak amacıyla bireylerin çeşitli kimlik kalıplarını birer avantaja dönüştürmektedir. Bu elitler yanlış algılar oluşturarak belli bir gruba yönelik yükselen tehditleri büyütüp bu grubun kendi siyasi çıkarlarına hizmet etmelerini sağlamaktadır. Tıpkı bir mühendisin inşaat malzemelerini kullanarak bina yapması gibi siyasi elitler de toplumsal kimlikleri kullanıp toplumu kendi hedefleri doğrultusunda şekillendirmektedir (Olanrewaju, 2019, s. 1265). Suriye krizinin başlarında toplumun bu şekilde şekillendirildiğini söylemek mümkündür.

Protestoların bütün ülkeye yayılması ve iktidarın devrilme ihtimaline karşı Esad yönetimi, iktidarını sürdürme düşüncesiyle krizi mezhep çatışmalarına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu amaçla iktidar hapislerdeki radikal unsurları serbest bırakarak muhalefetin içine karışmalarını ve bütün muhalefetin imajının bozulmasını sağlamanın yanı sıra, radikal İslamcılarının tarihsel çekişmelerden dolayı tüm Alevi toplumundan intikam alacağı düşüncesini yaymıştır (Wieland, 2015, ss. 233-234). Muhalefetin radikalleştirilmesi ve mezhepsel farklılıkların öne çıkarılmasından sonra iktidarın düşme ihtimaline karşı Aleviler ve diğer azınlıklar bu tehdit algısını paylaşmıştır. Esad yönetimi, azınlıkların paylaştığı bu korkuyu kullanarak kendisini radikalizme karşı azınlıkların koruyucusu olarak göstermiştir (Abu-Helal, 2014; Mobaied, 2020, s. 128; Khatib, H., 2015, s. 342). Bu tehdit algısı yalnızca azınlıklarda değil aynı zamanda Sünni çoğunluk arasında da yayılmıştır. Muhalefetin radikalleştirilmiş olmasından dolayı geri dönüşü olmayan

gruplar içinde önemli konumlar elde etmiş ve çatışmalarda büyük zararlar vermiştir. Bkz: (Spencer, 2016, 11 Mayıs).

bir yola girildiğini anlayan muhalif gruplar da Esad yönetiminin düşmemesi durumunda bütün Sünnilerin bedel ödeyeceği algısı içine girmiştir. Bu durum, Leon Goldsmith'in (2018a) belirttiği gibi, "güvenlik ikilemine" yol açmış ve kimliksel gruplar arasında varoluşsal tehdit algıları yaratılmıştır. Goldsmith'in ifade ettiğine göre, Alevilerde yaşanan bu tehdit algısı ve "diğerinin" niyetlerinden emin olamama durumu en korkunç senaryo olan Sünnilerin Alevilere karşı (veya tam tersi) bir soykırım içine gireceğine dair yanlış algı (misperception) yaratmasına yol açmıştır. Yaratılan güvenlik ikileminden dolayı barışçıl protestoların bir tehdit olarak algılanmasına ve Alevilerin Esad sonrası dönem için hayati endişeler yaşamasına yol açmıştır (Goldsmith, 2018a, ss. 143-150).

Holliday'in (2011) belirttiğine göre Esad yönetimi, mezhepsel nefreti kıskırtıp kendi varlığını sürdürmeyi Alevilerin hayatta kalması için tek yol olarak göstermiştir. Böylece ılımlı ve barış yanlısı Alevileri susturmak ve kendi safına çekmek için Sünni muhaliflerin aşırılıkçı ve tahammülsüz olduğuna inandırarak Alevilerin birliğini sağlamaya çalışmıştır. (Holliday, 2011, s. 10). Esad yönetimi ile radikalleştirilmiş muhalefet arasında sıkışan azınlıklar iktidar güçlerinin baskıları ve muhalefetin azınlıklara Esad sonrasında güvenli bir ortama sahip olacakları noktasında yeterince güvence verememesinden dolayı azınlıkların büyük bir kısmı – özellikle Aleviler – Esad yönetiminin yanında çatışmalara girmiştir (Al Jazeera, 2012, 18 Şubat; Hinnebusch, 2019, s. 53; Humud, 2016, ss. 34-35).

Protestolar devam ederken yaratılan böyle bir algının çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür. Örneğin, 17 Nisan 2011 tarihinde al-Karya kasabasındaki protestoculara yapılan saldırı sonrasında bir Şebbiha¹⁶ üyesi şunları ifade etmiştir: "Bana göstericilerin yabancı olduğunu ve sorun çıkarmak, sivilleri korkutmak ve patlayıcı yerleştirmek için bölgemize geldiklerini söylediler, bu yüzden katılmaktan çekinmedim." (Hadaya, 2020, s. 611). Başka bir örnekte ise güvenlik güçleri protestocuların olduğu köylere saldırmadan önce el-Mavrid köyüne gidip propaganda yapmıştır. "Bunlar sizi öldürecekler. Bu yüzden bizim yanımızda olun" diyerek Alevi köylerindeki gençleri silahlandırmıştır. Köydeki Aleviler kendi hayatlarını korumak amacıyla iktidar güçlerine katılmıştır. Omar Alshogre'nin¹⁷ belirttiğine göre Sünni protestocuları Alevi köyüne götürüp işkence görmelerini sağlamanın temel nedeni "kalplerinde nefret ateşini yakmak, nefret olmayan kalplerde de bu nefreti yaratmaktır." İktidar güçleri mezhepsel çatışma yaratmak için iki mezhepten insanın birbirine karşı nefretle dolmasını sağlamıştır. Bu durum iktidarın kendisini güçlendirmiştir. İktidar kendi güvenlik güçleriyle protestoculara müdahale edeceğine halkın birbiriyle çatışmasını sağlamıştır (Alshogre, 2021).

Hadaya'nın (2020) ifade ettiğine göre Esad yönetimi yalnızca Alevileri değil, diğer azınlıklar için de tehdit algısı yaratarak onları iktidara bağlanmak zorunda bırakmıştır. Yaratılan korku Hristiyan, Dürzi ve İsmaili gibi diğer azınlıklara da yayılmış ve bu grupların Sünnilere karşı cephe almaları sağlanmıştır. Hadaya'nın anlattıklarına dayanarak Hristiyan mahallelerini işgal

16 Şebbiha, Esad yönetimine bağlı olan ve neredeyse tamamı Alevilerden oluşan paramiliter bir örgüttür.

17 Omar Alshogre barışçıl protestolara katıldığı için 2017 yılında daha 17 yaşındayken tutuklanıp Saydnaya hapishanesine götürülen ve 3 yıl boyunca burada işkence gören bir öğrencidir.

edip buralarda katliamlar yapmayı planlayan bazı İslamcı aşırılık yanlılarının olduğu söylentileri yayılarak korku yaratılmak istenmiştir. Başka bir örnekte ise protestocuların Emevi Camisi'nde gösterilere başlayıp Hristiyanların yaşadığı bölgelere geçip buralarda katliamlar planladıklarına dair alınan duyumlar üzerine büyük endişe yaşamış ancak bunların yalandan ibret olduğu anlaşılmıştır (Hadaya, 2020, ss. 611-612).

Esad yönetiminin Alevi toplumunu kendi safına çekmek için uyguladığı politikalara rağmen bütün Alevilerin iktidarı desteklediğini söylemek mümkün değildir. Bazı Alevi toplulukları Esad yönetiminin düşmesi durumunda hedef gösterilmekten endişe ettikleri için iktidarın şiddet uygulamasından kendilerinin sorumlu olmadığını dile getirmiştir (Wieland, 2015, s. 232). Bu gruplar iktidarın mezhepçiliği tetiklediğini, Esad'ın kendilerini Sünni çoğunluğa karşı mezhep çatışmalarına sürükleyip varlıklarına büyük tehdit oluşturduklarını iddia etmiştir (Khatib, H., 2015, s. 351). Bu nedenle 2013 yılında bazı Alevi topluluklar bir araya gelerek mezhep çatışmalarına son vermek istemiştir. Alevi muhalif Bassam el-Yusuf Alevi topluluğunu Esad yönetiminden ayırmak amacıyla şunları dile getirmiştir: “Tüm muhalefeti iktidarın ateşlediği mezhep sorunuyla yüzleşmeye davet ediyoruz. İktidarın şimdi oynayabileceği son kart, iç savaş ve Suriye'nin bölünmesidir.” (Reuters, 2013, 23 Mart).

3.2.4. Mezhep Çatışmaları İçin Şiddetin Araç Olarak Kullanılması

Enstrümantalizm yaklaşımına göre iç çatışmalarda şiddet egemen otoritenin gücünü koruması amacıyla bir araç olarak kullanılabilir. Böylece bastırılmış ve sindirilmiş toplumun statükoyu değiştirmek amacıyla siyasi adımlar atmasının önüne geçilmektedir. İktidarın uyguladığı şiddet toplumda öfke ve gerginliğe yol açsa da otoritenin korunması için iktidarlar şiddete başvurmadan çekinmezler. Bu amaçla siviller üzerinde doğrudan ateşli silah ve kimyasal silah kullanımının yanında toplumsal kıtlık yaratma, insanların temel sağlık ihtiyaçlarından mahrum bırakılması, kitlelerin yerinden edilmesi ve etnik temizlik gibi şiddet yollarına başvurulmaktadır. Özellikle iç çatışmalarda liderler zafer elde etmek amacıyla gayri resmi zorlayıcı güç kullanımı için siyasi ve askeri gücü kullanmaktan çekinmemektedir (Omobowale, 2008, ss. 86-93). Bu şiddet kullanımının belli mezheplere karşı kullanılması ise mezhep grupları arasında nefretin derinleşmesine yol açmıştır. Suriye krizinin başlarında böyle bir çatışmadan söz etmek mümkündür.

Toplumu mezhepsel kimlik hatlarına göre bölen Esad yönetiminin ve muhalefetin içindeki radikal grupların çok sayıdaki eylemi mezhepsel kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Bu kutuplaşmanın oluşmasından sonra Esad yönetiminin attığı ilk adımlardan biri devlet kurumlarının yeniden dizayn edilmesi olmuştur. Bu amaçla devlet kurumları, ordu ve diğer güvenlik aygıtları büyük oranda Sünnilerden arındırılmış ve bu kurumların yoğun bir şekilde “Alevileştirilmesi” sağlanmıştır. Ortaya çıkan bu personel ihtiyacı, Şam'da yaşayan yaklaşık 500 binden fazla Alevi vatandaşa karşılanmıştır. Böylece iktidarın devrilmesi durumunda varoluşsal bir tehditle karşı karşıya kalan bu kimlik grubu, cihatçı tehdide karşı iktidarın sadık tabanını oluşturmuştur (Hinnebusch, 2019, ss. 55-58).

Esad yönetimi, Alevi kimliği üzerine yeniden inşa ettiği güvenlik aygıtları aracılığıyla “şeytanlaştırılmış olan” muhalefete ve sivil halka şiddet uygulamış ve ele geçirilen Sünni yerleşim yerlerinde katliamlar yapmıştır (Valbjørn ve Hinnebusch, 2018; s. 51). Büyük çoğunluğu Alevi olan iktidar güçleri ve Şebbiha birlikleri Hama, Humus, Lazkiye ve Banyas gibi mezhepsel açıdan karışık şehirlerde Sünni köylere saldırılar düzenleyip kaos çıkarmış ve mezhep çatışmalarının bütün şehirlere yayılmasını sağlamıştır (Droz-Vincent, 2014, s. 39). Örneğin Sünni kimliğe sahip olan Hula şehrine yapılan saldırılara rağmen çevresindeki Alevi köylerine herhangi bir saldırı gerçekleşmemesi mezhepsel kutuplaşmaları arttırmıştır (Human Rights Watch, 2012, 27 Mayıs). Daraya katliamında da Sünnilerden oluşan kasabada ölenlerin büyük çoğunluğu sivil vatandaşlar olmuştur (The Guardian, 2012, 04 Şubat). Bunların dışında Sünnilerin çoğunlukta olduğu Humus, İdlib, Baniyas, Zabadani, Bayda, vs. gibi farklı şehirlerde iktidar güçleri saldırılar düzenlemiş ve çocukların da içinde bulunduğu yüzlerce silahsız sivilin ölümüne yol açmıştır (BBC News, 2012, 13 Ocak; The Guardian, 2012, 04 Şubat). İnsan hakları aktivistleri bu katliamların büyük oranda mezhepsel amaçlarla gerçekleştirildiğini belirtmiştir (BBC News, 2013, 27 Mayıs). Nitekim Alevi, Sünni veya Hristiyanların bir arada yaşadığı yerleşim yerlerinde yalnızca Sünnilere karşı operasyonların gerçekleştirilmesi olayların mezhepsel boyutunu ortaya koymuştur (Human Rights Watch, 2013, 13 Eylül, s. 3).

3.2.5. Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) Yükselişinin Kolaylaştırılması

Enstrümantalizme göre siyasi iktidarlar tarafından siyasal, sosyal veya ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla terörizm bir korku aracı olarak kullanılabilir. İktidarın otoritesine karşı çıkan gruplara karşı ideolojik hedeflerle mobilize edilen terör örgütleri toplumda saldırılar gerçekleştirmek veya korku yaymak için desteklenebilir (Sağiroğlu, 2022, s. 251). Suriye krizinde İŞİD başta olmak üzere çok sayıda radikal grubun hükümet tarafından desteklenmiş olması enstrümantalizmin argümanlarını destekler nitelikte olmuştur.

Hükümet karşıtı barışçıl protestoların iç çatışmalara dönüşmesi ve bu çatışmaların mezhep savaşına evrilmesinde en önemli faktörlerden biri de muhalefetin içinde oluşan radikal gruplardır. Temmuz 2011'de kurulan Özgür Suriye Ordusunun (ÖSO) bütün muhalefeti temsil etmede başarısız olmasıyla birlikte çok sayıda radikal örgüt oluşmuştur. İŞİD, Nusra Cephesi ve Ahrar el-Şam gibi farklı hedef, beklenti ve ideolojilerle hareket eden tekfiri/cihatçı gruplar muhalefetin parçalanmasına yol açmıştır. Bu radikal örgütlerin çatışma sahasına dahil olmasıyla muhalefet meşruiyetini ve uluslararası desteğini büyük oranda kaybetmiştir.

Esad yönetimi uluslararası topluma kendisinin daha az kötü olduğunu ve ülkedeki azınlıkların koruyucusu olduğunu göstermek için protestoları kasıtlı bir şekilde militarize etmiş ve radikal grupları desteklemiştir (Alvarez-Ossorio, 2019, s. 52). Böylece iktidar uluslararası kamuoyunu kendisi ve terör örgütleri arasında seçim yapmaya zorlamıştır (Blair, 2014). Esad yönetiminin İŞİD başta olmak üzere radikal grupları desteklediğini kanıtlayan üç politik eylemden bahsetmek mümkündür. Birincisi daha önceki kısımda da söz edildiği gibi hapislerdeki radikal unsurların

serbest bırakılmasıyla muhalefet terörize edilmiştir. Daha sonra bir araya gelen bu radikal unsurlar kısa süre içinde örgütlenmiş ve muhalefetin imajını zedelemiştir (Van Wageningen, 2018). İktidar, bu radikal grupların yükselmesini sağlayıp tüm muhalefetin “terörist” olarak algılanmasına yol açmıştır (Levitt, 2021).

İkincisi, Esad güçlerinin IŞİD ile çatışmaktan kaçındığı ve bu terör örgütünü desteklediği iddialarıdır. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Philip Hammond’ın belirttiğine göre “Esad yönetimi, aşırılığın ve özellikle IŞİD’in geliştiği ortamı yaratmıştır.” (gov.uk, 2015). 2014 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da şunları dile getirmiştir: “...Esad yönetimi IŞİD’in yükselişinde kilit rol oynadı. IŞİD’in güçlenebileceği bir güvenlik durumuna izin verdi. Suriye iktidarı, terör ağlarının büyümesini destekledi...” (Ghadry, 2014). İktidar güçleri IŞİD’le çatışma içine girmeyip iş birliği yaparak örgütün ılımlı muhaliflerle çatışmasını sağlamıştır. (Levitt, 2021). Reed’in (2015) ifade ettiğine göre “Esad sadece IŞİD hatlarından kaçınmakla kalmıyor, aynı zamanda onların aktif olarak pozisyonlarını güçlendirmeye çalışıyor.” Bunun yanında IŞİD de iktidar güçlerinin lehinde politikalar yürütmüştür. Çoğunlukla yabancı cihatçı savaşçılardan oluşan IŞİD ise iktidar güçleriyle savaşmak yerine büyük oranda muhalif gruplarla çatışma içine girmiştir (Al-Sharif, 2014). Örneğin, 2014 yılında iktidarın ÖSO güçlerinin elinde bulunan Halep şehrini ele geçirmeye çalıştığı dönemde, IŞİD kolaylık sağlayıp iktidar güçlerinin şehri kuşatmasının önünü açmıştır (Levitt, 2021).

Üçüncüsü ise ticari anlaşmalarla örgütten petrol ve gaz satın alarak güçlenmesini sağladığı iddialarıdır. IŞİD, ele geçirdiği petrol tesislerinde üretim yapmış ve hem Esad yönetimine hem de bölgedeki diğer ülkelere petrol satarak örgüt için büyük gelirler elde etmiştir (The Telegraph, 2016, 25 Nisan). Bu sayede IŞİD, yalnızca 2014 yılında 800 milyon dolarlık petrol satışı yapmıştır (Los Angeles Times, 2015, 06 Aralık). 2015 yılında çatışmaların en yoğun olduğu dönemlerde dahi iktidar ile IŞİD arasında yapılan anlaşmalarla Suriye Devleti’nin IŞİD’in eline geçen gaz şirketlerine ödeme yapıp ekipman tedarik etmesi karşılığında iki tarafın üretilen gaz ve elektriği bölüştüğü iddia edilmiştir (Financial Times, 2015). Tüm bunlar gösteriyor ki IŞİD’in varlığı en çok Esad yönetiminin işini kolaylaştırmıştır. IŞİD’in ülkede yükselmesi ve bölgeyi terörize etmesiyle Esad Suriye içinde uluslararası aktörlerin hedefi olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte IŞİD’in yükselmesi dolaylı olarak iktidarın devrilmesinin önüne geçmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma temel olarak Suriye krizinin mezhepsel boyutunu enstrümantalizm yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır. Makalede mezhepçiliğin gelişen bir literatüre sahip olduğu ancak kavramla alakalı bir konsensüsün bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla mezhepçilikle alakalı devam eden tartışmalarda farklı yaklaşımlardan söz etmek mümkündür. Özellikle iç çatışmalarda mezhepçiliğin nasıl açıklanacağı konusu teorisyenler için önemli bir meydan okuma haline gelmiştir. Temelde etnik çatışmaları açıklamakta birer teorik çerçeve olarak kabul edilen primordializm ve enstrümantalizm yaklaşımları mezhepsel çatışmalar için de açıklayıcı olmuştur.

Ancak primordializm, Ortadoğu'daki mezhepçilik kavramının değişen yapısını ve mezhep çatışmalarını doktrinel ve verili mezhepsel kimlik anlayışı çerçevesinde açıklamakta yetersiz kalmıştır. Buna karşılık enstrümantalizm yaklaşımının öne sürdüğü mezhepsel kimliklerin siyasi lider ve elitler tarafından kendi çıkarları için birer araç olarak kullanıldığı ve mezhep gruplarının manipülasyona açık olduğu düşüncesi Ortadoğu'daki mezhep sorununu açıklayan bir yaklaşım olmuştur.

Suriye krizinin bir vaka olarak incelendiği bu makalede, mezhepçiliğin araçsallaştırılmasıyla otoriter iktidarın varlığını sürdürmesi arasında önemli bir bağlantı olduğu sonucuna varılmıştır. Esad yönetimi Suriye Alevilerinin desteğini almanın kendi varlığını sürdürmesinin en önemli yolu olduğunu görmüştür. Dolayısıyla Esad yönetimi, Alevi toplumunun iktidarın etrafında kenetlenmesinin ancak mezhepçiliği bir araç olarak kullanmakla mümkün olacağını düşünmüştür. Esad yönetimi bu amaçla krizin mezhep çatışmalarına evrilmesi için çaba harcamış ve bu yönde çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu makalede, Esad yönetiminin uyguladığı beş temel politikayla bağlantılı olarak beş bulgu ortaya konmuştur. İlk olarak, Esad yönetimi söylemler üzerinden muhalif hareketleri itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Örneğin ayaklanmalar boyunca yaptığı konuşmalarda protestocuların “uluslararası komplo”nun Suriye'deki temsilcileri olduğunu iddia etmiştir. Bu politikanın sonucunda temel hak talepleriyle sokağa dökülen sivil barışçıl protestocular, Esad yönetiminin söylemleri sonucunda itibar kaybına uğramıştır. İkincisi, yıllardır hapislerde tutulan radikal unsurların peyderpey serbest bırakılmasıyla muhalefetin radikalleştirilmesi sağlanmıştır. Esad yönetimi bu süreçte radikalleşen ve şiddete başvuran bazı muhalifleri işaret ederek bütün muhalefetin radikalleştiğini ve hepsinin “cihatçı”, “terörist” ve “katil” olduğunu iddia etmiştir. Sünni kimliğin terörize edilmesi üzerinden yaratılan tehdit algısı ile muhalefet meşruiyetini ve uluslararası desteğini kaybetmiştir. Üçüncüsü, Esad yönetimi radikal İslamcıların Alevi toplumundan intikam alacağı düşüncesi üzerine giderek kendisini azınlıkların yegâne koruyucusu olarak göstermiştir. Böylece cihatçı/selefi oluşumlara karşı yok olma korkusu yaşayan Suriye Alevilerinin Esad yönetimine mutlak bağlılığı sağlanmıştır. Dördüncüsü Esad yönetimi krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesini sağlamak amacıyla Sünni muhalefete karşı şiddet kullanımını araçsallaştırmıştır. Bu bağlamda “Alevileştirilmiş” güvenlik güçlerinin Sünni sivillere karşı katliamlar yapmaları sağlanmıştır. Bunun sonucunda iki mezhep arasında düşmanlıkların oluşturulması veya var olan düşmanlıkların derinleştirilmesine yol açılmıştır. Son olarak Esad yönetimi, IŞİD başta olmak üzere çok sayıda radikal grubun oluşması ve yükselmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. IŞİD ve diğer radikal grupların yükselmesi ile hem muhalefet mutlak anlamda parçalanmış hem de Esad yönetiminin uluslararası kamuoyu tarafından Suriye'nin geleceği için en önemli aktör olarak algılanması sağlanmıştır.

Bu bulguların dışında makalenin kapsamına dahil edilmeyen ancak Esad yönetiminin mezhepçiliği araçsallaştırmasının sonucunda elde ettiği dış kazanımlardan da söz etmek mümkündür. Esad yönetiminin mezhepçiliği içeride araçsallaştırması dış politikada da kendisine fayda sağlamış ve Şii dünyasının – özellikle İran ve Hizbullah – desteğini almıştır. Bunun sonucunda iktidarını kaybetme riski altına girmiş olan Esad yönetimi, İran ve Hizbullah'ın destekleriyle ayakta kalabilmiş ve çatışmaları kendi lehine çevirmiştir. Dolayısıyla mezhepçiliğin

araçsallaştırılmasının dışsal boyutu Esad yönetiminin iç politikalarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

Suriye krizinde mezhepçiliğin araçsallaştırması siyasetinin Esad yönetiminin çatışmaları kendi lehine çevirmesinde ve varlığını korumasında önemli bir yer tuttuğu kabul edilse de bu politikanın çok sayıda olumsuz sonucu olduğu ve tehlikeli bir süreci beraberinde getirdiği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Mezhepçiliğin araçsallaştırılması politikası toplumun kimlik hatlarına göre bölünmesi, mezhep grupları arasındaki hoşgörünün yok olması ve Ortadoğu bölgesinde kimlik temelli düşmanlıkların oluşması gibi nesilleri etkileyecek sorunlara yol açmıştır. Bu durum Suriye devletinin bağımsızlığından sonra ulusal birliği inşa etme çabalarının yok sayılması anlamına gelmiştir. Mezhepsel kimlikler arasında yaratılan “düşman” ve “öteki” algılarının yok edilmesi ancak yıllarca sürececek doğru politikalarla mümkün olacaktır. Bu da mezhepçiliğin araçsallaştırılmasının kısa vadede iktidarlara bir hareket sahası sağlamayan bir politika olmasına rağmen uzun vadede büyük sorunlar yaratacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Abdul Haq, E. (2019, 22 Kasım). Leaked Document: Assad Issued Amnesty for terrorists, Jihadists in 2011 to Radicalize the Uprising. *Zaman Al Wasl* (Erişim tarihi: 05 Ağustos 2022). <https://en.zamanalwsl.net/news/article/49602/>
- Abouzeid, R. (2018). *No Turning Back: Life, Loss, and Hope in Wartime Syria*. WW Norton ve Company.
- Abu-Helal, F. (2014, 24 Ocak). *Sectarianism and the Syrian Revolution* (Erişim tarihi: 15 Haziran 2022). <https://www.middleeastmonitor.com/20140124-sectarianism-and-the-syrian-revolution/>
- Agashe, A. (2022). Ethnicity as a Politicised Identity: An Instrumental Approach. *International Journal of Multidisciplinary Educaditional Research*, 4(2), 26-32.
- Al Jazeera. (2012, 18 Şubat). Nir Rosen on Syrian Sectarianism (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2022). <https://www.aljazeera.com/features/2012/2/18/qa-nir-rosen-on-syrian-sectarianism>
- Al Sharif, O. (2014, 11 Temmuz). Opinion: Isil Has Saved Al Assad Regime for Now. *The Syrian Observer* (Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022).
- Al-Assad, B. (2000, 17 Temmuz). Syria President Bashar Al-Assad Inauguration Speech (Erişim tarihi: 15 Eylül 2022). <https://al-bab.com/documents-section/president-bashar-al-assad-inaugural-address>.
- Al-Assad, B. (2011, 20 Haziran). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2022). https://al-bab.com/albab-orig/albab/arab/docs/syria/bashar_assad_speech_110620.htm
- Al-Assad, B. (2011, 21 Ağustos). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2022). <https://english.alarabiya.net/features/2016/03/14/A-look-at-Assad-s-half-decade-of-defiant-speeches>.
- Al-Assad, B. (2011, 30 Mart). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 05 Ekim 2022). https://al-bab.com/albab-orig/albab/arab/docs/syria/bashar_assad_speech_110330.htm
- Al-Assad, B. (2012, 04 Haziran). Speech Delivered by H.E. President Bashar al-Assad At the People's Assembly (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2022). <https://www.voltairenet.org/article174496.html>
- Al-Assad, B. (2012, 04 Haziran). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 14 Ekim 2022). <https://al-bab.com/documents-section/syria-speech-bashar-al-assad-3>.

- Al-Assad, B. (2012, 10 Ocak). H.E. President al-Assad Delivers Speech Today (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022). <https://www.islamicinvitationturkey.com/h-e-president-al-assad-delivers-speech-today-full-text-of-the-speech/>
- Al-Assad, B. (2013, 06 Haziran). Bashar Al-Assad's Speech On Syrian Crisis (Erişim Tarihi: 05 Ekim 2022). <https://www.ibtimes.com/bashar-al-assads-speech-syrian-crisis-full-text-998536>.
- Al-Assad, B. (2013, 07 Ocak). The West has Brought Terrorists to Syria: President Bashar Al Assad's Historic Speech (Erişim Tarihi: 05 Ekim 2022). <https://www.globalresearch.ca/the-west-has-brought-terrorists-to-syria-president-bashar-al-assads-historic-speech-full-transcript/5317977>.
- Al-Refaai, L. (2021) Views: How the Assad Regime Helped Create, Support, and Perpetuate 'ISIS', *Rowaq Arabi* 26 (3), pp. 39-46. DOI: 10.53833/KNMG9677
- Al-Sharif, O. (2014, 11 Temmuz). Isil has saved Al Assad regime for now, *The Syrian Observer*. Alshogre, O. (2021, 30 Mayıs). *Surviving and Escaping the Syrian Prison System* (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2022). <https://www.youtube.com/watch?v=nXzbnbgqAtQ>
- Alvarez-Ossorio, I. (2019). The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict. *The Review of Faith ve International Affairs*, 17(2), 47-58. DOI: 10.1080/15570.274.2019.1608644
- Báčová, V. (1998). The Construction of National Identity-on Primordialism and Instrumentalism. *Human Affairs*, (1), 29-43.
- Balanche, F. (2018). *Sectarianism in Syria's civil war*. The Washington Institute for Near East Policy.
- Baumann, T. (2004). Defining ethnicity. *The SAA archaeological record*, 4(4), 12-14.
- BBC News, (2013, 27 Mayıs). Syrian activists document al-Bayda and Baniyas 'massacre' (Erişim tarihi: 15 Eylül 2022). <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22684359>
- BBC News. (2012, 13 Ocak). Syria tanks and troops 'enter protest town, Zabadani' (Erişim tarihi: 25 Temmuz 2022). <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16557204>
- Blair, D. (2014, 22 Ağustos). How Assad helped the rise of his 'foe' Isil. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11051566/How-Assad-helped-the-rise-of-his-foe-Isil.html>
- Bloom, R. L., vd., (1958). *The Instrumentalism of John Dewey*. 2.
- Brass, P. R., & Brass, P. R. (1991). *Ethnicity and nationalism: Theory and comparison*. Sage Publications (CA).
- Bulos, N. (2015, 06 Aralık). How does Islamic State make money off oil fields in Syria and Iraq?. *Los Angeles Times* (Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022). <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-islamic-state-oil-qa-20151206-story.html>
- Cordall, S. S. (2014, 21 Haziran). How Syria's Assad Helped Forge ISIS. *Newsweek* (Erişim tarihi: 28 Haziran 2022). <https://www.newsweek.com/how-syrias-assad-helped-forge-isis-255631>
- Dadouch, S. (2020, 11 Haziran). Syrian protesters raise rare anti-Assad chants amid economic plunge. *Washington Post* (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2022). https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/syrian-protesters-raise-rare-anti-assad-chants-amid-economic-plunge/2020/06/10/2b667242-a99c-11ea-a43b-be9f6494a87d_story.html
- Daoudy, M. (2013, 22 Temmuz). Sectarianism in Syria: myth and reality. *Open Democracy* (Erişim tarihi: 01 Temmuz 2022) <https://www.opendemocracy.net/en/sectarianism-in-syria-myth-and-reality/>
- Darwich, M. ve Fakhoury, T. (2016). Casting the Other as an existential threat: The securitisation of sectarianism in the international relations of the Syria crisis. *Global Discourse*, 6(4), 712-732. DOI: 10.1080/23269.995.2016.1259231

- Dibo, M. (2014, 22 Eylül). Opening the debate on sectarianism in Syria. *Open Democracy* (Erişim tarihi: 30 Haziran 2022). <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/opening-debate-on-sectarianism-in-syria/>
- Droz-Vincent, P. (2014). "State of Barbary"(Take Two): From the Arab Spring to the return of violence in Syria. *The Middle East Journal*, 68(1), 33-58.
- Ejaz, M. ve Rehman, A. (2022). Exploration of the foundations of ethnic conflicts in Baluchistan: a theoretical perspective. *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, 6(1), 42-55.
- Filic, G. P. (2021). Critique of Instrumentalist and Primordialist Theories: The Case of Yugoslavia. *Political perspectives: journal for political research*, 11(2), 93-117.
- Financial Times. (2015, 15 Aralık). Isis Inc: Syria's 'mafia-style' gas deals with jihadis (Erişim tarihi: 01 Temmuz 2022). <https://www.ft.com/content/92f4e036-6b69-11e5-aca9-d87542bf8673>.
- Ghadry, F. (2014, 12 Ağustos). *US State confirms Assad behind ISIL* (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2022). <https://blogs.timesofisrael.com/us-state-confirms-assad-behind-isil/>.
- Goldsmith, L. (2018a). Syria's Alawis: Structure, perception and agency in the Syrian security dilemma. In *The Syrian Uprising*, Routledge, (pp. 141-158).
- Goldsmith, L. (2018b). The Alawites of Syria: The costs of minority rule. In *Routledge Handbook of Minorities in the Middle East*, Routledge, (pp. 185-196).
- Gov.uk, (2015, 30 Eylül). The Assad regime created the environment in which extremism and ISIL in particular flourished (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022). <https://www.gov.uk/government/speeches/the-assad-regime-created-the-environment-in-which-extremism-and-isil-in-particular-flourished>
- Hadaya, S. (2020). Sectarianisation in Syria: The Disintegration of a Popular Struggle. *Conflict, Security ve Development*, 20(5), 607-629. DOI: 10.1080/14678.802.2020.1833520
- Haddad, F. (2014). *Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity*. Oxford University Press, 25-27.
- Haddad, F. (2017). 'Sectarianism' and its Discontents in the Study of the Middle East. *The Middle East Journal*, 71(3), 363-382.
- Haddad, F. (2020). *Understanding 'Sectarianism': Sunni-Shi'a Relations in the Modern Arab World*. Oxford University Press, New York.
- Hashemi, N. ve Postel, D. (2017). Sectarianization: Mapping the New Politics of the Middle East. *The Review of Faith ve International Affairs*, 15(3), 1-13. DOI: 10.1080/15570.274.2017.1354462
- Hinnebusch, R. (2019). Sectarianism and Governance in Syria. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 19(1), 41-66.
- Hinnebusch, R. ve Imady, O. (2018). *The Syrian Uprising*. Routledge, New York.
- Holliday, J. (2011). The struggle for Syria in 2011. *Institute for the Study of War*, 16, 7-29.
- Human Rights Watch, (2012, 27 Mayıs). *Syria: UN Inquiry Should Investigate Houla Killings* (Erişim tarihi: 30 Ekim 2022). <https://www.hrw.org/news/2012/05/27/syria-un-inquiry-should-investigate-houla-killings>
- Human Rights Watch. (2013, 13 Eylül). "No One's Left": Summary Executions by Syrian Forces in Al-Bayda and Baniyas (Erişim tarihi: 25 Ağustos 2022). <https://www.hrw.org/report/2013/09/13/no-ones-left/summary-executions-syrian-forces-al-bayda-and-baniyas>
- Humud, C. E., Blanchard, C. M. ve Nikitin, M. B. D. (2016). *Armed Conflict in Syria: Overview and US Response*. Library of Congress Washington DC Congressional Research Service.
- Kalyvas, S. N. (2008). Ethnic defection in civil war. *Comparative Political Studies*, 41(8), 1043-1068.
- Khatib, H. (2015). Political Instrumentalization of Islam in a Violent State Crisis: The Case of Syria. *Journal of Applied Security Research*, 10(3), 341-361. DOI:10.1080/19361.610.2015.1038769

- Khatib, H. (2017, 21 Şubat). Radicalization in European Prisons Between Prevention and Instrumentalization of Religion (Erişim tarihi: 05 Ağustos 2022). <https://www.eurasiareview.com/21022017-radicalization-in-european-prisons-between-prevention-and-instrumentalization-of-religion-oped/>
- Khatib, L. (2017). Syria, Saudi Arabia, the UAE and Qatar: the 'sectarianization' of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 10(3), 341-361. DOI: 10.1080/13530.194.2017.1408456
- Khatib, L. (2018). Tutelary authoritarianism and the shifts between secularism and Islam in Syria. In *The Syrian Uprising* (pp. 92-105). Routledge.
- Leith, Murray Stewart (2006) *Nationalism and national identity in Scottish politics*. PhD thesis, University of Glasgow.
- Levitt, M. (2021, 26 Eylül). The Assad Regime's Business Model for Supporting the Islamic State. *The Washington Institute* (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2022). <https://www.bing.com/search?q=The+Assad+Regime's+Business+Model+for+Supporting+the+Islamic+State+ve+cid=8580b16376d14336916b3aea7112cd2cveaqs=edge..69i57j69i64.736j0j1vepglt=41veFORM=ANNTA1vePC=U531>
- Los Angeles Times, (2015, 06 Aralık). How does Islamic State make money off oil fields in Syria and Iraq? (Erişim tarihi: 02 Ağustos 2022). <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-islamic-state-oil-qa-20151206-story.html>
- Makdisi, U. (2000). *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-century Ottoman Lebanon*. Univ of California Press.
- Martini, A. (2020). The Syrian Wars of Words: International and Local Instrumentalisations of the War on Terror. *Third World Quarterly*, 41(4), 725-743. DOI: 10.1080/01436.597.2019.1699784
- Matar, L. (2016). *The Political Economy of Investment in Syria*. Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Menshaw, M. (2022). The Irony of Sectarianism: Sectarianizing by Desectarianizing in Syria. *Digest of Middle East Studies*, 31(2), 131-150. DOI: 10.1111/dome.12263
- Mobaied, S. (2019). The Baath-Assadist System, a System of Political Instrumentalisation. *Open Journal of Political Science*, 10(1), 124-133. DOI: 10.4236/ojps.2020.101009
- Mohamed Husein Gaas (2019): Primordialism vs. instrumentalism in Somali society: is an alternative needed?, *Journal of Contemporary African Studies*, DOI: 10.1080/02589.001.2018.1559279
- O'Leary, B. (2001). Instrumentalist theories of nationalism. *Encyclopedia of Nationalism*, 148-153.
- Olanrewaju, I., Omotoso, E., Alabi, J., & Ayodele, O. (2019, June). Proto-Nationalism, Instrumentalism and the Liberian Civil War: Challenges for Economic Development. In *6th International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, Istanbul, Turkey* (pp. 24-26).
- Omelicheva, M. Y. (2016). Islam and Power Legitimation: Instrumentalisation of Religion in Central Asian States. *Contemporary Politics*, 22(2), 144-163. DOI: 10.1080/13569.775.2016.1153287
- Ozkirimli, U. (2017). *Theories of nationalism: A critical introduction*. Bloomsbury Publishing.
- Phillips, C. (2015). Sectarianism and Conflict in Syria. *Third World Quarterly*, 36(2), 357-376. DOI: 10.1080/01436.597.2015.1015788
- Reed, J. (2015, 09 Haziran). Will Assad Put Himself in US Crosshairs by Working With ISIL? (Erişim tarihi: 14 Ağustos 2022). <https://www.justsecurity.org/23528/assad-put-crosshairs-working-isil/>
- Reuters, 2013, 23 Mart). Fearing stark future, Syrian Alawites meet in Cairo, (Erişim tarihi: 05 Ekim 2022). <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-alawites-idUSBRE92M00G20130323>

- Reyko Huang (2019): Religious Instrumentalism in Violent Conflict, Ethnopolitics, DOI: 10.1080/17449.057.2019.1676525
- Sağıroğlu, C. (2022). Milliyetçilik ve Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması: Tamil Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 242-277.
- Schmidt, S. (2018). The Power of 'Sultanism': Why Syria's Non-violent Protests did not Lead to a Democratic Transition in The Syrian Uprising, Routledge (pp. 30-43)..
- Shaery-Yazdi, R. ve Ümit Üngör, U. (2022). Mass Violence in Syria: Continuity and Change. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 49(3), 397-402.
- Sluglett, P. (2016). Deadly implications: The Rise of Sectarianism in Syria. *The Levant in Turmoil* (pp. 39-55). Palgrave Macmillan, New York.
- Spencer, R. (2014, 20 Ocak). 'Syria's Duplicity over al-Qaeda Means West Will not Trust Assad', *The Telegraph* (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2022). <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10585394/Syrias-duplicity-over-al-Qaeda-means-West-will-nottrust-Assad.html>;
- Spencer, R. (2016, 11 Mayıs). Four jihadists, one prison: all released by Assad and all now dead. *The Telegraph* (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2022).
- TDA, (2016, 26 Şubat). Sectarianism in Syria: Survey Study. *The Day After*. <https://tda-sy.org/2016/02/26/1435/>
- The Guardian, (2011, 28 Mayıs). 'One, One, One, the Syrian People are One' (Erişim tarihi: 15 Ağustos 2022). <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/may/28/syrian-alawites-protests>
- The Guardian, (2012, 04 Şubat). Fury Over Homs Massacre as UN Security Council Gathers for Syria Vote (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2022). <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/04/homs-massacre-un-vote-syria>
- The Telegraph, (2016, 25 Nisan). *Assad cut a deal with ISIL that helped jihadists get more than US\$40M per month from oil* (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2022).
- UNSC. (2015, 30 Eylül). The Assad regime created the environment in which extremism and ISIL in particular flourished (Erişim tarihi: 05 Eylül 2022). <https://www.gov.uk/government/speeches/the-assad-regime-created-the-environment-in-which-extremism-and-isil-in-particular-flourished>
- Valbjørn, M. (2020). Beyond the Beyond (s): On the (many) Third Way (s) Beyond Primordialism and Instrumentalism in the Study of Sectarianism." *Nations and Nationalism* 26(1).
- Valbjørn, M. ve Hinnebusch, R. (2018). Playing'the Sectarian Card'in a Sectarianized New Middle East. *Babylon Nordisk tidsskrift for Midtøstenstudier*, (2), 42-55.
- Van Dam, N. (2011). *Struggle for Power in Syria*. I. B. Tauris, New York.
- Van Wagenen, W. (2018). Did Assad Deliberately Release Islamic Prisoners to Militarize and Radicalize the Syrian Uprising. *The Libertarian Institute*.
- Weiss, M. (2010). *In the Shadow of Sectarianism: Law, Shiism, and the Making of Modern Lebanon*. Harvard University Press.
- Wieland, C. (2015). Alawis in the Syrian Opposition. *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, 225-243.

Instrumentalisation of Sectarianism in Syrian Crisis

İbrahim AKKAN*

Fuat AKSU**

The issue of how to explain sectarianism in civil conflicts has become an important challenge for theorists of international relations. Efforts to create a theoretical framework on this subject have directed academics to examine different theoretical backgrounds. In this context, primordialism and Instrumentalism approaches, accepted as theoretical frameworks to explain ethnic conflicts, have also been explanatory for sectarian conflicts. However, primordialism is insufficient to explain the sectarian conflicts and the changing structure of the concept of sectarianism in the Middle East. On the other hand, the Instrumentalism approach explains the sectarian problem in the Middle East by putting forward the idea that political leaders use sectarian identities as instruments for their own interests and that sectarian groups are open to manipulation.

Based on the Instrumentalism approach, this study examines how sectarian identities are used as tools for the political interests of the leader in the Syrian crisis. Considering the main demands of the protesters – democratic rule, freedom, equality of opportunity, economic prosperity, etc. – it is obvious that the Syrian crisis was not sectarian at the beginning. However, against the possibility of protests to overthrow the government, Syrian leader Bashar al-Assad, and his administration radicalized the opposition and tried to legitimize the use of violence. The masses were mobilized by instrumentalizing the sects and making them a security issue. The Assad administration built its discourse, actions, and policies over the Sunni-Shiite sectarian identities in Syria and ensured the radicalization of the majority of the Sunni protesters. With the radicalization of the protesters, the crisis has turned into an existential threat for minorities in Syria.

This study shows that there is an important connection between the created threat perception, the instrumentalization of sectarian identities, and the success of Bashar al-Assad and his administration. Bashar As al-Assad sad saw that getting the support of the Syrian Alawites was the most important way to maintain his existence. Therefore, he thought that it would be possible to unite the Alawite community around the government only by using sectarianism as a tool. For

* Yildiz Technical University, Istanbul, E-mail: ibrahim.akkan@std.yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0003-0174-2922

** Yildiz Technical University, Istanbul, E-mail: faksu@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-3693-6666

this purpose, he has made efforts to transform the crisis into sectarian conflict and has developed various policies in this direction.

In this article, five findings are presented in connection with the five main policies implemented by the Assad administration. First, Assad tried to discredit opposition movements through negative discourses. For example, in his speeches during the riots, Assad claimed that the protesters were representatives of the “international conspiracy” in Syria and that they are “traitors”. As a result of these discourses, the peaceful civilian protesters with demands for fundamental rights, suffered a loss of reputation. Second, the radicalization of the opposition was achieved by gradually releasing the radical elements who had been imprisoned for years. The Assad administration pointed out some dissidents who became radicalized and resorted to violence in this process, claiming that the entire opposition was radicalized and that they were all “jihadists”, “terrorists” and “murderers”. With the perception of threat created through the terrorization of Sunni identity, the opposition has lost its legitimacy and international support. Third, Assad has shown himself as the sole protector of minorities, on the idea that radical Islamists will take revenge on the Alawite community. Thus, with the fear of extinction against jihadists, the Syrian Alawites displayed absolute loyalty to the Assad administration. Fourth, Assad instrumentalized the use of violence against the Sunni opposition in order to transform the crisis into sectarian conflicts. In this context, security forces which are mostly Alevites, were driven to carry out massacres against Sunni civilians. As a result, hostilities between the two sects were created or the existing hostilities deepened. Finally, the Assad administration created a suitable environment for the formation and rise of many radical groups, especially ISIS. With the rise of ISIS and other radical groups, the opposition was completely disintegrated, and the Assad administration was perceived by the international community as the most important actor for the future of Syria.

On the one hand, it is accepted that the policy of instrumentalizing sectarianism in the Syrian crisis has an important place in Assad’s turning the conflicts in his favor and preserving his existence. On the other hand, it should not be overlooked that this policy has many negative consequences and brings along a dangerous process. The policy of instrumentalizing sectarianism has led to problems that will affect generations, such as the division of society according to identity lines, the disappearance of tolerance between sectarian groups, and the emergence of identity-based hostilities in the Middle East region. This shows that although the instrumentalization of sectarianism is a policy that provides advantages in the short term, it will create major problems in the long run.

Fascist Discourses in the Single-Party Period: The Case of 1942 Wealth Tax in the Cumhuriyet Newspaper*

Tek Parti Döneminde Faşizan Söylemler: Cumhuriyet Gazetesi Örneğinde 1942 Varlık Vergisi

Özlem ÖZDEŞİM SUBAY**
Ferihan POLAT***
Emel DİKBAŞ TORUN****

Abstract

Fascism, which sometimes defends racial superiority through its emphasis on consanguinity, often makes the distinction between “us” and “them” in the form of discriminatory language in daily life. Despite the Single Party Period in Turkey between 1923 and 1950 being characterized as an authoritarian regime, some implications during World War II as the Wealth Tax Law are claimed to contain fascist components. Though it mainly covers the commercial bourgeoisie, subsidiary farmers, some claims state that this tax targeted non-Muslims and Jewish people especially. The aim of this study is to understand whether the Single Party Period in Turkey produced fascist discourse in ordinary daily life in the case of the Wealth Tax Law. For this purpose, in this study the news texts and articles about the 1942 Wealth Tax Law in the newspaper Cumhuriyet are examined using a discourse–historical approach with the strategies of predication and argumentation. In light of those findings obtained herein, it can be said that intensity of the discriminatory language used in the press concerning tax law in ordinary life were common the public rather than the regime itself.

Keywords: Wealth Tax Law, Fascist Discourse, Discourse Strategies, Discourse – Historical Approach, Antisemitic Discourse, Non-Muslims in Turkey.

Öz

Soydaşlık vurgusu üzerinden bazen ırkın üstünlüğünü savunan faşizm, gündelik hayatta çoğu zaman “biz” ve “onlar” ayrımını yapan ayrımcı bir dil kullanmaktadır. Türkiye’de 1923-1950 arasındaki Tek Parti Dönemi otoriter bir rejim olarak nitelendirilmesine rağmen, II. Dünya Savaşı sırasında çıkan Varlık Vergisi Kanunu’nun faşist bileşenler içerdiği iddia edilmektedir. Ağırlıklı olarak ticaret

* This study is derived from a Ph.D. dissertation in the Pamukkale University Institute of Social Sciences *Fascist Discourse in Single Party Period: The Example of Capital Tax*, written by Özlem Özdeşim Subay under the supervision of Ferihan Polat in 2020.

** Pamukkale University, Denizli, Türkiye, E-mail: oikiz@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7596-3069>

*** Pamukkale University, Denizli, Türkiye, E-mail: fyildirim@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8832-0847>

**** Pamukkale University, Denizli, Türkiye, E-mail: etorun@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7882-9295>

burjuvazisini, çiftçileri kapsamakla birlikte, bazı iddialar bu verginin özellikle gayrimüslimleri ve Yahudileri hedef aldığına yöneliktir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nin günlük hayatta faşizan söylem üretip üretmediğini Varlık Vergisi Kanunu örneğinde tespit etmektir. Bu amaçla bu çalışmada, o dönemde Cumhuriyet gazetesinde 1942 Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili haber metinleri ve köşe yazıları söylem-tarihsel yaklaşımın yüklemleme ve argümantasyon stratejileriyle incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bu bulgular ışığında, vergi yasasına ilişkin basında kullanılan ayrımcı dilin günlük hayattaki yoğunluğunun rejimden çok kamuoyunda yaygın olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, Faşizan söylem, Söylem stratejileri, Söylem-Tarihsel Yaklaşım, Antisemitik Söylem, Türkiye'deki Gayrimüslimler

1. Introduction

Fascism emerged as one of the most interesting political movements of the beginning of the 20th century, and has since come to define the names of regimes in certain countries throughout a particular period. Fascism is also used to characterize the name of the ideology of a particular movement or a party. Additionally, a discriminatory fascist discourse that may be encounter at all times has been produced in the ordinary language of daily life (Bora, 2015). The political use of media as a certain source of power is more visible in those countries that have experienced central ideas of fascism, such as protecting a particular state or race, also have the function of mobilizing the masses by strengthening rhetorical power. This rhetorical power—comprising rich fascist language of discourse including prejudice, marginalization, xenophobia, and hate speech—permeates the masses through propaganda techniques. Accordingly, because fascist discourse contains this diversity, it can be used to determine the daily political language of non-fascist regimes.

This study analyses Single Party period of the Republic of Turkey, the political process between 1923 to 1950, and discussions in political science that concern the nature of the regime of this period are herein diversified. The common point of these discussions is that the ruling regime of Turkey was authoritarian throughout the aforementioned period. However, social scientists, such as Zürcher (1993), Keyder (2015), and Bora (2017), state that this authoritarian regime sometimes carries totalitarian motives and is reminiscent of the contemporaneous experience of fascism in Italy. In particular, the elimination of the opposition in the political area after 1925 and the dissolution of non-governmental organizations after 1930, it is seen that totalitarian regime practices were sometimes used for pragmatist purposes. Özbudun (2016) argues that some practices, such as the Wealth Tax Law, included certain chauvinist and even racist elements that went beyond the understanding of nationalism during the Single Party period that was the nation-state model aimed to be implemented. Bora (2009) claims that nationalist ideology sometimes forms the basis for fascism, and notes that this is not unique to Turkey. However, despite all these arguments, almost all social scientists have reached a consensus on that period in that it cannot be considered to have been fascist regime. Therefore, for the ordinary emergence of fascist discourse, the regime does not necessarily have to be characterized as fascist or be visibly ideologically fascist in regard to its movement or party. According to Bora (2015), the

instantaneous and spontaneous appearances of ordinary fascism in daily language are widely seen in every country and throughout every period.

The subject of the present study is the Wealth Tax Law of 1942, a government policy that is claimed to have been implemented in the Single Party period in Turkey under specific conditions during World War II. This period is described as an authoritarian regime due to the statist model in the economy, and especially after the 1930s has been criticized for the allegation that the regime emulated European fascism due to its intense emphasis on “Turkishness” among its state institutions and in the leadership staff of the Republic due to its financial practices (Ökte, 1951; Çetinoğlu, 2009). One of the most important sources of these claims is the Wealth Tax Law of 1942: a product of the government’s attempt to intervene in the market using financial means in order to reverse the economic downturn caused by World War II. Throughout this process of the enactment of the Wealth Tax Law to the end of the application, many practices, and discourses are carried out independently of the government’s objectives, which has led to the emergence of debates and criticisms that are still alive today.

This study aims to find source of criticism concerning the 1942 Wealth Tax Law as a fascist practice. For this purpose, it examines those news texts and articles of Cumhuriyet – a newspaper that had the highest rate of circulation in the Turkish press throughout that period – in a period of 29 months. The reason why Cumhuriyet Newspaper is chosen in order to analyze the fascist discourses in the press of that period is that this newspaper had the highest circulation. As part of this process, the statements of government officials in the Cumhuriyet newspaper, the news, and articles about the Wealth Tax Law will be taken into account. As part of the evaluation of these materials in regard to fascist practice, it is examined whether the press of the period produced a fascist discourse through their use of discriminatory language, and if so, what role it plays in this evaluation.

2. Fascist Discourse

Griffin defines fascism as “a genus of political ideology whose mythic core in its various permutations is a palingenetic form of populist ultra-nationalism” (Griffin, 1991, p. 26). Griffin formulates fascism using three words: “palingenetic, populist and ultra-nationalism”, using the Victorian term “palingenesis”, meaning “rebirth from the ashes” to characterize the central motivating spirit of fascism. According to Richardson (2018, p. 448) these three concepts of Griffin’s definition, however unified, nevertheless fall short of accurately describing fascism or fascist discourse, because all these three terms remain disconnected from material practices. In contrast, Billig’s (1978, 1990) work provides a highly adaptable definition of fascism, both ideologically and as a political movement (Richardson, 2018, p. 449).

Billig argues that fascism is characterized by five fundamental changing features. To classify a party or movement as “fascist” it must be ideological, strictly nationalistic, anti-Marxist, opposed to the mobilization of the working class as a class for itself, and must support wealth in political

economy. The fourth feature that Billig maintains characterizes fascism is advocacy of these ideological commitments in a way that facilitates fascism as posing a direct threat to democracy and personal freedom. The fifth and final feature is that fascism, which manifests as an unequal order, emerges as a political movement (Billig, 1978, p. 7).

People develop strong attachments to their ethnic groups and, if there is a collapse in socio-economic or cultural processes, this may facilitate the development of hostility towards foreigners by blaming them for this failure and by encouraging competition with them (Cashdan, 2001, p. 760). With the rise of the concept of the nation-state in Europe in the 19th century, mechanisms of protection, from the rejection or belittlement of everything foreign, the devaluing of other nations and the exclusion of other national, ethnic, and religious minorities comes into play (Habermas, 2018). Therefore, the main ideological currents of nationalism and racism provide the necessary resources for the continuous construction of the “other” which is thought to harm the security or purity of the nation and race in question (Billig, 1990, p. 24). The internalization of the “us” consciousness, which is the ultimate goal of the national identity, and the construction of the citizens’ community by the citizens themselves cannot be realized without an “other” from which this consciousness is fed (Üstel, 2008, p. 209). Consequently, the centrality of nationalist assumptions in modern consciousness contains a permanent potential for politics of the “other”, based on the assumption of the “other” as defined by the nation or race concerned. Fascist groups can make use of the distinction between “them” and “us” in regard to “other” nations, “other” races, and “others” in general while simultaneously expressing this policy (Billig, 1990, p. 25).

The discourses that people produce can be counted among those tools that are used to marginalize people by categorizing them as “us” and “them”. According to van Dijk, discourse distances people by creating an “us” and “them” dichotomy, by exaggerating associated facts, and by dramatizing the “them” and sacrificing the “us” group (van Dijk, 2000, p. 84). Hence, hate speech has a great importance in psychology, which perceives the “other” as a threat and makes the “us” a victim (Finchelstein, 2017).

Discursive metaphors play an important role in communication and can be combined with socio-ethnic evaluations to reveal the idea of destroying the “other” group, as has been seen in Nazism. In this case, it is seen that physical and medical characteristics are transferred to socio-political discourses and actions (Musolff, 2013, p. 58). These discourses which emerged during the World War II were shaped according to the course of the War itself. The anti-Semitism discourse that emerged in Germany following Britain’s support for Soviet Russia was combined with anti-Western and anti-Bolshevism discourse. After the USA attacked Japan, Nazi propaganda put the anti-American theme into play and carried itself out according to the conspiracy theory that the Jews wanted to control the world (Kallis, 2005, p. 85).

Beuzamy (2013) states that antisemitic discourse in terms of fascist movements and parties in France was effective both before and during World War II; he confirms that this situation does not disappear completely after the war, but continues by transforming into a new form, albeit in

an “implicit” way. While the fascist discourse is expressed “publicly” before and during World War II, it becomes “implicit” due to political and legal conditions after the War. Hence, while Jews are targeted “publicly” throughout the interwar period, they are shown in the post-war period as being the cause of social and economic problems in fascist discourse (Beauzamy 2013, p. 163). Determining that a similar situation is also applicable Hungary, Kovacs and Szilagyi (2013) examine the referential/nomination strategies, stereotypes, and main discussion schemes present in 1940s newspapers as well as in new media today. When looking at the overall discourse in the media, it can be seen that Jews are presented as being parasites; as being a threat to the health of the people concerned; and that many negative features, such as being “dishonest”, “immoral” and “perverted”, are attributed to them (Kovacs and Szilagyi 2013, pp. 203 – 209). Kryzanowski and Wodak (2008) examined the discriminatory language used against immigrants in Austria and determined that, even after World War II, Austrians made many derogatory allusions and assumptions toward Jews.

Richardson (2013) states that the discourse used by British National Party before 1960, when it was a fascist party, had a more racial and anti-Semitic character, and that after 1960 the xenophobia in its fascist discourse turned more toward immigrants. He also states that the reason for such changes that emerged after 1960 is one of pragmatism, because racial discrimination was considered after this time to be a violation of the law (Richardson 2013, p. 200). In another study, Richardson states that today’s fascist parties prefer to generate a “hypocritical” propaganda to gain the support of the masses (Richardson 2011, p. 38). Fascist parties present themselves as being modernized in order to avoid making statements that are incompatible with democracy and the law; nevertheless, their subconscious messages preserve their fascist content (Marinho and Billig 2013, p. 146). Richardson and Colombo state that over the last quarter-century, a period in which the Northern League (Lega Nord) Party in Italy followed the same strategy, far-right parties became increasingly successful in Europe by using this method (Richardson and Colombo 2013, p. 181).

3. The Wealth Tax Law As A Solution To The Economic Downturn During World War II

In the interwar period nation-states around the world were shaken by economic crises, a situation that caused affected states to try to strengthen their “national economy” (Hobsbawn, 2012). Turkey’s economic policies applied in the interwar period are usually seen as a kind of national defense undertaken in accordance with the state of the world economy (Tekeli and Ilkin, 2018, p. 20). Turkey had experienced the most severe form of economic conditions of the World War II, although she did not participate in the War itself (Boratav, 2018, p. 333).

The government chose to print money to cover the costs of the War, however, this situation caused rapid inflation (Yenal, 2017, pp. 89–90). In the face of those measures taken by the government, the black market and the process of grant-making became widespread, leading to

serious shortages of basic consumer goods—it caused the impoverishment of large masses of the Turkish population. On the other hand, rumors of “great profits” and the “excessive enrichment” of certain people caused some sections of the administrative bureaucracy to take a stand against merchants and big landlords (Tezel, 2015, p. 310). The conviction that certain individuals were making considerable profits spread the idea that these war-enriched people should be taxed so that the economic troubles caused by the war would be fairly burdened by society (Keyder, 2015, p. 143).

The Wealth Tax Law, enacted in November 1942, mainly covers the commercial bourgeoisie, subsidiary farmers, tradesmen, and wage earners. The Wealth Tax Law was an extraordinary war tax that was levied by certain commissions and that was collected only once without the right of objection (Boratav, 2018, p. 335).

According to Akar, the Wealth Tax was first brought to the agenda of the Turkish government in the secret session of the Republican People’s Party in November 1940, when Şükrü Saraçoğlu decided to strengthen the position of Turks in the economy with the aim of creating a Turkish bourgeoisie. The Tax was accepted as an important practice, not only in economic, but also in political and cultural terms (Akar, 1992, p. 9). Professional financiers’ contribution was perceived in the fact that the Turkish people – non-Muslim minorities distinction is not included in the text of the law and the tax is applied to Turkish taxpayers. However, discrimination based on religion and race, which is not reflected in the text of the law and official statements, has subsequently become a distinctive feature in tax practice (Boratav, 2006, p. 334).

Ökte (1951, p. 45) states that before the Wealth Tax Law was adopted, charts were prepared according to instructions given by the Ministry of Finance. Financiers have tried to develop standards to avoid arbitrariness when levying taxes, especially in big cities. Accordingly, they divided professions into classes according to their earnings throughout the war. Prime Minister Saraçoğlu approved the tax by increasing the tax amount by 5–10 times for non-Muslims (Tekeli and Ilkin, 2016, p. 44). Comparatively, Kayra (2018) states that, since Turks were less wealthier than non-Muslims, these rates may have been fair in consideration of the wealth disparity between Muslims and non-Muslims (Kayra, 2018, pp. 181–186).

It was decided that those individuals paid less than half of the levied tax, or those who did not pay at all would be sent to Aşkale for obligatory work (Yalçın, 2012, pp. 326–327). However, according to Boratav (2006), a Turkish–minority distinction can be seen in that the tax was only to be applied to service professionals and small tradesmen belonged to minority individuals. Another practice in which the minority–Turkish distinction prevails was realized through the subjection of non-Muslims only to obligatory work. While the tax as in force, the number of individuals taken to the camp to obligatory work was 2,057, and the number of those sent to Aşkale was 1,400 (Boratav, 2006, pp. 341–342). Furthermore, Bali states that targeting Jewish merchants was a factor in the emergence of the Turkish–minority distinction (Bali, 2005, pp.

45–48). Besides, no sanctions were imposed on those Turks who did not pay their taxes, and these individuals were not subject to any working obligation (Bali, 2017, p. 450).

Three main perspectives emerge in the academic literature on the 1942 Wealth Tax, which was implemented by the Single Party period in the financial field to find solutions to the negative economic and social problems created by the World War II. The first of these is the perspective developed within the framework of the views of Boratav (2018) and Keyder (2015), who claim that the Wealth Tax is not based on the Turkish-minority distinction, but that in this practice a certain distinction is made between the farmer and the urban bourgeoisie, the Anatolian merchant and the Istanbul merchant, in favor of the former and against the latter. Secondly, some social scientists claim that the Wealth Tax Law is a part of the “Turkification policies”, the foundations of which were laid in the last period of the Ottoman Empire and later became a state policy (Aktar, 2004, p. 82) and the Wealth Tax emerges as an example of an anti-minority policy (Akar, 1992). However, thirdly according to some social scientists, it is an easy provision to think in this way at the point of Wealth Tax, this tax is an ordinary war tax released as a result of necessity. Although there have been some problems in practice, it is not correct to associate this tax with the fascist regimes of the period (Ortaylı and Küçükçaya, 2017, p.168; Kayra, 2018).

The Wealth Tax was abolished on 15 March 1944 by deleting the debts of those individuals who had not paid. According to Bali, the customers of these minority individuals who had to sell their property and real estate in order to pay their taxes were Turkish, therefore, there was a change in the economy socio-culturally (Bali, 2017, p. 451).

4. Discourse–Historical Approach As a Research Methodology

Critical discourse analysis acknowledges the use of language in speaking and writing as a form of “social practice”. Defining discourse as social practice means it is necessary to examine the dialectical relationship between a particular discursive event and related situations, institutions, and social structures (Fairclough and Wodak, 1997, p. 258). Critical discourse analysis not only investigates a linguistic unit on its own, but also includes examining social phenomena using a complex, multidisciplinary, and multi-method approach (Wodak and Meyer 2009, p. 2).

There are four main approaches within critical discourse analysis, namely: the Dutch, British, German, and Vienna schools. The English school of social scientists—such as Gunther Kress, Robert Hodge, Roger Fowler, Norman Fairclough, and Theo Van Leeuwen—have been influenced by the linguistic dimension of Foucault’s (1981) discourse theory. In the Dutch school Teun van Dijk’s work prioritizes the use of a triple model to show how personal and social cognition mediates between social structures and discourse structures with its cognitive-oriented approach. The German Approach, implemented by Utz Maas, Siegfried Jäger, and Jürgen Link, is more strongly influenced by Foucault’s concept of discourse compared with the discourse used by the British school (Wodak et al., 2009, p. 7).

Having roots in Bernstein's socio-linguistic approach—and propounded by social scientists such as Wodak, de Cilia, Matouschek, Januschek, and Liebhart—the Vienna School of Discourse Analysis positions itself within the philosophical and sociological tradition of Critical Theory with its critical discourse analysis (Fairclough and Wodak, 1997). In analyzing historical and political texts, the historical dimension of discursive actions is handled in two ways. First, the discourse-historical approach always seeks to integrate as much information as possible onto the historical background and those original historical sources upon which discursive events are placed. Second, it follows the diachronic change brought about by certain types of discourse over a period of time (Wodak et al., 2009, pp. 7–8).

Supporting this view, Billig (1978, p. 96) states that fascist movements should be analyzed from a diachronic perspective and that historical development should be taken into account, even when it is examined purely at the individual level. Billig (1978) points out that many techniques used in the study of radical political groups are inadequate for understanding underlying ideological commitments. Furthermore, he states that these techniques only employ a superficial focus on ideology, and are not associated with the history or social structure of the group in question (Billig, 1978). Thus, the discourse–historical approach—which adds into the analysis those historical sources and socio-political developments that underly discursive events—functions as an intermediary to reveal hidden power dynamics (Richardson and Wodak 2009, p. 255).

The discourse–historical approach handles discourse in a historical context. Accordingly, at the current time it is more or less direct, more or less obvious, and the result of long-standing historical, material, social, political, economic, cultural, institutional, and intellectual processes. These processes, as seen in the texts themselves, come into effect by being reflected in the discourse of any given historical period. The discourse–historical approach also enables a better exploration of these processes by historicizing discourse while examining texts, and by linking the discourse and historical contexts. This approach provides a way to examine texts produced in the past, and enables the historicization of contemporary discourse through the analysis of these texts. It is thought to be functional in revealing the change, transformation and continuity of events, especially concerning the examination of long-term political events (Richardson 2017, pp. 61–62). The approach comes to the fore especially in analyzing the discourse of the far-right and fascist parties, because it aims to integrate and triangulate information about historical sources and the background of those social and political spaces in which discursive events exist (Wodak and Richardson, 2013).

There are also discourse–analytical elements and strategies that are useful for analyzing discourses on “racial”, “national”, and “ethnic” issues. The word “strategy”, means a discursive implementation plan that is usually adopted in order to achieve a particular social, political, psychological, or linguistic goal. The discourse–historical approach comes to the fore with method-based discourse studies, and includes five strategies: reference, predication, argumentation, perspectivization, and intensification and mitigation (Reisigl and Wodak, 2001, p. 44).

According to the discourse–historical approach, it is stated that these five different strategies, which constitute the construction of positive “us” and negative “them”—generate answers to the following questions: How are persons linguistically named? (reference); What characteristics and qualities are attributed to “them”? (predication); What arguments do certain individuals or social groups use to justify the exclusion, discrimination, suppression, and exploitation of others? (argumentation); From which perspective are these denominations, references, and arguments expressed? (perspectivization); Are the relevant discriminatory remarks articulated or even intensified or mitigated? (intensification and mitigation) (Reisigl and Wodak, 2001, p. 44).

Table 1. Discursive strategies in the discourse–historical approach (Richardson, 2017: 80)

Strategy	Linguistic Function
Referential Strategies	Ways of Naming
Predicational Strategies	Ways of Describing
Process representation strategies	Ways of (inter)acting
Argumentation Strategies	Ways of Reasoning
Perspectivization	Ways of Positioning
Intensification and Mitigation	Ways of Scaling

This study examines news texts and articles published in the newspaper Cumhuriyet regarding the Wealth Tax Law between March 1, 1942, and July 31, 1944 accordingly predication and argumentation strategies; it argues that discriminatory discourse emerged among merchants in general and, more specifically, among non-Muslim merchants throughout that period. For this purpose, the discriminatory provisions established in the context of predicational strategy are as follows.

Table 2. Discriminatory attributes used in predication strategy

Predication	Meaning
Predication 1	(Non-Muslim) Merchant is responsible for the economic crisis that broke out during World War II.
Predication 2	(Non-Muslim) Merchant is morally corrupt and harms the moral and cultural values of the nation.
Predication 3	(Non-Muslim) Merchant is greedy; s/he only thinks about his own interests, not those of his nation.
Predication 4	(Non-Muslim) Merchant cooperates with foreign conspirators who work against the interests of the nation.
Predication 5	Because of his profit-oriented thinking, the (non-Muslim) merchant can take deceptive actions, he is literally a capitalist.
Predication 6	(Non-Muslim) Merchant is a social parasite.
Predication 7	(Non-Muslim) Merchant is prone to commit crimes.
Predication 8	(Non-Muslim) Merchant is privileged over other social groups and does not make enough sacrifices for his nation.
Predication 9	(Non-Muslim) Merchant is not willing enough to pay the Wealth Tax compared with other social groups.

5. Research Findings

In the analysis of this study, all those articles and news items that laid the groundwork for the Wealth Tax Law, and which contain discriminatory language regarding the implementation of the Law in the newspaper Cumhuriyet from March 1, 1942 to July 31, 1944, are examined in accordance with the discourse–historical approach. For this purpose, the date range that this study concerns first divided into three periods: the first period includes March 1, 1942 to 11 November 1942 and covers that period in which the public is first informed and then persuaded in regard to the Wealth Tax Law that is under consideration for issue. The second term includes 12 November 1942 to 30 June 1943, the period in which the Law is enacted and implemented. It is seen that the news texts and articles in the newspaper Cumhuriyet during this period operate according to a public approval process. The third period of the analysis includes 1 July 1943 to 31 July 1944, and appears as a period in which the news texts and articles about the Law both decreased in number as compared with previous periods, and a period in which discriminatory language at the level of discourse became reduced.

Discriminatory language emerged in the context of prejudice and marginalization—both of which are elements of fascist discourse—during the nine-month period between 1 March, 1942, and 11 November, 1942, prior to the enactment of the Law. This process started with an emphasis on unfair earnings and continued with the threat of punishment for those who made unfair gains. It is striking that not only the merchant but also capitalism in general was criticized as a system and an attempt was made to establish a relationship between Judaism and capitalism. The marginalized outgroup—that which was associated with an unfair gain in all news texts and articles over the course of nine months—are merchants and, more specifically, non-Muslims in the merchant class. It is observed that the merchants, especially those of Istanbul’s markets, mainly comprise non-Muslims, individuals who were held responsible for the economic downturn, and who were frequently and heavily referenced in news texts and articles; interestingly there is no mention of farm lords, who were also taxpayers.

Table 3. Distribution of news published between 1 March, 1942 and 11 November, 1942 according to predication strategy

Predication	f	%
Predication 1	11	12.7%
Predication 2	10	11.5%
Predication 3	17	19.6%
Predication 4	1	1.1%
Predication 5	9	10.3%
Predication 6	3	3.4%
Predication 7	36	41.4%
Predication 8	0	0%
Predication 9	0	0%
Total	87	100%

In Table 3, the discriminatory language of fascist discourse during this period accordingly predication strategy is the seventh predication “(Non-Muslim) Merchant is prone to commit crimes” at 41.4%. It was emphasized that those merchants who gained unfair profit during the nine months before the enactment of the Law committed a crime, and that therefore they should be punished. One month before the enactment of the Law, government gave way to the idea that, rather than penalizing unfair profits, the merchant should be taxed. The third discriminatory predication “(Non-Muslim) Merchant is greedy; s/he only thinks about his own interests, not those of his nation.” comprises 19.6% of all statements in this period. The first discriminatory predication, whereby merchant is held responsible for economic deterioration in Turkey, is seen in 12.7% of all writings of this period.

Table 4. Distribution of news published between 1 March 1, 1942, and 11 November, 1942 according to argumentation strategy

Name of Topos	f	%
Danger/threat	20	15.9%
Law	18	14.3%
Burden	14	11.1%
Finances	14	11.1%
Ethnocentrism	11	8.7%
Authority	9	7.1%
Numbers	9	7.1%
Justice	8	6.3%
Culture	8	6.3%
Advantage/Usefulness	6	4.8%
Responsibility	4	3.2%
Definition	2	1.6%
Disadvantage/Uselessness	2	1.6%
Reality	1	0.8%
Total	126	100%

Table 4 illustrates the most emphasized topos in terms of the argumentation strategy of critical discourse analysis; specifically, this is that of danger/threat comprises 15.9% of all statements. The fact that the merchants were held responsible for the inflationary pressure in the economy led them to come to the fore topos of the economy and burden with 11.1% in this period. The idea of eliminating an economic danger and burden that was ostensibly created by the merchant’s commercial activities throughout this period the topos of the law was present in 14.3% of all news articles and texts. The emphasis on the need to punish merchants’ unfair earnings gradually led to the development of the idea that such gains could be resolved by a tax regulation that would benefit the economy.

The news texts and articles published in the newspaper Cumhuriyet during the seven-month period between 12 November 1942, and 30 June 1943—a period in which the Wealth Tax Law was

enacted and implemented—were also analyzed. The process that started with the announcement of the Wealth Tax Law continued with the emphasis that the Law had been approved by the public. After emphasis was placed on the fact that those who do not pay their taxes would be punished with obligatory work, it continued with the announcement of the lists of those subject to employment obligation. Later it was highlighted that those who did not pay the Wealth Tax were not in good faith, and that this practice was not an unfair practice, lists of the names of those sent to the labor camp were then published. In news texts and articles from this seven-month period, that group which was associated with most unfair gains and which appeared in the lists of taxpayers, comprised non-Muslims.

Table 5. Distribution of news published from 12 November 1942, to 30 June 1943 according to predication strategy

Predication	f	%
Predication 1	4	3.2%
Predication 2	3	2.4%
Predication 3	12	9.6%
Predication 4	0	0%
Predication 5	5	4%
Predication 6	4	3.2%
Predication 7	10	8%
Predication 8	15	12%
Predication 9	72	57.6%
Total	125	100%

As can be seen in Table 5, the foremost discriminatory language of fascist discourse throughout this period according to predication strategy is the ninth predication, “(Non-Muslim) Merchant is not willing enough to pay the Wealth Tax compared to other social groups”, at 57.6%. Therefore, it was emphasized that the merchants who did not pay their taxes were not of good faith and deserved to be punished. The eighth predication “(Non-Muslim) Merchant is privileged compared to other social groups and does not make enough sacrifice for his nation”, which comprised 12% of all language, is the second most committed attribution in this period. It can be seen that this predication was shaped by the idea that social classes other than that of the merchant class sacrificed blood and property during the War of Independence and the World War I, and that the merchant class should therefore provide social justice by paying this tax because they did not previously make such a sacrifice. These prejudices were then accepted by the public who then supported the third predication that includes the idea of “(Non-Muslim) Merchant is greedy; s/he only thinks about his own interests, not those of his nation.”

Table 6. Distribution of news published from 12 November 1942 to 30 June 1943 in accordance with argumentation strategy

Name of Topos	f	%
Numbers	49	26.2%
Ethnocentrism	44	23.5%
Advantage/Usefulness	16	8.5%
Law	15	8%
Finances	11	5.9%
Authority	11	5.9%
Justice	10	5.3%
Responsibility	9	4.8%
Danger/Threat	7	3.7%
Definition	4	2.1%
Uselessness/ Disadvantage	3	1.6%
History	2	1.1%
Culture	2	1.1%
Abuse	2	1.1%
Reality	2	1.1%
Total	187	100%

In Table 6, the most emphasized issues in this period in terms of the argumentation strategy of the discourse–historical approach were ethnocentrism which represented 26.2% of all emphasized issues, and numbers. Concerning ethnocentrism, which represented 8.7% in the period before the Law was issued, it is observed that the news articles and articles increased in the period following the taxation. This increase is associated with the publication of lists of taxpayers who were subject to working obligations. One of the most discussed topos in this period covering the enactment and implementation of the law is topos of advantage which was present in 8.5% of all news articles from this period. The contribution that the collection of such a tax to the dissolution of the economy and the general wellbeing of society was a widely covered topic in news texts and articles.

In the text of the Wealth Tax Law, those individuals are subject to tax due to unfair earnings were defined as “people with high profits” which is different from their portrayal as “merchants”, “non-Muslims”, and “Jewish” in the newspapers. When only the text of the Law is taken into account in the discourse analysis, the discriminatory language carried out in the persuasion and implementation processes will not be observed. However, the success of the discourse–historical approach as part of critical discourse analysis is precisely at this point. This approach is studied since it links discourse with history by examining the subject matter in time and enables a deeper understanding of the social phenomenon. The reason why the topos of ethnocentrism was covered in news texts rather than in articles in the second period can be explained by the fact that the public has already adopted the opinion that the tax is to be applied to non-Muslim merchants. Another point is that the topos of ethnocentrism was defined in terms of “Jewish” identity in the first period, and that references to “Greek” and “Armenian” identities were not included in the

news texts and articles. However, it has been observed that, during the implementation phase of the tax, other ethnic and religious identities that qualified as non-Muslim were also subject to obligatory work. In first period, emphasis is only placed on the “Jewish” identity, as non-Muslims can be associated with the worldwide attitude during World War II due to Nazism. Indeed, after the opening of the Italian Front, which changed the course of the War against the Axis Powers, the publication of the names of the taxpayers who were sent to obligatory work in newspaper articles was terminated. The fact that the success of the War shifted from those states described as fascist to those described as democratic generally decreased the intensity of fascist discourse in the Turkish press over the next period examined in this study.

Those news texts and articles published during the thirteen-month period between 1 July 1943 and 31 July 1944, when the Law was enacted and put into effect, were then analyzed. It is observed as a period in which the amount of news decreased, and the discriminatory language of fascist discourse lost its effectiveness.

Table 7. Distribution of news published between 1 July 1943 and 31 July 1944 according to predication strategy

Predication	f	%
Predication 1	1	4%
Predication 2	4	16%
Predication 3	5	20%
Predication 4	0	0%
Predication 5	2	8%
Predication 6	0	0%
Predication 7	3	12%
Predication 8	0	0%
Predication 9	10	40%
Total	25	100%

According to Table 7, the predication that was most present throughout the period, with 40%, as the previous period, is the ninth predication: “(Non-Muslim) Merchant is not willing enough to pay tax compared to other social groups”. The second most represented prediction is the third predication, which includes the following meaning: “(Non-Muslim) Merchant is greedy; s/he only thinks about his own interests, not those of his nation.”. It is observed that the third predication was found in all three periods that were subject to analysis. In this period, the second predication—“(Non-Muslim) Merchant is morally corrupt; this situation harms the moral and cultural values of the nation”—was found in 16% of the articles analyzed.

Table 8. Distribution of news published between 1 July 1943 and 31 July 1944 according to argumentation strategy

Name of Topos	f	%
Numbers	7	29.1%
Culture	4	16.6%
Burden	3	12.5%
Uselessness/Disadvantage	2	8.3%
Definition	1	4.2%
Danger/Threat	1	4.2%
Justice	1	4.2%
Authority	1	4.2%
Finances	1	4.2%
Advantage/Usefulness	1	4.2%
History	1	4.2%
Ethnocentrism	1	4.2%
Total	24	100%

As can be seen in Table 8, according to the argumentation strategy the most used topos in this 13-month period regarding the liquidation of the Tax are numbers, with 29.1%; culture, with 16.6%; and burden, with 12.5%. In this period, it is seen that the topos of numbers in the news texts and articles in newspaper Cumhuriyet remained effective when compared with the previous periods. The name of those taxpayers who were sent to the camps for obligatory work regarding the process of tax liquidation was not published in the third period, they were only given in the news texts in terms of numbers. Therefore, it is observed that the topos ethnocentrism in the argumentation strategy decreased to 4.2% in this period; furthermore, the topos ethnocentrism had the lowest rate of representation in news articles and articles compared with previous periods.

Table 9. Monthly distribution of the number of newspaper articles published between 1 March 1942 and 31 July 31 1944

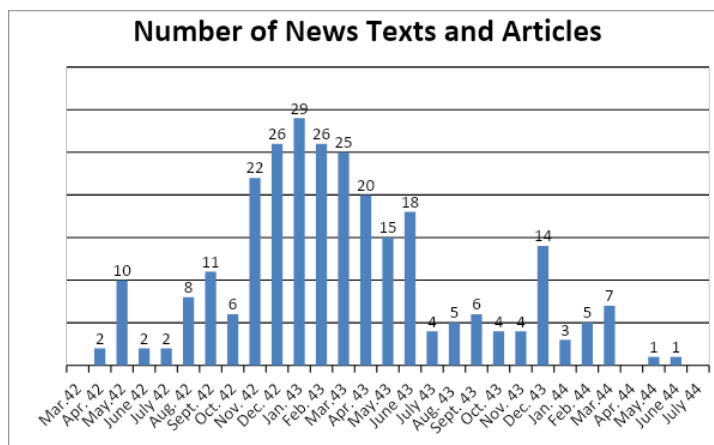

Table 9 shows the monthly distribution of news texts and articles related to the Wealth Tax Law between 1 March 1942 and 31 July 1944 in Cumhuriyet Newspaper. Accordingly, most news articles about the Law, which was issued in November 1942, were published in January 1943, with 10.5% of all such articles being published in this period. As can be seen in Table 9 that the amount of news articles about the Law published in May 1942 increased, but then decreased in June and July, which can be attributed to the change of government at this time. This was due to the sudden death of Refik Saydam, who became Prime Minister in July 1942 when Şükrü Saraçoğlu and his new cabinet took office. News about the Law, which had been on the rise since November 1942, experienced a sudden drop in July 1943. This may be related to the course of the War, and it can be said that a change in the international balance of power caused this decrease. With the landing of the Allies in Italy in July 1943 it was predicted that World War II would end with the defeat of the Axis Powers. The publication of the lists of taxpayers who were subjected to obligatory work were then terminated because the Democratic states were then predicted to win the war. The increase in the number of newspaper articles published in December 1943 is attributable to the initiation of the process regarding the liquidation of the tax. As a matter of fact, a partial increase in news was observed in March 1944, when the Law was abolished; in the following period, news coverage on the subject decreased, as the significance of the issue faded.

6. Conclusion

The 1942 Wealth Tax was a government policy that was implemented under the specific conditions created by World War II during the Single Party period in Turkey and was the subject of a rich literature discussion. Domestic policy in Turkey was shaped according to the progress and results of World War II with the aim of keeping Turkey out of the War by showing closeness to the winning side of the War at the time. The Single Party period, especially after the 1930s, was characterized as an authoritarian regime due to the statist model in the economy. The government's efforts to intervene in the market by financial means in order to reverse the economic downturn gave rise to criticisms that it was emulating European fascism. Indeed, the Wealth Tax was accepted by some social scientists as one of the most important indicators of the fascist practices of that period. Considering arguments of government officials that the Wealth Tax was enacted for the general wellbeing of the public. On the other hand, the implementation of the Tax in law was not collected accordingly objective criteria and those who cannot pay their taxes were subject to obligatory work contained many inconveniences in terms of universal legal criteria.

The origin of aforementioned claims regarding the fascist character of the Single Party Period can be better understood when the news texts and articles about the Wealth Tax Law are analyzed according to a critical discourse analysis by employing predication and argumentation strategies in discourse-historical approach. When the declarations of government officials and news texts and articles are examined, it is seen that discriminatory language was formed in ordinary daily life, which caused a fascist discourse to develop. This study found that discriminatory discourse emerged among merchants and, more, specifically non-Muslims merchants in that period.

When the claims about the Wealth Tax by social scientists in the literature are examined according to the findings of the research, some results are reached. Boratav (2018) and Keyder (2015) argues that the Wealth Tax is not based on Turkish-minority discrimination, and that the farmer is supported instead of the urban bourgeoisie, and the Ankara merchant is supported instead of the Istanbul merchant. In the critical discourse analysis of the study, the accusation of the Istanbul market against the Ankara market with profiteering during the persuasion process of the public between March 1, 1942 and November 11, 1942, and the fact that the topos of ethnocentrism used in the argumentation strategy had a rate of 8.7% in this process supports Boratav's (2018) argument which is the first perspective about Wealth Tax. Therefore, in the first period of the research, it is determined in the analysis that Boratav (2018) and Keyder's (2015) claims on Wealth Tax are confirmed.

The second tendency of the different evaluations regarding the Wealth Tax is that this tax, as stated by Aktar (2014) and Akar (1992) is one of the "anti-minority" practices within the "Turkification" policies of that period. Between November 12, 1942, and June 30, 1943, when the Wealth Tax Law is enacted and implemented, topos of ethnocentrism, which was used in the argumentation strategy in news texts and columns, has a rate of 23.5%. In this period, the publication of lists of taxpayers who are subject to employment obligation in news texts and the fact that almost all of the lists consisted of non-Muslim merchants support the claims of Aktar (2014) and Akar (1992) that some processes in the implementation of the Wealth Tax Law are of an anti-minority nature. Therefore, in the second period of the research, it is determined in the analysis that Aktar (2014) and Akar (1992)'s claims about Wealth Tax are confirmed. However, it is thought that the developments related to the war in Turkey's domestic policy during the Second World War, as shown in Table 9, were influential in the emergence of this result.

A third perspective in the literature regarding the Wealth Tax Law is that this tax is caused by the economic difficulties that arose during the Second World War, that farmers and fixed-income citizens are also taxed in this period, and that the negative opinion about this tax is caused by the disruptions in its implementation (Ortaylı and Küçükçaya, 2017; Kayra, 2018). In the study, the fact that the topos of ethnocentrism used in the argumentation strategy in news texts and columns between July 1, 1943 and July 31, 1944, covering the period when the Wealth Tax Law was abolished, was 4.2% and the discriminatory language of the fascist discourse used in this period decreased gradually supported this perspective. Considering the third period of the research, the claim of Ortaylı and Küçükçaya (2017) and Kayra (2018) that the Wealth Tax was a war tax applied in the extraordinary period is confirmed. Therefore, in this study conducted with the method of discourse analysis, the existence of periods in which all scientific claims about the Wealth Tax, which is a controversial subject by social scientists, are valid.

Considering all these discussions and study findings regarding the Wealth Tax, it is seen that the Turkish press in the Single Party period produced a fascist discourse that can be encountered at any time in the ordinary discourse of daily life. However, it is not a correct approach to limit the production of fascist discourse in the Turkish press only to the Single Party period, only

to the Cumhuriyet Newspaper, or only to the Wealth Tax, with the claim that the Single Party period has fascist motives from time to time. It is thought that this discriminatory discourse in the production of everyday language continues to exist in the Turkish press in different periods and different practices regarding Turkish political life. This claim reached by the study needs to be supported by more than one discourse study examining different periods and policies. For this reason, it is expected that this study will bring a new perspective and contribute to future academic discussions.

References

- Akar, R. (1992). *Varlık Vergisi: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği* [Wealth Tax Law: an Example of Anti-Minority Policy in the Single Party Regime]. Istanbul: Belge.
- Aktar, A. (2014). *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları* [Wealth Tax Law and "Turkification" Policies]. Istanbul: İletişim.
- Bali, R. N. (2005). *The Varlık Vergisi Affair*. London: The Isis Press.
- Bali, R. N. (2017). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, [Jews of Republic of Turkey: An Turkification Adventure (1923 – 1945)]. İstanbul: İletişim.
- Bali, R. N. "Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları" [Newspaper Circulations During the Single Party Period. http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/tek_partili_donemde_gazete_tirajlari.pdf (17.11.2018).
- Beauzamy, B. (2013). "Continuities of Fascist Discourses, Discontinuities of Extreme-Right Political Actors? Overt and Covert Antisemitism in the Contemporary French Radical Right", (Wodak, R., & Richardson, J. E. Eds.) *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*. London: Routledge. pp. 163-180.
- Billig, M. (1978). *Fascists: A Social Psychological View of the National Front*, London; Newyork: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Billig, M. (1990). "Psychological Aspect of Fascism", *Patterns of Prejudice*, 24(1). pp. 19-31, <https://doi.org/10.1080/0031322X.1990.997.0039>.
- Bora, T. (2009). "Türkiye'de Faşist İdeoloji", [Fascist Ideology in Turkey], *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler*, (Bora, T & Gültekingil, M. Eds.), İstanbul: İletişim. pp. 349-369.
- Bora, T. (2015). *Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*, [Loss of Civilization: Writings on Nationalism and Fascism]. İstanbul: İletişim.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. [Currents: Political Ideologies in Turkey]. İstanbul: İletişim.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*, [Statism in Turkey]. İstanbul: Imge Kitabevi.
- Boratav, K. (2018). "İktisat Tarihi (1908-1980)" [Economic History (1908-1980)]. *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* [Turkish History 4: Contemporary Turkey 1908-1980], (Akşin, S., Eds). İstanbul: Cem.
- Cashdan, E. (2001). "Ethnocentrism and Xenophobia: A Cross-Cultural Study", *Current Anthropology*. 42(5), December, 760-764, <https://doi.org/10.1086/323821>.
- Çetinoğlu, A. S. (2009). *Ekonomik ve Kültürel Jenosit: Varlık Vergisi 1942 – 1944*, [Economic and Cultural Genocide: Wealth Tax 1942-1944]. Istanbul: Belge.

- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). "Critical Discourse Analysis", (Van Dijk, T. Eds.) *Discourse as Social Interaction (Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Vol:2)*. pp. 258 – 284.
- Finchelstein, F. (2017). *From Fascism to Populism in History*. California: University of California Press.
- Foucault, M. (1981). "The Order of Discourse, Untying the Text: A Post-Structuralist Reader", (Young, R., Eds). London: Routledge And Kegan Paul Ltd. pp. 48-78.
- Griffin, R. (1991), *The Nature of Fascism*. London: Pinter.
- Habermas, J. (2018). *Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*. New York: John Wiley & Sons.
- Hobsbawn, E. J. (2012). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. California: Cambridge University Press.
- Kallis, A. A. (2005). *Nazi Propaganda and the Second World War*. Palgrave Macmillan UK.
- Kayra, C. (2018). *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi: Tepkiler ve Yanıtlar*, [War, Turkey, Wealth Tax: Reactions and Responses]. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. [State and Classes in Turkey]. İstanbul: İletişim.
- Kovacs, A. & Szilagyı, A. (2013). "The Jewish "Other" in Old and New Antisemitic Media Discourses in Hungary in the 1940s and 2011", (Wodak, R., & Richardson, J. E. Eds.) *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*. London: Routledge. pp. 203-227.
- Köker, E. & Doğanay, Ü. (2010). *Irkçı Değilim Ama... Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler*, [I am not Racist, But ... Racist-Discriminatory Statements in the Print Media], İnsan Hakları Ortak Platformu.
- Kryzanowski, M. & Wodak, R. (2008). *The Politics of Exclusion: Debating Migration in Austria*. London: Transaction Publishers.
- Marinho, C. & Billig, M. (2013). "The CDS-PP and the Portuguese Parliament's Annual Celebration of the 1974 Revolution: Ambivalence and the Avoidance in the Construction of the Fascist Past". (Wodak, R., & Richardson, J. E. Eds.) *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*, London: Routledge. pp. 146-162.
- Musolff, A. (2013). "The Reception of Antisemitic Imagery in Nazi Germany and Popular Opinion-Lessons for Today", (Wodak, R., & Richardson, J. E. Eds.) *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*. London: Routledge, pp. 56-72.
- Ortaylı, I. & Küçükaya, I. (2017). *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı: 1923-2023*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*, [Wealth Tax Disaster]. İstanbul: Nebioğlu.
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. [Authoritarian Regimes, Electoral Democracy and Turkey]. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Richardson, J. E. (2011). "Race and Racial Difference: The Surface and the Depth of BNP Ideology". *British National Party Contemporary Perspectives*, (Copsey, N. & Macklin, G. Eds). London: Routledge, pp. 38 – 61.
- Richardson, J. E. (2013). "Racial Populism in British Fascist Discourse: The Case of Combat and the British National Party (1960-1967)", (Wodak, R., & Richardson, J. E. Eds.) *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*. London: Routledge. pp. 181-202.
- Richardson, J. E. (2017). *British Fascism: A Discourse-Historical Analysis*. Vol: 5. (Shekhovtsov, A. Eds.), Stuttgart: Ibidem, Verlag.
- Richardson, J. E. (2018). "Fascist Discourse". (Flowerdew, J., & Richardson J. Eds). *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, London: Routledge. pp. 447-462.

- Richardson, J. E. & Wodak, R. (2009). "Recontextualising Fascist Ideologies of the Past: Rightwing Discourses on Employment and Nativism in Austria and the United Kingdom", *Critical Discourse Studies*, 6(4), pp. 251-267, <https://doi.org/10.1080/174.059.00903180996>.
- Richardson, J. E. & Colombo, M. (2013). "Continuity and Change in Anti-Immigrant Discourse in Italy: An Analysis of the Visual Propaganda of the Lega Nord", *Journal of Language and Politics*, 12(2), pp.180-202, <https://doi.org/10.1075/jlp.12.2.02ric>.
- Tekeli, I. & İlkin, S. (2016). *İktisadî Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye: İkinci Cilt*, [Economic Policies and Practices with Turkey in World War II: Second Volume], İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, I. & İlkin, S. (2018). *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye: Birinci Cilt*. [Foreign Policy and Military Strategy with Turkey in World War II: First Volume]. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. [Economic History of the Republican Era (1923-1950)], İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Üstel, F. (2008). "*Makbul Vatandaş*"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, [In Pursuit Of "Eligible Citizen": Citizenship Education Since the Second Constitutional Era], İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (2000). "Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction", <Http://Www.Discourses.Org/Unpublishedarticles/Ideology%20and%20discourse.Pdf> (08.07.2018).
- Wodak, R. & Meyer, M. (2009). "Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology". (Wodak, R., & Meyer, M. Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: Sage Publications, pp. 1-33.
- Wodak, R., De Cilia, R., Reisigl, M. & Liebhart, K. (2009). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburg: Edinburgh University Press.
- Wodak, R., & Richardson, J. E. (2013). "European Fascism in Talk and Text – Introduction", (Wodak, R., & Richardson, J. E. Eds.), *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*. London: Routledge. pp.1-16.
- Yalçın, O. (2012). Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması [Wealth Tax Law and Its Implementation], *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I(1). pp. 313-354.
- Yenal, O. (2017). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi* [Economic History of the Republic], İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1993). *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris.

Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Ulusal Kamu Politikalarına Dönüştürülmesi Çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Planlarının Rolü

The Role of Regional Development Plans in Transforming the United Nations 2030 Sustainable Development Goals into National Public Policies

Fatih AKBULUT*
Barış ÇÖLGEÇEN**

Öz

Bölgesel kalkınma, ekonomik gelişme temelli iktisadi boyutun yanı sıra sosyolojik, çevresel ve yönetsel boyutları da içermektedir. Bölgesel kalkınmanın nitelikli bir anlam kazanması, sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Bu bağlamda, bölge kalkınma planlarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer vermesi ve küresel sürdürülebilir kalkınma gündem ve hedeflerini takip etmesi gerekmektedir. Bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında sürdürülebilir kalkınma gündem ve hedeflerine yer verilmesi ana çerçeveyi oluşturmalıdır. Yönetimden ziyade yönetim modeli temel alınarak kurumsallaştırılmış bölge kalkınma ajanslarının küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerini bölge planlarında ana eksene yerleştirerek bu konudaki küresel gündem ve hedefleri küyerelleşme çerçevesinde yerel düzeyde harekete geçirmesi beklenmektedir. Bu çalışmada, örneklem olarak belirlenmiş olan İstanbul Kalkınma Ajansı, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Güney Marmara Kalkınma Ajansı, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı ve Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan bölge planları içerik analizi yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu planlarda Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ne düzeyde yer verildiği incelenme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Planlama, Sürdürülebilir Kalkınma, Gündem 2030.

Abstract

Regional development, in addition to its economical dimension based on economic development, includes sociological, environmental and administrative dimensions. A real regional development depends on its sustainability. In this context, regional development plans should include sustainable development goals and follow the global sustainable development agenda and goals. Inclusion of the sustainable development agenda and goals in the preparation of regional development plans should

* Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, e-mail: fatihakbulut@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7180-6106

** Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, e-mail: baris.colgecen@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7933-7815

form the main framework. It is expected that regional development agencies, created on the basis of a governance model rather than hierarchical administrative approach, will put global sustainable development goals on the main axis in regional plans and activate the global agenda and targets at the local level within the framework of glocalization. In this study, regional plans prepared by Istanbul Development Agency, East Marmara Development Agency, South Marmara Development Agency, Bursa Eskişehir Bilecik Development Agency and Trakya Development Agency, which were taken as samples, were evaluated within the framework of content analysis method. These plans were evaluated as to what degree the UN 2030 Sustainable Development Agenda targets are included in these plans.

Keywords: Regional Development, Regional Planning, Sustainable Development, Agenda 2030

1. Giriş

Günümüzde bölgeler arası kalkınma farklarının giderilmesinde ve ulusal kalkınmanın sağlanmasında bölgesel kalkınma politikası işlevsel bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ise sürdürülebilirlik önem arz etmektedir. Bu çerçevede bölgesel kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma olguları birbirlerini kapsayıcı ve tamamlayıcı özellikler sergilemektedir. Aktüel akademik çalışmalarda “sürdürülebilir bölgesel kalkınma” kavramına vurgu yapılmaktadır (Öztopçu, 2017, s. 80-84). Küresel ölçekte benimsenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerine, bölgesel ve yerel düzeyde kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla yapılan planlamalarda yer verilmesi önem kazanan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgesel kalkınma kavramı, literatürde “ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır (Sevinç, 2011, s. 40). Yapılan başka bir tanımlamaya göre bölgesel kalkınma; ulusların, bölgesel dengesizlikler sonucu uzun vadeli kalkınma stratejilerinin sekteye uğramaması ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık dengesinin bozulmaması amacıyla uygulamış oldukları verimlilik ve gelişmişliği artırıcı politikaların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Akin, 2020, s. 493). Bölgesel kalkınmanın temel amacı ise özellikle sanayi kuruluşlarının belirli merkezlerde yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan bölgeler arası gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılmasıdır (Yılmaz & İncekaş, 2018, s. 160). Çağdaş dönemde yerel ve ulusal otoriteler; ülke kaynaklarının bölgeler arasında dengesiz dağılımı neticesinde oluşan bölgeler arası kalkınma dengesizliklerini, bölgesel kalkınma politikalarıyla minimize etmeyi ve bu çerçevede gelişmiş bölgelerin gelişme hızlarını düşürmeden gelişmemiş veya az gelişmiş bölgelerin sosyal refah düzeyini artırmayı hedeflemektedir (Toprak, 2016, s. 196).

Bölgeler arası kalkınma dengesizliklerinin ortadan kaldırılmasının ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları içeren pek çok güçlüğü bulunmaktadır (Keleş, 2020, s. 348). Bu nedenle, bölgeler arası kalkınma dengesinin sağlanmasında geniş bir perspektife ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, sürdürülebilir kalkınma anlayışı işlevsel bir araç işlevi görmektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması çerçevesinde Düzey-2 baz alınarak kurulan

26 adet kalkınma ajansının, yönetim mekanizmaları ve yerel katılımı dikkate alarak bölgelerin kendi kaynak ve potansiyellerini harekete geçirmek amacıyla formüle ettikleri bölge planları, sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanmasında kritik rol üstlenmektedir (Eroğlu & Kum, 2015, s. 176-204). Küresel ekonomik sistemle etkileşimde olan ulusal ekonomiler, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilerek bölgelerin potansiyellerini harekete geçirmek ve kalkınmayı sağlamak amacıyla formüle ettikleri kamu politikalarında bölge kalkınma ajanslarını yerel bir aktör olarak değerlendirmektedir (Tekin, 2011, s. 37-39). Bu çerçevede, yerel aktör olarak ihdas edilen kalkınma ajanslarının, bölgesel kalkınma politikalarının amacına ulaşmasında önemli bir araç olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, yönetimden ziyade yerel yönetim esas alınarak kurumsallaştırılmış bölge kalkınma ajanslarının, bölge kaynaklarının planlanmasında etkinlik ve verimliliği sağlamak amacıyla küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine bölge planlarında yer vermesi ve bu hedefleri yerel düzeyde somutlaştırması beklenir. “Yeni bölgecilik anlayışı” çerçevesinde hazırlanan bölgesel kalkınma planlarında sürdürülebilir kalkınma stratejisi, bölgenin kendi kaynak ve potansiyellerinin harekete geçirilmesinde önemli roller üstlenmektedir (Özgür, 2019, s. 17-21). Bu çalışmanın amacı, Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden hangilerine bölge kalkınma planlarında yer verildiğini çoklu strateji araştırma deseni kapsamında içerik analizi yöntemi çerçevesinde tespit etmektedir. Söz konusu amaç dikkate alınarak çalışmanın konu sınırlaması açısından örneklem, Türkiye’nin Marmara Bölgesinde yer alan bölge kalkınma ajanslarının bölge planları olarak belirlenmiştir. Böylece çalışmada, İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA), Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA), Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) ve Trakya Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 yılları arasını kapsayacak şekilde hazırlanan bölge planları inceleme konusu yapılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın kavramsal çerçevesini netleştirmek için çalışmanın bu kısmında “planlama”, “bölgesel planlama” ve “sürdürülebilir kalkınma” kavramlarını açıklamakta fayda görülmüştür.

2.1. Planlama

Plan, genel anlamda hedeflere erişmek amacıyla tasarlanan bir projenin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan araçların net bir biçimde belirlenmesidir (Akçınar, Taşçı, & Özsan, 2011, s. 10). Planlama ise gelecek için tasarlanan hedefleri gerçekleştirmek amacıyla sistematik eylem programlarını bilimsel yöntemlere dayanarak ayrıntılı formülasyonlar çerçevesinde hazırlama süreci olarak tanımlanabilir. Planlamada geleceğe yönelik bir vizyon ve söz konusu vizyonun nasıl bir yol izlenerek hangi araçlarla gerçekleştirileceğine ilişkin bir formülasyon bulunmaktadır (Ersoy, 2008, s. 9). Bu açıdan bakıldığında, planlama için iki kritik kavram karşımıza çıkmaktadır:

‘amaç’ ve ‘araç’. Planlama; hangi amaçların hangi araçlar çerçevesinde gerçekleştirileceğinin bilimsel yöntemleri takip ederek sistematik bir biçimde ortaya konulmasıdır. Planlama, problem çözmek amacıyla müdahale etmeyi ifade etmektedir (Ersoy, 2008, s. 12). Buna göre planlamada, toplumsal problem alanlarında pozitif dışsallık ortaya koyan değişim veya dönüşüm ortaya çıkarma çabasıyla müdahale etme mantığı bulunmaktadır.

Planlama anlayışı, tarihsel dönemler itibariyle her ne kadar dönüşümlere uğrasa da insanlık tarihinin en ilkel toplumlarından günümüz küyerel dünyasına kadar varlığını sürdürmüştür. Aydınlanma Dönemi’nin ardından modernleşme olgusuyla birlikte planlamaya olan gereksinim artmış ve insanlar veya kurumlar gelecekteki amaçlarına erişmek için akılcı yöntemlerle sistematik bir biçimde araçlar belirlemişlerdir (Ersoy, 2008, s. 10-14). Günümüz küyerel dünyasında planlama çeşitli disiplin ve boyutlarda karşımıza çıkan bir kavramdır. Planlama kavramı, işletme, kamu yönetimi ve iktisat gibi disiplinlerde karşımıza çıkmakla birlikte kent, bölge, ülke veya uluslararası boyutlarda da varlık göstermektedir (Ekiz & Somel, 2005, s. 99-100). Kentsel politikalar açısından değerlendirildiğinde planlama; modernizmle birlikte yükselen kentleri ideal tipler olarak tasarlama amacına dayanmaktadır (Karakurt, 2006, s. 7). Burada yapılan araştırma çerçevesinde planlama kavramı kent politikaları bağlamında bölge ve bölgesel kalkınma düzeyinde ele alınacaktır.

2.2. Bölgesel Planlama

Kalkınma paradigmaları, küyerelleşen ekonomik sistem içerisinde değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Küresel ekonomik yapı, bölgelerin rekabet edebilirlik düzeyi üzerinden şekillenmektedir. Günümüzde bölgelerin rekabet edebilirliği ise esasen yerel kaynak ve potansiyellere dayalı olarak gelişim gösteren bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Başka ifadeyle, kalkınmanın temel problemi olan bölgesel eşitsizliklerin sadece kamu sektörü eliyle değil, aynı zamanda kalkınma bölgelerinin kendi kaynak ve potansiyelleri ile giderilmesine yönelik görüş ağırlık kazandıkça yerel kaynak ve potansiyellerin harekete geçirilip etkin bir şekilde kullanılmasını temel alan bir bölge kalkınma yaklaşımı ön plana çıkmaktadır (Dedeoğlu & Sertesene, 2011, s. 2). Kalkınma bölgelerinin rekabet edebilirliğini artırmak ve bölgeler arası eşitsizlikleri minimize etmek için bölgelerin kaynak ve potansiyellerinin harekete geçirilmesinde ise bölgesel planlama kritik bir rol oynamaktadır.

Bölgesel planlama açısından “bölge” kavramı önem arz etmektedir. Bölge kavramı ise farklı kriterler veya farklı disiplinler çerçevesinde kategorileştirilerek tanımlanabilmektedir. Bu kapsamda, siyasi, sosyal, ekonomik ve coğrafi perspektifler esas alınarak muhtelif bölge tanımları ortaya konulabilir. Bu çalışma kapsamında, bölgeleri homojen bölge, polarize bölge ve plan bölge olarak kategorileştiren geleneksel bölge ayırımına dâhil olan “plan bölge” üzerinde durulmaktadır. Buna göre, plan bölge, bölgesel eşitsizlikleri giderme amacını taşıyan bölgesel kalkınma planlarının uygulandığı mekân olarak tanımlanmaktadır (Keskin & Sungur, 2010, s. 272-273). Bölgesel kalkınma planı ise bir kalkınma bölgesinin en rasyonel şekilde, bilimsel

çalışmalar ışığında ekonomik, sosyal ve fiziki yönden koordine edilmesi demektir (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011, s. 10). İfade edilen bilgiler ışığında, bölgesel planlama; bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması, kalkınma bölgelerinin kendi iç dinamik ve potansiyellerinin harekete geçirilmesi amacıyla kaynak ve araçların bilimsel yöntemlere dayanılarak coğrafi, iktisadi, sosyal ve siyasal açıdan sistematik bir biçimde bölgenin kalkınmasına hizmet etmesi için koordine edilmesi olarak tanımlanabilir.

Nitelikli bir bölge planlaması, çeşitli unsurları uhdesinde barındırmalıdır. Bölge planlaması, öncelikle bölgenin çeşitli perspektiflerini dikkate alan bir stratejik vizyon geliştirmeli, ulusal öncelikleri ve yerel talepleri karşılayıcı nitelikte olmalıdır. Bölge planı, kalkınma bölgelerinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyan, gelecekteki fırsat ve tehditleri nitelikli bir biçimde analiz ederek değişen koşullarla başa çıkabilecek bir donanımına sahip olmalıdır. Diğer taraftan, bölge planının hazırlık ve uygulama aşamalarında bölgenin tüm paydaşlarının yerel katılım çerçevesinde görüşlerinin alınması ve plana yansıtılması önem arz etmektedir. Küyerel bir dünyada yönetim ve yerel katılım, bölge planları için de olmazsa olmaz mekanizmalar olarak karşımıza çıkmakta, yerel kaynak ve potansiyellerin harekete geçirilmesi ve söz konusu planların benimsenmesi açısından başat rol üstlenmektedir (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011, s. 11). Buna göre, bölge kalkınma planlarının yerel potansiyelleri realize etmek suretiyle başarılı bir biçimde hazırlanmasında merkezi kurumların yanı sıra yerel aktörlerin veya kurumların demokratik katılım kanallarını genişletici mekanizmalara ve yerel demokrasi kapsamında değerlendirilebilecek yerleşmeye gereksinim duyulmaktadır. Nitekim, kalkınma ajansları bünyelerinde bulunan yönetim ve kalkınma kurulları yerel aktörlerin/paydaşların alınan kararlara katılmasında oldukça etkili yapılar olarak değerlendirilmektedir (Karakılçık, 2021, s. 326). Diğer taraftan, bölgesel kalkınma ajansları uygulaması değerlendirildiğinde, söz konusu yerel aktörler her ne kadar demokratik değerler ve prensipler çerçevesinde kurumsallaştırılsa da uygulamada pek çok sorunla karşılaşmakta, bu kurumlar yerel yönetim veya demokratikleşmeyi sağlamaktan ziyade merkezîyetçi bir kimliğe bürünerek merkezîyetçi yönetim anlayışının bir parçası haline getirilmektedir. Bu durum, başlangıçta amaçlanan değerlerle uygulamada sergilenen yaklaşım arasında bir tutarsızlığa tekabül etmektedir (Özışık, 2021, s. 651).

Uygulamada yerel yönetim, demokrasi ve katılım gibi prensipler açısından tutarsızlıklarla karşılaşılrsa da bölge planları demokratik değerlere göre yerel kurum ve aktörlerin etkileşimi çerçevesinde hazırlanmalı, bu konuda siyasi otoriteler, merkezîleşmeyi, bürokratikleşmeyi ve hantallaşmayı engelleyici kararlı adımlar atmalıdır. Demokratik değerler, süreç ve mekanizmalara ek olarak, bölge planları, katı ve sabit anlayışlardan ziyade esnek bir tasarıma göre formüle edilmeli, yenilikçi yaklaşım ve yöntemlere açık olmalıdır. Bu çerçevede, bölge planları, düzenli gözlem ve bilimsel yöntemlere dayanan revizyon olanaklarını içerisinde barındırmalıdır. Son olarak, bölgesel planlamada kaynak ve potansiyellerin sürdürülebilir kullanımı ve kalkınmanın kapsamlı bir biçimde harekete geçilmesi için küresel gündemi de takip eden bir anlayış içerisinde sürdürülebilir kalkınma stratejisi dikkate alınmalıdır (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011, s. 11).

2.3. Sürdürülebilir Kalkınma

Literatür incelediğinde, insan faaliyetlerinin çevre üzerinde yarattığı baskıya dikkat çeken sürdürülebilir kalkınma kavramının pek çok tanımına rastlanılmaktadır (Saraç & Alptekin, 2017, s. 21). Bu çerçevede, en kapsayıcı ve kabul gören tanım, 1987 yılında BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayımladığı “*Ortak Geleceğimiz*” raporunda yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal çerçevesi bu raporda, “*gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma*” biçiminde çizilmiştir (WCED, 1987, s. 41). Sürdürülebilir kalkınma stratejisi ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki dengeye vurgu yapmaktadır (Aydın, 2016, s. 13). Tarihsel gelişim süreci içerisinde kavramın çerçevesi daha geniş bir perspektifle kapsayıcı hale getirilmiş, küresel düzeyde farklı hedefler benimsenmiş ve yeni boyutlar eklenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının tarihsel açıdan dünya gündeminde tartışılan konular arasında yerini alması 1970’li yıllara tekabül etmektedir. Bu yıllarda, yerel ve küresel boyutlarda karşılaşılan problemler sürdürülebilir kalkınmanın küresel düzeyde tartışılan bir olgu olmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu kavram, uzun vadede çevresel ve toplumsal faydayı dikkate almayan anlayış ve uygulamaların ortaya çıkardığı toplumsal ve çevresel sorunlara etkin çözümler üretilmesi amacıyla türetilmiştir. Ekonomik kalkınma ve çevresel kaynaklar arasındaki dengenin sağlanması noktasında ilk uyarı, 1972 yılında Roma Kulübü'nün “*Büyümenin Sınırları*” isimli raporunda ortaya konulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin gelişimindeki bir diğer önemli kilometre taşı ise 1987 yılında BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan “*Brundtland Raporu*” olarak da isimlendirilen “*Ortak Geleceğimiz Raporu*” dur. Söz konusu raporda, yukarıda da ifade edildiği üzere sürdürülebilir kalkınma kavramının ilk ve kapsamlı tanımı yapılmıştır. 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Yeryüzü Zirvesi’nde, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı küresel çapta bir kalkınma stratejisi olarak benimsenmiştir (Peşkirioğlu, 2016, s. 4-9). Bu nedenle söz konusu Zirve, sürdürülebilir kalkınma stratejisinin küresel düzeyde yaygınlaşması, benimsenmesi ve ortak bir kavramsal çerçeve çizilmesi açısından önem arz etmektedir.

2000 yılında BM Genel Kurulu’nda kabul edilen “*Binyıl Kalkınma Hedefleri*” sürdürülebilir kalkınma anlayışının gelişmesinde ve dünyanın karşı karşıya kaldığı sorunların aşılabilmesi noktasında kritik öneme sahiptir. Binyıl Kalkınma Hedefleri çerçevesinde belirlenen sekiz hedefin 2015 yılına kadar çeşitli göstergeler ışığında gerçekleştirilmesi ülkelerce taahhüt altına alınmıştır. Söz konusu hedefler şöyle sıralanabilir (DPT, 2010, s. 9-13):

Hedef 1: Mutlak Yoksulluk ve Açlığın Ortadan Kaldırılması

Hedef 2: Herkesin Temel Eğitim Almasını Sağlamak

Hedef 3: Kadınların Konumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak

Hedef 4: Çocuk Ölümlerini Azaltmak

Hedef 5: Anne Sağlığını İyileştirmek

Hedef 6: HIV/AIDS, Sıtma ve Öteki Hastalıklarla Mücadele Etmek

Hedef 7: Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması

Hedef 8: Kalkınma İçin Küresel Ortaklıklar Geliştirmek.

2012 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20), Binyıl Kalkınma Hedeflerinin değerlendirilmesine ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin altyapısını hazırlamasına katkı sağlamıştır. Aynı şehirde, 1992 yılında gerçekleştirilen Yeryüzü Zirvesi'nin ardından 20 yıllık periyotta gelinen nokta tartışma konusu yapılmış, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma açısından başardıkları ve yetersiz kaldıkları hedefler değerlendirilmiştir. Söz konusu Konferans'ta Türkiye Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu ülkeler tarafından 2015 yılına kadar Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesi noktasındaki politik kararlılık yinelenmiştir. Rio+20'de gerçekleştirilen müzakereler sonucunda ülkelerin daha yaşanabilir bir dünyaya ulaşmak amacıyla verdikleri kararlar ve ortaya koydukları taahhütler "*İstedığımız Gelecek*" adlı konferans sonuç belgesinde çeşitli başlıklar çerçevesinde derlenerek kabul edilmiştir. Söz konusu belge, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin kabul edilmesi sürecinde "yol haritası" niteliğindedir. "*İstedığımız Gelecek*" adlı konferans bildirisinde küresel sürdürülebilir kalkınma hedefleri aşağıdaki tabloda gösterilen başlıklar altında ele alınmıştır (UN, 2012):

Tablo 1: Rio+20 İstedığımız Gelecek Raporu Hedefleri

Rio+20 İstedığımız Gelecek Raporu	
1. Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması	14. Bölgesel Çabalar
2. Gıda Güvenliği, Beslenme ve Sürdürülebilir Tarım	15. Afet Riskini Azaltma
3. Su ve Sanitasyon	16. Afet Riskini Azaltma
4. Enerji	17. İklim Değişikliği
5. Sürdürülebilir Turizm	18. Ormanlar
6. Sürdürülebilir Ulaşım	19. Biyolojik Çeşitlilik
7. Sürdürülebilir Kentler ve İnsan Yerleşimleri	20. Çölleşme, Arazi Bozulması ve Kuraklık
8. Sağlık ve Nüfus	21. Dağlar
9. Herkes İçin Tam ve Verimli İstihdam, İnsana Yaraşır İşler ve Sosyal Korumanın Geliştirilmesi	22. Kimyasallar ve Atıklar
10. Okyanuslar ve Denizler	23. Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim
11. En Az Gelişmiş Ülkeler	24. Madencilik
12. Karalarla Çevrili Gelişmekte Olan Ülkeler	25. Eğitim
13. Afrika	26. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi

(Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

2015 yılında BM bünyesinde gerçekleştirilen “Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” Binyıl Kalkınma Hedeflerinin genişletilmesi, küresel ölçekte yeni stratejiler ve hedeflerin kabulü açısından önemlidir. Zirve’de 2000 yılında Binyıl Kalkınma Hedefi olarak kabul edilen sekiz ana hedef açısından erişilen nokta değerlendirilmiş, dünyanın gelinen noktadaki durumu çeşitli parametreler açısından incelemeye tabi tutulmuştur (Yeşildal, 2020, s. 4581-4584). Bu açıdan, 2015 yılındaki söz konusu Zirve, öz-eleştiri ve revize amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Devletlerce uygulanan politikaların, karşılaşılan toplumsal, iktisadi ve çevresel problemlere çözüm üretme noktasında yetersiz kaldığı ve bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma açısından kritik ve zorlu bir döneme girildiği vurgulanmıştır. Üye devletlerce gerçekleştirilen müzakereler neticesinde üzerinde anlaşmaya varılan ve “İstedığımız Gelecek” adlı raporda belirtilen ilkelere uyum içerisinde olan metin “Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi” başlığı ile yayımlanmıştır. Zirve kapsamında sürdürülebilir kalkınma stratejisinin küresel çapta uygulanabilmesi açısından çeşitli müzakereler yapılmış, ilgili belgede çeşitli ilke ve taahhütlere yer verilmiştir. Bu çerçevede, geçmiş tecrübeler ışığında kapsayıcı sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin küresel düzeyde benimsenmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Zirve sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti’nin de aralarında bulunduğu 193 BM üyesi ülke tarafından “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” olarak 17 ana hedef ve 169 alt hedef kabul edilmiştir. Zirve sonucunda yayımlanan belgenin “Önsöz” kısmında ilgili hedeflerin, 2015 yılından itibaren 15 yıl boyunca insanlık ve gezegen için kritik öneme sahip olan alanlarda eyleme geçmeyi teşvik edeceği vurgulanmıştır (UNDESA, 2015).

Türkiye Cumhuriyeti’nin de içerisinde bulunduğu ülkeler, 2030 yılına kadar belirlenen hedefleri gerçekleştirmeyi taahhüt etmişlerdir. Sürdürülebilir kalkınmanın yeni küresel hedefleri olarak da ele alınan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri şöyle sıralanabilir (UNDESA, 2015):

Hedef 1: Yoksulluğu tüm biçimleriyle her yerde sona erdirmek

Hedef 2: Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak, geliştirilmiş beslenme sağlamak ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek,

Hedef 3: Her yaşta herkesin sağlıklı bir yaşam sürmesini ve refahını sağlamak,

Hedef 4: Kapsayıcı ve eşitlikçi kaliteli eğitimin sağlanması ve herkes için yaşam boyu öğrenme standartlarının teşvik edilmesi,

Hedef 5: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlara ve kız çocuklarına güç kazandırmak,

Hedef 6: Herkes için temiz suya ve sağlığa uygun yaşam koşullarına sürdürülebilir erişimin sağlanması,

Hedef 7: Herkes için ekonomik, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimin sağlanması,

Hedef 8: Herkes için makul, tam ve üretici istihdamı ve istikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak,

Hedef 9: Dayanaklı altyapı oluşturmak, sürdürülebilir sanayileşmeyi içeren yeniliği teşvik etmeyi sağlamak,

Hedef 10: Ülkeler içi ve ülkeler arası eşitsizliği azaltmak,

Hedef 11: Kentleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, esnek ve sürdürülebilir hale getirmek,

Hedef 12: Sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerini sağlamak,

Hedef 13: İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için acil eylemde bulunmak,

Hedef 14: Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak,

Hedef 15: Karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek, çölleşmeyle mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak,

Hedef 16: Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak,

Hedef 17: Sürdürülebilir kalkınma için uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı kuvvetlendirmek.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında kritik derecede öneme sahiptir. Bölgesel kalkınma politikaları açısından en temel metinler olan bölge kalkınma planlarında söz konusu hedeflere yer verilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, yönetim ve organizasyondan ziyade yerel yönetim ve yerel demokrasi anlayışlarına göre kurumsallaştırılmış bölge kalkınma ajanslarının, bölge kaynaklarının planlanmasında etkinlik ve verimliliği sağlamak amacıyla küresel düzeye belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerine bölge planlarında yer vermesi ve söz konusu hedefleri küyerelleşme (glocalization) çerçevesinde yerel düzeyde somutlaştırması beklenir.

3. Araştırma Tasarımı ve Yöntem

Araştırma sorusu, amaç, yöntem ve örneklem gibi hususlar açısından tasarıma ilişkin fikirlerin özet bildiri çerçevesinde akademik camiaya sunulularak netleştirildiği ve eleştiriler dikkate alınarak uygulama aşamasına geçildiği bu çalışmada, çoklu strateji araştırma deseni kapsamında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Sıklıkla kullanılan araştırma yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkan içerik analizini, mesaj karakterlerinin, objektif, sistemli ve nicel analizi olarak tanımlamak mümkündür. Yapılan tanımlamada her ne kadar nicel analiz vurgulansa da içerik analizinin nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılması da mümkündür. Birçok akademik çalışmada olduğu gibi içerik analizi yönteminin kullanıldığı çalışmalarda da araştırma sorusu önem arz etmektedir çünkü içerik analizi, sorulan sorunun cevabına odaklanır (Robson, 2017, s. 399-403). Bu çerçevede, çalışma kapsamında araştırma sorusu türlerinden “değerlendirici araştırma sorusu” kullanılması tercih edilmiştir (Robson, 2017, s. 67-68). Buna göre, çalışmanın araştırma sorusu, ‘Marmara Bölgesi’ndeki Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden hangilerine yer verilmiştir?’ biçiminde tasarlanmıştır.

Çalışma kapsamında araştırmanın yöntemi açısından diğer önemli bir nokta, araştırma evreni ve örneklemdir. Çalışmanın araştırma evreni, Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması kapsamında Düzey-2 baz alınarak kurulan 26 adet kalkınma ajansının hazırlamış oldukları bölge planlarıdır. Örneklem, araştırma evreni içerisinde yapılan bir seçimi ifade etmektedir ve araştırma evrenini temsil eder (Robson, 2017, s. 312-313). Çalışma kapsamında örneklem, Türkiye’nin Marmara Bölgesi’nde yer alan kalkınma ajanlarının bölge planları olarak belirlenmiştir. Buna göre çalışmada, İSTKA, MARKA, GMKA, BEBKA ve Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan 2014-2023 yılları arasını kapsayan bölge planları inceleme konusu yapılmıştır. Örneklem kapsamında söz konusu bölge planlarının seçilmesinin temel nedeni, Türkiye nüfusunun %32,35’inin bu bölgede yaşıyor olması ve ülkede yaratılan milli gelirin %46,75’inin yine bu bölgede üretiliyor olmasıdır. Örneklem kapsamında planların inceleme konusu yapıldığı bölge, geçmiş yıllarda yoğun bir kentleşme ve göç yaşamış olduğundan ülkenin geri kalanı hakkında da sosyolojik açıdan da fikir verebilmektedir (TÜİK, 2021).

Yönetişim modeli çerçevesinde ihdas edilmiş bölge kalkınma ajanslarının, temel ilkelerinde yine yönetişimin bulunduğu sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun planlar hazırlaması beklenir (Halkier, 2006, s. 24). Buna göre çalışmada, küresel sürdürülebilir kalkınma gündeminin Türkiye’de bölgesel düzeyde ne derece kabul edildiği veya benimsendiği sorunsalı bölgesel kalkınma planları üzerinde Marmara Bölgesi özelinde incelenmiştir. Bu bağlamda, Marmara Bölgesi’nde yer alan kalkınma ajansları tarafından 2014-2023 yıllarını formüle etmek amacıyla hazırlanan bölge planlarında, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine kapsamlı bir düzeyde yer verilip verilmediği değerlendirme konusu yapılmış, böylece çalışma bölge planlarının incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmada, uygulama aşamasından ziyade planlama süreci değerlendirilmiş, bölgesel kalkınma politikalarının yerel aktörlerce formülasyonunda/hazırlanmasında, ne düzeyde küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer verildiğinin tespitine odaklanılmıştır. Diğer taraftan, gündem belirleme, karar alma, planlama/hazırlık, uygulama ve değerlendirme aşamaları, kamu politikasının birbirinden farklı aşamalarıdır (Akdoğan, 2015, s. 211). Söz konusu hedeflere bölge planlarında yer verilmesi, bu hedeflerin söz konusu bölgelerde başarılı bir biçimde gerçekleştirildiği veya BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine erişildiği anlamına gelmez. Bu nedenle, uygulama aşamasının BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açısından değerlendirilebilmesi veya başarının tespiti için bölge planların uygulama sonuçlarını inceleyen, bu konuda saha gözlemlerini inceleme konusu yapan farklı araştırmalara da ihtiyaç vardır. Doğrudan uygulama aşamasının sonuçlarına ilişkin olarak Ajanslar tarafından verilmiş olan hibe desteklerinin ve uygulanan projelerin gerçek hayatta ne derece etki yarattığının tespitine ilişkin çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, İSTKA tarafından Çocuklar ve Gençler Mali Destek Programlarının 2012, 2014, 2016 dönemlerinde sağlanmış olan hibe desteklerinin yararlanıcılar üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir etki değerlendirme çalışması yapılmış ve sonuçları kamuoyuyla paylaşılmıştır (İSTKA, 2020).

Diğer taraftan, kamu politikası planlama aşaması, kamu politikalarının uygulama sürecinde erişilen başarıyı etkilemektedir. Bu bağlamda, bölge planlarında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine yer verilmesi, küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yerel düzeyde uygulanması ve bu konuda başarı sağlanması açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, bölge planlarında küresel sürdürülebilir kalkınma gündeminin takip edilerek belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer verilip verilmediği problemi, bu konudaki başarıyı etkileyen bir husus olarak değerlendirilebilir. Söz konusu problemin literatürdeki mevcut çalışmalarda daha önce konu edilmemesi ve örnekleme yer alan bölge planlarının BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri bağlamında incelenmemesi, bu çalışmadaki özgünlüğün temelini oluşturmaktadır. Özgünlük hususunda belirtmek gerekir ki bu çalışmanın tasarımına/desenlemesine ilişkin fikirler, özet bildiri kapsamında akademik camia ile tartışılarak netleştirildikten sonra çalışma gerçekleştirilmiş olup elde edilen bulgular bu makalede raporlaştırılmıştır.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında ortaya konulan araştırma sorusu üzerinden örnekleme belirtilen bölge planlarında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden hangilerine yer verildiği çoklu strateji araştırma deseni kapsamında içerik analizi metodu çerçevesinde tespit edilmiştir. Bu çerçevede, bir kontrol tablosu oluşturulmuş ve bölge planlarının her biri ilgili hedefler bağlamında incelenmiştir. Söz konusu tablo üzerinden ilgili hedeflere ne ölçüde yer verildiğinin daha ileri düzeyde bir analizi için bir grafik oluşturulmuştur.

4. Bulgular

Araştırma sorusu kapsamında Türkiye Cumhuriyeti'nin Marmara Bölgesinde yer alan İSTKA, MARKA, GMKA, BEBKA ve Trakya Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 yılları arası dönemi kapsayan bölge planları, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açısından içerik analizi yöntemi çerçevesinde ilgili hedef ve planları gösteren bir kontrol tablosu çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle her bir bölge planının ilgili sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ne kadarını kapsadığını göstermek üzere bir grafik oluşturulmuştur.

Tablo 2: Marmara Bölgesi'ndeki Kalkınma Ajansları Tarafından Hazırlanmış Olan Bölgesel Kalkınma Planlarının BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi

BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	İSTKA	MARKA	BEBKA	GMKA	Trakya Kalkınma Ajansı
<i>Yoksulluğa Son</i>	•	•	•	•	•
<i>Açlığa Son</i>	•	•	•	•	•
<i>Sağlıklı Bireyler</i>	•	•	•	•	•
<i>Nitelikli Eğitim</i>	•	•	•	•	•
<i>Toplumsal Cinsiyet Eşitliği</i>	•	•	•	•	•
<i>Temiz Su, Hijyen ve Halk Sağlığı</i>	•	•	•	•	•
<i>Erişilebilir ve Temiz Enerji</i>	•	•	•	•	•

<i>İnsana Yakıtır İş ve Ekonomik Büyüme</i>	•	•	•	•	•
<i>Sanayi İnovasyon ve Alt Yapı</i>	•	•	•	•	•
<i>Eşitsizliklerin Azaltılması</i>	•	•	•	•	•
<i>Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları</i>	•	•	•	•	•
<i>Sorumlu Tüketim ve Üretim</i>	•	•	•	•	•
<i>İklim Eylemi</i>	•	•	•	•	•
<i>Sudaki Yaşam</i>	•	•	•	•	•
<i>Karasal Yaşam</i>	•	•	•	•	•
<i>Barış ve Adalet</i>	•	•	•	•	•
<i>Hedefler İçin Ortaklıklar</i>	•	•	•	•	•
Toplam	17	17	17	16	15

(Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

İSTKA tarafından hazırlanan İstanbul Bölge Planı'nın vizyonu, yetkililer tarafından “*Küresel kent İstanbul için çalışan, insan odaklı ve çevreye duyarlı, etkili ve yön veren bir çözüm merkezi olma*” olarak belirlenmiş, planda sürdürülebilir kalkınmada öncü olma ve İstanbul'u bir marka şehir haline dönüştürme hedefi açıkça belirtilmiştir. 2015 yılında BM bünyesinde kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin tamamına 2014-2023 İstanbul Bölge Planı'nda üç gelişme eksenini çerçevesinde yer verilmiştir. Plan kapsamında ortaya konulan “küresel ekonomide söz sahibi, yüksek katma değer üreten, yenilikçi ve yaratıcı ekonomi”, “adil paylaşan, kapsayıcı ve öğrenen toplum” ve “keyifle yaşanan özgün kentsel mekânlar ve sürdürülebilir çevre” olarak tasarlanan gelişme eksenlerinin de 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu olduğu gözlemlenmiştir (İSTKA, 2014).

MARKA tarafından hazırlanan, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerini kapsayan Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı'nın vizyonu yetkililerce “*Stratejik konumu ve iş birliği ağlarından güç alan, çok yönlü ekonomik yapısı ile değer üreten, zengin beşeri potansiyelleriyle geleceğe yön veren, yaşam kalitesi ile fark yaratan, insan ve bilgi odaklı, yeniliklere açık, küresel rekabette ve sürdürülebilir kalkınmada MARKA bölge olmak*” biçiminde belirlenmiş, Plan kapsamında birçok bölümde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine açıkça vurgu yapılmıştır. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin tamamına Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı'nda üç gelişme eksenini çerçevesinde yer verilmiş, bu kapsamda çeşitli strateji ve hedefler ortaya konulmuştur. Doğu Marmara Bölgesi'ni kendi içerisinde kaynak, potansiyel ve hedeflere göre “global alt bölge”, “dinamik alt bölge” ve “çevre alt bölge” olmak üzere üçe ayıran ve her bir bölge özelinde farklı perspektiflerle sorun ve hedef analizi yapan plan, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu “yaşanabilir bölge”, “rekabetçi bölge” ve “öğrenen bölge” olmak üzere üç gelişme eksenine ve bu eksenler altında çeşitli strateji ve amaçlara yer vermiştir. Diğer taraftan, Plan kapsamında, bölgede önemini koruyan İstanbul sanayisinin desantralizasyonu konusu, alt bölgeleri de analize dâhil edecek şekilde sürdürülebilir kalkınma stratejisi çerçevesinde ele alınmıştır (MARKA, 2014).

GMKA tarafından hazırlanan, Balıkesir ve Çanakkale illerini kapsayan Güney Marmara Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı'nın vizyonu yetkililer tarafından “*Nitelikli insan yetiştiren, rekabet edebilen,*

yaşanabilir GÜNEY MARMARA” olarak belirlenmiştir. Plan kapsamında çeşitli bağlamlarda sürdürülebilir kalkınma kavramına açıkça, bazı noktalarda ise zımni bir biçimde vurgu yapılmıştır. Vizyona erişmek amacıyla “kaliteli sosyal yaşam ve nitelikli insan”, “yaşanabilir çevre ve mekân” ve “güçlü ekonomi, rekabetçi sektörler” olarak tasarlanan gelişme eksenlerinin küresel sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile uyumlu olduğu gözlemlenmiştir. 2030 Küresel Gündeminin ortaya koyduğu 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinden 16’sına yer verilmiş; toplumsal şiddet, suç ve ölüm oranları, yasadışı finans ve silah kaçaklığı, yolsuzluk ve rüşvet, terör ve terörizmle mücadele gibi konuları içerisinde barındıran “Barış ve Adalet” hedefine yer verilmemiştir. Diğer taraftan, plan kapsamında, bölgenin başat potansiyellerinden biri olan yenilenebilir enerji kaynaklarına sıkça vurgu yapılması ve bu kapsamda planlamaların ayrıntılarıyla verilmesi olumlu karşılanmıştır. Ayrıca, İstanbul sanayisinin taşınması kapsamındaki desantralizasyon çerçevesinde sürdürülebilir yaklaşımları benimsemesi planın öne çıkan yönlerinden biri olarak değerlendirilmiştir (GMKA, 2014).

BEBKA tarafından hazırlanan, Bursa, Eskişehir ve Bilecik illerini kapsayan 2014-2023 Bursa Eskişehir Bilecik Bölge Planı’nın vizyonu, “*Kuruluştan Kurtuluşa geçişin mirasına değer katarak geleceğe taşıyan, uluslararası düzeyde rekabetçi; sürdürülebilir üretim, yenilik ve yaşam merkezi*” olarak belirtilmiştir. Birçok kalkınma ajansı gibi BEBKA da hazırlamış olduğu bölge planının vizyonunda sürdürülebilir kalkınma stratejine yer vermiş, plan kapsamında çok sık bir biçimde sürdürülebilir kalkınma kavramına yer vermesiyle dikkat çekmiştir. Diğer taraftan, vizyona erişmek üzere “uluslararası alanda yüksek rekabet gücü”, “beşerî gelişme ve sosyal içermeye” ve “dengeli mekânsal gelişme ve sürdürülebilir çevre” olarak tasarlanan üç gelişme ekseninin küresel sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile uyum içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin tamamına 2014-2023 Bursa Eskişehir Bilecik Bölge Planı kapsamında yer verilmiştir. Marmara Bölgesi’nde yer alan diğer kalkınma ajansları gibi BEBKA tarafından da bölgede yaşanan sanayi desantralizasyonu konusuna sürdürülebilirlik açısından yaklaşmıştır (BEBKA, 2014).

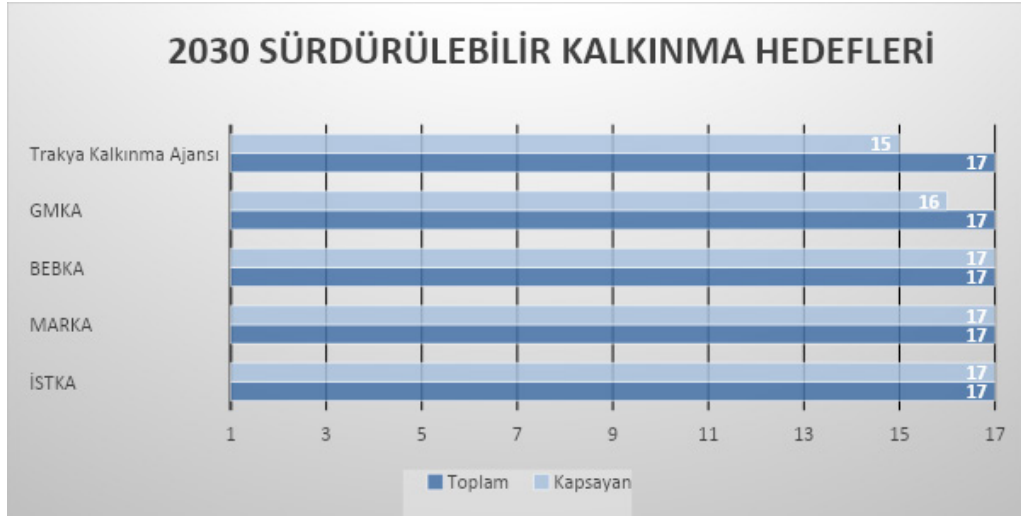
Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerini kapsayan Trakya Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı kapsamında vizyon, “*Yüksek katma değerli üretim yapısıyla doğal ve kültürel değerlerini koruyarak gelişen, iş birliği ve yenilik kültürünün egemen olduğu, yaşam ve refah seviyesi yüksek TRAKYA*” olarak belirlenmiştir. Plan kapsamında ortaya konulan vizyonun, sürdürülebilir kalkınmanın küresel gündemi açısından nitelikli olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, vizyona erişmek amacıyla “insan ve toplum”, “yaşam ve çevre” ve “üretim ve ekonomi” olarak tasarlanan gelişme eksenleri sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile uyum içerisindedir. Söz konusu gelişme eksenleri çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına uygun öncelik ve politikalar tespit edilmiştir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden 15’ine yer verilen plan kapsamında “Sudaki Yaşam” ve “Barış ve Adalet” olarak tanımlanan hedeflere net bir biçimde yer verilmemiştir. Her ne kadar plan kapsamında yer altı ve yer üstü su kaynaklarının kirliliği, tarım kaynaklı su kirliliği, kullanılabilir su kaynaklarının yetersizliği ve Ergene Havzasında yaşanmakta olan su kirliliği gibi konular ele alınsa da “Sudaki Yaşam” hedefi kapsamında ifade edilen deniz ve kıyı kirliliği, deniz atıkları, deniz ve kıyı ekosistemi, denizlerde sürdürülebilir

balıkçılık ve aşırı avlanmanın önüne geçilmesi gibi konulara yer verilmemiştir. Bölge'nin Marmara Denizi, Karadeniz ve Ege Denizi'ne kıyısı olduğu dikkate alındığında plan kapsamında, özellikle son yıllarda kritik noktalara ulaşan deniz ve kıyı kirliliği konusuna kapsamlı bir düzeyde yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, plan kapsamında Marmara Bölgesi özelinde literatür ve uygulamada güncelliğini koruyan İstanbul sanayi desantralizasyonu konusunun sürdürülebilir kalkınma stratejisi çerçevesinde ele alınması olumlu karşılanmıştır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2014).

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, örnekleme belirtilen Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan kalkınma ajanslarının bölge kaynak ve potansiyellerini 2014-2023 yılları açısından formüle etmek amacıyla hazırladıkları bölge kalkınma planları; 2015 yılında BM bünyesinde gerçekleştirilen "Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin" bir çıktısı olarak değerlendirilebilecek "*Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi*" adlı rapor kapsamında ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında içerik analizi yöntemi çerçevesinde incelenme konusu yapılmış, söz konusu bölge planlarının hazırlık aşamasında, yerel aktörlerce sürdürülebilir kalkınma konusundaki küresel gündemin ne düzeyde takip edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

İçerik analizi çerçevesinde gerçekleştirilen incelemede Marmara Bölgesinde yer alan kalkınma ajanslarının 2014-2023 bölge planlarında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine kapsamlı bir düzeyde yer verdikleri tespit edilmiştir. Buna göre, Marmara Bölgesi'nde yer alan İSTA, MARKA ve BEBKA tarafından hazırlanan bölge planlarında, 2015 yılında, 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi ülkelerce taahhüt edilen küresel sürdürülebilir kalkınma hedefleri olarak belirlenen 17 hedefin tamamına yer verildiği tespit edilmiştir. GMKA tarafından hazırlanan bölge planında söz konusu 17 hedeften 16'sına yer verilmiş, "Barış ve Adalet" olarak belirtilen hedefe kapsamlı bir düzeyde yer verilmemiştir. Diğer taraftan, Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan bölge planında söz konusu hedeflerden 15'ine yer verildiği, "Barış ve Adalet" ve "Sudaki Yaşam" hedeflerine yer verilmediği gözlemlenmiştir. Trakya Kalkınma Ajansı hazırlanmış olduğu bölge planında su kirliliğinin önlenmesini ayrıntılı bir düzeyde ele almış fakat deniz ve kıyı kirliliği konularında hedef ve stratejiler belirlememiştir. Bu durum, Marmara Denizi'ndeki kirlilik oranları göz önünde bulundurulduğunda önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Kamu politikalarının uygulama aşamasındaki başarıyla planlama başarısı birbiriyle ilişkili olduğundan söz konusu eksiklik Marmara Denizindeki kirlilikle mücadelede olumsuzluklara sebebiyet vermiştir, denebilir.

Grafik 1: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından Bölge Planlarının Kapsam Düzeyi

(Grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Yönetişim yaklaşımı çerçevesinde Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre Düzey-2 baz alınarak 26 bölgede kurumsallaştırılan bölgesel kalkınma ajanslarının küresel gündem çerçevesinde belirlenen ve yönetimsel bir yaklaşımla geliştirilen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini bölgelerinde harekete geçirmesi beklenir. Bu çerçevede, Marmara Bölgesi’nde yer alan kalkınma ajanslarının tamamının bölge planlarında kapsamlı bir düzeyde küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer verdikleri ve buna göre küresel gündemi küyerelleşme (glocalization) bağlamında bölgelerine taşıdıkları tarafımızca tespit edilmiştir. Ayrıca, bölge planlarında ortaya konulan vizyonların ve bu çerçevede tasarlanan gelişme eksenlerinin küresel sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, her bir planın hazırlık süreçlerinde yönetim mekanizmalarının aktif olarak kullanıldığı, yerel aktörlerin planlama aşamasına demokratik katılım kanallarını genişletici mekanizmalara başvurulduğu da gözlemlenmiştir. Bu husus, bölge kaynak ve potansiyellerinin realize edilmesinde yerel demokratik süreçlerin önemini ortaya koymaktadır.

Örnekleme yer alan kalkınma ajanslarının bölge planlarında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine kapsamlı bir düzeyde yer vermiş olmasında, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ulusal kalkınma planlarında yer alan hedefleri bölgelerde gerçekleştirmek amacıyla ajanslara finansal fonlara dayanan proje destek programları yoluyla verdikleri desteklerin etkisi olduğu düşünülebilir. Küresel sürdürülebilir kalkınma gündeminin kalkınma ajanslarınca yerel düzeyde takip edilmesinde ikinci etken söz konusu kurumların Avrupa’daki diğer kalkınma ajanslarıyla kurmuş oldukları etkin iş birlikleri ve bilgi alışverişi olarak değerlendirilebilir. Nitekim, uluslararası iş birlikleri farklı ülkelerdeki bölge planlarının benzeşmesini beraberinde getirmektedir. Bu hususta, kalkınma ajanslarının Avrupa Birliği fon ve hibe programlarından daha fazla faydalanmak amacının da etkili olduğu söylenebilir. Nitekim, örnekleme yer alan kalkınma ajanslarının

kendi bölgelerindeki kalkınma hedefleriyle küresel gündemi uyumlaştırmaya çalışmalarının, söz konusu aktörlerin diğer partnerleriyle birlikte başvurdukları ve başvuracakları AB fon ve hibe programlarından daha fazla kabul alma isteğinden de kaynaklandığı yönünde değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan, kamu politikasında planlama, uygulama ve değerlendirme her ne kadar etkileşimli olsalar da birbirlerinden farklı aşamalar olduklarından söz konusu hedeflere bölge planlarında kapsamlı bir düzeyde yer verilmesinden, hedeflerin ilgili bölgelerde başarılı bir biçimde gerçekleştirildiği veya BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine erişildiği çıkarımı yapılamaz. Nitekim, yerelleşme ve yerel yönetim yaklaşımıyla kurumsallaştırılan bölge kalkınma ajanslarının uygulamada merkezîyetçi bir kimliğe bürünmesine benzer bir biçimde bölge planlarında ortaya konulan hedeflerle uygulamada sergilenen performans arasında uyumsuzluklar söz konusu olabilir. Bu nedenle, çalışma kapsamında bölge planları incelemesiyle ortaya konulan tespitler, kamu politikası uygulama süreciyle ilişkili olmayıp planlama süreciyle sınırlıdır. Uygulama aşamasındaki başarının tespiti için bu konuda saha gözlemlerini ve diğer dokümanları inceleme konusu yapan büyük bütçeli ve çok daha fazla sayıda bilim insanının katkıda bulunduğu başka araştırmalara ihtiyaç vardır. Ancak kamu politikası planlama aşaması, kamu politikalarının uygulama sürecinde erişilen doğrudan başarıyı etkilediğinden bölge planlarında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine yer verilmesi, küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yerel düzeyde uygulanması ve bu konuda başarı sağlanması açısından temel bir gereklilik olarak kendini göstermektedir.

Son olarak, araştırma evreni içerisinde örneklem dışındaki 21 kalkınma ajansı tarafından 2014-2023 yılları arasını düzenleyecek biçimde hazırlanan bölge planlarının da içerik analizi metodu çerçevesinde 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açısından incelenmesinde fayda olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Böylesi çalışmaların, literatürde var olan bazı eksiklikleri gidereceği, böylece literatüre ve uygulayıcılara katkı sağlayabileceği aşikârdır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2015). Gündem Belirleme. M. Yıldız, & M. Z. Sobacı içinde, *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama* (s. 210-227). Ankara: Adres Yayınları.
- Akpınar, R., Taşçı, K., & Özsan, M. E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Aydın, H. İ. (2016). *Sosyal Sermaye ve Kalkınma*. Ankara: Elif Yayınevi.
- BEBKA. (2014). *2014-2023 Bursa Eskişehir Bilecik Bölge Planı*. Bursa: Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı.
- Dedeoğlu, E., & Sertesin, S. (2011). *Yeni Nesil Bölgesel Planlama Deneyimi Üzerine Bir Yönetişim Çerçevesi Önerisi*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- DPT. (2010). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ekiz, C., & Somel, A. (2005). Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlaşımının Değişimi. *Mülkiye Dergisi*, 31(256), 97-136.
- Eroğlu, M., & Kum, M. (2015). Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının İdari Teşkilat İçindeki Yeri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(35), 175-198.

- Ersoy, M. (2008). *Kentsel Planlama Kuramları*. Ankara: İmge Kitapevi.
- GMKA. (2014). *Güney Marmara Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı*. Balıkesir: Güney Marmara Kalkınma Ajansı.
- Halkier, H. (2006). Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Çok Düzlemli Yönetişim: Avrupa Perspektifi. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 7, s. 17-28. Ankara: TEPAV.
- İSTKA. (2014). *2014-2023 İstanbul Bölge Planı*. İstanbul: İstanbul Kalkınma Ajansı.
- İSTKA. (2020). *Çocuklar ve Gençler Mali Destek Programları Etki Analizi Raporu*. İstanbul : İstanbul Kalkınma Ajansı.
- Karakılıç, Y. (2021). *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölge Kalkınma Yönetimi* (Güncellenmiş 3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karakurt, E. (2006). Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Analayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(26), 1 – 25.
- Keleş, R. (2020). *Kentleşme Politikası* (17 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskin, H., & Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Eksininde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 271-293.
- MARKA. (2014). *Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı*. Kocaeli: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı.
- Özgür, A. E. (2019). *Bölgesel Kalkınmaya Giriş Teoriler, Yaklaşımlar ve Kalkınma Ajansı Deneyimleri*. İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık.
- Özışık, F. U. (2021). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikasında Kalkınma Ajansları: Uygulama Aşaması Üzerinden Bir Değerlendirme. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(3), 651-674. doi: 10.24988/ije.202136310.
- Öztopçu, A. (2017). *Sosyal Sermaye Teorisi ve Sürdürülebilir Yerel Kalkınma*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Peşkirioğlu, N. (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru. *Anahtar Dergisi*(335), 4-9.
- Robson, C. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Gerçek Dünya Araştırması* (Gözden Geçirilmiş 2 b.). (Ş. Çınkır, & N. Demirkasımoğlu, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Saraç, B., & Alptekin, N. (2017). Türkiye'de İllerin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerine Göre Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(1), 19-50. doi: 10.17130/ijmeb.201.731.26261.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(29), 37 – 48.
- Toprak, Z. (2016). *Kent Yönetimi ve Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Trakya Kalkınma Ajansı. (2014). *Trakya Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı*. Tekirdağ: Trakya Kalkınma Ajansı.
- TÜİK. (2021, 09 08). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- UN. (2012). *The Future We Want*. Rio de Janeiro: United Nations.
- UNDESA. (2015). *Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- WCED. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oxford: Oxford Universty Press.
- Yeşildal, A. (2020). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Kentsel Gelişim: Sorunlar, Zorluklar ve Fırsatlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(49), 4580-4604. doi: 10.29228/joh.48009.

- Yıldırım, A., & Akin, A. (2020). Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 487-512. doi: 10.31463/aicusbed.753189.
- Yılmaz, Z., & İncekaş, E. (2018). Türkiye'de İnovasyon ve Bölgesel Kalkınma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 154-169.

The Role of Regional Development Plans in Transforming the United Nations 2030 Sustainable Development Goals into National Public Policies

Fatih AKBULUT*
Barış ÇÖLGEÇEN**

A balanced and sustainable national development can only be achieved by reducing the development disparities between regions within the country. A real development can only be mentioned when development is sustainable. In other words, development should not only ensure economic development, but also protect environmental values, be socially inclusive and be carried out through governance structures in which relevant parties participate in decision-making processes. Development Agencies, which were created as local actors in the realization of national development in Turkey, play an important role within this framework. Regional Development Plans come first among the tools used by the agencies. Planning is a process to reveal the goals to be achieved in the future and how to reach these goals (Ersoy, 2008, p. 9). The purpose of the Regional Plans is to ensure that the resources of the region are used more effectively and efficiently (Dedeoğlu & Serteser, 2011, p. 2). By adopting a participatory approach during the preparation of the plan, including national, regional, local, public or NGO actors in the process facilitates the implementation of these plans (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011, p. 11).

The UN has organized several summits and activities to realize a development approach that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. In this context, the following should be listed as milestones: 1987 Our Common Future Report, 1992 Rio de Janeiro Earth Summit, 2000 UN Millennium Development Goals, 2015 UN Sustainable Development Summit. As a result of the Sustainable Development Summit, 17 main targets and 169 sub-targets were accepted as “2030 Sustainable Development Goals” by 193 UN member states. Countries, including the Republic of Turkey, have committed to achieving these targets by 2030 (UNDESA, 2015). In this context, it is a necessity to include these targets in regional development plans, which are the most fundamental texts in terms of regional development policies at the local level.

* Kocaeli University, Kocaeli, Türkiye, e-mail: fatihakbulut@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7180-6106.

** Kocaeli University, Kocaeli, Türkiye, e-mail: baris.colgecen@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7933-7815

In this study, regional plans prepared by Istanbul Development Agency (ISTKA), East Marmara Development Agency (MARKA), South Marmara Development Agency (GMKA), Bursa Eskişehir Bilecik Development Agency (BEBKA) and Trakya Development Agency, which were taken as samples, were evaluated within the framework of content analysis method. These plans were evaluated as to what degree the UN 2030 Sustainable Development Agenda targets are included in these plans. The research universe of the study is the regional plans prepared by 26 development agencies established on the basis of Level-2 within the scope of Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) in Turkey. Within the scope of the study, the research sample was selected as the regional plans of the development agencies located in the Marmara Region of Turkey. Accordingly, in the study, regional plans covering the years 2014-2023 prepared by these development agencies were evaluated. The main reason for choosing these regional plans within the scope of the sample is that 32.35% of Turkey's population lives in this region and 46.75% of the national income generated in the country is produced in this region. The region can also give an idea about the rest of the country from a sociological point of view, since it has experienced intense urbanization and migration in the past few decades (TÜİK, 2021). In this study, only planning processes and plan reports were evaluated, not implementation phase of the plans. Including the aforementioned targets in regional plans does not mean that these targets have been successfully achieved in these regions or that the UN 2030 Sustainable Development Goals have been reached. The fact that the problem of whether global sustainable development goals are included in the regional plans has not been discussed before in the academic studies in the literature and that the regional plans in the sample are not evaluated within the context of the UN 2030 Sustainable Development Goals constitute the basis of the originality of this study.

In the evaluation it was observed that the development agencies in the Marmara Region included the UN 2030 Sustainable Development Goals at a comprehensive level in their 2014-2023 regional plans. Regional plans prepared by ISTA, MARKA and BEBKA, all 17 targets, global sustainable development goals committed by countries to be realized by 2030 in 2015, were included. In the regional plan prepared by GMKA, 16 of the 17 targets were included, and the target stated as "Peace and Justice" was not included at a comprehensive level. On the other hand, it was observed that the regional plan prepared by the Thrace Development Agency included 15 of these targets, and the targets of "Peace and Justice" and "Life in Water" were not included. Thrace Development Agency dealt with the prevention of water pollution at a detailed level in its regional plan, but did not set targets and strategies on sea and coastal pollution. This situation was considered as an important deficiency considering the pollution rates in the Sea of Marmara. Since the success of planning and success in the implementation phase of public policies are related to each other, it can be said that this deficiency has caused negativities in the fight against pollution in the Marmara Sea.

It has been observed that all of the development agencies in the Marmara Region with minor deficiencies include global sustainable development goals at a comprehensive level in their regional plans and accordingly, they carry the global agenda to their regions in the context of globalization. In addition, it has been observed that the visions set out in the regional plans and

the development axes designed in this framework are in harmony with the global sustainable development goals. On the other hand, it has been observed that governance mechanisms were actively used in the preparation processes of each plan, and mechanisms that expand the channels of democratic participation of local actors are applied to the planning stage. It can be argued that the financial support provided by the Ministry of Industry and Technology to the agencies through project support programs based on financial funds, in order to realize the goals in the national development plans in the regions, has an impact on the fact that the development agencies in the sample included the UN 2030 Sustainable Development Goals in their regional plans at a comprehensive level. The second factor in following the global sustainable development agenda by development agencies at the local level could be effective cooperations and information exchanges of these agencies with their counterparts in Europe. As a matter of fact, international cooperation can easily create similarities of regional plans in different countries. In this regard, it can be said that the aim of development agencies to benefit more from European Union funds and grant programs has also been effective. It is thought that the development agencies in the sample are trying to harmonize the development goals in their own regions with the global agenda, due to the desire of these actors to receive more acceptance from the EU funds and other grant programs that they have applied or will apply with their other partners.

İstanbul'da Elektrik Kullanımının Dönemsel Karşılaştırması (1938-1960)

A Periodic Comparison of Electric Energy Consumption in Istanbul (1938-1960)

Murat ARISAL

Öz

Yabancı Sermayenin imtiyaz yoluyla kurup işlettiği İstanbul'un elektrik işlerini yürüten Türk Anonim Elektrik Şirketi, 31 Aralık 1937 tarihinden geçerli olmak üzere millileştirilmiştir. Elektrik işlerinin, belediye idaresinde İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmesinde izlediği seyir, çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Elektrik Santralının yenilenmesi ve kapasite artırımı, iletim ve dağıtım hatlarına yapılan yatırımlarla şebeke ağının yıllar içerisindeki gelişimi, tarife düzenlerinin değişimi ve abone sayısındaki yükselişler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. 1938-1960 yılları arasında kapsayan çalışmada, rakamların yol göstericiliğine başvurulmuş, nümerik analizler yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın temel dayanağını, literatür çalışmaları ve Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu, İstanbul Belediyesi istatistik verileriyle, İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmesi Bütçe ve İşletme Neticeleri raporları oluşturmuştur. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu Tek Parti Dönemi ile çok partili siyasi hayata geçilen Demokrat Parti yıllarında izlenen ekonomik ve yerel politik sonuçların, elektrik kullanım performansı üzerinden karşılaştırılması çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Elektrik kullanımının sektörler arası dağılımının değerlendirilmesi, İstanbul genelinde kişi başına düşen elektrik üretim ve tüketiminin ülke genelindeki verilerle mukayesesi ve dönemsel farklılıklarının ortaya konulması, söz konusu yılların ekonomik ve mahalli idareler açısından daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir. Elektrik kullanım performansı, nüfus artışından sanayinin gelişmesine, kentleşmeden modernleşmeye kadar toplumların gidişatına etki eden birçok konunun hem nedeni hem de sonucudur. Ekonomik kalkınmanın neden-sonuç ilişkisi içerisinde, elektrik enerjisi talebi önemli bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik açıdan çok büyük farklılık gösteren Tek Parti ve Demokrat Parti yıllarının, elektrik enerjisi üretim ve kullanım kapasitesinin değerlendirilmesi ve kişi başına düşen elektrik üretim ve tüketim miktarlarının analiz edilmesi çalışma kapsamında planlanmaktadır. İstanbul özelinde elektrik üretim ve tüketim verilerinin karşılaştırılması ve enerjiye erişimin ne ölçüde gerçekleştiğinin somut veriler ışığında ortaya konulması, bahsi geçen dönemleri daha anlaşılır kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Elektrik, İktisat Tarihi, Mahalli İdareler, İnönü Dönemi, Demokrat Parti Dönemi.

* Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: murat.arisal@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0276-2925

Abstract

Turkish Electricity Corporation founded with concessions by foreign capital for operating electricity services in Istanbul was nationalized with effect from 31 December 1937. The main focus of this study is the history of electricity services under the direction of Istanbul Electric Tram and Tunnel Company which was established as a municipal corporation. The improvements and capacity increase at the electricity power station, the development of the network through years by new investments in the transmission and distribution lines, changes in tariff systems and the increase in the number of subscribers are discussed diachronically. Covering the period between 1938 and 1960 we conducted a mostly quantitative study and provided numerical analysis. Hence our principal sources are the statistical data collected by the State Planning Organization, Turkish Institute of Statistics and Istanbul Municipality as well as Budget and Operations reports of Istanbul Electric Tram and Tunnel Company. A comparison of electric energy consumption during the single-party rule under the presidency of İsmet İnönü and the multi-party regime led by the rule of Democrat Party constitutes the primary goal of this study. An analysis of the sectoral distribution of electric energy consumption, comparing the per capita electricity production and consumption in Istanbul and the rest of the country and their change over the years helps to get a better picture of the economic performance in those periods. The electric energy consumption performance is both a cause and result of multiple social phenomena such as population increase, development of industrial production, urbanization and modernization. For the causal explanation of economic development, the demand for electric energy is an important parameter. It is planned within the scope of the study to evaluate the electrical energy production and usage capacity of the Single Party and Democrat Party years, which differ greatly in economic terms, and to analyze the per capita electricity production and consumption amounts. Comparing the electricity production and consumption data in Istanbul and revealing the extent of access to energy in the light of concrete data makes the aforementioned periods more understandable.

Keywords: Istanbul Electricity, Economic, History, Local Authorities, İnönü Period, Democrat Party Period.

1. Giriş

İstanbul'da elektrik kullanımı, Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın Ocak 1914'ten itibaren üretime başlamasıyla birlikte şehir genelinde yaygınlaşmıştır. Ulaşımında elektrikli tramvayların sağladığı hız ve konfor, aydınlatılmış sokaklar, elektrikli ev aletlerinin gündelik yaşamda hanelere sağladığı kolaylıklar, elektrik enerjisiyle tahrik olan motor gücünün devreye girdiği küçükü büyükü sanayi tesisleri toplumsal hayatta büyük bir değişim ve dönüşümün tetikleyicisi olmuştur. Toplumun geniş kesimleri tarafından elektrik kullanımının yaygınlaşması, geleneksel toplum örgütlenmesinden modern hayata geçişin öncüsü niteliğindedir (Güvenç, 2009, s.105).

Elektrik ilk tramvay işletmesinde kullanılmıştır. Ulaşım hızının üç kat ivmelenmesi, şehir içi hareketliliği önemli ölçüde artırmıştır. Merkezi iş alanlarına erişim, önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak ölçüde kolaylaşmıştır. Şehir içi erişilebilirliğin artması, konut alanlarının şehrin dış bölgelerine doğru kaymasının ve ihtiyaçlara göre şekillenen yeni mahallelerin kurulmasının alt yapısını hazırlamıştır (Arısal, 2021, s. 305). Şehrin sokaklarının ve meydanların aydınlatılması, insanların geceleri güvenlik kaygısı olmadan daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır (İleri, 2015, s.32). Işıl ışıl panolar ve mağaza vitrinleri, reklamcılık sektörünün artan performansı ile daha çekici hale gelmiştir. Elektrik teknolojisinin sahne sanatlarına katkısı,

eğlence sektörünü hareketlendirmiş, yeni açılan sinema, konser ve tiyatro salonları büyük seyirci kitlelerine hitap etmeye başlamıştır (Aksoy, Açıkbaş & Akman, 2009, s.45).

İstanbul'un elektrik işleri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Alman bankalarının büyük ortağı olduğu Belçika menşeli, Societe Financiere de Transports et d'Entreprises Industrielles a Bruxelles (SOFINA) grubunun elindedir. SOFINA Avrupa yakasının yanında, 1926 yılından itibaren Anadolu yakasına da elektrik vermeye başlamıştır. Silahtarağa Santrali'nde üretilen elektrik, Bakırköy'den Pendik ve Adalar'a kadar İstanbul'un tamamına ulaşmaktadır.

1930'lu yılların sonlarına doğru dünya yeni bir savaşın eşiğine doğru sürüklenirken, dünya genelinde yükselen korumacı politikalar Hükümet'i, İstanbul'un elektrik işlerini elinde bulunduran yabancı sermayeli girişim gurubundan, Elektrik Şirketi'ni satın almaya sevk etmiştir. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın yürüttüğü müzakereler neticesinde, 31 Aralık 1937 tarihinden geçerli olmak üzere Türk Anonim Elektrik Şirketi, taşınır ve taşınmaz bütün mal varlığını 11.500.000 Türk lirası bedel karşılığında Hükümet'e devretmiştir (Elektrik, 1956, s.26).

Elektrik Şirketi'nin millileştirilmesi müzakereleri, kamuoyu tarafından çok büyük bir ilgi görmüş ve memnuniyetle karşılanmıştır. Şirket bünyesinde çalışan yabancı uzmanların işten çıkarılması ve yerine ikame edilecek personelin niteliği, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Millileştirme sonrası elektrik işletmesinin, İstanbul Belediyesi'ne bırakılmayacak kadar kritik öneme sahip olduğu yönündeki kanaat, Şirket yönetiminin Nafia Vekâleti tarafından üstlenilmesi beklentilerini güçlendirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 1939, s.5). Kamuoyundaki beklentiler doğrultusunda, millileştirilmeden sonra elektrik işletmesinin, beş yıl süreyle Nafia Vekâlet'inin altında bir genel müdürlük bünyesinde yönetilmesi planlanmıştır (Öztürk, 2010, ss.275-276). Bu çerçevede, 22 Haziran 1938 tarihli 3481 sayılı kanunla, satın alınan Elektrik Şirketi, Nafia Vekâlet'ine bağlı Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Elektrik, 1956, s.26). Nafia Vekaleti, ilk altı ay içerisinde yenileme ve şebekenin genişletilmesi işleri için bir milyon iki yüz bin liralık taahhüt altına girmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 1939, s.5).

Elektrik işletmesinin İstanbul Belediyesi'ne devri, planlanın aksine daha kısa sürede gerçekleşmiştir. Gerekli hazırlıkların yapılması için öngörülen beş yıllık süre beklenmeden, millileştirmenin gerçekleştiği tarihten bir buçuk yıl sonra, 16 Haziran 1939 tarih ve 3645 sayılı kanunla İstanbul Belediyesi'ne devrolmuştur. Elektrik işletmesi, belediye bünyesinde kurulan, İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmesi (İETT)'ne bağlanarak üretim, iletim ve dağıtım faaliyetlerine başlamıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, s.5).

İstanbul'un elektrik enerji ihtiyacı 1952 yılına kadar tek başına Silahtarağa Elektrik Santrali tarafından karşılanmıştır. 1952 yılında Zonguldak Çatalağzı Termik Santrali ile entegre hale getirilmiştir (Aksoy, Açıkbaş & Akman, 2009, s.31). Ekim 1952'den itibaren İstanbul'a verilen elektrik, artık sadece Silahtarağada üretilmemektedir. İstanbul şebekesine, Çatalağzı Elektrik Santrali'nden yıllık ortalama 150.000.000 Kwh enerji temin edilme sürecine geçilmiştir (Gökay, 1957, s.26).

1970 yılında Türkiye genelinde elektrik üretimi ve dağıtımının merkezi bir kurum tarafından yürütülmesi kararı alınmıştır. Bu amaçla kurulan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), elektrik işlerinin üretim ve yönetimini, 8 Ekim 1970 yılında belediyeden devralmıştır. İETT 1982 yılına kadar İstanbul sınırları dahilinde elektrik dağıtım işlerini üstlenmiş ve 1976 yılında Ambarlı Santralini'nin tam kapasite çalışır hale gelmesiyle İstanbul'un elektrik temini, bu santralden karşılanmıştır (Aksoy, Açıkbaş & Akman, 2009, ss.31-33). Kar eden elektrik işletmesinin yerelden merkeze bağlanması, toplu ulaşım gibi zarar eden ve desteklenmesi gereken sosyal hizmet sektörlerinin finansmanından belediyeyi mahrum bırakmıştır (Tekeli, 1983, s.17).

Literatür taramasında iki temel alan öne çıkmıştır. İlk dönemin siyasi ve mahalli idarelerinin enerji talebine etkisinin incelenmesidir. Bu çerçevede Tekeli, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki belediyeçilik anlayışının, 1930'lu yıllarda merkezi denetimi yüksek, geniş faaliyet alanına sahip, küçük girişimci kesimin etkinliğine müsaade etmeyen; 1950 sonrası ise küçük girişimci gurupların etkinliğinin tekrar ortaya çıkaran iki ayrı model üzerine kurgulandığını belirtmektedir (Tekeli, 1983, s.9). Yörükoğlu "Türk Belediyeçiliğinin Gelişim Süreci" adlı makalesinde, erken Cumhuriyet döneminde yerel yönetimlerin merkezi idarenin bir şubesi gibi çalıştığını, 1950-1960 yılları arasında artan kent nüfusunun belediye sınırlarını zorlamasıyla birlikte geleneksel şehir yapısının yeniden şekillendiğini ifade etmektedir (Yörükoğlu, 2009, ss.12-14). Tuna ise 1950-1960 yılları arasında İstanbul'da kentleşmeyi inceleyen çalışmasında, dönem boyunca İstanbul'u modern bir şehir görünümüne kavuşturma çabalarının yoğunlaştığını ancak yine bu dönemde modern şehirle tezat teşkil eden gecekondulaşmanın da arttığını belirtmiştir. (Tuna, 2019, s.407).

Osman Nuri Ergin, İkinci Meşrutiyet'ten beri çıkarılmak istenen ve nihayet 3 Nisan 1930 tarihinde 1580 sayılı Belediye Kanunu olarak yayınlanan kanunun önemine vurgu yapmaktadır. 1580 sayılı kanun, belediye uygulamalarındaki mevcut tecrübeler göz önünde tutularak ve batı belediyelerinin hemen hepsi dikkatlice incelenerek hazırlanmıştır (Ergin, 1936, 134). Belediye gelirlerinin şehrin ulaşım ve enerji alt yapısını yapmaya yetmediği durumlarda, imtiyaz usulüyle (çoğunlukla yap-işlet-devret modeli) sermaye sahibi müteşebbislere ihale edilerek bu yatırımlar gerçekleştirilmiştir (Ergin, 1936, 142).

İkinci temel alan, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Verilerin analizi temelinde yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda, elektrik tüketimi ve ekonomik kalkınma arasında nedensellik ilişkisi kurulduğu izlenmiştir. Çetin, Seker, 1970-2009 dönemini kapsayan çalışmalarında, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır (Çetin & Seker, 2012, s.103).

Tunçsiper, 1960-2012 yılları arasındaki verileri kullanarak, Türkiye'de elektrik üretim ve tüketim değerlerinin ekonomik büyüme ile ilişkisini test etmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ekonomik gelişim

elektrik tüketimini tetiklerken, elektrik üretimindeki artış da sanayinin canlanmasıyla birlikte ekonomik ilerlemeyi desteklemektedir (Tunçsiper, 2016, s.626).

Sandalcılar ve Ayhan Cihan, büyüme ve elektrik tüketimi ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'de 1997-2017 yılları arasındaki veriler üzerinde çalışmışlardır. Uzun periyotta, ekonomik büyümeden elektrik tüketimine tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu saptamışlardır (Sandalcılar & Cihan, 2018, s.25). Çınar, Yetkin ve Selahattin, 1970-2017 kalkınma endeksi ve kişi başı elektrik tüketimi verilerini temel aldıkları çalışmalarında, yaptıkları analizler sonucunda, elektrik tüketiminden ekonomik kalkınmaya doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya çıkarmışlardır (Çınar, Yetkin, & Bektaş, 2019, s.361).

Elektrik kullanım performansı, nüfus artışından sanayinin gelişmesine, kentleşmeden modernleşmeye kadar toplumların gidişatına etki eden birçok konunun hem nedeni hem de sonucudur. Ekonomik kalkınmanın neden-sonuç ilişkisi içerisinde, elektrik enerjisi talebi önemli bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul özelinde bu iki dönemim elektrik enerjisi üretimi, erişim ve tüketimi çok büyük farklılıklar göstermektedir.

Çalışma, Türk Anonim Elektrik Şirketi'nin millileştirildiği 1937 yılı ile 1960 yılları arasında kapsamaktadır. Millileştirme müzakerelerinin yürütüldüğü 1937 yılından başlayarak, Nafia Nezareti bünyesindeki 1938-1939 yılları ve daha sonrasında İstanbul Belediyesi idaresindeki dönemler üzerinden İstanbul'un elektrik işleri ele alınmıştır. Atatürk'ün vefatı üzerine 11 Kasım 1938 tarihinde olağanüstü toplanan TBMM tarafından oy birliğiyle Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'nün iktidar yılları, İkinci Dünya savaşıyla rastlamaktadır. 1950 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte yapılan ilk genel seçimde, iktidar değişikliği yaşanmış ve ülkenin yönetimini Demokrat Parti devralmıştır. Çalışma boyunca Tek Parti iktidarının hüküm sürdüğü 1938-1949 yılları arası ilk dönem, Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 arası ikinci dönem olarak isimlendirilmiştir. Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hayatında derin izler bırakan en önemli iki dönemini içine alan bu çalışmada, İstanbul'un elektrik işleri topyekûn ele alınarak, dönemsel karşılaştırmalar yapılması amaçlanmıştır. Mesken, ticarethane, küçük ve büyük sanayi tesisleri, tramvay işletmesi ve genel aydınlatma sektörlerinin kendi aralarındaki değişimin ve dönemsel eğilimlerin, ülkenin içinden geçtiği genel ekonomik konjonktür ve yerel idari kararların etkisi çerçevesinde analiz edilmesi hedeflenmiştir.

2. Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemlerine Ekonomi ve Yerel Yönetim Açısından Bakış

1929 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan Büyük Ekonomik Buhan, Türkiye ekonomisi açısından dönüm noktası niteliğindedir. Cumhuriyetin ilanından itibaren liberal ekonominin hâkimiyetini tesis eden Ankara Hükümeti, 1929'dan itibaren ekonomiyi merkezîyetçi bir yapıya dönüştürmüştür. Gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesiyle ithalata getirilen kısıtlamalar, ekonominin gidişatını belirlemiş ve 1930'lu yıllar ekonomide devletçi yaklaşımın hakimiyetinde

geçmiştir. İthal ikamesi yoluyla sanayileşme çabaları, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür (Keyder, 2013, s.74).

Uygulanan ithal ikamesi sanayi politikaları, Türkiye'yi avantajlı bir konuma yükseltmiş olmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı yıllarında durum tersine dönmüştür. Tarıma dayalı ekonominin ağırlığı savaşın iktisadi boyutlarını köylünün sırtına yüklemiştir. "Tarımsal üretim endeksi 1939'da 100 tabanından 1944'de 70,4'e düşerken, enflasyon 1939'da 100'den 1945'de 404,6'ya yükselmiştir. Ücret endeksi aynı dönemde 100'den 69'a düşerken, kişi başına milli gelir 100'den 78'e inmiştir." (Yerasimos, 2013, ss.167-168). Ocak 1940'da çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile savaşın ilk yıllarında fiyat denetimleriyle piyasaya sert bir şekilde müdahale edilmiş ve düşük fiyatlardan tarım ürünlerine el konulmuştur. Kentlerin iaşesinde yaşanan zorluklar tedarik ürünlerinde karaborsacılığın hızla artmasına yol açmıştır (Pamuk, 2014, ss.200-201).

İkinci Dünya Savaşı boyunca bir milyon kişilik bir ordunun beslenmesi ve ithalatta yaşanan daralmalar ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiş, iç piyasada tedarik sıkıntlarına yol açmış ve enflasyon kontrol edilemez noktalara gelmiştir. Orduya alınan yetişkin erkeklerin üretimden çekilmeleri, ekonomi üzerinde büyük baskı oluşturmuştur. Bu dönemde buğday üretiminde %50'ye yaklaşan bir gerileme söz konusudur. Savaş yıllarında kırlarda ve kentlerde hayat şartlarının güçlüğünün aynı düzeyde zor olması, iç göç eğiliminin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu dönemde köylerden kentlere doğru belirgin bir göç hadisesine rastlanmamaktadır (Pamuk, 2014, ss. 200-204).

2. Savaşın hemen ertesinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından şekillendirilen dünya düzeni, Türkiye'ye tarımsal üretim artışı ve kırsal dönüşüm yoluyla kalkınma modeli öngörmüştür. 1950 seçimlerinde iktisadi özgürlüğü ve özel sektör ekonomisini benimseyen, devlet denetimini sınırlayan Demokrat Parti hükümeti iktidara gelmiştir. Tek parti yönetiminden çok partili bir siyasal rejime geçilmiş, kapalı bir ekonomik modelden tarıma ağırlık veren ve dışa açılma süreci içerisine giren bir anlayış benimsenmiştir (Tekeli, 2009, s.195). Demokrat Parti'nin erken iktidar yıllarında, toplumun %80'nini oluşturan köylü nüfusun tarım yoluyla kalkınması ucuz kredilerle desteklenmiştir. Tarımda makineleşmeyle birlikte geçimlik tarımsal üretimden, yurtiçi ve yurtdışı pazarlar için üretim aşamasına geçilmiştir. Bu dönem dünya genelinde tarım ürünlerinin fiyatının yüksekliği, tarımsal ihracat girdilerini önemli ölçüde attırmıştır. Ancak 1950'lerin ortalarına doğru tarım fiyatlarındaki yükselişin tersine dönmesi, ihracat gelirlerini ciddi anlamda düşürmüş ve cari dengeyi bozduğundan döviz açığı ortaya çıkmıştır (Keyder, 2013, ss.476-477). Hükümet, döviz açığını kapatmak için başvurduğu uluslararası yardım ve kredilerden istediği sonucu elde edememiş ve Türk Lirası, 1958 yılında dolar karşısında 2,80 liradan, 9 liraya gerilemiştir. Yaşanan ekonomik sarsıntılar, iktidarı siyasal ve iktisadi liberalizmden vazgeçerek piyasaya müdahale yolunu seçmeye itmiştir (Pamuk, 2014, s.231-233).

Savaş yıllarında tarımsal üretim yapısında ve küçük üreticiliğe dayalı kent ekonomisinde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Köylülüğün çözülmesi üzerine köyden kente hızlı bir göç yaşanmış ve kent ekonomisinin büyüme temposu hızlanmıştır (Tekeli, 2009, s.195). Toplam nüfus içerisinde

köylü nüfusun oranı 1927 yılında %75,8, 1940'da %75,6, 1950'de %75, 1960'da %68,1'e gerilemiştir. Toplam nüfus içerisinde şehirli nüfusun oranı, 1927'de %24,2, 1940'da %24,4 ve 1950'de %25 olurken, 1927-1950 yılları arasında sadece bir puan artmıştır. 1960 yılına gelindiğinde, şehirli nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı yedi puan artarak %31,9'a yükselmiştir (İstatistik Şubesi, 1969, s.100). 1950'li yıllarda ise kentlerin nüfuslarındaki artış yıllık %5'leri bulmuştur. Aynı dönemde ülke nüfusunun artış hızı yılda %2,5 seviyelerindedir (Pamuk, 2014, s.246). Aynı yıl belediye sınırları içindeki İstanbul nüfusunun, Türkiye nüfusuna oranı, %4,7 iken bu oran 1960 yılında %5,3'e çıkmıştır (Tekeli, 2009, s.197). Cumhuriyet döneminde başkentin Ankara'ya taşınmasının ardından, 1950 yılına gelindiğinde İstanbul yeniden Türkiye'nin merkezi olma özelliğini elde etmeye başlamıştır (Ergut, Yada & Akay, 2015, s.570).

1930 sonrası belediye hizmetlerinin çerçevesini, 1580 sayılı Belediye Kanunu oluşturmuştur. Çıkarılan diğer yasalar, bu kanunda öngörülen belediyecilik anlayışının uygulaması niteliğindedir. Kanunun ruhunda, merkezi yönetimin belediyelerin üstünde güçlü bir denetim mekanizması kurması bulunmakla birlikte, belediye hizmet alanlarının genişletilmesi esası benimsenmiştir. Millileştirilen elektrik, havagazı, su ve ulaşım hizmetleri kanunun öngördüğü faaliyetler kapsamında değerlendirilerek belediyeye devredilmiştir. (Tekeli, 2009, s.55-57).

Aynı zamanda 1580 sayılı yasa, İstanbul'da belediye ve valiliğin birleştirilmesini öngörmüştür (Ergin, 1936, ss.147-1148). İstanbul'da oluşturulan birleşik yönetim yapısı yaklaşık 25 yıl uygulamada kalmıştır. Demokrat Parti'nin ikinci kez iktidara gelmesinden sonra, 1954 yılında kabul edilen bir kanunla (10 Mart 1954 tarih ve 6349), İstanbul Valiliği ile Belediye Başkanlığı makamlarının ayrılmış olması, belediye hizmetlerinin etkin yürütülmesi bakımından önemli bir gelişmedir (Tekeli & Ortaylı, 1978, s. 127). Yerel demokrasi, Tek Parti yönetiminin vesayetçi anlayışı içerisinde çok önemli bir gelişme göstermemiştir. Belediye Kanunu, merkezi yönetimce belediyenin organları, belediye memurları, belediye işlemleri ve parasal kaynaklar üzerinde yoğun bir denetim getirmiştir. Belediye gelirlerinin genel bütçe gelirlerine oranı 1945'de %7,8 iken, 1955'de %12,2'ye çıkması dönemsel farklılığa işaret eden bir göstergedir (Geray, 1995, s.2845).

Demokrat Parti döneminde belediye yönetiminin demokratikleşmesi, gelirlerini arttırma yönünde yeni düzenlemeler, konut sorununun çözümüne yönelik çıkarılan yasalar ve karayolu ağırlıklı yeni trafik kurgusu belediyecilik hizmetlerinin ana başlıklarıdır (Tekeli, 2009, s.125). Bu dönemde İstanbul'da nüfus artışının hızlanması, belediye iskân alanlarının dışındaki bölgelerin hızlı bir şekilde yerleşim sahaları haline dönüşmesine yol açmış, sanayileşmenin de artmasıyla sanayi arazisi bulmak dahi güçleşmiştir (Tuna, 2019, s.398). Konut sorununa çözüm bulabilmek amacıyla Mecidiyeköy ve Şişli civarında küçük ölçekli imar faaliyetleri yürütülmüştür. Arazi geliştirme çalışmaları kapsamında, Levent çiftliği olarak anılan askeri alan üzerine Emlak Bankası, ilk önemli konut projesini hayata geçirmiştir. 1947'de başlayan Levent projesi yerleşimi, 1957'ye kadar çeşitli etaplar halinde devam etmiştir (Ergut, Yada & Akay, 2015, s.573).

İstanbul şehir merkezi nüfusu 1935 yılında 741.148 kişiyken, köyden kente göçlerin de etkisiyle 1950'de bir milyona ulaşmış, 1955'de ise 1.268.771 kişi olmuştur. Şehrin nüfusunun artması, yeni yerleşim bölgelerinin kurulması anlamına gelmektedir. 1934'den 1955'e doğru gidildiğinde Eyüp, Şişli ve Zeytinburnu çevresinde yeni yerleşim alanlarının ortaya çıktığı ve şehrin bu bölgelerde gelişim gösterdiği görülmektedir. 1950'li yıllarda Eyüp'te Taşlıtarla, Alibeyköy ve Sağmalcılar, Şişli de Kağıthane, Beşiktaş'ta Levent, Anadolu Yakasında Kadıköy bölgesinde Koşuyolu semti şehrin yeni gelişim alanlarıdır. Fatih ilçesinde bir nahiye merkezi olan Eyüp, 1935 yılında 22.398 kişinin yaşadığı bir yerken, 1950'de 33.527, 1955'de ise 52.132 nüfuslu bir ilçe olmuştur. Kağıthane 1950'de 1.431 kişilik bir köyken, 1960 yılında 22.818 nüfuslu bir yerleşim birimi haline gelmiştir. 1935 yılında Beyoğlu kazasına bağlı nahiye merkezi olan Şişli, 40.832 kişinin yaşadığı bir merkezdir. 1955 yılında Şişli'nin nüfusu, 120.811 kişiye ulaşmıştır. Bu tarihte Şişli; Osmanbey, Maçka, Teşvikiye, Harbiye, Elmadağ, Feriköy, Bomonti ve Mecidiyeköy semtlerinden oluşmaktadır (Şahin, 2015, ss.467-469).

Kırsal kesimden göçlerin hızlanması, nüfusun belediye sınırları dışına taşması sonucunu doğurmuş ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen bu çarpık yerleşme, belediyeyi gecekondulaşma sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır (Yörükoğlu, 2009, s.14). 24 Temmuz 1953 tarihinde çıkarılan 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar hakkındaki kanun, yürürlüğe girdiği tarihe kadar yapılan gecekondu imar affı kapsamına alarak meşrulaştırmıştır (Resmî Gazete, 29 Temmuz 1953, ss. 6844-6846). Genel olarak 1950 sonrası ilk başlarda gecekondu meselesi ile mücadele edildiği halde sorunun büyüklüğü karşısında göz yumulma yoluna gidildiği gözlenmiştir. Çıkarılan imar affı sonrası düzenlenen tapu dağıtım törenleri ise gecekondu yapımını özendirici bir politika olarak değerlendirilmektedir (Tuna, 2019, s.398). Nüfus artışı, küçük ve büyük sanayinin gelişmesi, belediyenin etkinliğinin artması, kentleşme, altyapı yatırımları, ihracat ve sabit sermaye birikimine bağlı olarak ekonominin büyümesi elektrik talebinde hızlı bir artışa neden olmuştur (Altıntaş & Koçbulut, 2014, s.38). Ekonomik büyümenin neden-sonuç ilişkisi içerisinde, elektrik tüketimi önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Altıntaş & Koçbulut, 2014, s.60).

3. Elektrik İşletmesinin Performans Göstergeleri

Belediyeye devredilen elektrik işletmesinin 1939 yılında ürettiği elektrik miktarı 145.245.515 Kwh, şebeke uzunluğu 1.402 kilometre, trafo merkezi adedi 319, müşteri sayısı 123.781 abone ve elektrik tarifesi ortalama 12 kuruştur (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, s.5). İETT yeni yatırımlarla öncelikli olarak santral kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. Nüfus artışına bağlı olarak şehrin büyümesi ve sanayi tesislerinin artan talebi doğrultusunda iletim hatları ve yapıları da genişlemiştir.

3.1.Silahtarağa Santrali Kapasite Artırımı

1937 yılı sonunda Silahtarağa Elektrik Santrali, yaklaşık 70.000 Kw kapasiteli 5 türbin ve 40.00 Kw kapasiteli 12 buhar kazanından müteşekkil bir kurulu güç ile çalışmaktadır. Aynı yıl Türkiye genelindeki elektrik santrallerinin toplam kurulu gücünün (İstanbul dahil) 139.000 Kw olduğu dikkate alındığında, tek başına İstanbul'daki santralin, Türkiye'deki toplam elektrik santrallerinin kapasitesinin yarıdan fazlasına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 1939, s.5). Aşağıdaki tablolarda santralin türbin ve kazan kurulu güç kapasiteleri görülmektedir.

Tablo 1. 1937 Yılı Silahtarağa Santrali Türbin Kurulu Gücü

Türbin	Marka	Birim	Kurulu Güç
1 nolu Turbo Jeneratör	AEG	Kw	25.000
2 nolu Turbo Jeneratör	AEG	Kw	17.500
3 nolu Turbo Jeneratör	AEG	Kw	12.000
4 nolu Turbo Jeneratör	AEG	Kw	12.500
5 nolu Turbo Jeneratör	AEG	Kw	2.700
Toplam		Kw	69.700

Kaynak: İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, (1968). İETT Umum Müdürlüğüne Umumi Bakış, İstanbul: İETT Matbaası, s.7.

Tablo 2. 1937 Yılı Silahtarağa Santrali Kazan Kurulu Gücü

Kazan	Marka	Birim	Adet	Güç	Kurulu Güç
Buhar Kazanı	Bobcock Wilcox	Kw	8	2.000	16.000
Buhar Kazanı	Bobcock Wilcox	Kw	4	6.000	24.000
Toplam		Kw	12		40.000

Kaynak: İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, (1968). İETT Umum Müdürlüğüne Umumi Bakış, İstanbul: İETT Matbaası, s.7.

İstanbul'un elektrik enerjisini karşılayan Silahtarağa Santrali, milli iradeye intikal ettikten sonra 1940'lı yıllarda, yeni yatırımlarla kapasite artırımına gidilmiş, 30.000 Kw gücünde yeni türbin-jeneratör gurubuyla güçlendirilmiştir. 1.100.000 liraya mal olan iki yeni kazanın, Nisan 1940 tarihinde işletmeye alınacağı basında yer almış, böylelikle Silahtarağa'nın üretim kapasitesinin 70.000 Kw'ya çıkacağı kamuoyuyla paylaşılmıştır (Akşam Gazetesi, Mart 1940, s.3).

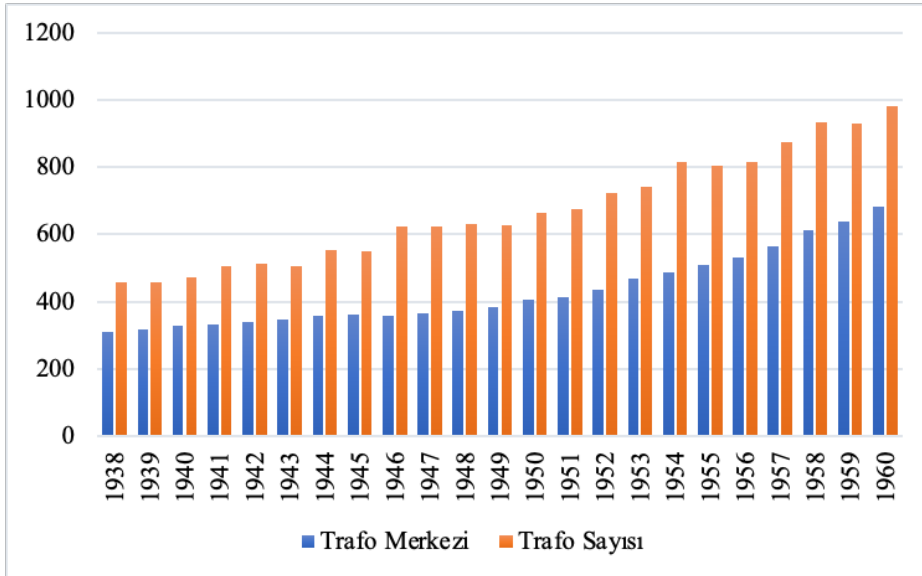
Şehrin artan konut bölgelerinin ve sanayi tesislerinin talepleri doğrultusunda 1945, 1946 ve 1949 yıllarında yapılan ilave yatırımlarla türbin kurulu gücü 91.000 Kw'ya, kazan kapasitesi ise 61.000 Kw'ya çıkarılmıştır. 1950 yılında 2.662.300 lira harcanarak, her biri 45 ton buhar üretme kabiliyetine sahip iki kazan daha sisteme eklenmiştir. Yeni haliyle kazanların kurulu gücü 70.000 Kw'ya yükseltilmiştir. 1951 yılında 50 ton buhar üretim kabiliyetine sahip yüksek basınçlı iki ayrı kazan daha, 2.000.000 liralık yatırımla sisteme ilave edilmiştir. Yeni kazanların 1952 yılında hizmete alınmasıyla birlikte, kazanların kurulu gücü 86.000 Kw'ya ulaşmıştır. 1955'de ise

20.000 Kw'lık bir turbo jeneratör 1.500.000 lira yatırılma sisteme kazandırılmıştır. Şehrin hızla büyümesi ve sanayinin genişlemesiyle birlikte yapılan yatırımlar yeterli olmamış, 1955 yılında santrale 50.000 Kw'lık bir buhar kazanı ve 36.000 Kw'lık yeni bir turba jeneratör daha eklenmiştir. 8.000.000 liraya mal olan bu yeni yatırımla birlikte buhar kazanı kurulu gücü 86.000 Kw'dan, 106.000 Kw'ya yükseltilmiştir. Türbin kurulu güç kapasitesi ise 130.000 Kw'ya ulaşmıştır. Yeni yatırımlar sayesinde kömür sarfiyatı azalmış ve idarenin bir yılda kömür tasarrufundan elde ettiği kazanç, 1.000.000 lirayı bulmuştur (Silahtarağa Elektrik Fabrikası, 1957, s.2).

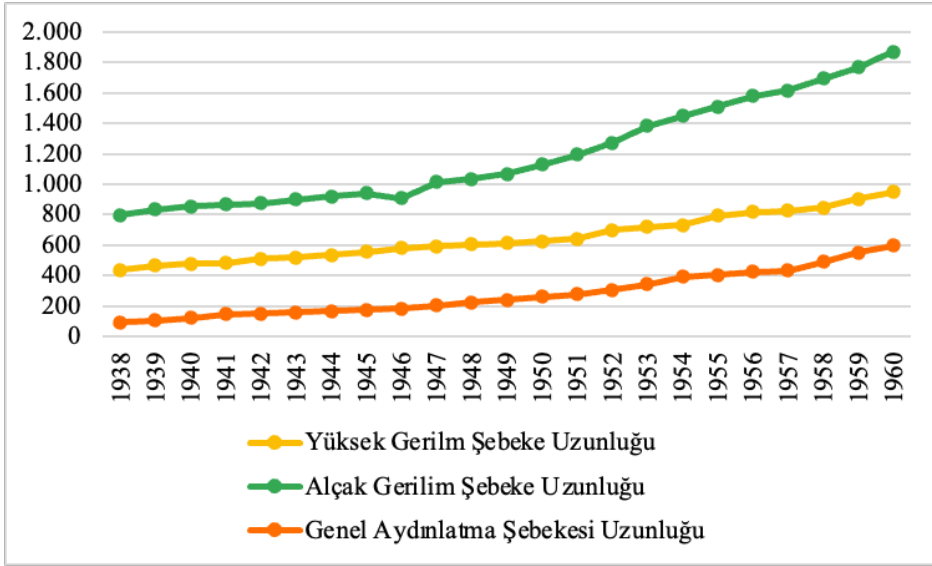
Bu kapsamda, 1949 yılında Eschenyvyss-Oerlikon, 1953'de Brown Boveri ve 1956'da Siemens marka türbin üniteleri yapılmıştır. İlave edilen iki buhar kazanı için Dürr Werke marka kazanlar tercih edilmiştir ((İETT Umum Müdürlüğü, 1968, ss.7-8). 1956 senesinden sonra Bakanlık, Silahtarağa Santrali'nde herhangi bir yeni yatırıma müsaade etmemiştir. Yenileme ve kapasite artırımı konusunda acil ve ısrarlı taleplerin, Bakanlık tarafından geri çevrilmesi neticesinde, santralin kurulu güç kapasitesi aynı seviyede kalmıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, ss.7-8).

3.2.Yeni Kurulan İletim Hatları ve Tesisler

1939-1949 yılları arası yeni 74 trafo merkezi ve 167 trafo yapılmışken, 1950-1960 arası 277 trafo merkezi ve 320 trafo iletim şebekesine eklenmiştir. İlk dönem en fazla ilave tesis 1944 yılında gerçekleşirken, yıllık artış miktarı sırasıyla 6 ve 14 adet olmuştur. İkinci dönem 1952, 1954, 1957 ve 1958 yıllarında çok sayıda trafo yapılırken, ortalama yıllık artış miktarı sırasıyla 25 ve 29 addetti.

Şekil 1. Trafo sayıları – adet – (1938-1960).

Şekil 2. İletim hatları – Km – (1938-1960).

1939-1949 arası 173 km yüksek gerilim, 271 km alçak gerilim hattı çekilmiş, 149 km genel aydınlatma şebekesi tesis edilmiştir. İletim hatlarının yıllık artış miktarı sırasıyla 14,23 ve 12 kilometredir.

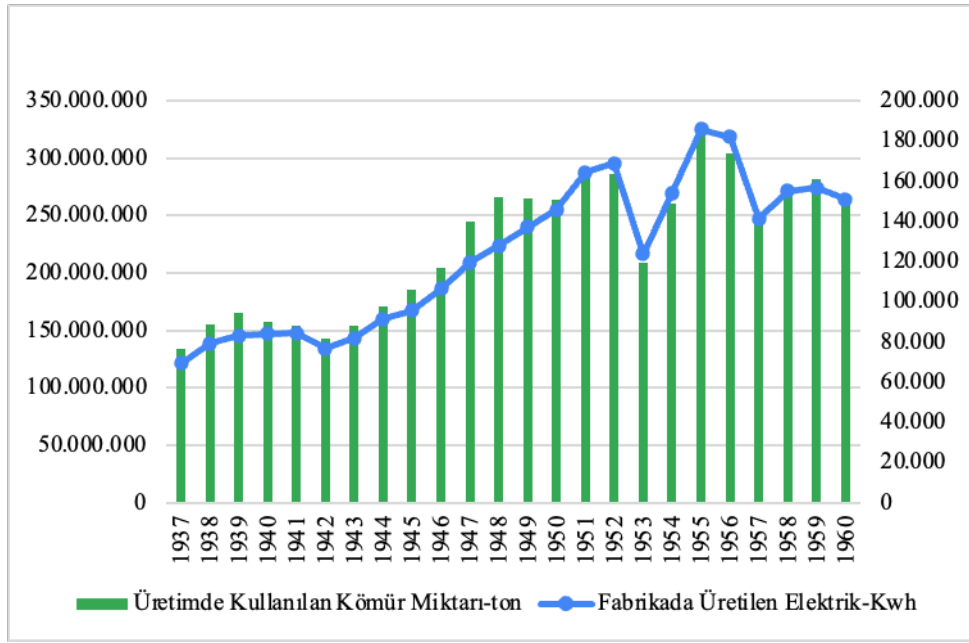
1950-1960 arası 322 km yüksek gerilim ve 741 km alçak gerilim hattı döşenmiştir. Bu dönem aydınlatma şebekesine 335 km yeni hat ilave edilmiştir. 1950-1960 arası iletim hatlarında sağlanan yıllık artış miktarı sırasıyla 29,67 ve 30 kilometredir.

1950 yılında Levent Mahallesi, Maltepe'de Orhantepe mahallesi, Bostancı'da Şenesenevler Mahallesi, Yeşilköy'de Yeşilyurt Evleri Mahallesi, Küçükçekmece, Ayazağa ve Zeytinburnu'nda gecekondular mahallelerine elektrik temini sağlanmıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1950 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1951s.45).

1953 yılında Terkos Köyüne, Sarıyer Zümrüt Evlere, Yeniköy'de Kalender Bahçelievler'e, Beykoz'da Ortaçesme ve Paşabahçe'de Pilavtepe mahalleleri ile Kadıköy'de Koşuyolu Emlak Bankası Mahallesi elektrik götürülmüştür (İETT Umum Müdürlüğü, 1953 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1954, s.45). 1956 yılında 5.150 Kw güç ile 20 fabrika, 2 iş hanı ve 2 resmi kuruma elektrik temin edilmiştir (İETT Umum Müdürlüğü, 1956 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1957, s.44).

1950-1956 yılları arasında, yaklaşık olarak 210 km yüksek gerilim, 700 km alçak gerilim olmak üzere toplamda 910 km iletim hattı yatırımı yapılmıştır. Bu süre zarfında 150 trafo merkezi, 200 civarında yeni trafo yapılmıştır (Gökay, 1957, s.26).

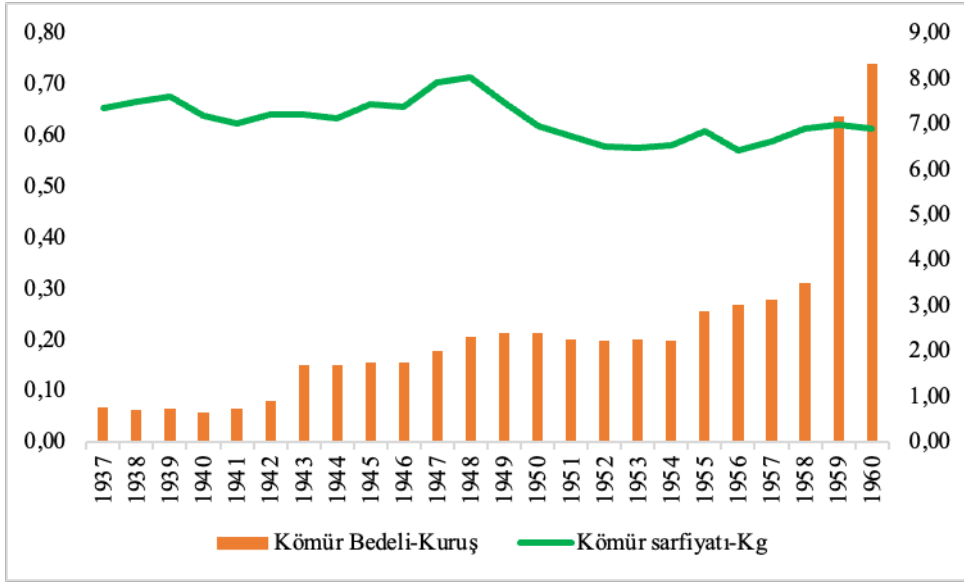
3.3.Yeni Yatırımlarla Elektrik Üretiminde Yaşanan Değişim

Şekil 3. Fabrikada üretilen elektrik miktarı – Kwh – ve üretimde kullanılan kömür miktar – ton – (1937-1960).

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde gerçekleşen elektrik işlerinin özel sektörden kamuya geçme hamlesi, savaş yıllarının zorluklarına denk gelmiştir. 1939 yılında üretim artışı yıllık 6.715.691 Kwh, 1940'ta 1.687.405 Kwh ve 1941'de 489.558 Kwh seviyelerine gerilemiştir. Savaşın etkisinin en çok hissedildiği 1942 yılında kömür tedarikinde yaşanan büyük zorluklar nedeniyle, elektrik kesintileri yaşanmış ve elektrik üretimi bir önceki yıla göre 13.415.728 Kwh düşerek 134.006.750 Kwh seviyesine inmiştir.

Savaşın etkilerinin 1942 yılına doğru derinleşmesi üzerine, elektrik kesintilerine gidilmiştir. Ülke çapında fazla elektrik kullanımını önlemek amacıyla resmî kurumların ve özel sektörün elektrik sarfiyatında kısıtlamalara gitmesi kaçınılmaz olmuştur (Son Posta Gazetesi, Şubat 1942, ss.1-2). Tasarruf tedbirleri kapsamında, 1942 yılı başından itibaren, İstanbul Belediyesi şehrin cadde ve sokaklarındaki aydınlatma lambalarının önemli bir kısmını geçici süreliğine kapatmaya karar vermiştir. Kararın ardından Taksim, Eminönü, Sultanahmet ve Beyazıt meydanındaki lambalar söndürülmüştür (Akşam Gazetesi, Ocak 1942, s.3).

Şekil 4. Fabrikada üretilen Kwh başına elektrikte kullanılan kömür sarfiyatı – kg – ve kömür bedeli – kuruş – (1937-1960).

1939 yılında kömürün ton başına maliyet fiyatı 10,92 lirayken 1942 yılının sonunda 14,17 liraya yükselmiştir. Kömürün ton başına maliyet fiyatı 1949'da 32,73 liraya, 1956'da 52,9 liraya, 1958'de 57 liraya çıkmıştır. Mart 1959'da kömürün ton başına maliyet fiyatı, 1939 yılına nispetle %1.004 artarak 109,6 liraya fırlamıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, ss. 45-54).

Üretilen Kwh başına elektrikte sarf edilen kömür miktarı ortalama 0,60 kg seviyesinde yatay bir seyir izlemektedir. Üretilen birim elektrikte kullanılan kömürün maliyeti yıllar içerisinde sınırlı bir dalgalanma göstermiş, 1955 yılından sonra artış eğilimi yukarı yönlü olarak belirginleşmiştir. 1959 yılında Kwh başına birim elektrik için harcanan kömür bedeli 3,49 kuruştan 7,18 kuruşa, 1959'da 8,33 kuruşa yükselmiştir.

İstanbul'un elektrik enerjisi ihtiyacı, 1952 yılından sonra Silahtarağa ve Çatalağazı santralleri tarafından müştereken karşılanmıştır. Çatalağazı termik santralinden, İstanbul şebekesine 1952'de 30.899.000 Kwh, 1953'de 151.495.000 Kwh, 1954'de 148.135.000Kwh, 1955'de 149.429.000 Kwh, 1956 yılında ise 200.565.000 Kwh elektrik enerjisi sağlanmıştır (Silahtarağa Elektrik Fabrikası, 1957, s.3).

1956 yılında İstanbul'un enerji ihtiyacının yaklaşık %60'ı Silahtarağa Santrali'nden, %40'ı ise Ümraniye indirici merkezi vasıtasıyla Kuzeypatı Anadolu santrallerini oluşturan atalağızı, Tunçbilek ve Sarıyar santrallerinden temin edilmiştir. Ümraniye indirici merkezinde meydana gelen kısmi ve umumi kesintiler geçen yıllara göre daha az yaşanmıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1956 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1957, s.39).

3.4. 1939-1960 Yılları Arası Uygulanan Elektrik Tarifeleri

Millileştirme ncesi dönemde, idarenin baskısıyla elektrik tarifelerinde indirimde gidilmiştir. Fiyat indirimleri, 1934'ten 1937 yılına kadar devam etmiş ve tarife 17 kuruştan, 15 kuruşa dşrlmştir. Bu erevede, 23 Temmuz 1937 tarihinde elektriğe tavan fiyat uygulaması getirilmiş ve tarife st limiti 12 kuruş olarak sabitlenmiştir (Elektrik, 1956, s.26).

1939 yılından 1960 yılına kadar uygulanan tarife cetvellerinde çok farklı kriterlere göre cretlendirme yapılmıştır. Bu yıllar arasında uygulanan altı ayrı tarife iki ayrı tabloda birleştirilmiştir. İlk tabloda tarifeler aydınlatma ve ev ihtiyaçları, sanayi uygulaması ve tramvay şebekesi ana faaliyet alanlarına göre gruplandırılmıştır. İkinci tabloda aydınlatma ve ev ihtiyaçlarının alt bileşenleri tarifelerde yer alan detayda verilmiştir. Tarifelerin uygulama yıllarına göre cretlendirme kriterleri, limit değerler, sabit demeler gibi idarenin belirlediği hususlar dipnotlar şeklinde eklenerek gerekli açıklamalar yapılmıştır.

1948-1956 yılları arasında uygulanan tarifede sanayi ve tramvay elektrik ücretleri, kömürün idareye maliyetinin üç aylık ortalaması ile elde edilen bedelin verilen formülde yerine konulmasıyla hesaplanmaktadır. Tüketim miktarlarındaki aralık değerlere göre tarifeler değişiklik gösterdiği gibi kullanım saatine göre de ayrı cretlendirilmektedir. Zirve saatlerdeki sarfiyat ile normal zamanlardaki tüketim tertipler halinde ayrı tarifelere tabi tutulmuştur. Elektrikli aletler sınıflandırılmış, sarfiyatı yüksek olanları farklı tarifeye tabi tutulmuştur.

1 Mart 1959 tarihinde yürürlüğe giren elektrik tarifesi, abonelerden alınan ücret sistemini değiştirmiştir. Abone başına sabit ücret uygulamasına geçilmiş ve her bir tarife yatırım ve masraf miktarları belirtilerek ayrılmıştır. Buna göre tarife bedelinin, yaklaşık %30'luk kısmı yatırım giderlerine ayrılmıştır. Ticarethane ve resmi daireler aynı tarife üzerinden cretlendirilmiştir. Zirve yk saat uygulamasına geçilerek, sarfiyatın daha az olduğu saatlerde indirimde gidilmiştir. Büyük sanayi tesislerinde uygulanan tarife 500 Kw güç üzerinden değerlendirilmiş, sözleşmede 500 Kw üzerinde enerji kullanmayı taahhüt edenlere %10 indirim uygulanmıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, ss.53-54).

Tablo 3. Elektrik Tarifeleri (1939-1960)

Tarife Sınıfı	Birim	Tarife Türü	Tarife 1 ¹	Tarife 2 ²	Tarife 3 ³	Tarife 3 ⁴	Tarife 4 ⁵	Tarife 5 ⁶	
			Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	
Aydınlatma ve Ev İhtiyaçları	Kwh	1.Tertip	12	19	17	20	18 ⁷	17 ⁸	
	Kwh	2.Tertip	7	9	11	15			
	Kwh	3.Tertip	3,75	5	7	10			
Sanayi Uygulaması	Kwh	Normal Tarife	1.Tertip	6 ⁹	7	8,5	12,5 ¹⁰	15	16 ¹¹
			2.Tertip	3,75 ¹²	5	7		–	
	Kwh	Özel Tarife	1.Tertip	4,90 ¹³	5,2	6,8	10,5 ¹⁴	14	13 ¹⁵
			2.Tertip	1,80 ¹⁶	2	3,1	6,6 ¹⁷	9	11 ¹⁸
Tramvay Şebekesi	Kwh	Avrupa Yakası	3,27 ¹⁹	2,95	4,31	4,48 ²⁰	10,06 ²¹	17	

Kaynak: İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, (1968). İETT Umum Müdürlüğüne Umumi Bakış, İstanbul: İETT Matbaası, ss.45-54.

- 1 1939'dan 26.10.1942'ye kadar uygulanmıştır.
- 2 27.10.1942'den 22.02.1943 arasında uygulanmıştır.
- 3 23.02.1943'den 31.7.1948 arasında uygulanmıştır.
- 4 01.08.1948'den 31.05.1956 arasında uygulanmıştır.
- 5 01.06.1956'dan 30.09.1957 arasında uygulanmıştır. 01.10.1957 tarihinde değişiklikler yapılmıştır.
- 6 01.03.1959'de yürürlüğe girmiştir. Bir sonraki tarifenin yürürlük tarihi 01.11.1967'dir.
- 7 Seyyanen. 01.10.1957 tarihinde tarife değişikliği: meskenlerde 10 Kwh'a kadar 10 Kuruş, 10 Kwh üzeri 14 kuruş.
- 8 Abone başına ayda sabit hizmet ücreti 100 Kuruş eklenmiştir.
- 9 Küçük sanayi abonelerinin yıllık 1200 Kwh'i geçmeyen tüketimi için, aydınlatmada azami fiyatının %50'si.
- 10 Yıllık 400 Kwh tüketen aboneler için uygulanır. 2. Tertip kaldırılmıştır.
- 11 Sabit hizmet ücreti ayda en az 10 lira, Kw başına 500 kuruş tarife ücreti.
- 12 Küçük sanayi abonelerinin yıllık 1.200 Kwh'i geçen.
- 13 20 Kw'dan fazla kapasite kullanan abonelerin, yıllık 1.200 Kwh'yı geçmeyen.
- 14 100 Kwh'a kadar, 6,5+0,14 K (Kömür maliyetinin 3 aylık ortalama fiyatı).
- 15 500 Kwh'a kadar müşteriler için sözleşme kapasitesinin %75'inden az olmamak üzere, her Kw başına 20 lira.
- 16 20 KW'tan fazla kapasite kullanan abonelerin yıllık 1.200 Kwh'i geçen.
- 17 100 Kwh üzeri, 3,7+0,10 K (Kömür maliyetinin 3 aylık ortalama fiyatı).
- 18 500 Kwh'tan fazla müşteriler için sözleşme kapasitesinin %75'inden az olmamak üzere, her Kw başına 18 lira.
- 19 Avrupa ve Anadolu yakası tramvayları için tek tarife uygulanır.
- 20 Avrupa yakası 4,48 kuruş, 1,20 (1,40+0,12 K) + 0,60 ile; Anadolu yakası 4,86 kuruş, 1,40+0,12 K ile hesaplanır.
- 21 1955 yılında Üsküdar-Kadıköy Halk Tramvayları, İETT'ye bağlandığından aynı formül ile hesaplanır.

Tablo 4. Aydınlatma Ve Ev İhtiyaçları Elektrik Tarifeleri (1939-1960)

Tarife Sınıfı	Tertip	Tarife 1	Tarife 2	Tarife 3	Tarife 4	Tarife 5	Tarife 6
		Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Mesken	1.Tertip	22 ²²	14 ²³	17	20	18	17
	2.Tertip	7,25 ²⁴	9 ²⁵	11	15	–	
Ticarethane	1.Tertip	12 ²⁶	14 ²⁷	17	20	18	20 ²⁸
	2.Tertip	7,25 ²⁹	8,5 ³⁰	11	15	–	
	3.Tertip	3,75 ³¹	5 ³²	7	10	–	
Çifte Tarife	1.Tertip	12 ³³	14	17	– ³⁴		
	2.Tertip	7,25 ³⁵	9	11	–		
P Tarifesi	1.Tertip	12 ³⁶	14	17	20 ³⁷	–	
	2.Tertip	3,75 ³⁸	5	7	10 ³⁹	–	
N Tarifesi	1.Tertip	12 ⁴⁰	14	17	20 ⁴¹	18	
	2.Tertip	3,75 ⁴²	5	7	10 ⁴³	12	

22 72 Kwh'a kadar.

23 280 Kwh'a kadar.

24 72 Kwh üzeri.

25 280 Kwh üzeri.

26 120 Kwh'a kadar.

27 480 Kwh'a kadar.

28 Abone başına ayda en az 10 lira.

29 120-180 Kwh aralığında.

30 480-720 Kwh aralığında.

31 180 Kwh üzeri.

32 720 Kwh üzeri.

33 1000 w'dan fazla enerji tüketen elektrik aletlerini kullanan abonelerin, 17:00-21:00 arası.

34 Çifte tarife kaldırılmıştır.

35 1000 w'dan fazla enerji tüketen elektrik aletlerini kullanan abonelerin, 21:00-15:00 arası.

36 Meskenlerde buzdolabı, şofben ve elektrikli ocak kullanan abonelerin, 16:00-22:00 arası.

37 Buzdolabı, şofben ve elektrikli ocakta 1000 w için yıllık 240 Kwh'a kadar 20 krş, 240-360 Kwh arası 15 krş.

38 Meskenlerde buzdolabı, şofben ve elektrikli ocak kullanan abonelerin, 22:00-16:00 arası.

39 Meskenlerde buzdolabı, şofben ve elektrikli ocak kullanan abonelerin her 1000 w'ı için 360 Kwh için.

40 Ticarethanelerde buzdolabı, şofben ve elektrikli ocak kullanan abonelerin, 16:00-22:00 arası.

41 Ticarethanelerde aynı devre üzerinde olmak şartıyla buzdolabı, banyo şofbeni, elektrik ocağı, röntgen doktor ve diş hekimi aletleriyle akümülatör dolun aletleri, han ve apartman asansörleri için saat 16:00-22:00 arası.

42 Ticarethanelerde buzdolabı, şofben ve elektrikli ocak kullanan abonelerin, 22:00-16:00 arası.

43 Ticarethanelerde aynı devre üzerinde olmak şartıyla buzdolabı, banyo şofbeni, elektrik ocağı, röntgen doktor ve diş

Tarife Sınıfı	Tertip	Tarife 1	Tarife 2	Tarife 3	Tarife 4	Tarife 5	Tarife 6
		Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Asansör Tarifesi	1.Tertip	12 ⁴⁴	14	17	— ⁴⁵		
	2.Tertip	7,25 ⁴⁶	9	11	—		
	3.Tertip	3,75 ⁴⁷	5	7			
	4.Tertip	12 ⁴⁸	14	17			
	5.Tertip	7,25 ⁴⁹	9				
Resmi Daireler ve Hayır Müesseseleri		6 ⁵⁰	7	8,5	10 ⁵¹	10	20 ⁵²
Umumi Aydınlatma	1.Tertip	5,75 ⁵³	— ⁵⁴	—	— ⁵⁵	— ⁵⁶	17
	2.Tertip	3,75 ⁵⁷	—	—	—	—	—

Kaynak: İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, (1968). İETT Umum Müdürlüğüne Umumi Bakış, İstanbul: İETT Matbaası, ss.45-54.

Tablo 5. Elektrik Tarifesinin İşçi Ücreti ve Malzeme Fiyatıyla Karşılaştırılması

	Birim	1939	1943	1944	1949	1956	1957	1958	1959
Kömürün Ton Başına Maliyet Fiyatı	Lira	10,92	14,17	26,43	32,73	52,9	53,27	57,0	109,6
Elektrik İşletmesinde Çalışan Bir İşçinin Günlük Ortalama Ücreti	Kuruş	155	198	273	452	802	891	1.016	1.351
1939 Senesine Kıyasla Malzeme Fiyat Artış Oranı	%	-	23	175	193	293	366	464	-
1939 Yılına Kıyasla Elektrik Tarifesine yapılan Zam Oranı	%	-	17	42	67	50	50	93,5	93,5

Kaynak: İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, (1968). İETT Umum Müdürlüğüne Umumi Bakış, İstanbul: İETT Matbaası, ss.45-54.

hekim aletleriyle akümülatör dolmuş aletleri, han ve apartman asansörleri için, 22:00-16:00 arası.

44 5 Kw kapasiteli asansörler için ayda 10 Kwh tüketim durumunda.

45 Asansör tarifeleri kaldırılmıştır.

46 5 Kw kapasiteli asansörler için ayda 10-50 Kwh arası.

47 5 Kw kapasiteli asansörler için ayda 50 Kwh tüketimde.

48 5 Kw'dan daha fazla kapasiteli asansörler için, 17:00-21:00 arası.

49 5 Kw'dan daha fazla kapasiteli asansörler için, 21:00-17:00 arası.

50 Aydınlatma azami fiyatı üzerinde %50 tenzilatla uygulanır.

51 Daha önceki tarifelerde resmi dairelere uygulanan tenzilatlı fiyat kaldırılmıştır.

52 Sadece resmi daireler için.

53 Sokak lambalarının 1.286 adedi şirketçe karşılanır. Geri kalanının yıllık yanma müddeti 2.000 saat kadar.

54 20.04.1941 tarih ve 3/12940 sayılı kararname ile 5.000 adet sokak lambasının bakım ve aydınlatma bedeli.

55 26.11.1946 tarih ve 3/4993 sayılı kararname ile 1947 yılı başından itibaren 6.000'e çıkartılmıştır.

56 Ücretsiz lamba sayısı 20.04.1951 tarih ve 3/12940 sayılı kararname ile 7.000'e çıkartılmıştır.

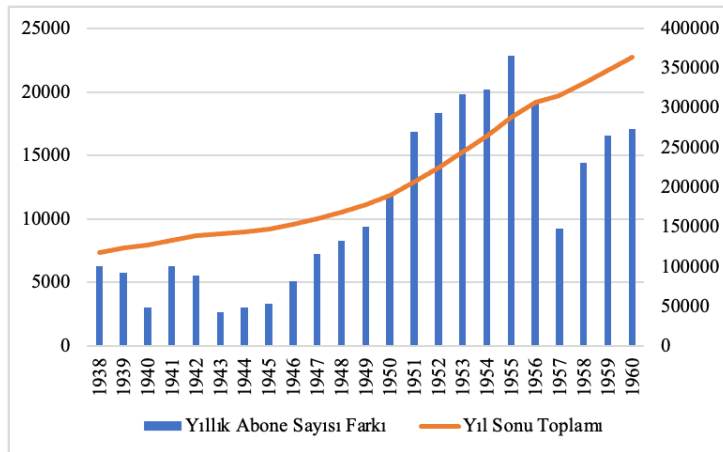
57 Yıllık yanma müddeti 4.000 saate kadar.

1939 yılında Elektrik işletmesinde çalışan işçilere ödenen işçi başına günlük ortalama ücret 155 kuruş, kömürün ton başına maliyeti 10,92 liradır. 1939 yılındaki bu iki kriteri temel alarak elektrik ücret tarifesindeki ortalama artış değerleri yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre malzeme fiyatlarında ve işçi ücretlerinde yaşanan artışın, elektrik tarifesine yansıtılmadığı açıkça görülmektedir. 1943 yılında elektrik işletmesinde çalışan bir işçiye ödenen günlük ortalama ücret 198 kuruştur. 1939 yılına nazaran malzeme fiyatlarında yaşanan artış oranı %23, elektrik tarifesine yapılan zam oranı ise %17 seviyesinde kalmıştır.

1 Mart 1959 tarihinde kanun gereğince memur aylıklarına %100, işçi gündeliklerine %33 oranında zam yapılmış ve elektrik ücretleri de yeni tarifeye göre ücretlendirilmeye başlanmıştır. 1959 Mart'ında kömürün ton başına maliyet fiyatı, 1939 yılına nispetle %1.004 artmıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, s.54). Buna rağmen elektrik tarifelerine uygulanan zam oranı, 1939 yılına kıyasla %93,5 düzeyinde kalmıştır.

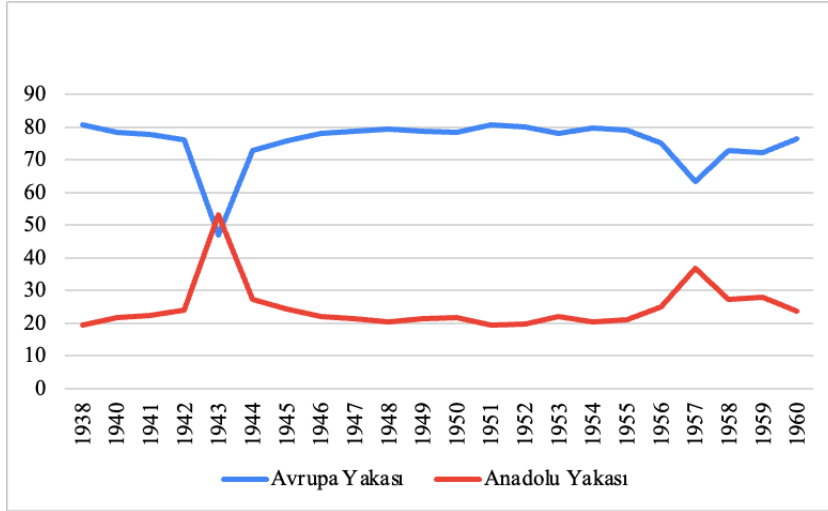
3.5. Elektrik Aboneliklerinin Sektörel ve Bölgesel Dağılımı

Elektrik abone sayısında yıllar içerisinde doğrusal bir artış eğilimi görülmektedir. 1937 yılında 111.774 abone elektrik enerjisi kullanırken, bu rakam 1950 yılında 189.450'ye ve 1960'da 363.964 aboneye ulaşmıştır. 1938-1949 yılları arası, yeni abone olanların sayısından aboneliğine son verilenler çıkıldıktan sonra, ortalama 5.485 abonenin sisteme katıldığı anlaşılmaktadır. Aynı yöntemle 1950-1960 arasında yıllık abone artışı, ortalama 16.943 olarak hesaplanmaktadır. İki dönem karşılaştırıldığında, abone sayısındaki yıllık artış sayısında ikinci dönemin üç katın üzerinde üstünlüğü göze çarpmaktadır. 1950 yılından itibaren on binin üzerine çıkan yıllık artış sayısı, 1955'de 22.879 aboneyle zirve yapmıştır. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda, İstanbul'da yıllık abone sayısı sadece 1957'de 9.208 aboneyle on binin altına düşmüştür.

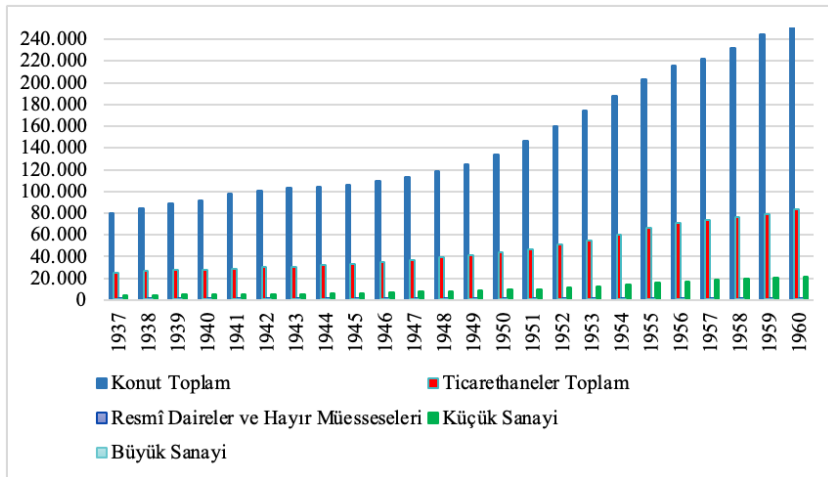

Şekil 5. Yıllık abone sayısı (1938-1960).

Yeni abonelerin yakalar arasındaki dağılımına bakıldığında, Avrupa yakasında ortalama %75, Anadolu yakasında %25'lik bir denge zamanla oturmuştur. 1947 yılı itibarıyla bu oranın belirginleşmeye başladığı görülmektedir. 1957 yılındaki düşüşte, Anadolu yakası lehine bir artış görüldü de kısa sürede eski oranlara geri dönmüştür.

Şekil 6. Yıllık abone sayısındaki artışın yakalar arası dağılım-yüzde (1938-1960).

Şekil 7. Yıllık abone sayısının sektörel dağılımı (1937-1960).

İstanbul'da elektrik abonelerin %71,4'nü konutlar oluşturmaktadır. İlk dönem ortalaması 101.876 iken, ikinci dönemde yaklaşık iki kat artışla 197.841 aboneye ulaşılmıştır. Ticarethane abonelerinin toplam içindeki payı %22,7'dir. Yine ilk dönem 32.505 olan ticarethane abone sayısı, ikinci dönem iki kat artışla 64.320 olmuştur.

Küçük sanayi abone sayısının toplam abone içindeki payı %4,8'dir. Dönemsel karşılaştırmada asıl artış sanayi tesislerinde yaşanmıştır. İlk dönem küçük sanayi tesisi yıllık abone sayısı ortalaması 6.244 iken, ikinci dönem 15.728'e yükselmiştir. Büyük sanayi tesisi yıllık abone sayı ortalaması ilk dönem sadece 21 iken, oransal olarak on katın üzerinde bir artışla 255 aboneye ulaşmıştır.

Resmi daire ve hayır kurumlarının toplam abone sayısı içindeki payı %1 civarındadır. Resmi dairelerin elektrik faturalarını ödeyemeyip İETT'ye borçlandıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Birçok bakanlığın İstanbul'daki şubelerinin kuruma borçlu olduğu görülmektedir. 1949 yılında kamu kurumlarının ödenmeyen borç tutarı 841.815 lira olurken, 1950 yılında 1.020.967 lirayı bulmuştur (İETT Umum Müdürlüğü, 1950 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1951, ss.36-37).

3.6. 1938-1960 Yılları Arası Sokak Aydınlatması

İstanbul'un cadde ve sokakları 1920 yılı sonrası aydınlatılmaya başladıysa da sokak lambalarının yaygınlaşması 1923'den sonraya denk gelmektedir. Umumi aydınlatma için yıllık harcanan enerji miktarı 1923'de 928.589 Kwh iken, 1932'de 3.071.449 Kwh'ya ulaşmıştır (İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, 1936, s.200). On yıl içerisinde genel aydınlatmada kullanılan enerji tüketimi %330 artmıştır. Umumi aydınlatmada sarf olan elektrik miktarı, 1939 yılında pek değişmemiş 3.947.992 Kwh düzeyinde kalmış, 1949'da 7.882.967 Kwh'ya, 1960'da ciddi bir artışla 23.631.451 Kwh'ya yükselmiştir (İETT Umum Müdürlüğü, 1968, s.261). Artış oranı 1933-1939 yılları arası %28, 1939-1949 %199, 1949-1960 arası %300 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 6. Aydınlatma Lambalarının Yıllara Göre Dağılımı (1938-1960)

Bölge	1938	1942	1945	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Rumeli Ciheti	-	5.138	-	7.567	8.159	8.657	9.523	10.451	-	11.967	12.472	12.539	14.317	15.806	17.695
Anadolu Ciheti	-	1.250	-	2.965	3.342	3.627	4.188	4.595	-	5.761	6.045	6.317	6.649	7.046	6.652
Adalar Ciheti	-	241	-	606	641	774	783	797	-	841	846	854	912	963	1.029
Toplam	3.744	6.629	7.885	11.138	12.142	13.058	14.494	15.843	18.815	18.569	19.363	19.710	21.878	23.815	25.376

Kaynak: Silahtarağa Elektrik Fabrikası, İETT Dergisi, Sayı 12, Eylül 1957, s.8; İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, 1950, 1951, 1953, 1956, 1957, 1960 Senesi Bilançoları ve İşletme Neticeleri. İstanbul: Hüsnütabat Basımevi, s.47.

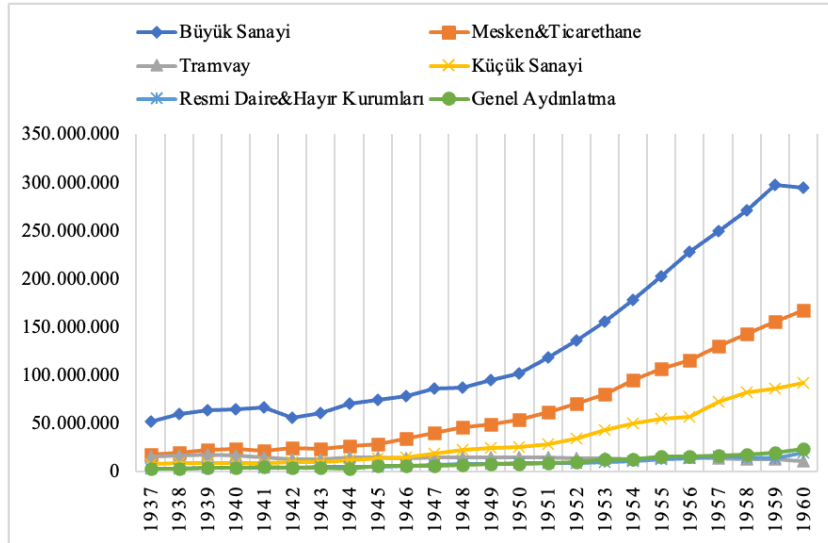
Sokakların aydınlatmasında 1.286 lambanın bakımları dahil olmak üzere bütün masrafları SOFINA döneminden beri Elektrik Şirketi tarafından karşılanmıştır. 1941 yılında ücretsiz lamba sayısı 5.000'e çıkarılmıştır. Elektrik ücretleri ve bakım masraflarının bedelsiz olarak

İETT tarafından yüklenildiği lamba sayısı 1947'de 6.000 ve 1951'de 7.000 olarak belirlenmiştir. Uygulama 1955 yılı sonuna kadar devam etmiş, 1956 yılından itibaren ücretsiz sokak lambası sayısı millileştirme zamanına dönülerek, 1.286 sayısına düşürülmüştür.

1938 yılında İstanbul genelinde 3.744 olan sokak lambası sayısı, 1949'da 11.138'e, 1960 yılında 25.376 sayısına ulaşmıştır. Sadece 1950-1956 yılları arasında sokak aydınlatmaları için mevcut olan aydınlatma ünitelerine, 8.230 lamba daha eklenmiştir (Gökay, 1957, s.26). Genel aydınlatma ünitelerinin %67'si Avrupa yakasında, %28'i Anadolu yakasında, %5'i ise Adalar'da bulunmaktadır.

3.7. Elektrik Tüketiminin Sektörel Dağılımı

İstanbul'da çalışma dönemlerinin tamamı boyunca toplam elektrik enerjisinin yaklaşık %50'si büyük sanayi tesislerinde tüketilmiştir. Geri kalan %23'lük kısım konut ve ticarethanelerde, %16'sı küçük sanayi tesislerinde, %8'i tramvay şebekelerinde, %4'ü kamu kurumları ve ibadethanelerde, %4'ü ise genel aydınlatma lambalarında sarf olmuştur. Büyük ve küçük sanayi tesisleri birlikte değerlendirildiğinde, şehirde tüketilen elektriğin %76'sı sanayi tesislerinde kullanılmıştır.

Şekil 8. Sektörel bazda yıllık elektrik tüketimi – Kwh – (1937-1960).

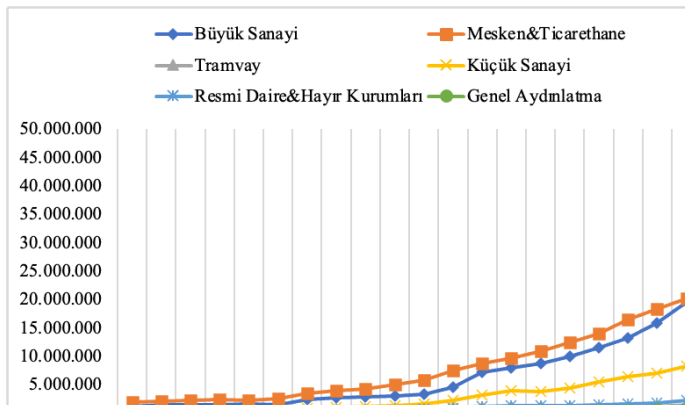
İlk dönem itibarıyla on iki yıllık ortalamalara bakıldığında, büyük sanayi tesislerinde 72.047.516 Kwh, konut ve ticarethanelerde 30.200.575 Kwh, küçük sanayi tesislerinde 13.623.687 Kwh, tramvaylarda 15.267.799 Kwh, kamu kurumları ve ibadethanelerde 5.471.357 Kwh ve genel aydınlatmada 5.291.789 Kwh elektrik kullanılmıştır.

On bir yıllık ikinci dönemin yıllık ortalamaları incelendiğinde, büyük sanayi tesislerinde 203.065.874 Kwh, konut ve ticarethanelerde 107.441.620 Kwh, küçük sanayi tesislerinde 57.245.994 Kwh, tramvaylarda 13.758.046 Kwh, kamu kurumları ve ibadethanelerde 12.825.330 Kwh ve genel aydınlatmada 14.988.587 Kwh elektrik tüketilmiştir.

Tüketilen elektrik bakımından dönemler karşılaştırıldığında, ilk döneme göre ikinci dönemde tramvay şebekesi hariç bütün sektörlerde yaklaşık üç katlık bir artış yaşanmıştır. Demokrat Parti döneminde hızlanan İstanbul'un imar hareketleri kapsamında şehir içinde birçok yeni bulvar açılmış, yol çalışmalarının kesiştiği tramvay hatları seferden kaldırıldığından dolayı tramvay şebekesinde ikinci dönem %10 daha az elektrik harcanmıştır. İkinci dönem elektrik tüketimi bakımından büyük sanayi tesislerinde ilk döneme göre 2,8 kat, konut ve ticarethanelerde 3,6, küçük sanayi işletmelerinde 4,2, kamu kurumları ve ibadethanelerde 2,3 ve genel aydınlatmada 2,8 kat artış yaşanmıştır. Demokrat Parti döneminde İstanbul'da sanayi tesislerinde kullanılan elektrik enerjisinde Tek parti dönemine göre yaklaşık 3,5 kat artış meydana gelmiştir.

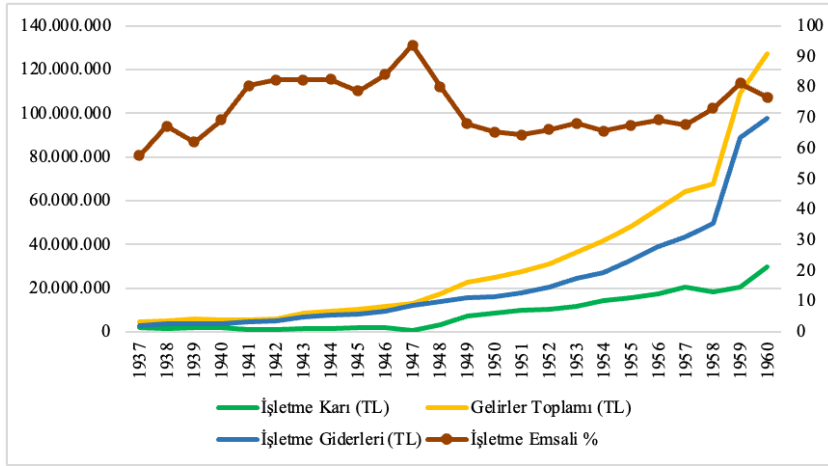
4. Elektrik İşletmesinin Sektörlere Göre Gelir-Gider Analizi

İstanbul'da çalışma dönemlerinin tamamı boyunca elektrik tüketiminden elde edilen gelirin yaklaşık %32'si büyük sanayi tesislerinden tahsil edilmiştir. Konut ve ticarethanelerden %41, küçük sanayi işletmelerinden %14, tramvaydan %6, kamu kurumları ve ibadethanelerden %5 ve genel aydınlatmadan %2 gelir elde edilmiştir. Büyük küçük sanayi tesislerinden elde edilen gelir, toplam gelirin %46'sına karşılık gelmektedir. Sanayi tesislerinde tüketilen elektrik enerjisinin toplam tüketim içindeki payının %76 olduğu dikkate alındığında, sanayi tesisleri maliyetlerinin düşük tutulması için destek verildiği anlaşılmaktadır. Tarife cetvellerinde sanayi ve tramvay tarifelerinin en alt tutar üzerinden ücretlendirildiği, konutlarda kullanılan elektriğin ise en yüksek tarifeden hesaplandığı görülmektedir. Genel aydınlatma elemanlarının bir kısmının ücretsiz olması tüketim miktarına göre, faturaların daha az olmasını açıklamaktadır.

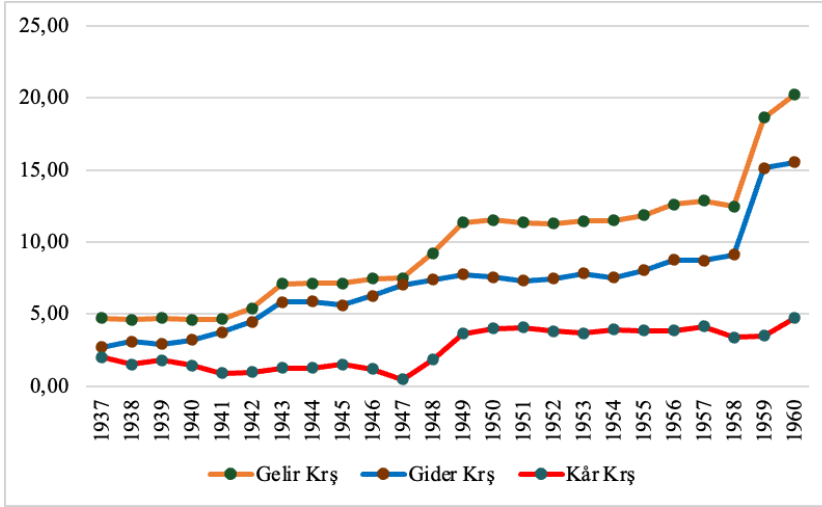
Şekil 9. Sektörel bazda yıllık elektrik geliri – TL – (1937-1960).

Sektörel bazda elektrik tüketiminden elde edilen gelirin, dönemsel karşılaştırması ilk dönem ve ikinci dönem sırasıyla, büyük sanayi tesislerinde 2.766.087 liradan, 7,1 kat artışla 19.735.973 liraya yükselmiştir. Konut ve ticarethanelerde 4.162.692 liradan, 4,7 kat artışla 19.500.878 liraya; küçük sanayi işletmelerinde 1.154.273 liradan, 8 kat artışla 2.305.465 liraya; tramvayda 682.693 liradan, 2 kat artışla 1.333.138 liraya; kamu kurumları ve ibadethanelerde 479.363 liradan, 4,8 kat artışla 2.305.465 liraya, genel aydınlatmada 225.647 liradan, 5,9 kat artışla 1.327.824 liraya çıkmıştır. İlk dönem yıllık ortalama gelir 9.470.755 lira olurken, ikinci dönem yıllık elektrik geliri 53.582.665 lira seviyesinde gerçekleşmiş ve artış oranı 5,7 kata ulaşmıştır. En büyük gelir artışı sanayi tesislerinde meydana gelmiş, artış oranı yaklaşık 7,5 kat düzeyinde olmuştur. Enerji tüketim miktarındaki artışa göre faturaya yansıyan bedellerdeki artışın daha fazla olmasında, 1955 yılı sonrası fiyat hareketlerinin ve 1958 yılında yaşanan devalüasyonun etkisi yadsınmaz.

Şekil 10. Elektrik işletmesinin gelir-gideri (1937-1960).

Elektrik işletmesinin gelirlerindeki artışın, 1947 yılından sonra başladığı görülmekle birlikte asıl gelir artışı 1950 yılından sonra meydana gelmiştir. İlk dönem elde edilen net karın yıllık ortalaması 2.211.840 lira olurken, ikinci dönem yaklaşık 8 kat artışla 16.064.992 liraya yükselmiştir. Gelirin içerisindeki harcamaların payını gösteren işletme emsalinin yıllık ortalama değeri, 1937-1960 arası %73, ilk dönem %78, ikinci dönem ise %70 seviyesindedir.

Şekil 11. Elektrik işletmesinin gelir-gideri (1937-1960).

Satılan her Kwh elektrik başına düşen gelir, gider ve kar miktarları kuruluş üzerinden hesaplanmıştır. Yukardaki şekilde gelire gider çizgilerinin birbirinden ayrık olduğu ikinci dönemde, birim Kwh başına elde edilen kazanç yaklaşık 4 kuruşla oldukça iyidir. İlk dönem için birim Kwh saat başına elde edilen kazanç ise yaklaşık 1,5 kuruştur.

1950 yılında aydınlatma ve evlerde kullanılan elektrik geliri bir önceki yıla göre 990.152 lira artarak 11.210.420 liraya ulaşmıştır. Gelirlerin artmasında elektriği olmayan semtlere elektrik verilmesi, yeni yapılan bina sayısında meydana gelen artışlar ve hane içinde elektrikle çalışan ev aletlerinin tüketiminin fazlaşması etki etmiştir. Sanayide tüketilen elektriğin gelirden elde edilen artış miktarı konutlardan fazladır. 1950 yılında sanayi elektriğinden, bir önceki seneye göre 1.036.930 lira daha fazla gelir elde edilmiştir. Sanayi abonelerinin sayısının artması ve mevcut abonelerin daha fazla elektrik tüketmesi, elde edilen geliri 11.307.574 liraya yükseltmiştir. Tramvaylarda kullanılan elektrikten elde edilen gelir 1.169.153 lira düzeyindedir. 1949 senesine göre 139.356 lira daha fazla gelir elde edilmiştir. 1950 senesinde yardımcı gelirlerle birlikte elektrik işlerinden brüt 24.829.020 lira gelir elde edilmiştir. 1949 senesine göre artış miktarı 2.027.773 liraya ulaşmıştır (İETT Umum Müdürlüğü, 1950 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1951, s.7). 1950 yılı neticelenen hesaplarına göre elektrik işlerinden 5.365.173 lira net kazanç elde edilmiştir (İETT Umum Müdürlüğü, 1950 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1951, s.5).

1951 yılında şehrin muhtelif bölgelerine kurulan yeni mahallelere elektrik verilmesi yeni binaların yapımı ve hanelerde elektrikli aletlerin kullanımının yaygınlaşması, tüketimi artırmış ve 1950 yılına nispeten gelirlerde 1.289.247 lira artış yaşanmıştır. Aydınlatma ve ev ihtiyaçlarında kullanılan elektrikten elde edilen toplam gelir ise 12.499.667 liraya ulaşmıştır. Sanayi tesislerinin ve fabrikaların kapasitelerinin ve sayılarının hızla artışı, bir önceki yıla göre elektrik gelirini

1.194.838 liraya çıkartmıştır. 1951 yılında Sular İdaresi'nin Terkos'da kurduğu fabrikaya elektrik verilmesi önemli bir tüketim kalemi olarak dikkat çekmektedir. Sanayiden elde edilen elektrik geliri 1951 yılında 12.502.412 liraya ulaşmıştır. Aynı yıl tramvay seferlerinin bazılarında kısıtlamaya gidilmesi, elektrik sarfiyatını bir önceki yıla göre 41.069 lira azaltmıştır. Yıl içerisinde tramvay şebekelerinden tüketilen elektrik tutarı 1.128.084 lira olarak gerçekleşmiştir (İETT Umum Müdürlüğü, 1951 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1952, s.7).

Şehrin ticari hayatında yaşanan büyük ilerlemelerin yanı sıra nüfusun artması, elektrik ihtiyacını hızla yukarı çekmiştir. Konut ihtiyacını karşılamak üzere şehrin merkezinde ve dış mahallelerinde devam eden inşaatlar, elektrik talebini artırmaktadır. Evlerde ve ticarethanelerde elektrikle çalışan aletlerin gün geçtikçe yaygınlaşması, talebi daha da yukarı çekmiştir. 1953 yılı mesken ve ticarethanelerden elde edilen gelir bir önceki yıla göre 1.753.787 lira gibi önemli bir artış kaydetmiştir. Mesken ve ticarethanelerde oluşan talep fazlasını, sanayi elektriğinde de görmek mümkündür. Küçük ve büyük sanayi tesislerinin kapasite artırımı ve yenilerinin kurulması dolayısıyla 1953 yılında bir önceki yıla göre 2.717.549 lira daha fazla gelir elde edilmiştir. 1953 yılında tramvay işletmesinde bazı hatların seferden kaldırılması elektrik kullanımının bir önceki yıla göre 34.535 lira azalmasına neden olmuştur (İETT Umum Müdürlüğü, 1953 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1954, s.7).

1956 yılında mesken ve ticarethanelerde abone sayısının artması ve elektrikli aletlerin gündelik hayatta daha çok kullanılabilir hale gelmesi, reklam sektöründe ışıklı tabelaların yaygınlaşması bir önceki yıla göre hasılatı yaklaşık 2,5 milyon lira artırmıştır. Sanayide yaşanan büyük ilerlemeler, el emeğine dayalı üretimlerin yerine elektrik enerjisi ile çalışan makinaların alması ve yerli sermaye ile kurulan ortaklıklar ile yabancı sermaye yatırımlarına müsaade eden kanunların yürürlüğe girmesi, sanayide elektrik ihtiyacını hızla yukarı çekmiştir. 1956 yılında sanayiye satılan elektrikten elde edilen gelir, bir önceki yıla göre yaklaşık 5 milyon lira artış göstermiştir. Ülkede yaşanan ekonomik şartlar, tariflerinin ucuzluğundan dolayı alt gelir gurubuna mensup vatandaşları tramvayı daha fazla kullanmaya yöneltmiştir. Yedek parça sıkıntısı sebebiyle arızalanan otobüslerin garajlara çekilmesi üzerine tramvay güzergâhlarında ek seferler düzenlenmesi ve Üsküdar tramvaylarının da sisteme eklenmesi sebebiyle tramvay şebekesinden elde edilen elektrik hasılatı, bir önceki yıla göre 270.000 lira artış göstermiştir (İETT Umum Müdürlüğü, 1956 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1957, s.7).

1957 yılında İstanbul nüfusunda yaşanan artış dolayısıyla mesken ve ticarethanelerden elde edilen hasılat bir önceki yıla göre yaklaşık 4 milyon lira artış göstermiştir. Bu yıl içerisinde İstanbul'da yeni kurulan sanayi tesisleri ve mevcutların kapasitesinin artırılması yanında, sanat şubelerinde el emeğinin terk edilerek yerine elektrikli aletlerin kullanılması sanayide elektrik talebini yukarı çekmiştir. Bu duruma, yerli sermaye ile ortaklıklar kurmak suretiyle yabancı sermaye yatırımlarıyla kurulan büyük sanayi tesislerinin elektrik ihtiyacı da eklenince, bir önceki yıla göre 4 milyon liranın üzerinde sanayiden daha fazla gelir elde edilmiştir. Şehirde devam eden imar hareketleri dolayısıyla bazı güzergâhlarda tramvay hatlarının tamamen kaldırılması ve bazı hatlarda seferlerin geçici olarak durdurulması, tramvay şebekesinde bir önceki yıla göre yaklaşık

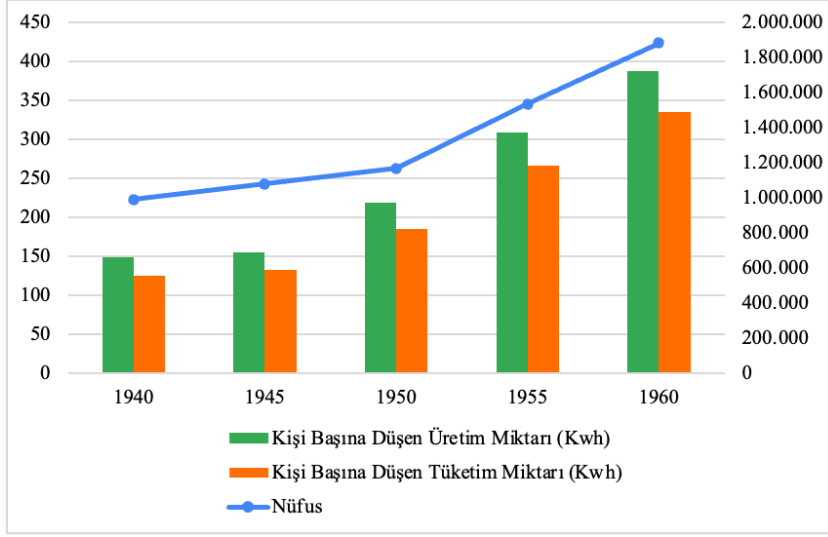
150.000 lira daha az elektrik tüketilmesine neden olmuştur (İETT Umum Müdürlüğü, 1957 senesi bilançosu ve işletme neticeleri,1958, s.7). 1957 yılında 9.355 Kw güç ile 34 yeni fabrika, 3 resmi kurum ve Sedef Adası'na elektrik götürülmüştür (İETT Umum Müdürlüğü, 1957 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1958, s.44).

1960 senesinde sanayi tesislerine ve meskenlere imkanlar çerçevesinde elektrik verilmeye çalışılmış, yeni açılan yolların aydınlatılması şebekenin kapasitesinin dolmasından dolayı tam olarak sağlanamamıştır. Şehir genelindeki yüksek gerilim hattı kapasitesinin yetersiz kalması, sanayi tesislerinin yıl içindeki elektrik taleplerinin hemen hemen hiçbirisinin karşılanamamasına yol açmıştır. Bazı semtlerde konutlara dahi cereyan verilememiştir. Özellikle Silaharağa-Veliefendi havai hattının yapılamamış olması, Bakırköy bölgesinde büyük sıkıntılar yaşanmasına yol açmıştır. Vaniköy-Paşabahçe ve Arnavutköy-Kalender havai hatlarının ivedilikle tamamlanması, Boğaz bölgesinde oluşan elektrik talebinin rahatlaması ve her iki yakadaki birçok müessesenin elektrik talebinin karşılanması bakımından önem arz etmektedir (İETT Umum Müdürlüğü, 1960 senesi bilançosu ve işletme neticeleri, 1961, s.29).

5. Kişi Başına Düşen Elektrik Üretim ve Tüketim Değerleri

Cumhuriyet döneminde, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nce 1927 yılından itibaren nüfus sayımları yapılmış ve 1935 yılından sonra her beş yılda bir tekrarlanmıştır. Çalışma kapsamında 1940, 1945, 1950, 1955 ve 1960 nüfus sayım verileri kullanılmıştır. İstanbul nüfusu şehir merkezi ve il geneli verilerini içermektedir (Taha Toros Arşivi, Belge No: 001.580.259010). İstanbul'da üretilen ve tüketilen elektrik enerjileri bilindiğine göre kişi başına düşen elektrik değerleri kolaylıkla bulunabilir. Türkiye geneli kişi başına düşen üretim ve tüketim değerleri ülke nüfusu üzerinden hesaplandığı için, İstanbul il geneli nüfus verileri hesaplamalarda kullanılmıştır.

İstanbul il sınırları içindeki nüfus 1945 yılında 1.078.399, 1950'de 1.166.477, 1955'de 1.533.822 ve 1960 yılında 1.882.092 kişidir (Uğur, Aslaner, Arlı, Düzenli & Yücesoy, 2019, s.101). Şehir merkezindeki nüfus ele alındığında 1945'de 860.558, 1950 yılında 1.000.022 kişidir (Taha Toros Arşivi, Belge No: 001.580.259010). Şehir merkezinde milyon nüfus ancak 1950 yılında yakalanabilmiştir.

Şekil 12. İstanbul'da kişi başına düşen elektrik üretim ve tüketim miktarı (Kwh).

Elektrik üretim değeri hesaplanırken 1952 yılından itibaren Ümraniye'deki indiriciler üzerinden satın alınan elektrik miktarı üretime ve tüketime dahil edilmiştir. Silahtarağa Santrali dışında üretilip İstanbul şebekesine verilen elektrik miktarı, 1955 yılında 148.135.000 Kwh ve 1960'da 464.350.000 Kwh'dır.

1940-1945 yılları değerlerinin ortalaması alındığında İstanbul'da kişi başına üretim miktarı 152 Kwh, tüketim ise 129 Kwh olarak gerçekleşmiştir. 1950-1960 yıllarının ortalaması alındığında, kişi başı üretimde 305 Kwh, tüketimde 262 Kwh hesaplanmıştır. Demokrat Parti döneminde nüfus artış hızı, Tek parti dönemiyle karşılaştırıldığında üç kata yakındır. Demokrat Parti yıllarında, nüfus artışında bir önceki döneme göre belirgin bir yükseliş eğilimi olmasına rağmen, İstanbul'da kişi başına düşen elektrik üretiminde ve tüketiminde, net iki kat bir artış elde edilmiştir.

Ülke genelinde 1939 yılında kişi başına elektrik üretimi 1939'da 20 Kwh'la İstanbul'un oldukça gerisindedir. 1940'da ülke genelinde kişi başına elektrik tüketimi 20 Kwh olurken, İstanbul'un altıda biri seviyesindedir. 1945'de ülke genelindeki kişi başına elektrik tüketimi %25'lik bir artışla 25 Kwh'a yükselmiştir. İstanbul'da aynı yıl tüketim değeri 133 Kwh'dır. 1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye nüfusunun üçte ikisinden fazlasının elektrik kullanımından uzak olduğu bilinmektedir (Pamuk, 2014, s.230). 1950 yılında Türkiye geneli kişi başı üretim 38 Kwh, tüketim 33 Kwh olmuştur. Bu yılda Türkiye ortalaması, İstanbul'un altıda biri seviyesinde kalmıştır. Türkiye geneli kişi başına düşen elektrik tüketimi 1955'de 57 Kwh ile İstanbul'un beşte biri, 1960'da 87 Kwh ile İstanbul'daki kişi başına tüketimin dörtte biri düzeyine çıkmıştır. Ülke genelinde

yapılan hidroelektrik ve termik santrali yatırımlarının, İstanbul'la olan farkın kapatmasına etkisi görülmektedir.

6. Sonuç

1580 sayılı Belediye Kanunu'nun sağladığı geniş yetkiler, elektrik üretim ve dağıtımının belediye tarafından yürütülmesini mümkün kılmıştır. Tek Parti döneminde merkezi yönetimin tamamen güdümünde, küçük girişimci kesimin etkinliğine müsaade etmeyen belediye yapısı, 1950 sonrası daha etkin ve oy aldığı seçmen kitlesinin taleplerini dikkate alan bir anlayışa evirilmiştir. Demokrat parti döneminde uygulanan tarıma dayalı ekonomi politikası, şehirlere göçü hızlandırmış ve çağdaş bir şehir görünümüne kavuşması için büyük çabalar harcanan İstanbul'u gecekondulaşmanın çözümsüzlüğüne itmiştir. Belediye yönetimi gecekondulaşma ile ilk başlarda mücadele edilmişse de çıkarılan imar affı ve tapu dağıtım merasimleriyle sorunun büyümesinin önü açılmıştır. İETT'nin Belediye Meclisi'ne bütçe döneminde sunduğu raporlarda, gecekondu mahallelerine elektrik bağlanması için yoğun mesai harcadığı anlaşılmaktadır.

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda İstanbul'da yaşanan nüfus artışı, sanayinin hızla gelişmesi ve meskenlerde artan enerji talepleri elektrik tüketimini hızla yukarı çekmiştir. Kentleşmeye bağlı ekonomik kalkınmada elektrik tüketimi sebep-sonuç döngüsü içerisinde, bu dönemde İstanbul'da üretilerek şebekeye verilen elektrik enerjisinin yıllık miktarı, Tek Parti yıllarının üç katına ulaşmıştır. İki dönem abone sayısı bakımından karşılaştırıldığında da aynı sonuç görülmekte, yıllık artış birinci döneme kıyasla ikinci dönem üç kat daha fazla çıkmaktadır.

Sektörel bazda elektrik tüketimi karşılaştırması da benzer sonuçlar vermektedir. Tüketilen elektrik bakımından ilk döneme nazaran ikinci dönemde, tramvay şebekesi hariç bütün sektörlerde yaklaşık üç katlık bir artış yaşanmıştır. İkinci dönem elektrik tüketimi bakımından büyük sanayi tesislerinde 2,8 kat, konut ve ticarethanelerde 3,6 kat, küçük sanayi işletmelerinde 4,2 kat, kamu kurumları ve ibadethanelerde 2,3 kat ve genel aydınlatmada 2,8 kat yükseliş gözlenmiştir. Demokrat Parti döneminde İstanbul'da sanayi tesislerinde kullanılan elektrik enerjisinde, Tek parti dönemine göre yaklaşık 3,5 kat artış meydana gelmiştir.

İstanbul'da 1914 yılından beri faaliyette olan Silahtarağa Elektrik Santrali'nin varlığı ve kapasitesi, erken Cumhuriyet yıllarında İstanbul için önemli bir kazanım olarak durmaktadır. Santral tek başına 1952 yılına kadar şehre hizmet etmiş ve 1976 yılında Ambarlı Santrali devreye girinceye kadar ağırlıklı olarak İstanbul'un elektriğini üretmiştir. Silahtarağa sayesinde, İstanbul halkının kişi başına düşen elektrik üretim ve tüketim değerleri, Türkiye ortalamasından altı kat daha fazladır. Anadolu'ya yapılan yatırımlarla 1960 yılında bu fark, ancak dört kata kadar inebilmiştir.

1940-1945 yıllarının ortalaması alındığında İstanbul'da kişi başına üretim miktarı 152 Kwh, tüketim ise 129 Kwh olarak gerçekleşmiştir. 1950-1960 yıllarının kişi başına düşen ortalaması üretimde 305 Kwh, tüketimde 262 Kwh civarındadır. Şehrin nüfusunda yaşanan artış trendine

rağmen, 1950-1960 yılları arası İstanbul'da kişi başına elektrik üretim ve tüketim değerleri, 1938-1949 yıllarına göre net olarak iki kat artmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, A., Açıkbaş F. ve Akman, A. (2009). "Silahtarağa elektrik santralının hikâyesi", Aksoy, A. (Ed.) *Silahtarağa elektrik santrali 1910-2004* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1-61.
- Altıntaş, H. Koçbulut, Ö. (2014). Türkiye'de Elektrik tüketiminin dinamikleri ve ekonomik büyüme:sınır testi ve nedensellik analizi, *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 43, 35-65, <https://doi.org/10.18070/euiibfd.83502>
- Arısal, M. (2021). *Millileştirme öncesi İstanbul'da ulaşım* (1869-1938). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çınar, M., Yetkin, F. ve Bektaş S. (2019). Elektrik tüketiminin sürdürülebilir kalkınmaya etkisi: Türkiye üzerinde ampirik ve davranışsal bir inceleme, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 3(2), 345-366, <https://doi.org/10.29216/ueip.622105>
- Çetin M. ve Seker, F. (2012). Enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 85-106, <http://hdl.handle.net/11452/18566>
- Devlet Planlama Teşkilatı İstatistik Şubesi, (1969). *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*. Yayın No: DPT:772-KD:62, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ediz, H.A. (1942, 2 Aralık). Elektrikten tasarruf. *Son Posta*, s.1.
- Elektrik, (1956). *İETT Dergisi*, 1, 18-26.
- Elektrik Tasarrufu, (1942, 20 Ocak). *Akşam Gazetesi*, s.3.
- Elektrik Sarfiyatında Tasarruf, (1942, 4 Şubat). *Son Posta Gazetesi*, ss.1-2.
- Ergin, O.N. (1936). *Türkiye'de şehirciliğin tarihi inkişafı*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.
- Ergut, E.A., Akpınar, İ.Y. ve Akay Z. (2015). *Cumhuriyet döneminde İstanbul'da mimarlık*. Büyük İstanbul Tarihi, Cilt VIII, İstanbul: İBB Kültür A.Ş., 578-607.
- Geray, C. (1995). *Yerel Yönetimlerin Mali Sorunları*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt X.
- Gökay, F. (1957). İşletmelerimizin son senelerdeki inkişafı. *İETT Dergisi*, 5, 26-27.
- Güvenç, M. (2009). İstanbul'da ikinci sanayi devrimi: yeni bir kentsel araştırma programına doğru. Aksoy, A. (Ed.) *Silahtarağa elektrik santrali 1910-2004* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.101-109.
- İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, (1936). *İstanbul şehri istatistik yıllığı*, 3. Cilt (1932-1933). İstanbul: Belediye Basımevi.
- İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, (1968). *İETT umum müdürlüğüne umumi bakış*, İstanbul: İETT Matbaası.
- Keyder, Ç. (2013). Türkiye demokrasisinin ekonomi politikası, Şıncık, I.C. & Tonak E. A. (Ed.) *Geçiş sürecinde Türkiye*, (6.Baskı), İstanbul: Belge Yayınları, 61-117.
- Marmara Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001.583.229010.
- Öztürk, A.İ. (2010). *Osmanlıdan Cumhuriyete imtiyaz usulü ile yürütülen İstanbul belediye hizmetleri (1852-1964)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi, büyüme, kurumlar ve dönüşüm*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Resmi Gazete, 10 Mart 1954 tarih ve 6349 sayılı “İstanbul Birleşik İdaresinin Ayrılması”, RG. 18.03.1954/8661
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8661.pdf>
- Sandalcılar, A.R. ve Ayran Cihan, K. (2018). Türkiye’de ithalatın, iktisadi büyümenin ve elektrik tüketiminin ihracat üzerindeki etkilerinin analizi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(1), 25-37.
- Silihtaraga Elektrik Fabrikasının İki Yeni Kazanı Nisan’da İşleyecek, (1940, 10 Mart). Akşam Gazetesi, s.3.
- Silahtaraga Elektrik Fabrikası, (1957). *İETT Dergisi*, 12.
- Şahin, C. (2015). *İstanbul’un Cumhuriyet dönemi mekansal gelişimi*. Büyük İstanbul Tarihi, Cilt I İstanbul: İBB Kültür A.Ş.,456-477.
- Şehrin Umumi Hizmetleri-2, (1939, 4 Şubat). İstanbul’un elektrik hizmetleri nasıl yürüyor. Cumhuriyet Gazetesi, s.5.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, (2006), İstatistik göstergeler (1923-2005). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- T.C İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik ve Tramvay İşletmesi Umum Müdürlüğü (1951). *1950 senesi bilançosu ve işletme neticeleri*. İstanbul: Hüsnütabiat basımevi.
- T.C İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik ve Tramvay İşletmesi Umum Müdürlüğü (1952). *1951 senesi bilançosu ve işletme neticeleri*. İstanbul: Hüsnütabiat basımevi.
- T.C İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik ve Tramvay İşletmesi Umum Müdürlüğü (1954). *1953 senesi bilançosu ve işletme neticeleri*. İstanbul: Hüsnütabiat basımevi.
- T.C İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik ve Tramvay İşletmesi Umum Müdürlüğü (1957). *1956 senesi bilançosu ve işletme neticeleri*. İstanbul: Hüsnütabiat basımevi.
- T.C İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik ve Tramvay İşletmesi Umum Müdürlüğü (1958). *1957 senesi bilançosu ve işletme neticeleri*. İstanbul: Hüsnütabiat basımevi.
- T.C İstanbul Belediyesi İstanbul Elektrik ve Tramvay İşletmesi Umum Müdürlüğü (1961). *1960 senesi bilançosu ve işletme neticeleri*. İstanbul: Hüsnütabiat basımevi.
- Tekeli, İ. (2009). Modernleşme sürecinde İstanbul’un nüfus dinamikleri nasıl değerlendirilmeli? *Modernizm, modernite ve Türkiye’nin kent planlama tarihi, İstanbul, İlhan Tekeli toplu eserleri-8*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 172-206.
- Tekeli, İ. ve Ortaylı, İ. (1978). *Türkiye’de belediyeçiliğin evrimi*, Ankara: TİD.
- Tekeli, İ. (1983). Yerel yönetimlerde demokrasi ve Türkiye’de belediyelerin gelişimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 16(2), 3-22.
- Tekeli, İ. (2009). Cumhuriyetin belediyeçilik öyküsü 1923-1990. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tuna, I. (2019). 1950-1960 Yılları Arasında İstanbul’da Kentleşme ve İmar Faaliyetlerine Genel Bakış. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 3 (20), 393-409.
- Tunçsiper, B. (2016). Türkiye’de elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinin sınır testi yaklaşımıyla analizi:1960-2012 dönemi. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (36), 625-646, <https://doi.org/10.31795/baunsobed.662454>
- Uğur, Y., Aslaner, S., Arlı, A., Düzenli, H.İ. ve Yücesoy, E. (2019). *Cumhuriyet döneminde Ümraniye şehirleşme, toplum ekonomi ve yönetim II*. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yarım Milyon Liralık Dava (1942, 8 Aralık). *Akşam Gazetesi*, s.3.

- Yerasimos, S. (2013). Tek parti dönemi, Schink, I.C. & Tonak E. A. (Ed.) *Geçiş sürecinde Türkiye*, (6.Baskı). İstanbul: Belge Yayınları, 119-171.
- Yörükoğlu, F. (2009). Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci. *Mevzuat Dergisi*, 12(135), 1-16.

A Periodic Comparison of Electric Energy Consumption in Istanbul (1938-1960)

Murat ARISAL*

This study covers the period between 1937 and 1960, starting with the nationalization of the Turkish Electricity Corporation. Throughout the year 1937 nationalization negotiations were conducted, and the Corporation remained under the Ministry of Public Works between 1938 and 1939 until it was transferred to the Istanbul Municipality and in this study, we deal with the changes in the consumption of electric energy in these periods. İsmet İnönü has been elected to the presidency by the Turkish National Assembly at a special meeting on November 11, 1938 in the aftermath of the death of Atatürk and his tenure coincided with the Second World War. After the transition to multi-party regime in 1950, the first elections brought about a change of government and the rule of the country was undertaken by Democrat Party. In this study, the first period corresponding to the single-party rule is referred to as the first period and the latter years under the rule of Democrat Party governments is referred to as the second period. These two periods have left fundamental traces in the political and economic life of the country and by a comprehensive study of the electricity services throughout these years we intend to present meaningful periodic comparisons. The changes and periodical trends in the consumption of electric energy in households, businesses, small – and large-scale industrial plants, tramway operations and general lighting services will be analyzed within the framework of economic conditions affecting the country.

The literature review reveals that in data-analysis based studies researchers have come up with varied results concerning the correlation between electricity consumption and economic growth. In Turkey-specific studies however, a correlation between electricity consumption and economic growth has been established. Çetin & Seker in their study comprising the period between 1970 and 2009 propounded a strong correlation between electricity consumption and economic growth. (Çetin M., Seker, F., 2012: 103).

Tunçsiper has tested this correlation based on data collected between 1960 and 2012. As a result of this study a two-way causality has been shown to exist between electricity consumption and

* Marmara University, İstanbul, Türkiye E-mail: murat.arisal@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0276-2925

economic growth. Thus, economic growth has stimulated electric energy consumption and increase in electric energy production contributed to economic growth through a boom in industrial production. (Tunçsiper, B., 2016: 626).

Rural-urban migration has accelerated in 1950s. In 1950 Istanbul housed only 4.7% of the country's population and this rose to 5.3% in 1960. Due to its impact on small – and large-scale industrialization and urbanization, the population increase is another significant parameter for an analysis of the correlation between electric energy consumption and economic growth.

In the years under the rule of Democrat Party the yearly generated and transmitted electricity in Istanbul is almost three times more than that during the single-party rule. A comparison of the subscription numbers in these two periods shows a similar discrepancy. The yearly increase in electricity subscriptions is three times more than in the first period.

A sectoral comparison yields again similar results. A comparison in electricity consumption in these two periods in different sectors shows a three-fold increase in all sectors except for tramway network. Electric energy consumption in the second period has increased 2.8 times in large-scale industrial production, 3,6 times in households and small businesses, 4.2 times in small-scale industrial production, 2.3 times in public utilities and houses of worship, and 2.8 times in general lighting. The overall increase in the consumption of electricity in industrial plants in Istanbul has increased 3.5 times during the Democrat Party rule compared to the decade under the single-party rule.

In 1939, the per-capita electric energy production in the rest of Turkey was 20kwh, and was significantly below the numbers in Istanbul. Similarly, in 1940, 20kwh per capita electric energy consumption in Turkey was only one sixth of the per capita consumption in Istanbul. In 1945 the country wide figure has increased by 25% and reached to 25kwh, the per capita consumption in that year was 133kwh. In 1950 the country-wide per capita production was 38kwh and the consumption was 33kwh which still well below Istanbul's average. In 1957 the country-wide per capita production was 57kwh and one-fifth of that in Istanbul, whereas in 1987 it has become one-fourth of Istanbul's production and reached to 87kwh. It is clear that investments into hydroelectric and thermal power plants across the country by the Democrat Party governments have started to close the gap with Istanbul.

The average per capita electric production in Istanbul between the years 1940 and 1945 was 152 kwh and the consumption were 129 kwh. The average numbers between 1950 and 1960 are 305 kwh and 262 kwh respectively. The speed of population increase during the Democrat Party governments has been also three times more than that during the single-party rule. Moreover, Istanbul's population in this period has witnessed an upward trend due to rural migration as well. Despite this population increase, the per capita production and consumption of electric energy in Istanbul between the years 1950 and 1960 has doubled compared to that between the years 1938 and 1949.

Giuseppe Goffredo, *Barış Sürecinin Acıları – Akdeniz’de Uygarlık Çatışması ya da Uygarlık Bunalımı Jeopolitik Darwincilikten Kültürel Silahsızlanmaya* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016, 186 s. (İtalyanca aslından çeviren: Gülbende Kuray Ulusoy)

Dila ALGAN TEZCAN*

Giuseppe Goffredo tarafından kaleme alınan ve Poiesis Yayınevi tarafından 2009 yılında yayınlanan *Barış Sürecinin Acıları* kitabı İtalyanca aslından Prof. Dr. Gülbende Kuray Ulusoy tarafından Türkçe’ye kazandırılarak 2016 yılında İmge Kitabevi aracılığıyla Türkiye’de yayınlanmıştır. Yazar, kitapta barış içinde yaşamak istiyorsak, barışı hazırlamalıyız fikrinden yola çıkmaktadır. Bu fikirden hareketle, dünya üzerindeki yoksulluk, açlık, şiddet, insan hakları ve demokrasi yoksunluğu gibi sorunların savaşa daha da ağır bir hale geldiğinin altını çizmektedir. Bu sorunları doğuran küresel ve bölgesel çatışmalara bir son vermenin savaşa karşı çıkılmasıyla ve kültürel silahsızlanmanın benimsenmesiyle çözüm bulunabileceği kitabın ana temasını oluşturmaktadır.

Günümüz toplumlarının refah içinde yaşamak için başkalarının ölümünü ve yok oluşunu kabullenmek algısına sahip olmaları endişe verici ve kaygı uyandırıcı bulunmaktadır. Bir tarafta şiddet, savaşları ve ötekileştirilmiş olmayı kabullenmek söz konusuysa diğer tarafta da düşünmek, yazmak, eleştirmek ve toplumlar arasında diyalog köprüleri kurmak gerekliliği de kabul edilmelidir. *Barış Sürecinin Acıları – Akdeniz’de Uygarlık Çatışması ya da Uygarlık Bunalımı Jeopolitik Darwincilikten Kültürel Silahsızlanmaya* kitabı hem dünya üzerindeki savaşların yıkıcılığının farkında olarak onları mercek altına almakta, hem de bu olgular üzerine düşünerek savaşların sebep olduğu acılara bir son vermek adına ne yapılması gerektiğiyle ilgili çözüm önerileri sunmaktadır. Terörizme karşı savaş olgusunun savaşları arttırması ve bunun önüne geçilmesi için gerekli olanın sadece askeri silahsızlanma değil aynı zamanda kültürel silahsızlanma, yani başka kültürlerle karşı silahlardan arınma gerekliliği kitabın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kitap üç ana tema üzerinde yoğunlaşmıştır: birincisi küresel çapta savaş ve terör olgularının içinde bulunduğu kısır döngü, ikincisi küreselden yerele savaşların değişmez yapıları ve üçüncüsü ise barış süreci ile kültürel silahsızlanma arasında kurulan doğrudan ilişkidir.

* Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, E-posta: dalgan@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5069-4771

Üç ana tema etrafında kurgulanan kitap altı bölümden oluşmaktadır. Yazar ilk üç bölümde savaş, uygarlık çatışması ve terörizm olgularını dünyadan örnekler vererek ele almaktadır. Batı'nın dünyaya dayattığının aksine gerçekte bu olguların nasıl algılanması gerektiğini açıklamaktadır. Burada özellikle üzerinde durduğu husus Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003'teki Irak işgalini meşrulaştırmak için gerçek olmayan söylemlerle bir aldatmaca yaratması ve bu aldatmacaya küresel çapta bir inancın beslenmesidir. Yazar, yaratılan bu aldatmacadan hareketle dünyada artık ne savaşın ne de barışın hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağını ifade etmektedir. Küresel çapta Doğu - Batı eksenini üzerinden savaşları, Batı'nın Doğu'yu algılama şeklini ve ona attığı özleri inceleyip sonraki üç bölümde rotayı İtalya'nın Kuzey-Güney eksenini üzerinden incelenmesini sağlayacak şekilde Avrupa'ya çevirmektedir. Yazar, Güney Akdeniz'in ve Güney İtalyanların Kuzeyliler tarafından geri bırakılışı ve mafya söylemiyle damgalanması ile Arap-Müslüman toplumların özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra terörist olarak damgalanmaları arasında ilişki kurmaktadır.

Yazar bahsi geçen ilişkinin temelini kitabın alt başlığını da oluşturan jeopolitik Darwincilik (veya Darwin akılcılığına) dayandırmaktadır. Yazara göre Batı tarafından uygulanan jeopolitik Darwincilik dünyanın bir bölümünün refah içinde yaşamasını sağlarken, öteki bölümünün antidemokratik, baskıcı ve kötülükler içinde yaşamasına neden olmaktadır. Dünyayı yenenler-yenilenler, beyazlar-siyahlar, Doğu-Batı şeklinde ikiye bölerek dikotomileri ve ayrımcılığı dikte etmektedir. Buna göre "öteki" var olabilmek için boyun eğmeli ve yok olmayı kabul etmelidir. Dünyayı belli özlere, doğal seçilime ve emperyal düşünceye göre eksenlere bölen jeopolitik Darwincilik, dünyayı güçsüz ile onu egemenliği altına almaya çalışan güçlü arasındaki savaşa, bu savaşa karşı tepki gösteren terör eylemlerine ve bu terör eylemlerine karşı yapılan savaşlara, kısacası bir savaşlar kısır döngüsüne maruz bırakmaktadır. Yazar bu kısır döngüyü kitabın büyük bir bölümünde ABD'nin Irak'a aldatici imgelerle savaş açmasıyla, bu haksız savaş üzerinde güçlenen terör örgütlerinin eylemleriyle ve teröre karşı Anglosakson toplumların savaş açmalarıyla betimlemektedir. Bu kısır döngüden çıkmanın yolu ise sabit düşünce yapılarının yıkılmasından, Batı'nın Doğu'nun varlığını kültürüyle ve uygarlığıyla birlikte kabul etmesinden, küresel bağlamda kültürel silahsızlanmadan ve bölgesel bağlamda karşılıklı alışveriş, diyalog ve anlayış içeren politikaların üretilmesinden geçmektedir.

Barış Sürecinin Acıları kitabı küresel olgulara eleştirel jeopolitik açıdan yaklaşarak farklı bir okuma gerçekleştirmektedir. Batı'nın barış olgusuyla olan ilişkisini, Batı'nın sömürgecilik dönemiyle başlayan bir uygarlık bunalımı yaşaması ve kendiyi yüzleşmekten korkması üzerinden okumaktadır. Batı artık sadece güç mücadelesine kapılan ve gücünü göstermek uğruna "ulusal çıkar", "güvenlik", "önleyici savaş" gibi kurgularla (yazarın ifadesiyle *eidolon*) yalnızca silaha sarılıp savaşan olmuştur. Yazar, Batı'nın mütemediyen silaha sarılıp savaşı şiddetlendirmesi olgusuna da farklı bir bakış açısı getirmektedir. Dünyanın içinde bulunduğu savaş durumunun aslında terörizmden kaynaklanmadığını, Batı'nın, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni muhafazakâr yönetiminin kökten dinci düşünceye kaymasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Goffredo'nun burada vurgulamak istediği Hristiyan kökten dinci grupların baskınlığı ve onların İslam fobisinin, terörizmi jeopolitik açıdan bir kontrol aracı olarak kullanmaları; bir

diğer deyişle, terörizmin artık uygarlık bunalımı göstergesi olmaktan çıkıp uygarlık çatışmalarını haklı gösteren bir araç haline dönüşmesidir. Bir adım daha ileriye giderek Müslümanların terörist olarak yaftalanmasını ise Yahudi düşmanlığının bir uzantısı olacak şekilde beyaz Amerikan üstünlüğü ile ilişkilendirmektedir. Goffredo tüm bu fikirlerini kitap içerisinde tündengelim metodunu kullanarak küresel çatışmalardan bölgesel silahlanmaya giden bir yol içinde aktarmaktadır. Küresel çapta dünyayı sarsan savaşları, özellikle Irak Savaşı'nı ve bölgesel çapta Akdeniz'in ve İtalya'nın güneyinin bu dönemde nasıl silahlandırıldığını ve savaşın bir unsuru haline getirildiğini analiz etmektedir.

Yazarın kitapta jeopolitik Darwincilik kavramını jeopolitik disiplinde sıkça kullanılan "sosyal Darwincilik" yerine tercih etmesi dikkat çekmektedir. Yazarın sosyal Darwincilik yerine jeopolitik Darwincilik kavramını kullanması Darwinizm ile yeryüzünün nasıl güç mücadelesi alanına çevrildiğini vurgulaması açısından değerlidir. Doğal seleksiyon tezinden hareketle, sosyal Darwinizm, bireyler, gruplar veya devletler arasında güçlü olanın yaşamını sürdürebileceğini iddia etmektedir. Bu noktada yazarın jeopolitik Darwincilik kavramsallaştırması, güçlü olan uygarlığın diğer uygarlıklar üzerinde iktidarını uygulamasına ve uygarlık çatışmasının ortaya çıkmasına karşılık gelmektedir. Barış, terör, çatışma gibi unsurların ön plana çıktığı kitapta yazar düşüncelerini küresel siyaseti gözlemleyerek ve kendi deneyimlerinden yola çıkarak aktarmaktadır. Ancak yine de yazarın klasik jeopolitik eleştirisi yaptığı, bir diğer deyişle eleştirel jeopolitik unsurlarına referans verdiği aşıkardır. Yayılmacı, sömürgeleştirici ve ötekileştirici güçleri eleştirerek baskın uygarlığın ve kültürün içine düştüğü iktidar mücadelelerini açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Ayrıca, eleştirel jeopolitikte sıkça kullanılan dikotomileri (Doğu-Batı, Kuzey-Güney, siyahlar-beyazlar) yapı sökümü uğratarak eleştirel jeopolitik literatürüne katkı sağlamaktadır.

Kitabın literatüre bir diğer katkısı ise yazarın 1995 yılında ilk kez Raimon Panikkar tarafından kullanılan "kültürel silahsızlanma"¹ kavramını yeniden hatırlatması ve barış önerisini bu kavram üzerine kurmasıdır. Kültürel silahsızlanma, farklı kültürleri düşman etmemek, onları kabul etmek ve Batı kültürünün hegemonyasından sıyrılarak dünyanın tüm kültürleriyle eşit diyalog kurabilmek anlamına gelmektedir. Kitabın tamamı günümüz politikasının bir eleştirisi olmakla birlikte diğer eleştirel yazarlardan farklı olarak Goffredo sadece savaş ve terörizm arasındaki kısır döngüyü eleştirip geri çekilmemektedir. Bu kısır döngünün aşılmasına dair öneriler de sunmaktadır. Yazar, Darwin akılcılığının "*haklı ama güçsüz olanı egemenliği altına almak güçlü olanın hakkıdır*" denklemini kurmasının ve hayata geçirilmesinin engellenmesi için kültürel silahsızlanma ve kültür tarihinin yeniden yazılması önerisinde bulunmaktadır. Bu alternatif yaklaşıma göre barış, silahsızlanma ile gerçekleşebilir; ancak silahsızlanma yalnızca nükleer, askeri ya da ekonomik anlamda silahsızlanma anlamına gelmemektedir. Silahsızlanma aynı zamanda kültürel olmalıdır; kültürel silahsızlanma farklı kültürleri kabul edecek baskın kültürün silahlarından arındırılması anlamına gelmelidir.

1 Raimon Panikkar (1995), *Cultural Disarmament: The Way to Peace*, Louisville-Kentucky: Westminster John Knox Press.

Barış Sürecinin Acıları kitabı gerek yazarın dünya politikasına yönelik eleştirel bakış açısı gerekse akıcı ve şiirsel dili sayesinde sadece siyasetle ilgilenenlere değil yaşadığı dünyayla ilgili merakı veya kaygısı olan her kesimden okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Goffredo yazdıklarını sadece 11 Eylül ile kısıtlamamış, yıllardır süregelen Kuzey İtalya'nın Güney İtalya üzerindeki duyarsızlığı ve basmakalıp düşünceleriyle yerleştirmiş ve böylelikle Doğu-Batı, Kuzey-Güney fark etmeksizin farklı coğrafyalar üzerinde "öteki" veya "dışlanmış" hissedenlerin sesi olmaya çalışmıştır. Demokrasi ve insan hakları temelleri üzerine kurulmuş modern Avrupa'da Avrupalı bir devlet olarak İtalya'nın Irak Savaşı'nda Anglosakson cephe tarafında yer almasına ve Irak'a asker göndermesine sadece haberlerde ve gazetelerde gördüğümüz yüzeysel bilgilerin haricinde bir "güneyli" olarak içeriden bir bakış sağlamıştır. Goffredo bu bağlamda olgulara küresel bir perspektifle dışarıdan bakarken aynı zamanda kendi güneyli İtalyan kimliğiyle de içeriden bir değerlendirme yapma ve bunu okuyucuya aktarabilme şansına erişmiştir.

Goffredo, küresel ve bölgesel çatışmalarla ilgili düşüncelerini oldukça subjektif kavramlar kullanarak ifade etmektedir. Fikirlerini kimi zaman dünyadaki savaşlara karşı isyanını dile getirir şekilde kimi zamansa barış çağrısı yapar nitelikte ifade etmektedir. Yazarın yalın ve şiirsel dili, dolaysız ve akıcı anlatımı, açıklayıcı ifadeleri düşüncelerini net bir şekilde okuyucuya aktarmakta, anlatımı zenginleştirmek için kullandığı motifler dikkat çekmektedir. Bir yandan Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan filozoflarından yaptığı alıntılar, diğer yandan Yunan tragedyalarından ve Yunan mitolojisinden esinlenerek yaptığı göndermeler yazarın şiirsel dilini kuvvetlendirmektedir. Kullanılan bu Yunan motiflerinin dipnotlarda ayrıca açıklanması okuyucunun bu benzetmelerde ne denilmek istenildiğini rahatça anlaması açısından önem taşımaktadır. Yazarın anlatımının oldukça akıcı ve karşısındakiyle konuşur gibi olması okuyucunun metinden kopmamasını sağlamakla birlikte yazarın bazı noktalarda sıkça kendini tekrar etmesine neden olmaktadır. Örneğin Doğu ile Batı arasındaki dikotomileri veya Batı'nın Doğu'ya atfettiği özleri kitabın farklı bölümlerinde çok kez tekrar etmesi göze çarpmaktadır.

Yazar kitabın sonunda bir kaynakça belirtmemekle birlikte kitabın dipnotlarında kaynaklarını belirttiği birçok farklı yazardan alıntı yapmaktadır. Yazarın kitabın içinde pasajlar halinde aktardığı alıntılarının neredeyse tamamı İtalyan yazınına aittir. Kitapta 11 Eylül sonrasında İtalyan basınında çıkan haberlere, ABD politikası yanlısı köşe yazarlarının alıntılarına, İtalyan aydınlarının ve özellikle Güney İtalya üzerine yazan aydınların alıntılarına yer verilmiştir. Bu yönüyle yazar okuru başka kaynaklara yöneltecek bir motivasyon uyandırmaktadır. İtalyan edebiyatından ve haberciliğinden aktarılan pasajlar hem İtalyan yazını hakkında bir fikir edinilmesine hem de bu literatürün daha fazla araştırılması ihtiyacına vesile olmaktadır.

Kitapta Goffredo'nun uygarlık çatışmasını sadece 11 Eylül ve Irak Savaşı etrafında ele alması eksiklik olarak nitelendirilebilecek bir unsurdur. Yazar, kitapta uygarlık çatışmasını bir ülkenin diğer bir ülkede savaş başlatması noktasına indirgemektedir. Her ne kadar Irak Savaşı'nın İtalya üzerindeki etkisine değinilse de aynı dönemde gerçekleşen diğer savaşların ve çatışmaların kitap boyunca görmezden gelinmesi kitabın zayıf kaldığı noktalardan biridir. Bir diğer eksik nokta ise, kitabın alt başlığını oluşturan iki kavramdan jeopolitik Darwincilik'e kültürel

silahsızlanmadan daha fazla önem verilmesidir. Yazar, jeopolitik Darwincilik kavramını savaşı açıklamak için sıkça kullanırken aslında savaşların son bulması üzerine kurgulanmış olan bu kitapta savaşlara son verecek olan kültürel silahsızlanmayı sadece birkaç sayfada üstünkörü ele almıştır. Kültürel silahsızlanmanın derinine inilmemesi ve ayrıntılandırılmaması bu kitabın en temel eksikliklerinden biridir. Son olarak bir diğer eksik husus, yazarın 2009 yılında yazdığı ön söz içinde ABD başkanı seçilen Barack Obama'yla ilgili ifadelerine 2015 yılında yazdığı son sözde yer vermiyor oluşudur. Barack Obama'nın ABD başkanlığına seçilmesini mucizevi olarak nitelendirmekte ve Obama döneminden kültürel silahsızlanma adına önemli adımlar beklediğini ifade etmektedir. Ancak, kitabın son sözünü 2015 yılında kaleme almasına rağmen burada Obama dönemini ele almamaktadır. Özellikle bu kısımda Obama döneminin eleştirisini yapması kitabın bir bütünlük arz etmesi açısından ihtiyaç olarak görülmektedir.

Kitabın ana başlığı Barış Sürecinin Acıları kendi içinde bir ironi barındırmakla birlikte tüm kitapta ele alınan olguları da üç kelime ile özetlemektedir. Kitabın altıncı bölümünün de başlığı olan barış sürecinin acıları, barışı sağlamaya çalışırken aslında ne çok acıya mahal verildiğini ifade etmektedir. Goffredo, dekolonizasyon literatürünün temeli olan oryantalizm olgusuna jeopolitik disiplini üzerinden yaklaşmış, jeopolitik Darwincilik doktrininin dünyayı nasıl bir açmaza soktuğunun altını çizmiştir. Savaşın olanaksız, barışın ise kaçınılmaz olduğu bir dünyaya inanmak isteyen yazar barışın savaşarak sağlanamayacağını, aksine bu yolla daha çok acıyı beraberinde getireceğini yinelemektedir. Yazara göre 21. yüzyılda ülkeler arasında ideoloji savaşı değil, bilim alanında çekişmeler olmalıdır. Şair kimliğinin ön plana çıktığı kitabın son kısmında yazar, her şeye karşın dünyadan ve insanlıktan umudunu kesmeyeceğini, insanlık, yaşamın ve dünyanın kıymetini bilene kadar kültürler arasında köprüler kurmaya devam edeceğini ifade etmektedir. Barış içinde yaşamının yolunun savaşmaktan geçmediği, barışı yaşamak için barışın hazırlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Popülizmin, ırkçılığın ve etnik kökenli savaşların yükselişe geçtiği 21. yüzyılın ilk çeyreğinde çokkültürlülüğün ve kültürel silahsızlanmanın bu kitabın temel dayanağı haline getirilmesi kitabı değerli kılan unsurlardır.

Kaynakça

Raimon, P. (1995). Cultural Disarmament: The Way to Peace, Louisville-Kentucky: Westminster John Knox Press.

A Critical Political Economy of the Middle East and North Africa
Edited By Joel Beinin, Bassam Haddad and Sherene Seikaly Stanford,
CA: Stanford University Press, 2021, 331 p.

Subah Mutahhara SAMİHA*

This edited volume examines the Middle East and North Africa (MENA) through the lens of political economy. It is based on the premise that a few classical approaches commonly used in research in the MENA region will no longer suffice. This book is edited by Joel Beinin, Bassam Haddad and Sherene Seikaly. It is divided into two parts. While the first part is titled ‘Analysis Categories’ and has four chapters, the second part titled ‘Country/Regional Studies’ is designed with seven chapters.

In the introduction part, the political-economic difficulties of modernism in the former Ottoman provinces which were under the British and French mandate regimes are examined. It is argued that development mentalism is a colonial paradigm as it enables the reintegration of pre-capitalist modes of production into global capitalism. Contributors do not entirely deny the so-called “Arab exceptionalism”. Still, they argue that the histories of capitalism in this region are interconnected, although very different from the history of capitalism in the Western world.

The first chapter illustrates how the polymorphic land ownership practices during the Ottoman period in Egypt and the Levant were never an obstacle to private property, unpaid wage labour and capital accumulation. However, they had different applications in agricultural production than Western capitalism. In the second chapter, the authors discuss the impact of colonial rules on class structure change. In the unstable period after the defeat of the Arab states in 1967, Egypt began to implement an open-door policy to facilitate foreign investment. However, Syria resisted the previous policy, which negatively affected the country’s economy. The authors claim that the civil war in Syria resulted from the failure to provide economic welfare by following an open-door policy as in Egypt. According to them the civil war in Syria is too lucrative to be resolved for the regime, opposition, ISIS, neighbouring countries and foreign players.

* E-mail: samihamim92@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3263-0114

In the third chapter, Timothy Mitchell explains that oil is transported through pipelines, so it needs fewer workers than coal, and as a result, the threat to oil companies comes from governments rather than workers. In this regard, states take a stand against all forms of rioting. According to him, the reductionist approach of the rentier state theory proves its inadequacy. He also shows oil not as a cause of instability in the MENA region but as a factor that makes it possible. As a reader, I think at this point a discussion of the obstacles to democratic transition in the MENA state would have been more required.

While in the fourth chapter, Shana Marshall elaborates on the role of conflicts and the armies in the recycling of oil money for the economy of Western countries, in the fifth chapter, Adam Hanieh maps the intertwined regional integration and class formation in the Gulf Cooperation Council and identifies the relationship between the state and the class. He rejects the rentier state theory, which neglects the importance of labour.

The sixth chapter focuses on the problems of applying economic doctrines in the region. Even if the success of these doctrines is proven in the countries where they were born and developed, their application in the region encountered certain problems and structural differences that derive from the state-formation process. Thus, the authors think that although the history of capitalism in Egypt is somewhat different from the history of capitalism in the western world, they are interconnected. So here they talk about capitalism in Egypt, not Egyptian capitalism.

In the seventh chapter, Nida Alahmad tried to explain the role of the state, oil and war in the formation of Iraq. Here she argues that state, oil, and war are interrelated rather than strictly delimited categories determining particular political economy effects.

Muriam Haleh Davis' chapter eight acknowledges that Jacques Marseille's idea that France was enriching itself from the colonies is a myth and argues that there was no interruption in the transition from colonial to post-colonial modes of production.

Ziad M. Abu-Rish's chapter "Lebanon Beyond Exceptionalism" historicizes the political economy of the Lebanese Republic by talking about its changes. In the academic world, Lebanon's formation and economic development history is often considered an exceptional position. The author challenges this notion of Lebanon in comparative political economy and he thinks local linking features with the global political economy is more fruitful than excluding Lebanon.

Chapter Ten rejects the perception that US Middle East policy is determined by the power of the Zionist lobby. However, the author could not completely deny the power of the Zionist lobby in the USA. In the eleventh chapter, the author describes how Colonialism was shaped in the occupied Palestinian territories and she also illustrated the failure of Oslo political framework in the Palestinian economy.

This theoretically noteworthy book approaches the region from a new perspective. It goes beyond the rentier state explanations that mention the relationship between class and state but ignore

the class conflicts that have had a significant impact on the capitalist construction process in the region. The book also shows the subalterns, which play a significant role in the economic recovery of the region, as a dormant class. However, this volume does not include any chapters on modern Turkey and Iran, which are geographically and historically inseparable parts of the region. Moreover, most of the countries in this area are former Ottoman provinces, and because Turkey carries the legacy of the Ottomans, it is imperative to illuminate Turkey's position in the critique of political and economic developments in the region. The reader may conclude that, the book tried to portray the MENA countries as unsuccessful in terms of political economy and these two countries were not mentioned because the same thing is not possible to say for them. Despite such minor shortcomings, the book will be useful to researchers who intend to pursue academic work in the MENA region.